
SENSENEY

CHR. G. HEYNII

PROFESSORIS ELOQ. ET POES. IN VNIVERS. GOTTINGENSI,
EQVITIS ORD. CORONAE WESTPHALICAE

OPVSCVLA
ACADEMICA
COLLECTA

ET

ANIMADVERSIONIBVS
LOCVPLETATA.

VOLVMEN VI.

GOTTINGAE,
APVD HENRICVM DIETERICH,
1812.

PRAEFATIO.

Prolusionibus meis academicis in quinque volumina collectis, restabat, vt seriores, vsque ad annum saeculi octauum, in quo ea proludendi opera substitit, superioribus, sexto et vltimo volumine adiecto, subiungerentur. Idque curaui tanto lubentius, cum viderem, partim per curas et negotia, a vita litteraria abhorrentia, partim per valetudinem senilem, ab omni spe et conatu, quo ex aliis, in maturiores annos dilatis, quicquam perficerem, quod viris doctis se approbare posset, me deiectum et exclusum esse. Consentaneum itaque visum est, vt ea saltem, quae iam singulatim pro-

dierant, vno complexu excuſa ſeruarentur, nec tam mei, quam vniuerſitatis noſtrae litterariae cauſſa, vt hae proluſiones accederent ceterarum numero, quae per hos annos in quibus eae ſcriptae ſunt *), pro annalium genere ſunt habendae; deficientibus faſtis academicis, quibus, inde a primordiis rerum condendis, vtinam idoneus obtigiſſet ſcriptor, qui conſilia et cauſſas, moleſtias et difficultates ſuperatas, expoſuiſſet.

Haud quidem ignoro, eo loco a paucis proluſiones academicas haberi, omninoque genus hoc ſcribendi tenue per ſe et leue exiſtimari; attamen illud, vt legentibus ſe commendet, argumenti maxime varietatem et dilectum deſiderat, cum videndum ſit, vt res, quam ſcribendam ſumſeris, auctoritate academiae ſit ſatis digna, vt nec ſint ſubtilia nimis, nec tamen vulgaria, nec ex vno aliquo eruditionis genere repetita, quod ſcripto-

*) Inde ab anno 1763 ad a. 1808.

fcriptori quidem familiare fit, paucis tamen aliis admodum frequentatum; fed ex litteris communibus, hiftoricis ac philofophicis, aut ex humanitatis ftudiis delibatum; quandoquidem iuuenum non minus, quam fenum, legentium cauffa ea fcribuntur.

Equidem fatis habui ex medio mea petere, et iuuentutis ftudiofae ingeniis, ftudiis et vtilitatibus, inprimis operam meam confecrare; nec argumenta ethica refugi; fumebam quoque interdum partes monitoris, tanquam qui aetate eos antecederem; eaque accommodabam temporibus. Itaque fententias fubinde inferere placuit ex vita, rerum vfu et experientia ductas, acute verbis expreffas; omninoque genus fcribendi fententiofum in hoc fcribendi officio locum habere exiftimaui, multoque magis in vita prouectiore *). Id

 enim

*) Secundum illud Ariftotelis de rhetorica libro bonorum confiliorum et dictorum referto, *ἁρμόττει δὲ γνωμολογεῖν, ἡλικίᾳ μὲν πρεσβύτερον, περὶ δὲ τούτων ὧν ἐστιν ἔμπειρος.* lib. II. c. 21.

enim vel maxime mihi curae esse debere putaui, vt addisceret iuuentus, humanitatis studiis operam ita esse dandam, vt nec in sermonis subtilitatibus grammaticis et criticis, etsi per se magnopere probandis, non tamen in iis solis, subsisteret, nec rerum incondita farragine ingenium oneraret: sed vt vitae quoque et animi moribus fingendis litterarum studia coleret, vtque ipse iis hac in re exemplo praeirem, ne in me conueniret, quod apud Tacitum est *) de Secundo Carinate rhetore: *graeca doctrina ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat.*

Cum porro duabus fere partibus illa scriptio academica constet, altera, quae est praecipua, vt sollennia indicantur, et, gratiis aeterno numini actis, bona vota pro principe et publica re concipiantur, altera, vt aliqua de re vtili et graui e disciplinarum orbe petita nonnulla propinentur: illa quidem prior, a pietate in Deum O. M. ducta,

affectum

*) Tacitus annal. XV, 45.

affectum et breuitatem desiderat, nec varietatem et copiam sermonis aut ornatum admittit. Ita tamen ad eandem fere formulam verbaque concepta et sollennia res redit; simplicitas vero orationis haud facile audientium animos tenet: multo magis autem fastidium facit ambitiosa amplificatio laudis eorum, qui bene de nobis meriti sunt, aut ipsius summi bonorum acceptorum auctoris. Omnium vero maxime dicta eleuat et legentes vel audientes offendit, si adulatorie ea enuntientur. Praestat itaque in hoc quoque sequi Quintiliani iudicium, *pectus esse quod disertum* faciat. Rerum religiose ac pie eloquendarum magister optimus est, animus pie ac religiose compositus. De his tamen statuat quisque pro sensu suo.

Meae quidem menti obuersari solebat istud, quod ex Platone *) memineram, cum Athenienses votorum parum compotes, etsi victimis, pompis sollennibus, muneribusque deos de- mul-

*) Plato in Alcibiade II. p. 98. (149.)

mulcentes, cum Lacedaemonii in ſacris et caeremoniis eſſent parciores, propitios tamen deos haberent; hoc eſt, ſecundos rerum ſucceſſus: qui tamen impie quoque factis contingere ſolent: re ad Ammônem delata, a ſacerdote eos reſponſum tuliſſe, *placere diis magis ſimplices preces bonis ac piis verbis conceptas, quam reliquorum Graecorum ſacra omnia.* Ita ſimplicitas, veritatis fida comes, vt animi ac vitae, ſic quoque pietatis ac religionis, arbitra videtur habenda eſſe.

CON-

CONSPECTVS
PROLVSIONVM
VOLVMINIS SEXTI
A. 1801 — 1808.
ADIECTIS AD CALCEM
SVPPLEMENTIS ET AVCTARIIS.

VII.

*) Admisi in hunc fasciculum sextum scriptionum academicarum duo haec scripta a nomine opusculorum academicorum haud abhorrentia; similia iis, quae in Societatis consessibus ad collegarum memoriam colendam recitaui. Sunt ea ex genere elogiorum, quod, pro tempore, consilio, re et persona, varias tractandi rationes et modos non modo admittit, verum etiam postulat. Possunt itaque ea exspatiari late in laudes, et panegyricorum genus constituere (λόγοι ἐπιτάφιοι, ἐπικήδειοι), possunt simpliciores sermones esse, elogia, memoriae; propria vniuscuiusque est natura, diuersa praeceptio. Nostrae hae scriptiones collegarum et virorum bene de litteris meritorum defunctorum commendant memoriam, scribuntur et recitantur inter Sodales et Collegas, *recenti luctu*, paucis post honores funebres persolutos, ut post nuntium de obitu acceptum, diebus; ideoque procedunt ab affectu, et ad affectus declarationem habentur inter lugentes; dolor, moestitia, desiderium in iis regnat. Insulsum esset, in tali elogio desiderare commentationes doctas et disputationes de optimo iurisprudentiae tradendae modo, aut de optimo genere historiae scribendae vel academiae condendae; haec et alia similia possunt forte locum habere in alio epicedii genere, luctu iam remissiore, temporis interiecto spatio, animo composito, consideratione in expendendis defuncti virtutibus et laudibus adhibita.

I.

*) Admisi in hunc fasciculum sextum scriptionum academicarum duo haec scripta a nomine opusculorum academicorum haud abhorrentia; similia iis, quae in Societatis consessibus ad collegarum memoriam colendam recitaui. Sunt ea ex genere elogiorum, quod, pro tempore, consilio, re et persona, varias tractandi rationes et modos non modo admittit, verum etiam postulat. Possunt itaque ea exspatiari late in laudes, et panegyricorum genus constituere (λόγοι ἐπιτάφιοι, ἐπικήδειοι), possunt simpliciores sermones esse, elogia, memoriae; propria vniuscuiusque est natura, diuersa praeceptio. Nostrae hae scriptiones collegarum et virorum bene de litteris meritorum defunctorum commendant memoriam, scribuntur et recitantur inter Sodales et Collegas, *recenti luctu*, paucis post honores funebres persolutos, ut post nuntium de obitu acceptum, diebus; ideoque procedunt ab affectu, et ad affectus declarationem habentur inter lugentes; dolor, moestitia, desiderium in iis regnat. Insulsum esset, in tali elogio desiderare commentationes doctas et disputationes de optimo iurisprudentiae tradendae modo, aut de optimo genere historiae scribendae vel academiae condendae; haec et alia similia possunt forte locum habere in alio epicedii genere, luctu iam remissiore, temporis interiecto spatio, animo composito, consideratione in expendendis defuncti virtutibus et laudibus adhibita.

I.

I.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
GEORG. IAC. FRID. MEISTER D.
CVM SENATV
ANNIVERSARIA INAVGVRATIONIS SACRA
LXIV.
IN KAL. SEPTEMBRES cIↄIↄCCCI.
CELEBRANDA
INDICIT
SIMVLQVE
SVCCESSOREM
IN
MAGISTRATV ACADEMICO
IOANN. FRIDER. GMELIN D.
CIVIBVS SVIS
HONORIS ET OFFICII CAVSSA
COMMENDAT.

Censura ingenii et morum Q. Aurelii Symmachi cum memorabilibus ex eius Epistolarum libris.

Spectat hoc ad honorem liberalibus artibus habitum, quod excusationes et vacationes a muneribus et officiis publicis facili indulgentia admittuntur; quemadmodum iam olim medicis,

grammaticis et ceteris professoribus et legum doctoribus ab omni functione et ab omnibus muneribus vel publicis vel ciuilibus immunitas fuit concessa *a*). Quod si caussa quodammodo diuersa est munerum academicorum, quae ad ipsum Ordinem et ad Curiam Professorum resque vniuersitatis moderandas spectant: tanto maior gratia habenda est iis, qui, vt reip. academicae incolumitati et commodis rite prospiciatur, muriera publica, quoties vices ad se redierint, haud recusant. Laetamur itaque et gratulamur Georgiae Augustae, cum, expletis functionis semestris partibus, magistratus academici capiendi vices ad Ordinem medicum reuolutae sint, successorem per instans semestre renuntiandum a nobis esse publice Virum Experientissimum, Collegam coniunctissimum,

IO. FRID. GMELIN D.

magistratu hoc iam antea summa cum laude gesto spectatum, integritate et constantia, iurium legumque custodia et aequitatis obseruantia, eximium. Transferentur in eius domum magistratus academici insignia solennibus, quae in Kalendas Septembres hoc ipso libello indicuntur. Quod vt felix faustumque sit, ex animo precamur. Bona vota concipientur in ipsis sollennibus supplicabiturque numini O. M., vt pace Europae restituta res quoque Germaniae, patriae nostrae communis, in tuto et tranquillo constituantur.

Nobis interea, quibus praeconium hoc sollennium academiae mandatum est, curae esto, vt commen-

a) L. 6. C. de Profess. et Med.

commentandi argumentum aliquod circumſpiciamus, et loco noſtro, et communibus litteris conſentaneum, in quibus hiſtoriarum et fontium, e quibus illae petuntur, porro ſcriptorum in quaque diſciplina claſſicorum, omninoque doctae antiquitatis, notitia merito habenda eſt. Etenim in hoc ſcriptionis genere nec locum habet quicquid in communi tritoue argumento ſubſiſtit, nec nimis ſubtilia aut tenuia, ad quae vix vnus alterue deſcendat, perſequi licet; ſed verſari ſcriptionem neceſſe eſt aliqua in re, quae intra diſciplinarum in academiis tractari ſolitarum confinia contineatur, neque omnino aliena ſit ab eorum ſtudiis, qui, liberalibus litteris imbuti, iam ad diſciplinarum ſtudium ſeſe contulerunt.

Iure, Ciues, meritoque puerilis et iuuenilis aetatis diſciplina legendis ſcriptoribus, non omnis generis, ſed in ſuo quoque genere praeſtantiſſimis, inprimisque vtriusque ſermonis claſſicis, continetur; formanda enim ſunt ingenia ad exempla optima, mensque eſt imbuenda non fucatis, ſed veris natiuisque coloribus ſeu rerum ſeu orationis; quandoquidem ea eſt habenda cura in prima aetate, vt et res recte percipiamus et perceptas recte eloquamur. Prouectioribus tamen annis ſtudiisque nequaquam aſpernandus eſt omnis vſus et lectio ſcriptorum ſerioris ac deterioris aetatis, inprimis iis, qui in hiſtoriis cognoſcendis et explorandis, in iuris Romani et doctrinae Chriſtianae, eiusque viciſſitudinum, doctiore et penitiore ſtudio verſari, nec in vulgari rerum traditarum formula acquieſcere, ſed in cauſſas nexusque re-

 rum

rum et euentorum aut doctrinarum ſe inſinuare volent. Contrahitur porro iudicii aliqua ſeu maturitas, ſeu firmitas ac ſoliditas, ſi opinionum viciſſitudines, caſuum fortunae varietates, externarum rerum in ea, quae a ſapientia diuina humanaque deducta eſſe habentur, vim ac dominationem, ſi partium ſtudia, ſectarum furores, dogmatum certamina, laqueos et calumnias, animadverteris; ſi iactatos per hos cupiditatum et irarum fluctus et anfractus hominum animos, abductaque ingenia per opinionum ludibria a ſenſu communi, ratione ſaniore et iudicii ſimplicitate, transuerſumque acta videris; et auocata ab eo, quod omnium primum ſummumque erat, a ſtudio veri, ab actu rerum publice priuatimque vtilium, a ſenſu et habitu humanitatis, virtutis ac pietatis, ex iudicio animi, incorrupto et ſincero veritatis amore imbuti, cognoueris. Ita demum adſueſcimus, nec noſtrae aetatis opinionibus plus tribuere, quam prudentia, rectumque iudicium, et locus, in quo quisque ſe conſtitutum videt, poſtulant. Eſt poſt haec omnia aliud, quod in ſcriptoribus ſerioris aetatis tractandis, cum vtilitatibus multis ac variis, voluptatem quoque afferre poteſt, ſi iſtarum aetatum, mores et ingenia hominum, imperiorum conſtitutiones et adminiſtrationes, imperantium artes, aulicorum ſtudia in publica negotia conſilia et rationes ſe inſinuantium, opum publicarum dilapidationes, vtilitatum publicarum per priuatorum vtilitates interceptiones, et innumera alia perſpexeris, quae noſtris imperiis ac regnis, adminiſtrationis modis, auli-

corum

corum studiis, communia sunt ac similia. Iuuat altera ex parte cognoscere exempla virorum, munerum meritorum scriptorumque laude insignium, inquirere in caussas ac modos, quibus in regnis corruptis ac labefactis, quorum ruinas ipsi morabantur, ad tantam virtutem peruenire, ingenia excolere, doctrinam interdum haud vulgarem assequi potuerint, ea maxime aetate, qua Christiani homines doctrinae quidem suae praecepta, interdum et ipsa satis deprauata, latius propagare studebant, vita tamen, moribus studiisque et actis publicis priuatisque, eadem plerumque ipsi respuebant et proculcabant. Habet quoque vtilitatem intelligere, quid quantumue homines etiam praestantiores ex saeculi sui opinionibus ipsi imbibere soleant, vt nemo facile, ne magni quidem viri nomine dignus, memorari possit, qui non ex temporum sensibus, iudiciis, vitiisque, aliquid ipse vitii contraxerit, cuiusque vita, actus, ingenium, oratio, non labe aliqua saeculi contaminata sit. Eadem de caussa difficile est, in ea aetate, in qua nihil probatur, nisi quod ad morem et corruptelam saeculi attemperatum sit, vitae, morum, stili, seruare simplicitatem.

Non itaque aut inutile erit, aut iniucundum, euoluere et enucleare clarorum virorum aliquot Saeculi quarti et quinti a C. N. vitas et scripta, simulque adiungere memorabilia ex eorum scriptis, quae ad mores, opiniones et instituta temporum cognoscenda tanquam manu ducant. Est in his vnus, *Q. Aurelius Symmachus*, Senator grauissimus,

muneribus dignitatibusque summis per Gratiani, Valeriani et Theodosii tempora functus, post alios honores Praefectus vrbis a. 384. et Consul ordinarius a. 391. idemque Pontifex maximus, omni virtute publica priuataque ornatissimus, Christianorum tamen clamoribus infamis, quandoquidem a patriis religionibus recedere obstinate recusauit. Idem litterarum studia miro ardore est prosequutus, stili fingendi diligentissimus, meliore haud dubie saeculo dignus, ei tamen, in quo vixit, diuino aliquo munere datus: quandoquidem ille studia sua et virtutis et litterarum coniunxit cum aliis egregiis istius aetatis viris, ne maturius, quam postea euenit, litterarum bonarum studia interirent.

Mouet omnino mirationem, quibus a caussis profectum sit, vt saeculo quarto medio virorum doctorum vbertas tanta existeret, cum antecedente aetate litterae fere exaruisse ac defecisse viderentur. Inclaruerunt nunc non modo e christianis Ausonius, Ambrosius, Augustinus, verum etiam ex alteris partibus innotuere praeter Symmachum, Ammianus Marcellinus, Avienus, Vegetius, Aurelius Victor, Eutropius, Claudianus, Macrobius, e Graecis post Libanium, Themistius, Himerius, Eunapius, alii, non quidem boni scriptores, nec tamen prorsus indocti. Aliorum nomina excitat Macrobius in Saturnalibus, alia Ausonius, plura Symmachus, inque iis Flauianum, ipsi coniunctissimum, muneribus summis functum, Mineruium, Protadium, ejus filium, Praetextatum, qui in

prae-

praefectura Italiae et Illyrici obiit 384 *b*), Eugenium, grammaticum et rhetorem ab Arbogasto in locum Valentiniani II. Imp. euectum; Medicos, Disarium et Gelasium; vt omittam alios *c*). Ipse Symmachus habuit patrem, virum, iudice Am-

b) De his vid. Ritter. Prosopographia ad cod. Theodos. cf. Tillemont in Theodosio Art. 63. De Protadio v. Wernsdorf Excurs. VII. ad Rutil. et de Flauiano ibid. p. 651. Tom. V. Poet. min.

c) Disarius medicus, in Epistolar. IX, 43. pro quo editum Disamus III, 37. Gelasius, de quo I, 68. "Medicinam cum primis nostrae aetatis exercuit" Martianus poeta graeca carmina ad eum miserat VIII, 22. Lucillum pictorem meminit IX, 49. Adde Palladium rhetorem I, 15. Maximum philosophum; *quem vita et eruditione liberalium disciplinarum pariter insignem, neque vlli praestantium philosophorum secundum* commendat Epp. II, 29. diuersum ab eo, qui magiae reus gladio percussus est a. 374. Laudatur Eris vel Orus II, 39. *philosophus vita atque eruditione praecipuus.* Asclepiades V, 29. quem *sanctum philosophum* appellat. Celsus, *Aristoteli suppar*, quem in ordinem senatorum cooptare rogat Theodosium Imp. X, 18. et Priscianus I, 79. de quo haec habet: "*Priscianus, frater meus, cum primis philosophorum, litteratura et honestate censendus, Senatu autore salarii elementa consequitur.*" Fratrem appellat, illa enim aetate voces filius, pater, frater, affectus erant nomina, non sanguinis. Erant autem tum *Romanae iuuentutis magistris subsidia detracta sollennis alimoniae:* Ep. V, 33. quod mirum videri debet, quum Gratiani Constitutione notissima a. 376. Professoribus e fisco constituta essent salaria: eam v. in Cod. Theodos. XIII, 3, 11. Fuisse passim homines et ciuitates non omni cultu litterarum carentes, facile tibi persuadeas. Ita inter Beneventi laudes est Ep. I, 4. *et vrbs cum sit maxima, singuli optimates mihi visi sunt vrbe maiores, amantes sui* (an vrbis?) *litterarum morumque mirabiles.*

miano Marcellino XXVII, 3. "*inter praecipua nominandum exempla doctrinae atque modestiae.*" Est eius epistola ad filium, in qua aliquot ab eo composita poematia inserta leguntur. Si tempora computamus, horum virorum pueritia et iuuenta incidit in tempora pacatiora et tranquilliora inde a Constantini regno; vt videatur ingeniorum conflictio inter antiquorum et nouorum sacrorum adsectatores, quamdiu non omnino vi publica oppressa erat opinandi libertas, litteris et disciplinis studiose prosequendis profuisse. Ipse Symmachus cum Ausonio, etsi Christiano, vixit coniunctissime *d*). Atque in hac sententia saniore persistere debuerant inde a Constantino omnes, et sibi persuasum habere, veritatem tanto faciliorem victoriam habituram, quo patientius errori venia daretur; et audiendus erat Symmachus: "*diis patriis, diis indigetibus pacem rogamus. Eadem spectamus astra, commune caelum est, idem nos mundus inuoluit; quid interest, qua quisque prudentia verum inquirat? vno itinere non potest perueniri ad tam grande secretum; sed haec otiosorum disputatio est, nos preces, non certamina offerimus.*" (Ep. X, 54.)

Epistolarum ad diuersos habemus libros decem post eius mortem a filio in lucem editos; an patris vltima voluntate, non constat; nec magis illud, an a filio collectae fuerint; librorum numerum, et vltimo loco epistolas ad Imperatorem in

d) Lectitauit Symmachus eius Mosellam et laudat eximie Ep. I, 14. gratulatur ei Consuli, I, 20. quo loco: "*iter*, inquit, *ad capessendos magistratus saepe litteris promouetur.*"

progressa oratio. Hoc erat, quare nuper tantopere metuebamus historiis tragico dramate compositis. Orationem in Senatu habitam *g*), et mirum in modum cum assensu auditam, memorat optimus Senator noster. Est tamen superstes vnum eloquentiae Symmachianae specimen, quod argumentorum grauitate, copiis haud vulgaribus in breuitate, et summa arte, ad praestantissimorum oratorum opera accedit, Epistola (X, 54.) ad DDD Valentinianum, Theodosium et Arcadium semper Augg. pro Ara Victoriae in Curiam reponenda; dicetis, in caussa haud probanda eum ingenium exeruisse; at enim ex eius sensu et iudicio diiudicatio facienda est. Argumentorum dilectu, vi, pondere, aculeis, non minus admirabilis illa est, quam prudentia, cautione, ac verecundia; quam tanto magis sentias, si verbosam et inanem, interdum calumniosam et veteratoriam, declamationem Ambrosii compares *h*). Ex reliquis libri decimi episto-

g) Ante annum 379 forte ad gratias agendas propter patrem ex agro in Senatum reuocatum lib. I, 44. (ex Lectii editione, qua vtimur, in Iureti editione, in qua primi libri numeri variant, ep. 38.) Idem ambitiose captat amicorum iudicia et gratulationes, nam orationem editam a se ad eos miserat, I, 52. 28. 105. V, 41. duas orationes praeterea ad Minervium, Protadii patrem, miserat, IV, 29. Si vera sunt, quae ap. Cassiodorium memorantur hist. tripart. IX, 23. orationem in laudem Maximi quoque scripserat.

h) Saepius tentata res primo 382, vt ex *Ambros.* Ep. colligas (Tillem. p. 170.), iterum 384. (p. 244.) cum Praefectus vrbis esset (Ambros. ibid.) 388 et 392. *Lardner Heathen Testim.* Vol. IV. p. 372. vbi et nonnulla de vita eius p. 397. Nec tamen successum

epistolis, qui in fronte haec habet: "*liber X. continens epistolas familiares ad Impp., sententias Senatorias et opuscula, editus post eius obitum a Q. Flauio Memmio Symmacho V. C.*" possunt nonnulla enotari ad Praefecti vrbis officium, caussas, cognitiones ceteraque negotia ab eo curanda, formulamque libellorum ad Imp. mittendarum; nos relationes, et memorias, appellare solemus. Verum haec iam occupata sunt a viris doctis, qui ad Codicem vtrumque iuris illustrandum eruditionis copias attulerunt, imprimisque ii, qui de officio Praefecti vrbis diserte egerunt. Sunt quoque nonnulla in hoc libro, quae ad iuris ciuilis capita spectant, quae tamen accurata expositione indigent, a loco nostro forte aliena, nec multis lectoribus grata futura *i*).

Ex iis, quae ad temporum quidem euenta et conditionem spectant, vnum saltem commemorare iuuat: Submota Gratiani iussu ara Victoriae e Curia, a. 382. paullo post premebatur vrbs graui fame; quod Symmachus ad sacrilegam impietatem refert locis pluribus, inprimis in nobilissima Epistola X, 54. supra memorata. Orta erat fames ex sterilitate anni maxime in Africa; delata est annonae cura in Symmachum Praefectum vrbis ab Impp. dictum, classes aliis ex locis aduehi frumentum iussae;

cessum res habuit; quid quod et in centesimo lapide ab Vrbe abesse a Theodosio iussus est Symmachus, vt Prosper Aquit. memorat; parum probabiliter, nisi alio tempore similis casus incidit.

i) V. lib. X, 32. 41 sqq. 63. spectans ad illustrandum L. 14: Cod. Theod. de accusat. add. lib, V, 52. et II, 13. quae L. 2. Cod. Th. de testam. respicit.

iussae; ita Africae damna Macedonicis maxime commeatibus sunt compensata *k*).

Quantopere, dominationis deprauatae artibus, exhaustae fuerint prouinciae, tributis et vectigalibus restincta hominum industria, inprimisque fisci auaritia et calliditate pessundata libertas, inter insanas imperatorum et aulicorum prodigalitates et profusiones, docent temporum historiae. Nec vero modo plebs exactionibus oppressa, verum etiam grassatum est in diuitum patrimonia: quae ex LL. Cod. Theodos. et Annott. ad eas cognosci possunt. Memorat in his Symmachus indictiones tironum, etiam e seruis, et iumentorum, deteriorum temporum inuenta: VI, 62. 64. 58. IX, 10. v. Iuret ad VI, 63. Vt vnum commemoremus: magistratuum munia continebantur fere impensis in res non modo inutiles, verum etiam damnosas faciendis, inque his inprimis in ludos edendos. Incredibile est, quantae, in summa prouinciarum, vrbium et agrorum, egestate, impensis in spectacula aulica factis, fuerint erogationum publicarum profusiones, et ipsorum magistratuum patrimoniorum impendia, malis mox artibus, vt fit, reparanda. Quaestoria et praetoria dignitas ludorum editione absoluebatur, in quos ingentes sumtus erant expendendi *l*). Pro exemplo esse possunt ea, quae in magno Epistolarum numero occurrunt de apparatu ludorum, quos Symmachus filio quae-

k) Epp. III, 82. coll. II, 6. 7. 52. III, 55. IV, 21. 75. VI, 26. VII, 68. erat quoque olei penuria IV, 18.

l) Fuit quoque editio in Consulatu IX, 24. etiam Sacerdotum: v. Iuret. ad IV, 62.

quaeſtori et poſtea praeturam adepto inſtruxit, modice quidem, vt ipſe profitetur, ſatis tamen laute vt bis mille aureos in praeturam filii expendiſſe narretur ap. Photium Cod. LXXX. p. 198. Eſſet res ſingularis libelli, ſi omnia accurate perſequi vellemus. Narrantur a Symmacho ludorum cauſſa aduecti gladiatores, equi ex Hiſpania, quadrigae, circi et ſcenae artifices, veſtes holoſericae, quae pro praemiis diſtributae eſſe videntur (VI, 39), vrſi, leopardi, crocodili, Libycae ferae, addaces, ſtrepſicerotes alii appellant, et pygargi, IX, 119. de quibus Plinius eſt videndus *m*). Itaque narratum legimus, preces ad Impp. eſſe perlatas, vt ludos edituris magiſtratibus ſubueniretur, gladiatoribus, etiam equis, mittendis et Libycis feris *n*). Erant porro a magiſtratibus nouis mittendae ad alios ſportulae, ſeu munera, in quibus, vt notum eſt, diptychorum vſus erat praecipuus: (etiam a Symmacho memoratus II, 81); erant aliae liberalitates, in his miſſilia. Mittebantur a Senatoribus ſtrenae Principi, vti a Principe miſſae Kalendis Ianuariis: (Ep. X. 20. 28). Conferebant Senatores pecunias ad decennalia celebranda (X, 26). Simili modo

m) Collegimus haec ex locis Epp. II, 46, 76. 77. IV, 6. 8. 12. 56. 59. 60—64. V, 19. 54. 60. 63. 81. VI, 33. 34. 38. 40. 42. 43. VII, 1. 48. 82. 104. 5. 6. 110. 121. 122. IX, 12. 15. 16. 18. 20—25. 27. 111. 119. 126. X, 9. 14. 48. In Ep. V, 63. conqueritur quadrageſimae portorium pro equis miſsis exactum per publicanos.

n) Lib. X, 22. IV, 12. cf. Iuret. ad X, 4. et ad II, 46. in qua memorabile exemplum occurrit Saxonum captiuorum ad depugnandum in ludis miſsorum, qui, vt ſe probro ſubducerent, pridie ludos ſine laqueo (*ſpiritu intercluſo*) gulas fregerant numero XXIX.

modo corporibus Vrbis imperabantur collationes, v. c. equorum; vnde inter priuilegia corporibus Romae concessa erat immunitas a tali quoque praestatione: (X, 27. v. viros doctos ad C. Th. de priuilegiis corporatorum lib. XIV. tit. II. p. 164. Tom. V. cf. eosdem ad XI, tit. 17. 18). Praedicatur itaque Symmachi Praefecti vrbis 384 opera, cum ad leuandam quaestoriam et praetoriam dignitatem, liberandasque Senatorias functiones a grauibus impensis, Patrum decretum ad Impp detulit (X, 21), quod et confirmatum legimus Constitutione Theodosii et Arcadii. C. Th. XV. 9. ad quam a viris doctis res illustrata est *o*) inprimis ex ipso Symmacho; vt haec illustrare velle, actum agere sit.

Subiungemus his nonnulla, quae ad ipsum Symmachum spectant. Senatorem grauissimum, Magistratum sanctissimum, Ciuem ad bonum commune natum recte diceres, vocabulo istis temporibus frequentato *p*); cuius integritatem, probitatem, constantiam cum prudentia, multis in locis admiramur; facile enim intelligi potest, quam lubricum ac periculosum esset, inter temporum, dominationis, et aulae corruptelas, seruare rectum. Senatoriam auctoritatem et dignitatem tuitus est egregie *q*); in hoc enim ordine quicquid supererat auxilii

o) Etiam de sportula, vno solido, ad IX, 128. item III, 59. 61. VII, 77. s. Tillemont. Tom. V. p. 244 sqq. de spectaculorum licentia Muller. de genio aeui Theodos. cf. Montefalcon. *des moeurs et des usages du Siecle de Theodose* in Mem. de l'Acad. d. Inscr. XIII. p. 484.

p) Epp. I, 49. cf. Iuret. ad I, 43, p. 53.

q) V. c. X, 62. II, 75. (al. 74.) ait quoque Praefecturae munus esse tueri Senatum X, 62. Obiter notabi-

auxilii aduersus dominationis iniuriam et libidinem, continebatur; itaque Senatum appellat "*partem humani generis meliorem,*" (Epp I, 52. al. 46. vbi cf. Iureti notam). Quod superstitio animo eius tam alte insederat r), excusandum erat in viro patriarum legum et institutorum seruantissimo, eodemque Pontifice maximo: venia enim debetur ei, qui ad fidem suam et religionem refert antiqui instituti auctoritatem et sanctitatem, si videt noua, etsi forte per se bona, meliora quoque, non bonis artibus et consiliis inferri et obtrudi. Quod Orationi Imp. Gratiani in Senatu Kal. Ianuar. ab ipso Imperatore iussus erat, eximie exultat s); quod ne vanitatem optimi viri arguere putetur, de temporum more hominumque sensu sub dominatione est cogitandum: de quo vel ex hoc licet statuere, quod iam tum vsitata erant appellandi Impe-

tabimus ex lib. X, 37. acta Senatus et populi per vices singulorum mensium ad Impp. missa.

r) Vestigia superstitionis, praeter Epistolam pro Ara Victoriae, ad curam sacrorum et sollennium, I, 46. ad procuranda ostenta I, 49. alias curas v. I, 47. 51. 69. II, 34. 36. spectant. Aegerrime tulerat, fundos, praedia et agros, e quibus Virgines Vestales alebantur, cum priuilegiis et stipendiis Constitutione Gratiani ademtos r (v. Ep. X, 54. med.) de qua lege v. docte disputata ad Cod. Theod. XVI, 10, 7. p 299. Vol. VI. quid eum sensurum fuisse putabimus, si nostra aetate eum viuere fora tulisset! De Virginis Vestalis incestu actionem instituit IX, 122. 123. non Pontificis loco, sed Praefecti Vrbis vice, ad quem omne criminum genus intra et extra vrbem pertinebat.

s) Epp. I, 13. X, 2. I, 95. Quaestoris Principis illud munus erat.

Imperatoris verba: *Clementia vestra; numen vestrum; aeternitas vestra*, et similia alia.

Litterarum illum studiis omne otium consecrasse ex multis locis apparet, maxime cum ruri viueret. Solebat enim opportunitates secessus in praediis anxie aucupari. Habuit autem praedia plura, ad Baulos, quos versibus celebrauit, I. 1. et ad Lucrinum lacum I. 1. quibus adiungit Baias et Puteolos I, 8. II. 26. Memorat praetorium Capuanum. h e. villam, domum, I, 10. vt VI, 11. praetorium Baianum, VI, 9. hinc intra Campaniae terminos se vitam agitare ait: II, 32. cf. III, 16. V, 91. 95. VII, 31. 37. 24. Aliud praedium habuit Laurentinum IV, 44. VII, 15. idem appellat agrum Lauiniatem, VII, 26. Aliud Vaticanum VI, 58. 61. VII, 21. aliud Ostiense I, 6. VI, 72. suburbanum viae Ostiensis VI, 66. aliud Praenestinum VII, 35. et suburbanum, cui Arabianae nomen erat II, 57. VI, 60. Habitationem habuit in Coelio VII, 18. 19. agros possedit in Caesariensi Mauretania VII, 66. alios in Sicilia IX, 51. Sane ii, qui tot secessus ad otiandum habent, non facile in otio de litterarum studiis et Musarum contubernio cogitare solent; sunt scilicet oblectationum alia genera, quibus se addicunt; tanto maior est Symmachi admiratio, qui in summis honoribus administrandi imperii et fortunarum copiis in agros rusticatum itabat, vt litteraris occupationibus se recrearet.

Graeca se cum filio didicisse, in grauiore aetate, ipse narrat IV, 20. Memorat Varronianas Hebdomades I, 2, 3. quas ea aetate (Saec. IV.) superfuisse inde patet, et laudat ex iis Elogia Platonis, Aristo-

telis, Curii, Catonum, Fabiorum, Scipionum, totiusque triumphalis Senatus: vnde argumenta libri quae fuerint cognoscimus. Exemplum Plinii historiae naturalis a librario exaratum ad Ausonium missum memorat Ep. I, 24. cum autem voce *libellorum* vtatur (*en tibi libellos*) credas partes tantum libri fuisse. Terentii verbis vtitur I, 23. (ex Adelphis IV, 1, 16. *quam vellem etiam noctu amicis operam mos sit dari!*) IX, 82. Sallustii V, 66. IV, 24. (at I, 24. *Sallustiani testimonii castigatio* est pro breuitate Sallustio simili). Liuianum opus integrum adhuc superstes tractauit; nam IX, 13. ad Valerianum scribit: *munus totius Liuiani operis, quod spopondi, etiam nunc diligentia emendatoris moratur,* et IV, 18. ad Protadium: *Priscas Gallorum memorias deferri in manus tuas postulas, reuolue Patauini scriptoris extrema, quibus res C. Caesaris explicantur; aut, si impar est desiderio tuo Liuius, sume ephemeridem C. Caesaris decerptam bibliotheculae meae, vt tibi muneri mitteretur. — Erit, si sors votum iuuet, etiam Plinii Secundi Germanica bella conquirere.* Ergo et illa etiamnum supererant. add. IV, 36.

Et in his quidem subsistimus, cum satis a nobis effectum esse videatur, vt viri praestantissimi, quodque multo memorabilius est, ex iniquissimis temporibus, effigiem aliquam habeamus ante oculos positam, ingeniique ac virtutis specimina aliqua contemplanda. Quod superest, Commilitones, vt sollennibus crastinis frequentes adsitis et ad dicendum prodeuntibus faueatis, rogatu nostro et auctoritate vos adductos esse volumus. PP. in Georgia Augusta pridie Kal. Septemb. cIↃIↃcccI.

II.

II.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
IO. FRIDERICVS GMELIN D.
CVM SENATV
SVCCESSOREM
IN
MAGISTRATV ACADEMICO
IO. TOBIAM MAYER D.
CIVIBVS SVIS
HONORIS ET OFFICII CAVSSA
COMMENDAT
INDICTIS AVSPICIIS
IN KALENDAS MARTIAS cIↃIↃCCCII.

Cenſura ingenii et morum D. Magni Auſonii cum memorabilibus ex eius ſcriptis.

Rara eſt in Annalibus memoratio eorum, qui in petendis honoribus alter alteri ſponte ceſſerint; nuntianda erant auſpicia, conſulendi Pontifices, adeundi libri Sibyllini, edocendum vitio eſſe creatos, vt creati iam conſules magiſtratum deponerent; et erant forte quae excuſare poſſent reluctantes candidatorum voluntates; tanto tamen maior laus habenda eorum, qui reipublicae vtilitatibus ſuam dignitatem, domus ſplendorem, gentis ſuae imaginem ac titulum, poſtponerent.

 Licebit

Licebit itaque nobis, cum honorifica memoratione commendare exemplum praeclarae moderationis et aequitatis inter Collegas nostros. Cum enim fasces academicos suscipiendi munus ad Ordinem Philosophorum rediisset, constaretque de lege codicis nostri academici, magistratum academicum mandari non posse nisi ei, qui iam Decani locum tenuisset: *Mayeri* nostri, Collegae aestumatissimi, rationem non haberi ex lege posse visum erat; mox tamen, designato iam alio Collega, ii, quorum curae et studio legum et iurium notitia et custodia mandata est, nuntiarunt, extare Rescriptum regium anni XLVII. superioris saeculi, quo declaratum sit, lege modo memorata solutum esse eum, qui iam antea alia in academia munere Prorectoris seu Rectoris functus fuerit. Qua de re certior factus Senatus Academiae extemplo designauit Prorectorem suum Te, Vir illustris, Collega coniunctissime,

IOANNES TOBIAS MAYER,

Teque expertus facilem et beneuolum non minus in recipiendo, quam antea aequum et verecundum in cedendo magistratu, existimationem et iudicium suum de animi Tui candore, morum simplicitate, vitae integritate et innocentia, fide ac religione in tuendo officio, insigniter confirmatum vidit; eoque ipso praeiuit vobis, Ciues, praeiudicio tanquam suo, vt virum raris his virtutibus commendatum vos et ipsi omni debita reverentia Prorectorem futuri semestris salutetis, fidem et obsequium ei praestetis, eiusque in vos fidei, amori et beneuolentiae, ita confidatis, vt in eius

tanquam parentis indulgentia et aequitate, vestrarumque vtilitatum et commodorum studio ardentissimo, portum et refugium tutissimum, in legum sanctitate et custodia praesidium firmissimum positum esse, persuasum vobis habeatis. Ita sane si animati et affecti fueritis, operam dabimus sedulo vtrinque, vt futuri semestris tranquillitate, statu publico quieto et imperturbato, studiorum priuatorum assiduitate, morum sanctitate et recti ac decori seruandi studio, deleantur omnia vestigia, cumque iis memoria extinguatur omnis, et ipsa recordatio eorum tollatur, quae semestri nunc exeunte pristinam laudem, cum Collegarum inter se necessitudinis, tum Commilitonum studii summi in obseruandis bonae disciplinae legibus, iusti ac decori praescriptis, obscurare visa sunt. Excusabunt iudices aequi fragilitatem naturae humanae rerumque humanarum multiplices casus, quibus interdum fit, vt nolentes nec animaduertentes a tramite recto deuertamus; eluitur labes et error ignoscitur, facilitate ac promta voluntate, qua ad officium reditum est.

Et haec quidem erant illa, ad quae et officium nostrum, lex ac mos, et dies crastinus ineundo magistratui destinatus, nos vocabant faciendo publico praeconio. Nunc his missis ad alterum accedimus, quod patrum instituto peragendum est, vt subiiciatur praeconio, tanquam auspicii caussa, exspatiatio in disciplinarum et eruditionis campum, cum in ciuitate litteraria par et aequum sit, vt nihil non fiat, quod non cum aliquo litterarum seu commodo seu respectu ad

iam tum defloruerant Gallorum litterarum studia, vt in virorum doctorum recensu non essent qui memorari possent, quam ludorum magistri in litterarum elementis occupati. Fuere in his quoque grammatici Graeci, quorum nomina ignota memorat Carm. VIII. XIII. XXI. Pauci omnino inter hos Professores sunt, quorum memoratio valde sit honorifica; nonnulli propter mores notati potius quam laudati. Constitutae erant annonae publice seu stipendia professoribus in frequentissimis ciuitatibus, seu in metropolibus Galliarum, antea lubitu et arbitrio ciuitatum, nunc Gratiani iussu e fisco, certo fixo ac stato modo, Constitutione anni 376 Cod. Theod. XIII. tit. 3. l. 11. Memorantur non nisi *rhetores* et *grammatici*, et hi quidem *Atticae*, h. e. Graecae, *Romanaeque doctrinae;* "*istis XXIV annonarum e fisco emolumenta donentur; his XII annonarum deductior paullo numerus ex more* (h. e. quo grammaticorum ordo, ideoque et commoda, haberi solebat) *praestetur.*" v. Gothofr. ad e. l. Simili modo salaria professorum Romae constituta ap. Symmach. Epp. I, 73. V, 35. Treuiris, vtpote clarissima tum Galliae ciuitate, Rhetori XXX. Grammaticis XII. annonae praebebantur. Annonam constat fuisse diarium vnius hominis victum, ad certam rationem constitutum; quae tamen etiam pecunia seu pretio redimi potuisse videtur; itaque bis, ter, duodecies, et sic porro decerni potuit. v. Lamprid. in Alex. Sev.

multa supellex virgea, quod fallax scuticam praetexit aluta, quod feruent trepido subsellia vestra tumultu.

Sev. 44. Trebell. Claud. 14. Vopisc. Aurelian. 12. Memoratur ab Ausonio aliquo in loco (Carm. XXII.), vbi de cathedra Grammatices agitur, Victorius *Subdoctor seu Proscholus*, h. e. Prorector scholae: qui in antiquitatis obscurae studio aetatem continuerat: habentur in eius studiis "Ius pontificum, foedera, Curium origines, Castor, Rhodope *b*), Plebiscita et Senatusconsulta, leges Draconis, Solonis, Zaleuci." Studium itaque suum ille grammaticus in quaestionibus grammaticis et criticis posuerat; nam plebiscita et senatusconsulta exquirere et leges interpretari non nisi cum magna eius laude memorari posset; Castor tamen, Rhodope et Cures satis declarant, res antiquas obscuras notari, ad quas studium eius deflexerat; de vtilitate autem ad historias, antiquitates, iura, instituta, vix ille cogitabat: quod pro explorato fere habere licet, quandoquidem saeculi

 istius

b) Castor videri potest esse is, cuius liber χρονικῶν ἀγνοημάτων multas vtilitates chronologiae emendandae habuit: *epochae imperiorum maritimorum antiquissimarum aetatum* illustratae sunt in nouis Commentariis Soc. R. Sc. Gott. Vol. I. *Rhodope* esse potest mulier Pythagoricam philosophiam professa, ad quam Theanus Epistola fictitia superest, a Luca Holstenio ad Porphyr. Vit. Pythag.; nisi cum epistola et ipsa Rhodope fictitium nomen est. Mirum tamen est, nomen hoc Ausonio aut eius aetati notum fuisse. Nihil enim alibi de ea proditum nec ap. Holstenium aut Wolfium fragm. mulier. ill. aut Fabricium. Itaque procliuior sum in eam partem, vt credam Dioscuros et Orpheum Thracem declarari a grammatico iactare eruditionem suam ita solito: nam et *Curium origines* ad Numam refero.

iſtius litterae a melioribus, quae modo commemorauimus, ad exilia et parum publice priuatimque vtilia et ſalubria ſtudia migrauerant. Fuere quidem inter rhetores nonnulli vltra vulgares litteras ſapere dicti, ita (Nr. XX.) Staphylius "*hiſtoriam callens Livii et Herodoti; omnis doctrinae ratio cui cognita, quantum condit ſexcentis Varro voluminibus.*" Licebitne ex his colligere, Varronis opera iſta adhuc aetate ſuperfuiſſe? aut ex alio loco (Idyll. IV, 46.), vbi in ſchola grammatici puer docetur: *Conditor Iliados et amabilis orſa Menandri euoluenda tibi* — cum Homero Menandrum in ſcholis praelectum eſſe? Et eſt inter grammaticos vnus et alter: cui *ſchola et auditor multus, praetextaque pubes, grammatici nomen diuitiasque dedit c*).

Videtis, Commilitones, quae iſta aetate litterarum ſtudia fuerint, quam exilia, tenuia, et anguſta *d*). Ex his tamen ſcholis prodibant vrbium imperiique rectores, ſenatores, magiſtratus *e*), et quic-

c) Dices multum hic referre, quomodo interpungere placeat, si: *grammatici nomen, diuitiasque dedit;* bene res se habet. Sin: *grammatici nomen diuitiasque* iunxeris, non magna vtique fortunarum aestumatio hinc fieri poterit, eruntque, si de grammatico praedicantur, *grammatici diuitiae* ac fortunae non magis lautae, quam si viri, de schola quamuis meritissimi, *hereditatem opimam* memores, quae ad aliquem peruenisse narretur. Verius tamen prius.

d) Hoc vnum constat, eos, qui Ius Romanum discere vellent, Romam profectos esse; docent hoc ex Rutil. Itin. I, 209. 210.

e) Professor. I. Burdegalae cathedra: *mille foro dedit haec iuuenes: bis mille Senatus adiecit numero purpureisque togis* (h. e. praetextis).

quicquid hominum erat officiis negotiisque vitae publicae deſtinatorum! Fingebatur ſcilicet ingenium legendis in ſchola praeclaris auctoribus Romanis Graecisque, quae res non tantam tum doctrinae copiam poſcebat ac nunc, quandoquidem illi patrio ſermone ſcriptos libros praelegebant, eoque verſus ac ſententiae mentibus tanto altius infigebantur. Ex Cicerone, ex Liuii, Salluſtii Tacitique lectione, quis neget ad vitae publicae priuataeque negotia viros idoneos prodire potuiſſe? Quid? quod ipſi principes non in alia diſciplina enutriebantur. Nam ex his Profeſſoribus grammatices et rhetorices vnus erudiendis Gratiano et Valentiniano delectus fuit noſter Auſonius. Nec eius diſciplinae laus ſua et honos defuit; nam vterque, et Gratianus et Valentinianus, inter optimos principes locum ſuum occuparunt, ſummumque ſui deſiderium reliquerunt, cum ille anno aetatis vigeſimo quarto, hic vigeſimo primo fraude et inſidiis ſuorum e medio ſublati eſſent. Nec modo ex panegyrico Auſonii Gratiano dicto hoc conſtat, in quo copioſa eſt laudum enumeratio, nec ex Ambroſii ſimiliumque praedicatione pietatis Imperatorum et obſequioſae voluntatis, verum, quod grauius teſtimonium eſt, Ammiani loco, quo eum a Valentiniano patre renuntiatum Auguſtum memorat: (lib. XXVII, 6.) praedicatur Gratiani *vultus et reliqui corporis iucundiſſimus nitor et egregia pectoris indoles, quae Imperatorem impleſſet* (h. e. Imperatoris perfecti virtutes, partes, exemplum, exhibuiſſet) *cum veterum lectiſſimis comparandum, ſi per fata proximosque licuiſſet.* —

Nec

Nec vero inter minima virtutum argumenta Gratiani est ea ipsa grati animi testificatio erga iuuentutis suae rectorem, quod, statim ex quo post patris mortem imperium solus tenuit, Ausonium, tum Treviris agentem *f*), Consulem, et primo loco, designauit a. C. 379. Pro hoc beneficio orationem ille ad eum misit, quae Gratiarum actio pro Consulatu est inscripta, prorsus ad exemplum Panegyrici Plinii ad Traianum elaborata; e qua tamen elucescit, quantum inter tempora et ingenia discrimen esset. Etsi enim vtraque rhetoricam potius sapit quam eloquentiam veram: in hac tamen Ausonii multo magis rhetoricum studium, seruili fere imitandi anxietate, eminet. Pro magnis sensibus animique affectibus vibrantur acutae sententiolae, per antitheses et paradoxa, et ad miraculum facta, per se probabilia, amplificantur *g*). Facit in Plinio satietatem nimis effusa laus,

f) Inibatur tunc consulatus etiam in prouincia; Imperator consulem renuntiabat in palatio; in auditorio tamen sacro, concione conuocata, vt vmbra aliqua esset comitiorum consularium. *Te*, scribit Gratianus ad Ausonium, *consulem designaui*, *et declaraui et nuncupaui.* Miserat ei quoque *vestem palmatam*, h. trabeam, qui tunc vestitus consularis fuit, et quidem eam, *in qua D. Constantius parens intextus erat.*

g) Nec vero nihil profecit discipulus in tali disciplina, Gratianus. In Rescripto enim, quo nouum honorem in magistrum conferebat, vsus erat his verbis: *soluo tibi quod debebam, et adhuc debeo quod solui.* Extollit hoc, vt par erat, Ausonius multa praedicatione, et ex similibus argute dictis amplificatione: in his est, quod ei, qui quaereret, quibus

laus, etsi in magnis ac grauibus rebus, et virtutibus optimi Principis; in Ausonio ea, rerum pondere destituta, mouet fastidium. Non fortunarum magis est damnosa profusio quam laudum; nec magno vitae vsu opus est ad obseruandum, eam et audientibus esse molestam et ei, qui laudatur, verti in fraudem et malum. Hoc est malum illud, regni assidua comes, quod ciues legibus legumque custodi parentes ab obsequio sensim prolabuntur ad seruilem adulationem, qua ipse princeps corrumpitur. Bene tamen nobiscum agitur, quod eiusmodi adulationes paullo post in meras formulas cancellariae abeunt, quibus tantum quisque sensus tribuit quantum ipse habet.

Gratus in praeceptorem animus Imperatori non minus honori cessit quam Ausonium illustrauit; etsi enim tantum non merus titulus ea aetate esset Consulatus, summa tamen et, si meritis ille debitus

quibus meritis hunc honorem consecutus sit, respondet: *Rationem felicitatis nemo reddit.* Hoc est globulos mellitos spargere. Reuocant haec in animum aliud dictum, istis admodum dissimile, et alti sensus, ab Ausonio memoratum, nec alibi, quod meminimus, lectum: *Alexandri M. Macedonis hoc fertur, quum legisset illos Homericos versus* (Iliad. VII, 179. 180.) *quibus, Hectore prouocante, e nouem ducibus, qui omnes pugnare cupiebant, vnum eligi placeret, sortis euentu, vbi Iouem totus precatur exercitus, vt Aiacem vel Tydei filium, aut ipsum regem Mycenarum sortiri patiatur Agamemnonem:* Occiderem, *inquit*, illum, qui me tertium nominasset! Videtis vel hoc exemplo, quantum discrimen sit inter acute dictum ingenii arguta captantis, et animi magna aut cogitantis aut sentientis.

debitus fuerat, praecipua erat dignitate. Mirari licet, quod tam rara sit memoratio eorum, qui pueritiam et iuuentutem formarunt principum, siue antiquas siue recentes historias perlustraueris. Quot enim sunt reges et imperatores, quorum iuuentutis magistros saltem nomine nouimus? multo pauciores sunt, qui aut ipsi ingenii dotibus eximiis, litterarum laude aliqua memorabili, virtutibus insignibus conspicui, aut a suis nutritiis singulari aliquo in studio habiti fuerunt. Fortunatus Ausonius, qui Consulatu se a nutritio ornatum vidit, nec non aliis honoribus. At Lactantius, quod in Eusebiano Chronico memoratur, idem rhetor, qui Crispum, Constantini M. filium, Latinis litteris erudiuit, "*adeo pauper in hac vita fuit, vt plerumque etiam necessariis indiguerit.*" Liberalior in Senecam Nero: a quo tamen diuitias, quas in eum cumulauerat cum vitae auctario repetiit discipulus. Amplectenda est fortuna Frontonis, qui Marci et Veri praeceptor fuit, cui Marcus Antoninus Imp. tantum detulit, vt ei statuam in Senatu petierit; omni tamen statuae honore iucundius Frontoni esse debuit elogium, quod in egregiis suis Commentariis Imperator proposuit (in princ.); verum omnino ille gratus et pius fuit erga omnes suos magistros, quorum recensum (eod. loco) facit, vna cum eorum, quae vniuscuiusque disciplinae accepta debeat, memoratione (cf. Iul. Capitol. c. 2. 3). Quantopere dissimilis fuit eius filius; habuit et ille magistros (ap. Lamprid. pr.) "*sed tot disciplinarum magistri ei nihil profuerunt; tantum valet aut ingenii vis, aut eorum*

qui in aula institutores habentur!" Multa sunt quae de his disputari possent, si modo cum fructu ad vitam ipsam!

Praeter adhuc dicta Ausonius nomen habet ex carminibus, quae ad nos peruenerunt: quae quidem viro a grauioribus curis animum remittenti et his lusibus otium fallenti haud indecora esse concedimus, multo magis ex iudicio et conditione istorum temporum; nam quisquis ex vulgari disciplina studium legendorum antiquorum scriptorum contraxerat, ad poeticen animum appulisse videtur. Poetices tamen veram notionem non habebant; poeticum tantum sermonem ad quoduis adhibebant, etiam quod cum maxime in pedestri oratione reddendum erat. Quis putet sensum poeseos habuisse eum, qui Suetonii libros de regibus in epitomen redegerat carmine? Atqui hoc fecerat Pontius Paullinus, cuius opus summis laudibus prosequitur Ausonius Epist. XIX. Ita quoque *Ausonii* carmina a poetica vi, ingenii aliqua felicitate, sententiarum nouitate, multum absunt. Versificatoris nomen ei concesseris, non poetae. Sunt omnino parua poematia, effusa verius, quam elaborata, sub variis nominibus, de quibus quidem sigillatim agere, aut ad seuerum iudicium ea reuocare velle, alienum est a consilio huius scriptionis. Mirari tamen liceat, vanitati tantum indulsisse virum meritis et annis grauissimum, vt nonnulla, quae delere, saltem intra arcae claustra seruare debuerat, in vulganda opera referret, inque his Centonem, in Valentiniani senioris, Imp. gratiam compositum. Verum facilius esse aiunt

repe-

reperire mulierem taciturnam, quam poëtam suos versus silentio prementem; nec facile vnquam fuit poeta, in cuius demortui pulpito carmina reperta sint inedita, incrudescitque illud incontinentiae, seu pruriginis, malum multo magis in malis poetis. Fertur Choerilus poeta, qui Alexandri expeditioni interfuit, hoc sibi sumsisse, vt res ab eo gestas carmine ad posteritatem proderet; et narratur rex cum eo pepigisse, vt pro quouis bono versu aureum, pro malo colaphum acciperet; hominem, quamuis malis contusis tumentem, non tamen a versibus faciendis destitisse. Nostra aetate res inuerso se more habere dicitur: numerantur pro malis versibus aurei a redemtoribus; altera pactionis Choerileae pars plerumque omittitur, nec eam magnopere esse aiunt necessariam, quandoquidem bonorum versuum in nostris carminibus raro tanta sit copia, vt de iis seorsum stipulari necesse sit. Verum de his pro suo quisque ingenio ac lubitu statuet; nos de Ausonii versibus agimus. Mirati sumus, multa ex his esse e Graecis versa *h*), cum tamen Ausonius ipse profiteatur, se puerum male refugisse a Graecis addiscendis. (Professf. Burdigal. VIII. *obstitit nostrae quia, credo, mentis tardior sensus, neque disciplinis appulit Graecis puerilis aeui noxius error!*) lamenta a multis, credo, post Ausonium iterata! saltem iteranda! ille tamen, quod multi non faciunt, serioribus annis graeca addidicit, ὀψιμαθής. quod colligas ex

h) Sunt in his Epitaphia heroum, qui bello Troiano interfuerunt, ex Aristotelis Peplo: quem tamen Philosophi fuisse nondum persuasere viri docti.

LIN D.

CAVSSA

Ammiani ***Marcellini,***
memorabilia,

... si non arte, fide ta-
... grauissim... ...tor eorum
...ntu vtili... ...possunt
..., pos... ...na ab
...ce su... ...atio,
...am,
...res,

., De ...
Poe... ...
earl... ...

Vol. ...

stianorum, dummodo in nullam quaestionem impingeret, quae illa aetate proscripta erat tanquam haeresis; fere vt nostra aetate fuere tempora, in quibus desipere licebat, quantum cuique liberet, dummodo non de certis placitis ac decretis aliter se sentire testatum faceret; altera tamen ex parte id ipsum vanitatem hominum stimulabat, vt in his, quae pro grauissimis habebantur, ipsi prae aliis rectius sapere videri vellent.

Nunc Ausonio, eiusque seu laude seu censura, missa facta, ad officium redimus, quod indicere iubet sollennia noui magistratus capessendi in diem crastinum, simulque significare, propter anni inclementiam decretum esse, vt concio habeatur in auditorio aestiuo intra aedes, quae conciliis professorum habendis dictae sunt. Vos, Commilitones, frequentes adeste et noui obsequii in nouum Prorectorem auspicia fausta edite, fauentes oratoribus, vota publice pro salute academiae vestraque felicitate facientibus.

P. P. pridie Kal. Mart. cIↄIↄcccII.

III.

III.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
IOANNES TOBIAS MAYER D.
CVM SENATV
ANNIVERSARIA INAVGVRATIONIS SACRA
LXV.
IN KALENDAS SEPT. CIƆIƆCCCII.
CELEBRANDA
INDICIT
SIMVLQVE
SVCCESSOREM
IN
MAGISTRATV ACADEMICO
CAROL. FRIDER. STAEVDLIN D.
CIVIBVS SVIS
HONORIS ET OFFICII CAVSSA
COMMENDAT.

Censura ingenii et historiarum Ammiani Marcellini, nonnullaque ex iis memorabilia.

Ammianus Marcellinus, si non arte, fide tamen et auctoritate grauissimus scriptor eorum temporum, quae cognitu vtilissima videri possunt scire cupientibus, quae, post sacra christiana ab ipsis principibus publice suscepta, rerum mutatio, quaeque melioris doctrinae vis ad hominum vitam,

 mores,

mores, et imperii administrationem fuerit. Quis enim non expectet, in vita, cum priuata tum publica, post abolitas superstitiones et receptas doctrinas, quae in vita sancte pieque agenda rerum summam ponant, magnam quoque in melius mutationem esse factam. Enimuero historiarum monimentis ingenuo studio excussis mala et vitia pristina malis et vitiis nouis aucta non meliorem, sed deteriorem vitae publicae priuataeque conditionem intulisse, ipsis rerum euentis docti non sine dolore et indignatione discimus. Iniquum tamen esset, omnia ea ad nouas religiones earumque ministros referre, qui a praeceptis saluberrimis mortalium studia ad doctrinarum spinas ac sentes opinionumque ludibria auocare malebant; dominationis enim male constitutae ea erant mala, principum ignauiae et imperitiae, fastusque pessimo exemplo ex oriente illati, eunuchis et spadonibus in aulas receptis, assentatorum artibus principem tanquam reti circumdatum vndique vrgentibus, et ab omnium bonorum et prudentum virorum alloquio prohibentibus; munerum ciuilium et militarium partibus male confusis, ex aulicorum iudicio et optione, prout auaritia et dominandi cupiditas suadebat, mandatis, et ex eorum voluntate administratis. Certe, inquis, ad homines aulicos et administrationi imperii admotos Christiana doctrina aut non peruenit aut intimis sensibus haud inhaesit! Inter haec omni luxus et libidinis genere ab aulicis et potentibus in vulgus manante, sensus et mores hominum ad bona vera et recta studia occalluerant;

ingeniis

ingeniis partim ad leuia et friuola abiectis, partim per calamitates publicas efferatis, et ad liberalium litterarum studia obtusis. Ita euenit, vt ii quoque, qui diuiniore ingenio et generosiore indole instructi bonis litteris operam dedissent, ex saeculi faecibus non minus in iudiciis et opinionibus, quam in moribus, multa contraherent, quibus ingenia, quamuis praeclara, foedarentur; nihil enim est, quod difficilius animis euellitur, quam errores ex puerili institutione et publico communique saeculi exemplo suscepti; alioqui enim, res nisi ipsa probaret, quomodo putabimus fieri potuisse, vt ii quoque, qui optimis litteris imbuti erant, auguriis, ominibus portentisque fidem haberent aut magicarum artium efficaciam aliquam esse sibi persuaderent? Huic perniciosae persuasioni, tantum abest vt funditus tollendae profuerit, vt potius ei firmandae et per ratiuncularum commenta fundandae inseruierit, philosophia subtilior et sanctior Christianorum doctrina.

Vtinam seruati essent integri Ammiani Marcellini libri XXXI. rerum gestarum inde a principatu Neruae *a*) vsque ad excessum Valentis, per decursum annorum 282. ab a. C. 96. vsque ad a. 378. Quae eorum restat pars a libro XIV. ad extr. XXXI. complectitur Constantii acta inde ab

 anno

a) Quid eum adduxerit, vt ab hoc tempore initium scribendi faceret, non constat; potest videri Suetonii vitas continuare voluisse: cuius tamen in his, quae supersunt, nulla fit memoratio, vt nec Taciti; neque vllum aut lecti aut imitatione expressi vestigium occurrit; memorat Sallustium; Ciceronem et Maronem laudat saepius.

anno imperii XVII. Galli, Iuliani, Ioviani, Valentiniani, Valentis; qui sunt anni fere XXV. ab a. C. 353. ad a. 378. quo Valens Gothos bello adortus in fuga periit; vnde apparet, fortuna aliqua propitia partem operis potiorem esse servatam; nam in libris XIII. prioribus, qui interiere, non nisi strictim expositae esse potuere res superiorum temporum ex aliorum memoratione; In iis autem, quae seruata sunt, historici Ammianus vere et proprie nomen ac personam sustinet partesque explet, narratis iis quae ipse vidit aut ab iis qui interfuerant comperit. Militauit *b*) in cohorte Vrsicini, Magistri militum, summi eorum temporum viri, cum eodem ad opprimendum Silvanum in Gallias profectus, (Lib. XV, 5. p. 49. p. 30. ed. Lipf.) et in Mesopotamiam aduersus Persas (XVIII, 6. p. 143 et al.), mox Iuliani quoque in Persas expeditioni interfuit (XXIV. pr.). Ad acta publica prouocat, lib. XVI. extr. Narrat autem eo cum candore, vt facile agnoscas virum probum et prudentem, rerum vsu versatum nec litterarum expertem *c*); nec narrat nisi ea, quorum

b) Eum inter Protectores domesticos adscriptum fuisse, aiunt. De his ac reliquis quae de Ammiani vita disputantur v. in Chiffletii libello de Ammiani Marcellini vita.

c) Memoratu digna sunt, quae ipse de se professus est in fine libri XXXI. qui et operis finis est: *Haec vt miles quondam et Graecus, a principatu Caesaris Neru exorsus, ad vsque Valentis interitum pro virium explicaui mensura; opus, veritatem professum, nunquam, vt arbitror, sciens silentio ausus corrumpere vel mendacio. Scribant reliqua*

quorum notitiam iuſtam habuerat, non autem omnia eorum temporum acta; vt, ſi vere rem aeſtimare velis, in multis commentarios potius quam hiſtoriam ſcripſiſſe dicendus ſit; ita de ſe nonnulla interponit, inprimis in rebus Perſicis, et Amida oppugnata et capta, quae in magno hiſtoriae corpore locum vix haberent. Si quid eſt, quod magnopere deſiderandum eſſe putemus, eſt, quod non meliore ſaeculo vixit et ſcripſit Ammianus, quo liberalior inſtitutio, exemplorum, quae ſequeretur, prudentior dilectus, oratio purior et ſtili maior ſimplicitas, cum dignitatis hiſtoriae ſubtiliore iudicio, ſuppetiiſſet. At iſta aetate bona latinitas a natiua ſimplicitate et elegantia deſciuerat in orationem turgidam et faſtu inflatam, mixta poeticorum troporum audacia, lyricaque inſolentia cum pedeſtri ſermone; nec rerum narrandarum ſeuerius iudicium et dilectus ſuppetebat, aut in iis, quae vulgaris ſuperſtitio iactabat, ſubtilior indagatio. Bonorum ſcriptorum exemplo paſſim digreſſionibus vtitur, ſed ambitioſe quaeſitis, partim alienis, ex interpretatione eorum, quae in naturae

reliqua potiores, aetate doctrinaque florentes; quos id, si libuerit, aggressuros, procudere linguas ad maiores moneo stilos: Scilicet elegantiam et dignitatem orationis quaerebant tum in stili tumore. Iam senem se haec scripsisse aperte declarat, et docet idem memoratio seriorum euentuum passim iniecta. Intra Iuliani Imp. res et tempora continere se ab initio voluisse significat, lib. XXVI. pr. ne notiora apponeret; partim quoque ne periculosum esset vera scribere, partim, si propositum teneret et potiora tantum apponeret, ne videretur multa praeteriisse.

euentis insolitis occurrunt, parum opportune, plerumque infeliciter, arcessitis. Sanum tamen iudicium et felix ingenii sagacitas, quoties nec docta rerum scientia destituitur, nec falsa saeculi persuasione corrumpitur. Itaque in rerum gestarum consiliis, modis, caussis, nec acumen nec prudentiam desideres; in moribus, (nos characteres appellamus) designandis eximius passim artifex; vt Constantii (lib. XXI, 16.) Iuliani (XXII, 14. et XXV, 4.); nonnulla interdum vrbane et salse perstringens; vt Constantium *imperatoriae auctoritatis cothurnum vbique custodientem*, et oris maiestatem statu corporis immobili affectantem; cum itaque ille curru Romam inueheretur: — *talem se tamque immobilem, qualis in prouinciis suis visebatur, ostendens; nam et corpus perhumile curuabat, portas ingrediens celsas, et velut collo munito rectam aciem luminum tendens, nec dextra vultum nec laeua flectebat; tanquam figmentum hominis; non, cum rota concuteret, nutans, nec spuens, aut os aut nasum tergens vel fricans, manumue agitans, visus est vnquam;* (lib. XVI, 10. p. 81.) aut vt magistrum armorum Lupicinum exhibet, *supercilia erigentem vt cornua, et de tragico, quod aiunt, cothurno strepentem:* (lib. XX, 2. p. 180.) Nec illepidum est, quod de Constantio dicit: *doctrinarum diligens affectator; sed cum a rhetorica per ingenium desereretur obtusum, ad versificandum transgressus, nihil operae pretium fecit.* Dignus omnino scriptor, cui meliore apparatu instructa recensio obtingat; sed obstitit superiorum aetatum studium ex critica magis et verbis gloriam quaerens, quam ex rebus illustrandis. Multa ille habet non aliunde

aliunde nota, alia praeclara et cognitu vtilia, aut cum aliis vtiliter comparanda, inprimis, quae ad aetatum dominationis luxu corruptarum morem et vſum cognoſcendum ſunt opportuna. Ea quae ad hiſtoriam temporum ſpectant, expoſuere cum alii enarratores hiſtoriarum, tum Tillemont, Lebeau, et Gibbon, cuius narratio grauitatis, qua celebratur, multum ex Ammiano mutuata eſt, minus conſpicua in ſequentibus. Alia ad Codicem Theodoſianum ſunt illuſtrata a doctis commentatoribus. Nos pro conſilii noſtri ratione enotabimus pauca, quae temporum hominumque ingenia et mores declarare poſſint; adiiciemus alia quae ſingulari aliqua de cauſſa notabilia eſſe viſa ſunt.

Omnino ſi quis corruptelas omnis generis, quae aulas et palatia potentum obſident, cognoſcere voluerit, ſi artes adulantium, tortuoſos in gratiam principis irrepentium meatus et cuniculos, imminentium in mutua exitia aulicorum ſtudia, blanditiarum vafra commenta, quibus princeps a palatina cohorte circumueniri ſolet, ſi quis, adſpectu vani faſtus, tetrarum curarum, et anxietatis inuidentium metuentiumque, contemtum et miſerationem animo vult concipere cum indignatione ex cogitatione infinitarum calamitatum, quae ex his paucorum prauis ſtudiis in omnem publicam rem promanant, ita vt tributis et vectigalibus exhauſta regna et prouinciae opibus viriſque ſpoliatae in ſolitudines vertantur: ſi quis, inquam, haec voluerit tanquam in tabula propoſita cognoſcere, is adeat Ammiani libros, quibus Conſtantii principis res expoſitae ſunt. Nutu ſuo omnem

ſe terrarum orbem quaſſare putans, et ſubinde ſe lege ſolutum dominum, ex arbitrio ſuo ius conſtituentem, oſtentans, ſeruiliter obnoxius erat aſſentatorum voluntatibus; in ſummo rerum faſtigio conſtitutus puerili tamen vanitate leuiſſimis decoribus ſuperbiens, plaudentium, immodicarum quamuis et mentitarum laudum, auidiſſimus, alienarum muliebriter impatiens, in *d*) ſuſpiciones et formidines miſere pronus; ita malignis ſuſurris patulas aures praebens, bonis viris obſtruens; quos a principis occurſu arcere, alienatam ab iis mentem odio et ira inflammare, offenſas comminiſci, inter aulicorum artes habetur. Ita quoque Iulianum Caeſarem in ſuſpiciones et periculum vitae adduxerant, vt ſaluti ſuae conſulere ſe aliter non poſſe videret, quam vt periculo ipſe obuiam iret, et ex confeſſo ſe inimicum monſtraret. Hisce obtrectationibus criminantium et accuſationibus, cupide admiſſis, tandem ad incredibilem ſaeuitiam prolapſus, delatorum malitiae et auiditati optimi cuiusque ſalutem vitamque praedae paratae loco, in quam inuolarent, permiſit. In Galli Caeſaris palatio, ſtimulante vxore, ad muliebres ſimultates et odia procliui, aulicorum artes occultius graſſabantur, clandeſtinos rumores deferendo, commiſcendo falſa aut in deterius verſa et interpretata, etiam ea, quae clam in penetrali ſecreto a patrefamilias vxori in aures eſſent ſuſurrata. At Valenti-

d) Lib. XIX, 12. *vt erat angusti pectoris, obsurdescens in aliis — in hoc titulo* (rerum genere) *ima, quod aiunt, auricula mollior, et suspicax, et minutus, acri felle concaluit.*

lentiniani Augusti animus veneficiorum et artium magicarum terroribus percussus ad aliud suspicionum genus conuersus per delatorum fraudes suppliciis tormentorumque cruciatibus saeuiebat promiscue. In Constantii palatio paria optimus quisque, verum ne a viris quidem patiebatur; spadonum enim et eunuchorum praeualens erat potentia; quibus semel in aulam inductis, quicquid rectum iustumque habetur, exclusum expulsumque esse, recte dixeris; cum muliebri impotentia dominandi cupiditas et auaritia horum hominum animis insidebat; iidem inter ministeria vitae secretioris per arcanos rumores principis auribus nutrimenta omnis suspicionis instillare poterant. Plura horum hominum, et in his Eusebii, cubiculo praepositi, scelera commemorat, et in hoc portentorum genus inuehit, Ammianus multis locis (vt XIV, 11. XVIII, 5. add. Aelium Lamprid. in Alex. Seuero c. 66.) vnde prodigii instar visus erat honesta sequens Eutherius cubiculi praepositus (de quo multis agit lib. XVI, 7.); et monstri instar apparuit ipse Iulianus Imp., qui si qua alia re, fastu principali e palatio eiecto, magna illa in se hominum odia concitauit: turbam enim inutilem in ministerio imperatorio repererat incredibilem adito imperio, coquos quidem, memorante Libanio, mille, totidem tonsores, pincernas autem plures, ministrorum omnis generis examina, quae Ammianus (XXII, 4.) *vitiorum omnium seminarium* appellat; *pasti enim ex his quidam*, Christiani scilicet, quos Libanius disertius declarat, *templorum spoliis, et lucra ex omni odorantes occasione, ab egestate infima*

ad

ad saltum sublati diuitiarum ingentium, nec largiendi, nec rapiendi, nec absumendi, tenuere aliquem modum, aliena inuadere semper adsueti, vnde fluxioris vitae initia pullularunt, et periuria, et nullus existimationis respectus etc. Celebratum est, quod de Iuliano Imp. narratur: *euenerat iisdem diebus, vt ad demendum imperatoris capillum tonsor venire praeceptus, introiret quidam ambitiose vestitus. Quo viso Iulianus obstupuit; ego, inquit, non rationalem* (procuratorem, credere licet, etsi varia huius nominis fuere ministeria) *interrogatus tamen ille, quid haberet ex arte compendii,* stipendium memorat longe lautissimum. *Vnde motus, omnes huiusmodi cum coquis* similibusque aliis — *data quo velint eundi potestate proiecit.*

Alia res quae Ammiani lectione attentiore animum aduertit, est mira superstitionum vis ad mentes humanas, pro cuiusuis saeculi indole ad certa genera procliuiores. Veriore enim christianae doctrinae luce omnes tum imperii Romani terras collustrante, occaecati tamen hominum animi praedictionum, ominum, prodigiorum, magicarum artium ludibriis non minus tenebantur, quam antea patriis religionibus antiquae persuasionis auctoritate has superstitiones firmantibus; quid? quod ipsa philosophia, vano superstitionum principio, quod omnino inficiandum erat, imprudenter admisso, tantum rationes et caussas commentitias circumspiciebat, quibus doctrinae vanitas stabiliretur. Adeoque ii, qui in ceteris omnibus inter se acerrimis dissidiis odiisque distinebantur, pagani, Christiani et philosophi, in vna eaque vanissima re

inter

inter se conspirabant, vt prodigiis et miraculis fidem haberent. Cuius erroris memorabile exemplum vna cum Iuliano Imp. noster est Ammianus: iste quidem philosophiae fanaticae a Maximo propinatis poculis inebriatus, hic autem, ipsius principis anilem superstitionem ridens, non tamen dubitat vulgarem famam de rerum futurarum praedictionibus et per omina ac prodigia significationibus grauissimarum rerum narrationi vbique inserere. Nisi experientia doceret, vix fidem inueniret haec in eiusdem hominis animo iudiciorum discordia in rerum paritate. In consiliorum euentorumque caussis et rationibus acute videns, quid que per intercedentes casus varietur bene intelligens, ab inutili tamen praedictione, (nam si casus infelices praedicti auerti nequeunt, quorsum praeuisos esse iactas?) euenta repetit; haud dubie pleraque ex euento ipso aut ficta aut in memoriam reuocata. Nihil saltem est, in vtramque fortunam vel paullulum memorabile, cuius non omen aliquod antegressum etsi leuissimum memoretur. In eadem superstitione mirationem facit hoc, quod etiam illi, qui, ante rerum incepta, auspicia captabant, sinistris tamen haud deterriti coepta peragebant, aut iterum alia aliaque captabant, donec incideret aliquid quod pro omine exoptato haberi posset. Verum in toto hoc genere nihil est quod cum ratione vlla idonea factum esse dici possit, multo minus in ipsa ominum interpretatione. Quis a viro prudente expectet adscripta lib. XIX, 12. extr. *tunc apud Daphnen — visu relatuque horrendum natum est monstrum, infans ore gemino, cum dentibus binis et barba,*

barba, quatuorque oculis et breuissimis duabus auriculis: qui partus ita distortus praemonebat rempublicam in statum verti deformem. Nascuntur huiusmodi saepe portenta, indicantia rerum variarum euentus: quae, quoniam non expiantur, vt apud veteres, publice inaudita praetereunt et incognita. Philosophia hoc ipso in perniciem hominum vertebat, quod vanarum superstitionum firmamenta noua ex suarum opinionum commentis suppeditabat. Videre refert subtiles et argutas ratiunculas, quibus euincere se credit Ammianus, (lib. XXI. pr.) sapienti viro contingere vtique posse arcanam futura praenoscendi artem; quod si semel admiseris, nihil est in hoc genere quod refellas. Eodem modo numinum religiones antiquas tuebantur philosophi, et miris argutiis veteres mythos interpretabantur; eiusmodi studii quoque vestigia aliquot in Ammiano occurrunt, vt *de Adrastea dea* (lib. XIV, 11. p. 34.) *de Genio vnicuique nascenti assignato* XXI, 14. et *Mercurium,* ait, *mundi velociorem sensum esse, motum mentium suscitantem, theologicae prodidere doctrinae* (lib. XVI, 5. p. 72).

Curiose quaesitum est, vt de aliis, ita quoque de Ammiano, fueritne professione Christianus nec ne. Est tamen obuia res in lectione scriptorum istius temporis, e prudentioribus plerosque nec patrias religiones abiecisse nec nouas damnasse, sed in his quidem pro suorum ingeniorum facultate probanda probasse. Ita Ammianus, vt Iuliani superstitiones, ex philosophia temporum et obtrectandi cupiditate susceptas, improbat (XXII, 12. et XXV, 4.), et, Georgium Alexandrinum anti-

ſtitem Chriſtianum, *profeſſionis ſuae oblitum, quae nihil niſi iuſtum ſuadet et lene, ad delatorum auſa feralia deſciuiſſe* (lib. XXII, 11. p. 260.). Idem Conſtantium ait *Chriſtianam religionem abſolutam* (planam, diſerte enuntiatam) *et ſimplicem anili ſuperſtitione confudiſſe, in qua ſcrutanda perplexius, quam componenda grauius, excitauit diſcidia plurima; quae, progreſſa fuſius, aluit concertatione verborum: vt cateruis antiſtitum, iumentis publicis vltro citroque diſcurrentibus per ſynodos, quas appellant, dum ritum omnem ad ſuum trahere conantur arbitrium, rei vehiculariae ſuccideret neruos* (XXI, extr. p. 236.). Neminem meminimus de mala Imperatoris ſedulitate verius cenſentem.

Supereſt nunc vt enotemus nonnulla memorabilia, in ſcriptore a paucis lecto tanquam latentia; et in his quidem primo ea, quae per *digreſſiones* ſunt inſerta; quas Ammianum nonnunquam intempeſtiue affectaſſe iam ſupra monitum eſt. Sunt eae ſane diuerſi generis, aliae enim terrarum populorumque deſcriptiones continent; quas inter geographicas et hiſtoricas exercitationes referre poſſis; aliae ad phyſicas, cum rerum naturas et cauſſas exponit; in his quidem ſcientiae ſubtilitate parum plerumque inſtructus. Ex hoc genere, vt ab his ordiamur, ſunt loca ſequentia: lib. XVII, 7. p. 113 ſq. vbi Nicomediae clades narrata eſt, de motibus terrae eorumque cauſſis: lib. XIX, 4. de lue in Amida obſeſſa orta et de peſtilentiae cauſſis; lib. XX, 3. de defectu ſolis diuturniore in Orientalibus plagis a. 360. omninoque de defectuum ſolis cauſſis: XX, 11. de arcu caeleſti, XXV, 10. de

de cometis; XXIV, 3. p. 315. de palmarum maritandarum arte. Cereuisiae genus, *sabaiae* nomine, in Illyrico habitum XXVI, 8. *Est autem sabaia ex hordeo vel frumento in liquorem conuersis paupertinus in Illyrico potus.* XXVI, 2. de anno Romano. Vtiliora sunt prioris generis disputata; in quibus sunt loca: lib. XIV, 4. de Saracenorum moribus (h. e. Arabum nomadum: cf. XXII, 15.) lib. XV, 19. Galliae tractus et situs ex Timagenis fide, rhetoris et historici aetatis Augusteae. XVII, 2. de Sarmatarum moribus, simillima iis, quae de nomadibus Asiae nostra aetate narrantur; et hoc quoque, quod de Scythis et Sarmatis Strabo memorat (VII. p. 480.), equis eos vti castratis. XXXI, 2. de Hunnis et Alanis, nota inter historicos loca. Lib. XXXII, 8. de situ Pontici sinus: h. e. Ponti Euxini inde ab Hellesponto periplus. XXVII, 4. regionum Thraciae recensus. XXII, 14. 15. 16. de Aegypto et Nilo, belluisque et ceteris animantibus: vbi significat, se res Aegyptiacas iam ante in rebus Adriani exposuisse. Quibus addit quaedam de Aegyptiorum ingeniis lib. XXII, 6. et c. 16 extr. Tum XXIII, 6. de regno Persarum, multis insertis, quae audita acceperat. Vtinam in ipsa Iuliani expeditione geographicas rationes subtilius exegisset! Antiquitatis militaris curiosis accepta esse potest XXIII, 4. expositio machinarum obsidionalium; ballistae, scorpionis, helepolis, malleolorum. Luculentissima sunt loca de Romanorum vita et moribus XIV, 6. et XXVIII, 4. in hoc quidem Senatorum primum tum plebis; in isto luxus omnino diuitum, in

cuius

cuius apparatu multa occurrunt notabilia. Ita in carrucis altioribus et ambitioſo veſtium cultu ſummum decus ab iis poſitum videmus, *lacernis pluribus, tenuiſſimo filo textis*, corpori circumdatis, animalium figuras intextas exhibentibus; (*varietate liciorum effigiatae in ſpecies animalium multiformes*). Potentium patrocinia et ſtudia aliis praeripiunt ii, qui curruum et equorum agitationes, aut artem teſſerariam profitentur, aut ſecretiores artes ſe noſſe fingunt: *homines autem eruditos et ſobrios, vt infauſtos et inutiles, vitant.* Ita corruptelarum ſimilitudinem videas per omnium temporum hiſtorias, virtutum perraro. Adde lib. XXX, 4. de cauſſidicorum prauis artibus; etſi deſultorie narrata. Inter alia locus de iis eſt: "*e quibus ita rudes ſunt nonnulli, vt nunquam codices ſe habuiſſe meminerint; et, ſi in circulo doctorum auctoris veteris inciderit nomen, piſcis aut edulii peregrinum eſſe vocabulum arbitrantur.*"

Subiiciemus his pauca memorabilia e diuerſis locis notata: Antiochiam *lucernis per vias diſpoſitis* noctu lucentibus inſtructam legimus lib. XIV, 1. *in vrbe, vbi pernoctantium luminum claritudo dierum ſolet imitari fulgorem.* Ad *commerciorum ex India* notitias, quas numero pauciſſimas habemus, accedito locus XIV, 3. *Batne, municipium in Anthemuſia* (Meſopotamiae) *conditum Macedonum manu priſcorum, ab Euphrate flumine breui ſpatio disparatur* (disiungitur): *refertum mercatoribus opulentis; vbi annua ſollennitate prope Septembris initium menſis, ad nundinas magna promiſcuae fortunae conuenit multitudo, ad commercanda quae Indi mittunt et Seres,*

aliaque plurima vehi terra marique confueta. Sunt haec Palmyrae calamitate feriora. De *obelifco Conftantii cura Romam aduecto* et in Circo Maximo pofito (XVII, 4.) memorare, tanquam de re nota, nihil attinet. Ex lib. XXI. extr. patet, *Conftantium triumphales arcus ex clade prouinciarum, fumtibus magnis erexiffe in Galliis et Pannoniis, titulis geftorum affixis.* Lib. XVI, 10. in ingreffu Conftantii in vrbem memorantur aedificia et ornamenta publica, quae tum adhuc fuperfuiffe ex his conftat. Memorabile eft, quod XV, 8. de more militari narratur: cum Iulianum Caefarem a Conftantio dictum audiffent, *militares omnes horrendo fragore fcuta genibus illidentes: quod eft profperitatis* (affenfus) *indicium plenum; nam contra cum haftis clipei feriuntur, irae documentum eft et doloris; immane, quo quantoque gaudio, praeter paucos, Augufti probauere iudicium:* videmus diuerfitatem pulforum clipeorum parum notam. Nouum exemplum arcani nuntii miffi, membranae fcriptae notarum figuris, in vaginae internis abfconditae XVIII, 6. p. 145. In motu terrae per Bithyniam, quo euerfa eft Nicomedia, notabilis erat ingens fragor ventorum et procellarum incumbentium (cf. XXVI, extr. p. 385.); cum alias aere fine motu librato metus anxietatem iniiciat. Ad naturas animantium fpectant haec XVIII, 3. linquentes orientem anferes ob calorem, *plagamque petentes occiduam, cum montem penetrare coeperint Taurum aquilis abundantem, timentes, fortiffimas volucres roftra lapillis occludunt, ne eis eliciat vel neceffitas extrema clangorem; iisdemque collibus agiliore volatu transcurfis proiiciunt calculos,*

atque

atque ita securius agunt; et lib. XVIII, 7. de leonibus Mesopotamiae excaecari solitis, cum culices palpebris insidentes amoliturí oculos vnguibus effodiunt. Ad ea, quae de craniorum diuersa duritie inter Persas et Aegyptios in Herodoto III, 12. legimus, addi possunt sequentia ex lib. XIX, 9. extr. pugna facta cum Persis numerus vtrinque caesorum paullo post ita initus est, *quod* Romanorum *cadavera mox fatiscunt et defluunt, adeo vt nullius mortui facies post quatriduum agnoscatur; interfectorum vero Persarum inarescunt in modum stipitum corpora, vt nec liquentibus membris, nec sanie perfusa madescant, quod vita parcior facit et, vbi nascuntur, exustae caloribus terrae.* Verum reuocandus est calamus currens de similibus enotandis, ne videamur *pro sportula coenam rectam praebuisse.*

Restat enim, vt mandata exsequamur, quae publice iniuncta sunt, vt pronuntiemus noua magistratus academici in semestre insequens auspicia; faciet illa vir Venerandus,

CAROL. FRID. STAEVDLIN D.

vtque fausta ac felicia sint, ex animo precamur, vosque, commilitones, rogamus et hortamur, vt, quicquid obsequio legum, officii religione, animorum pietate, ingeniorum morumque liberalitate, ad faustum muneris semestris decursum conferri potest, ingenue et studiose ad testandam viri non titulis magis quam integritate et virtute venerandi caritatem ac reuerentiam exseratis.

P. P. in Georgia Augusta pridie Kal. Septembres cIↃIↃcccII.

IV.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
CAROL. FRIDER. STAEVDLIN D.
CVM SENATV
SVCCESSOREM
IN
MAGISTRATV ACADEMICO
GEORG. FRIDER. DE MARTENS D.
CIVIBVS SVIS
HONORIS ET OFFICII CAVSSA
COMMENDAT
INDICTIS AVSPICIIS
IN KALENDAS MARTIAS cIɔIɔcccIII.

Cenſura ſex ſcriptorum hiſtoriae Auguſtae.

Mirationem vulgo facit, Commilitones, hiſtoriae ſcribendae et ſtudium et artem inter Romanos cum Tacito et Suetonio ita defeciſſe, vt ab eo inde tempore nullus extet ſcriptor, qui operae pretium ea in re fecerit. Cuius rei cauſſas accuratius inquirenti offerunt ſe plura; etſi et ipſum illud enuntiatum, nullos poſt Tacitum fuiſſe hiſtoriarum ſcriptores, admodum eſt circumſcribendum. Fuere multi hiſtoriae Auguſtae ſcriptores inde ab Auguſto cum ante tum poſt Tacitum, et in his aliquot grauiſſimi; quorum labores temporum

porum iniuria nobis inuidit, aut librariorum, qui describerent, industria defuit. Tantum itaque abest, vt post Tacitum repente omne scribendi historias studium exoleuerit, vt ingens potius numerus scriptorum laudetur passim ab iis, qui eos in manibus habuerunt; Casaubonus, qui in his diligentiam collocauit, fere L. se memorare posse ait Latinos historiae Augustae scriptores; cum quibus fuere alii, qui graece scripsere *a*). Fuerat inter eos scriptores Seuerus Imp. qui vitam priuatam perscripserat (Spartian. c. 3.). Quo minus tamen hi scriptores assequerentur laudes Taciti aut Suetonii, caussae altius repetendae sunt, partim ex ipsorum temporum calamitatibus, sublata cum libertate veritate, partim ex materiae idoneae tenuitate. Quae enim domi agebantur, ad sollennem ea morem et formulam peragi solita, nullo ipsis agentibus iudicio, ex prudentia ciuili meliore, relicto, taedium fecissent legentibus et scribentibus; vnde et regnorum historiae, pacis diuturnae temporibus, plerumque rerum memorabilium inopia laborare solent; bella autem seu externa seu interna scriptores idoneos non habebant, quia perpetua militia et aut in castris aut intra castella in finibus excubatio ab omni studiorum assiduitate et ingeniorum cultu, post Antoninos vtique, alienauerat militares viros; iam tum in ipso more et vsu belli gerendi a senioribus accepto acquiescentibus iunioribus. Ita enim fere euenisse videmus per omnes magnorum imperiorum aetates,

a) Vide v. c. Lamprid. Alex. Sev. 48. Latinorum nomina partim videre licet in Vossio de hist. Lat.

tes, (Perſas, Parthos, Mogolos, aliosque barbaros, in memoriam reuocare ſatis eſt,) vt inter ipſam bellorum perpetuitatem militaris ſcientia cum virtute langueſceret tandemque exoleſceret. Adeo, poſt cetera ingeniorum ſtudia ſublata, bellandi ſcientia et ars ipſa extinguitur: vt pernicies omnium bonarum rerum vertat tandem et ipſa in ſui exitium. Fuit quoque publicarum rerum gerendarum et adminiſtrandarum ratio ea, vt perpaucis illae innoteſcerent; intra palatium principis et cubiculum agebantur pleraque, veris rerum notitiis raro et ad paucos et de paucis emanantibus. Etiam boni principes, ſi Traianum, Adrianum et Antoninos exceperis, ea quae ad ſe relata erant, non ipſi cognoſcere et reſcribere; aut in conſiſtorio adeſſe, audire et decernere; verum publica negotia amicis tractanda mandare et ab his ad ſe relata firmare *b*). Iam ipſa res ita

b) Ita de Alexandro Seuero Aelius Lamprid. 29. de vita eius quotidiana et domestica: *vsus vitae eidem hic ſuit: Primum — rem diuinam faciebat; si id non poterat, pro loci qualitate, vel vectabatur vel piscabatur, vel deambulabat vel venabatur, dehine, si hora permitteret, actibus publicis post multam horam operam dabat.* Locus est impeditus, *post multam* horam bene se haberet, nisi antecessisset: *si hora permitteret;* voc. *horam* Casaub. ex suo cod. receperat, a Codd. melioribus id aberat: voce exclusa sententia sic decurrit: *actibus publicis post* (pro, postea) *multam operam dabat.* Repugnant tamen sequentia, in quibus contrarium ponitur, cum necesse ei non fuisse dicitur, vt multam operam adhiberet, quia *per amicos sanctos et fideles* omnia curabantur. Salmas. itaque *non* pro *post* scribere malebat. Meliore putamus iudicio verba *post multam*

ita fert, vt ii, qui in rebus administrandis versantur, nec satis otii nec voluntatis habeant ad ea memoriae mandanda, quae a se curata sunt. Itaque Praefecti praetorio et vrbis, in quorum fere manu summa erat rerum administratio, aut Quaestores principis, vix ad scribendum accessere; Senatorii autem Ordinis viri, etsi consulares, ne ipsi quidem rerum locupletem notionem habuere; nec vero animus iis esse potuit, vt Commentarios scriberent rerum publice gestarum et curatarum, quandoquidem nec merito nec gratiae ex tali opera locus erat, periculi contra et metus plurimum. Rediit itaque omne hoc euentorum scripto notandorum studium ad homines priuatos, qui rumores et notitias vulgares, exceptas a se, litteris mandabant; neque euentorum caussae et rationes,

 neque

tam horam esse eiicienda; totus enim locus ita se habet: *dehine, si hora permitteret, actibus publicis operam dabat; idcirco, quod et res bellicae et res ciuiles per amicos tractabantur, — et tractatae firmabantur, nisi quid noui etiam ipsi placeret. Sane si necessitas cogeret, ante lucem actibus operam dabat et in longam horam producebat*, et sequ. Fatendum tamen, otiosum ita esse voc. *idcirco;* ideo melius feceris, si *post* mutes in *per:* vt, per multum temporis eum consistorio adfuisse narretur, *idcirco*, quia *et res ciuiles et bellicae* in his consessibus, referentibus amicis, tractabantur; qua re consessus in plures horas protractos fuisse necesse est. Meminimus etiam Gibbonum, prudentissimum scriptorem, verbis haud satis expeditis laudem Alexandro, etsi dignissimo principi, haud veram ex his impertiisse, cum eum *maiorem matutini temporis partem in consilio exegisse, actus publicos ipsum peregisse, caussas priuatas cognouisse* memorat. *Gibbon Hist.* T. I. ch. 6. p. 155.

neque gerendarum rerum ſeu ciuilium ſeu bellicarum modi exponi potuere; ſatis eſſe debuit, ſummam euentorum vniuerſe narrari. Ita omne ſtudium hiſtoricum ad ſimilem morem reuocatum eſt, quem in monachorum annalibus et chronicis ſuperiorum ſaeculorum regnare videmus, vt per ſummam tantum recitentur euenta.

Quod autem, grauius quoque, eſt ferendum, inſtitui coepit iſta nuda expoſitio euentorum nullo explorandae veritatis ſtudio, nullo delectus iudicio, nullo dignitatis ac perſonae, quam ſibi ſcriptor imponeret, ſenſu. Quisquis enim ad hiſtorias ſcribendas, multo magis ad res ſui temporis annalibus condendas, acceſſerit, eo loco ſe conſtitutum eſſe meminiſſe debet, quo probitatis ſuae et ſanctitatis cum veritatis ſtudio experimenta ad omnem poſteritatem proponit, dum et teſtis et iudicis integritatem ac fidem pollicetur. Ad ſenſus tales et laudes prorſus occalluerant haec tempora, per morum, ingeniorum et ſtudiorum, corruptelas. Ex quo enim dominationis mala, cum foeda ditiorum luxuria et pauperum contumelioſa inopia, militari etiam ferocia et lubidine cumulari coepere: omnium ingenia, partim ſeruili adulatione corrupta, partim metu torpentia, ab omni rerum actu refugere; otio inhoneſto, turpi quoque, ſe dedere; ii autem, qui ſe litterarum ſtudiis addixerant, in grammaticis et rhetoricis ſubſiſtere, ſaltem non vltra cauſidicorum clamores forenſes progredi; ita litterarum liberalium flos et decus euaneſcere, omnis ſcribendi ars et hiſtoriae vera notio exoleſcere, prauo rhetorum omnia infucandi

ſtudio

ſtudio, pro ſimplicitate ſtili hiſtorici, fucata et calamiſtrata quisque ſectari, pro rerum et ſententiarum pondere et grauitate probare aniles fabellas, mira prodigia venditare, portentoſas principum libidines et luxus euulgare. Quis enim poterat eſſe ſenſus boni, honeſti, pulchri, in litteris, inter eos homines, quibus, ſeruili obſequio mutuo obnoxiis, ad adulationem potentum prolapſis, ad aliorum iudicia ſe componere, vera animi iudicia eierare, coactis, quibus, inquam, ad ſenſum liberalem veri ac decori, et ad laudis bonae cupiditatem, aſſurgere, ſtudiis honeſtis, vix licuit! Mira enim res eſt, vnum quodque ſaeculum fingere ſuos ſenſus ad eorum, inter quos adoleuerat, exemplum, corruptelas eorum tenaciter retinere, aliis nouis corruptelis cumulare, ad meliora antiquiorum exempla propoſita caecutire aut aſpectum refugere. Itaque nec lectio veterum ſcriptorum ad talia ingenia excolenda vim habuit; extinxerat ſenſum ſimplicitatis et elegantiae meliorem morbus ſaeculi rhetorico tumore et ambitioſo verborum fuco ſententias inconditas aut vulgares obducendi, ita vt ad claſſicorum ſuorum ſcriptorum bona obtuſas afferrent mentes. Ita enati ſunt libelli hiſtoriarum, ſingulorum principum vitas enarrantes. Succeſſere, qui ex iisdem ſeriem plurium principum, tandem qui omnium inde a Caeſare, vel a Nerua, vitas vno aut pluribus voluminibus complecterentur. Ergo vanis et inertibus ſcriptoribus ſucceſſerunt alii inertiores, qui ex iis ſua deteriore ſtilo conflarent, et ſic ad meras epitomas et breuiaria tandem omne ſtudium hiſtoricum

rediit. Acceſſit, quod, cum in tantis ac continuis temporum calamitatibus rara omnino eſſent litterarum ſtudia, multo magis in prouinciis, vt multa opera litteraria vix vno aut altero exemplari repetita in paucorum notitiam et vſum venirent, ideoque maturius interirent, paucis caſu ſeruatis, iisque fere leuiſſimis, et breuitate ſe commendantibus aut tuentibus *c*). Vnum eſt quod belle factum inter haec pronunties, quod principibus nulla vera laude dignis nec meliores obtigere ſcriptores.

Certe ii, qui ſuperſunt, appellati vulgo *Scriptores hiſtoriae auguſtae*, tanti nominis laude indigni nec pro hiſtoriarum ſcriptoribus habendi ſunt; epitomatores ſunt et compilatores eorum, qui tamen nec ipſi hiſtorias ſcripſiſſe dicendi ſunt; non enim niſi rumores vulgares in litteras redegerant. Nec vixere illi niſi ſaeculo tertio exeunte et ineunte quarto; cum ad vltimam iam barbariem prolapſae eſſent

c) Fuit in his *Marius Maximus*, saepe ab aliis in partes vocatus, ex quo Spartianus plurima repetiit. Est tamen ille Vopisco in Firmo I. *homo omnium verbosissimus, qui et mythhistoricis se voluminibus implicauit:* h. e. commentis et sermunculis anilibus. Cui similis fuit *Iunius Cordus*, qui innumera memoratu indigna apposuerat, testante Iulio Capitolino in Macrino c. 1. *quae ille*, inquit, *omnia exsequendo libros mythhistoriis repleuit talia scribendo*. Idem in Clodio Albino 5. *haec atque alia signa imperii fuere, quae qui volet nosse, Aelium Cordum adeat, qui friuola super huiusmodi ominibus* (ominibus) *cuncta persequitur*, et in Maximino iun. 5. *Longum est omnia persequi; quae qui scire desiderat, is, velim, vt saepe dixi, legat Cordum, qui haec omnia vsque ad fabellam scripsit.*

essent prouinciae, ipsa Italia rueret; inscripsere libellos suos Diocletiano, Constantio et Constantino; quos principes, si Romanorum rerum notitias non meliores habuere, quam quas ex his libellis addiscere iis contigit, admodum indoctos et rudes fuisse credere licet; neque assequaris, qualem ex iis scriptoribus vtilitatem et fructum ad imperii administrationem ceperint; itaque nec mirandum est, si tales libros, et cum iis omnes litteras in contemtu habuere. Ita enim euenire necesse est, vt, quandocunque litterarum studia ad inutilia et parum fructuosa deflexerint, tanto magis ea negligantur et contemnantur a prudentioribus, qui, ipsi parum imbuti melioribus litteris, ipso rerum vsu vulgarique sagacitate pleraque assequuti, nihil vulgaribus studiis inesse vident quod suis vsibus inseruire possit. Inde quoque fit, vt doctis litteris vix locum aliquem relinquant, tantum abest, vt perspiciant, opum imperii et dignitatis gloriaeque fundum in iis litteris tamquam radicitus inhaerere; sin eae, (vt interdum fit, vt in agro sterili et inculto stipulae passim appareant) fortuito obstacula perruperint, nec satis conualescere nec vigorem habere. Quod per barbariei saecula multis exemplis manifestum fit; vt etiam nullus studiis honos nisi ex superstitione seu religionum seu magiae cognatarumque vanitatum astrologiae et diuinationis, haberetur; ex his enim fructus aliquis ad vitam publicam exspectari poterat aut posse videbatur; nec minus eadem rerum conditio apparuit postea quam ad dialecticas aut criticas subtilitates summa omnis doctrinae redacta

redacta erat; atque etiamnum veremur, ne simili experientia, quam vere haec dicta sint, patescat, nisi mature a metaphysicis tricis et salebris ad liberiorem philosophiae, rationi sanae consentaneae, campum remeauerimus.

Vitarum quidem scribendarum ratio suum sibi genus inter ceteros res gestas tradendi modos constituit, nec historiarum aut annalium stadium latius capit; si iustos laudis numeros consequi volet; dilectum desiderat prudentem primo ipsius viri, in cuius rebus exponendis operam ponas; sin nullum est arbitrium, sed plurium seriem et ordinem persequi necesse est, vt in imperatoribus, vniuscuiusque saltem propria indoles, virtutes, studia, consilia, diligenter explorata, sunt apponenda; rerum quoque publice gestarum; etsi ea euentorum expositio locum sibi in illis vindicat, quae cum eorum opera et consilio, ductu et imperio, aut fortuna, coniuncta est; latius tamen euagandi licentiam habet in iis, quae ceteris lucem afferunt. Nec vita priuata, nisi quatenus ad mores aut ad ingenia fingenda aut ad fortunae casus vim habuit, enarranda est. At isti homines in his tenuissimis nullo consilio et vsu enarrandis omnem operam posuere, quae, etsi interdum nobis vtilitatem afferre possunt in doctis studiis antiquitatis versantibus, tamen iudicio et personae biographi nullo modo conueniunt. Quam parum autem homines illi de vitarum perscribendarum rationibus deliberauerint, multo magis ex eo perspicias, quod ne iustum quidem rerum enarrandarum ordinem sibi praefixerunt; habebant tamen Suetonii exem-

exemplum, quod sequi possent; poterat ab origine et natalibus per aetatis gradus procedere narratio ad principatus primordia; tunc publice gesta siue per annos siue per rerum capita, ciuilium et militarium, persequi; inde ad vitam priuatam, per certa rerum genera digestam; nihil horum isti homines animo complexi promiscue omnia effundunt, perturbant, repetunt et iterant, alieno quaeque loco. Multo itaque minus ab iis expectari poterat, vt, quae a singulis principibus in imperii administratione mutata, quid in rerum actu singulis praecipue propositum, et quae caussarum series ad imperii res inclinatas fractas et euersas, aut ad eas restituendas et inde a Diocletiani temporibus in nouum, diuersum tamen, statum et locum collocandas, vim habuerit. Itaque ex summa rerum narratarum haec, pro suo quisque ingenio, diuinamus et colligimus; et Gibboni quoque de his iudicia lubricis passim vestigiis nituntur.

Scriptores historiae Augustae, vulgo *sex* numerati, nec integri supersunt, nec de omnibus libellis satis constat ad quemnam quisque auctorem referendus sit; variant enim in codicibus nec magnam fidem habent inscripta aut praefixa singulis scriptis auctorum nomina; nec ex stili indole comparata tuto iudicium ferri potest, quoniam nullus sibi propriam indolem habet, sed omnes omni historici virtute carent, et compilarunt alios, modo eosdem. Nihil enim, nisi forte Vopiscum exceperis, habent a se et opera sua exploratum aut cognitum, nihil, cuius ipsi testes fuerint aut a testi-

teſtibus idoneis auditum acceperint, ſed exſcribunt ſuperiorum ſcriptorum libellos, id tantum agentes, vt plurium principum vitas vna ſerie iunctas exhibeant. Itaque incidimus interdum in partes minus inepte et tolerabili ſtilo ſcriptas, excipientibus eas aliis, quae deterioris aut deterrimae fabricae ſunt; multa iterantur bis terue, ea quidem plerumque per ſe leuia et memoratu parum digna; pro diuerſitate commentariorum, quos hi ſcriptores manibus terebant. Ita auctor Adriani priori parte ſatis bonos commentarios habuit; attexuit his alia aliunde ſumta; tolerabilis quoque vita Antonini Pii; at in Marci vita multa ſunt temere cumulata, iterata, inter ſe abhorrentia et ſibi contraria, aut male iuncta. Imp. Veri vita ex meris laciniis eſt conſuta; Auidii Caſſii vita tam ieiuna eſt, vt ne quidem, in qua prouincia imperio occupato perierit, ſatis aſſequi poſſis. Sunt multae vitae tam ieiunae, exiles et extenuatae, vt nomine vix dignae ſint, ſic Commodi, Caracalli, Getae, omnino eae, quae Iulii Capitolini nomen prae ſe ferunt. Melius explet partes breuis vita Didii Iuliani. In Maximinis et Gordianis ſcriptorem balbutire et nugari dixeris, non narrare.

Quo tempore et ordine hi ſcriptores vixerint ac ſcripſerint, quae que vitae auctoribus ſingulis ſint aſſignandae, diſſidia ſunt iudiciorum, ſeu potius opinionum, quarum ſaltem loco habendae ſunt Dodwelli rationes in Lect. Cambdenianis propoſitae. Aliam itaque ineamus viam, et relicto codicum diſſenſu et opinionum leuitate, videamus,

primo

primo loco quid ipsorum scriptorum fide traditum in ipsis libellis inuestigatum erui possit. Certiorem reliquorum fidem praebet *Flauius Vopiscus*, qui, tanquam auctores, qui ante se vixissent, *Trebellium Pollionem* memorat, *Iulium Capitolinum* et *Aelium Lampridium d*). Idem *Flauius Vopiscus* inde ab *Aureliano* orsus quinis libellis persequutus est vitas *Taciti* et *Floriani; Probi; quatuor tyrannorum, Firmi, Saturnini, Proculi* et *Bonosi;* tandem trium imperatorum, *Cari, Numeriani* et *Carini;* ad Diocletianum substitit: nam *Diocletianus, ait, et qui sequuntur, maiore stilo dicendi sunt* (in Bonosi extr. add. Probi vitam c. 1. extr.). *Aureliani* vitam vt scribe-

d) In Aurel. c. 2. *Trebellium Pollionem memorat, qui a duobus Philippis vsque ad diuum Claudium, et eius fratrem Quintillum, imperatores tam claros quam obscuros memoriae prodidit.* in Firmo c. 1. *Trebellius Pollio ea fuit diligentia eaque cura in edendis bonis malisque principibus, vt etiam XXX tyrannos non breuiter libro concluderet.* in Probo c. 2. *et mihi quidem id animi fuit, non vt Sallustios, Liuios, Tacitos, Trogos, atque omnes disertissimos imitarer viros, in vita principum et temporibus disserendis; sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, Fabium Marcellinum, Gargillium Martialem,* Iulium Capitolinum, Aelium Lampridium, *ceterosque qui haec et talia, non tam diserte quam vere, memoriae tradiderunt.* Adscripsimus locum, quoniam vel ex eo apparet, quam perturbata doctorum hominum iudicia de historiarum studio et de historicorum officio et dignitate fuerint; Suetonio ille adiungit Marium Maximum, leuissimum graui scriptori, quos ipse imitatus sit, eosque ait vere scripsisse. *Spartianum* non laudat, probabiliter tamen sub *Lampridii* nomine latentem, vt Salmasius acute coniicit, cum nomen esset *Aelius Lampridius Spartianus.*

ſcriberet, adductus erat hortatu Iunii Tiberiani praefecti vrbi, (ſub a. C. 291.) qui *ephemeridum Aureliani* vſum, *etiam bella charactere hiſtorico digeſta*, ei obtulerat, cum *libris linteis in bibliotheca Vlpia* ſeruatis *e*). Coniunxerat cum his *libros graecos*; ex quibus Vopiſcus ea, *quae digna erant memoratu*, *in vnum libellum ſe contuliſſe* ait *f*). Nec diffitendum eſt, melioris frugis plura ineſſe libello; inprimis de bello Palmyreno; verum mole rudi et indigeſta, neque vllo delectu: laudem vnam habet inſertis epiſtolis imperatorum, cuius generis pauca in reliquis vitis occurrunt. *Probus* Celſo amico eſt inſcriptus, cui inſeruit quoque acta Senatus. Ipſe de ſe profitetur c. 2. *Vſus autem ſum praecipue libris ex bibliotheca Vlpia, aetate mea thermis Diocle-*

e) Aurelian. pr. et c. 8. *inueni nuper in Vlpia bibliotheca inter libros linteos epistolam D. Valeriani de Aureliano principe scriptam* etc. c. 24. cum Apollonius Tyaneus Aureliano per visum vrbis Tyanae euersionem exprobrasse narratus esset, *haec ego a grauibus viris comperi, et in Vlpiae bibliothecae libris relegi* — in Tacito c. 9. *ac ne quis me Graecorum alicui vel Latinorum existimet temere credidisse, habet bibliotheca Vlpia in armario sexto librum elephantinum* (eburneum) *in quo hoc SC. perscriptum est, cui Tacitus ipse manu sua subscripsit.* In Caro c. 4. *in ephemeride quadam legisse me memini.*

f) Fuere ergo libri graeci, in quibus vita Aureliani erat perscripta; verum nulla *latine* exarata *vita*; erant tamen *ephemerides* et *bellorum* Aureliani *historiae*, latine scriptae, quas tamen Vopiscus nondum legerat. Ita concilianda sunt cum his superius dicta: *neminem a me latinorum, graecorum aliquos lectitatos.* Non autem hinc rite colligas, *nullas omnino vitas Aureliani extitisse.*

Diocletianis; *item ex domo Tiberiana;* (Gellius XIII, 19.) *vsus etiam ex regestis scribarum porticus porphyreticae, actis etiam Senatus ac populi.* Memorat quoque ephemeridem Turduli Gallicani. Notamus haec eo consilio, vt, quos auctores melior haec, quam aliae horum temporum, historia habeat. Ipse quo tempore vixerit, in Carino c. 18. declarat: *Hic trium principum finis fuit, Cari, Numeriani et Carini; post quos Diocletianum et Maximianum principes dii dederunt, iungentes talibus viris Galerium atque Constantium:* (ergo post a. 292.) — *quatuor sane principes mundi fortes, sapientes, benigni et admodum liberales, vnum in remp. sentientes* — *quorum vitam singulis libris Claudius Eusthenius, qui Diocletiano ab epistolis fuit, scripsit: quod idcirco dixi, ne quis a me tantam rem quaereret; maxime, quum vel viuorum principum vita non sine reprehensione dicatur.*

Proximus aetate ante Vopiscum fuit *Trebellius Pollio*, quem ille loco supra adscripto *a duobus Philippis vsque ad D. Claudium et eius fratrem Quintillum imperatores tam claros quam obscuros memoriae prodidisse ait;* et alio loco, *XXX tyrannos eum vno libros complexum esse*, testatus est: conuenit ipsa res inspecto libello de XXX tyrannis pr. cf. Salonin. c. 1. et 3. At enim huius scriptoris *priores libelli* periere, *a Philippis inde vsque ad Valerianum;* de quo superest non nisi particula; post quem ille *nouum volumen* orditur de *Gallienis.* Lacuna haec haud dubie repetenda est a lacero hac parte codice, cui reliqua seruata debentur. *D. Claudio* librum singularem consecrauit, a quo originem ducebat Constantius Caesar; ergo de eo accurate adulatoria

ambitione scribit. Ipse de se haud magna profitetur, nam in XXX tyrannis extr. *neque ego eloquentiam videor pollicitus esse, sed rem, qui hos libellos, quos de vita principum edidi, non scribo sed dicto; et dicto cum ea festinatione, quam, si quid vel ipse promisero, vel tu petieris, sic perurges,* (ad quem haec scripta sint, non constat) *ut respirandi non habeam facultatem.* Hoc quoque ipsa res testatur, socordius et indiligenter consuit potius, quam disponit, temere arrepta quaeque. Recte adeo ille apud Vopiscum (Aureliano l. c. c. 2.) *multa incuriose, multa breuiter prodidisse* dictus est.

Licebit nunc *a certioribus* progredi *ad incertiora,* ad superiores, inquam, aetate et locó priores, *Aelium Spartianum,* et *Iulium Capitolinum.* Et *Spartianus* quidem in prooemio Aelii Veri ad Diocletianum Aug. et iterum in extr. eiusdem vitae, ipse testatur *omnium Imperatorum* (addit: *vt vsque ad diuum Adrianum feci*) *Vitas* scribere se constitutum habere, *illorum etiam, qui vel Caesarum nomine appellati sunt, nec principes aut Augusti fuerunt, vel quolibet alio genere aut in famam aut in spem principatus venerunt:* quod suum consilium ad fastidium iterat in extr. Aelii Veri; Pescenn. 9. Macrin. pr. Vopisc. in Firmo pr. Ergo inde a Iulio Caesare omnium principum vitas perscripsisse videtur: nec tamen ex iis quidquam ante Adrianum superest, a quo volumen Scriptorum hist. Aug. exordium facit.

Quaeri potest alterum, an, quod sibi proposuerat, Aelius Spartianus vere sit exsequutus, quandoquidem Vopiscus in D. Aureliano pr. cum quae-

siuisset

fuisset praefectus vrbi: *quis vitam Aureliani in litteras retulisset?* respondit, *neminem a se Latinorum, Graecorum aliquos lectitatos esse;* probabile tamen foret, si Spartiani vita talis extitisset, Vopisco eam innotuisse. Nec tamen satis tuto ita colligas; nam potuit hoc volumen ei non in manus venire, etsi extaret; nimium itaque ei conclusioni tribuit Casaubonus in praefat. p. XXXVII. ed. Lipf. incautius quoque Vossius de hist. Lat. Quae *Spartiani* sine controuersia esse creduntur Vitae, sunt *Adriani, Aelii Veri, Didii Iuliani, Seueri, Pescennii Nigri;* hae quidem omnes inscriptae: *ad Diocletianum Aug.* Vita *Caracalli* inscriptionem non habet, habet vita *Getae,* in qua tamen *Constantinum Aug.* alloquitur auctor: contra morem reliquorum; ita vt hanc alterius scriptoris esse censendum sit, etsi inuito Salmasio.

Simile consilium sequutus erat *Iulius Capitolinus,* quem iam vidimus a Vopisco (in Probo 2.) memoratum inter eos, qui ante se imperatorum vitas scripsissent: "*Iulium Capitolinum, Aelium Lampridium.*" Inscripsit ille eas *Constantino Aug.* eumque alloquitur in Maximinis duobus pr. vbi se testatur in eius gratiam *singulos quosque principes vel principum liberos per libros singulos* dispescere. Sunt ergo plures vitae ab eo scriptae. Quaenam vero eae fuerint, diserte expositum non est. Quae enim ei vulgo tribuuntur, magnam faciunt dubitationem, cum titulorum codicibus praefixorum neque magna auctoritas sit, magna etiam varietas; temere enim grammatici in iis apponendis et omittendis, tum omissis alia nomina substituendo, sunt versati.

Par eft dubitatio de *Vulcatio Gallicano*, cuiu nomen Auidio Caffio praefcriptum eft, et de *Aeli Lampridio*, cuius nomen prae fe ferunt *quatuor vitae: Commodi, Antonini Diadumeni, Elagabali*, et *Alexandri Seueri.* Salmafius in Codice Palatino omnes Vitas vsque ad Alexandrum Seuerum *Spartiano* tribui confpicatus, ad opinionem, quam ante attigimus, admodum probabilem adductus eft, vt diceret: *Aelium Lampridium* nullum alium effe quam *Aelium Spartianum*, cuius nomen *Aelius Lampridius Spartianus* fuerat; vtque ita a *Spartiano* profectae fint *omnes vitae ab Adriano vsque ad Alexandrum Seuerum; vnde a Maximinis vsque ad Philippos fuccedant Vitae a Iulio Capitolino perfcriptae.* (v. Salmaf. ad Valerianos pr.) Sunt nonnulla quae fatis conueniunt; repugnant alia. *Commodi* quidem vita manifefte prodit eundem auctorem, quem *Marcus Antoninus* habuit, is autem *Iulii Capitolini* nomen habet praefixum; et c. 19. facratiffimum Imperatorem *Diocletianum* appellat. *Diadumeniani* vita *Lampridio* adfcripta vix videtur alium auctorem habere poffe quam *Macrini patris* vita; fane quidem *Iulium Capitolinum* auctorem ea praefert ad *Diocletianum Aug.* itaque et hanc vitam *Spartiani* verius effe dixeris. *Elagabalus* male prae fe fert infcriptionem: *ad Diocletianum Aug.* Nam c. 2. de Antoninorum nomine, leguntur verba: "*quod tu, Conftantine facratiffime, ita veneraris, vt Marcum et Pium inter Conftantios Claudiosque velut maiores tuos aureos formaueris.*" Idem auctor fub f. c. 34. vbi in Antonino Elagabalo definit, *Scribere autem ordiar*, inquit, *qui mox fequentur: quorum*

Alexan-

Alexander optimus — Aurelianus praecipuus, et horum omnium decus, auctor tui generis, Claudius, de quo vereor —. ne maleuolis adulatus videar esse; — his iungendi sunt Diocletianus, aurei parens saeculi et Maximiani, vt vulgo dicitur, ferrei, ceterique ad pietatem tuam. Nouas haec dicta tenebras obiiciunt. Apparet scriptorem opus per plures vitas detexuisse; *Alexander* sane *Seuerus*, *Aelii Lampridii* nomen in fronte habens, subsequitur, adscriptis verbis: ad *Constantinum Aug.* (pro quibus perperam ed. Lipf. exhibet *Diocletianum Aug*) extremis c. 65 sqq. *Constantinum maximum* appellans multis agit de Alexandri laudibus ac virtutibus earumque caussis, in quibus memorat quoque hoc, *quod eunuchos nec in consiliis nec in ministeriis habuit, qui soli principes perdunt.* — Post multa addit; *Scio, imperator Constantine, quo periculo ista dicantur, apud imperatorem qui talibus* (eunuchis) *seruit; sed salua republica: posteaquam intellexisti, quid mali clades istae habeant et quemadmodum* (scil. illi) *principes circumueniant; et tu eos eo loci habes, vt nec chlamyde vti iusseris,* (quod isto tempore honestiorum vestimentum erat) *sed necessitatibus domesticis delegaris.* Vnum hunc in omnibus his vitis meminimus locum occurrere dignum historici grauitate et libertate Romana; nam, quomodo eunuchos aut ab imperatoribus admitti in palatium, aut ferri ab aliis potuerint, haud assequaris. Vix alia origo rei, a moribus Romanis et a religionibus christianis abhorrentis, esse potuit, quam stolida aemulatio palatii ac fastus regis Persarum, quae imperatores, multo magis Orientis Byzantinos, tenuit,

vt sui fastigii, ad quod erant euecti, immemores, vanitate incredibili, ad pudendam humilitatem se demitterent, exterorum regum fastum et luxum ipsi assumerent, ac si nunc demum pares aliis regibus habendi essent, si eos, quos tamen dignitate et potentia superare videri volebant, externo fastu aequarent. Cum semel pestis ista eunuchorum aulam inuasisset, tolli nequiit. Iam antea Elagabalus eos ex Syria adduxerat; at Alexander Seuerus eos *de ministerio suo abiecit, et vxori, vt seruos, seruire iussit* sqq. nam locus est videndus in eius vita c. 23. *Aureliani* Vita, quam in hac farragine habemus, auctorem praefert *Vopiscum, D. Claudii Trebellium Pollionem ad Constantinum Aug.* Aut igitur istius, qui *Elagabali* et *Alexandri Vitas* scripsit, periere reliqua, substitutis aliis in eorum locum: aut *Elagabalum* et *Seuerum Trebellii Pollionis* esse dicendum est; ad quae miramur, Salmasium nec alios attendisse. Certe in aperto esse videtur, Alexandri Seueri vitam meliore habitu cultuque se commendare inter veteres. Facit quoque auctor tanquam epilogum c. 64. *hactenus imperium P. R. eum principem habuit, qui diutius imperaret — vsque ad eos principes, qui latius imperium tetenderunt, Aurelianum dico et deinceps, de quibus si vita suppeditauerit, ea, quae comperta fuerint, publicabimus.*

Ex *Iulii Capitolini* nouem libellis *trini* sunt *ad Constantinum Aug.* de quibus nec ipse Salmasius controuersiam mouet, *Maximini duo, Gordiani tres, Maximus et Balbinus.* Eiusdem Vitas *Pii, Marci Antonini, Veri, Pertinacis, Clodii Albini et Opilii*

Opilii Macrini, *Spartiano* vt assignaret, Salmasius habebat auctoritatem codicis Palatini; et *Pius*, *Verus*, *Macrinus*, *Albinus*, *Diocletiano Aug.* inscripti sunt. In *Marco* autem c. 19. *Diocletianum* appellat auctor. Nec de ceteris intercedimus, nisi quod de *Clodio Albino* non habemus, quod statuendum sit; in ipso enim opere c. 4. *Constantinum maximum* alloquitur; vnde probabile sit fundum esse *Spartiani*, eum fecisse suum et adiecisse alia de suo *Capitolinum*.

Superest *Auidius Cassius*, cuius auctor *Vulcatius Gallicanus*, ignoti nominis homo, inscriptus est; itaque et hanc vitam *Spartiano* tribuere malebat Salmasius cod. Palatino tantum tribuens, quantum vix satis tuto statueris.

Secundum haec, quae adhuc dicta sunt, etiam *de annis* quibus hi scriptores vixere, non nisi probabiliter statui potest. *Spartianum* Diocletiani, *Iulium Capitolinum*, Constantini M. *Trebellium Pollionem* Constantii Imp. tempore, et *Vopiscum* iisdem temporibus, etsi illis iuniorem, vixisse, ipsi testatum fecere.

Numerus horum *libellorum* est XXXIV, qui tempora inde ab Adriano vsque ad Cari mortem, cui Diocletianus successit, hoc est ab a. C. 117. ad 282, eoque numerum annorum 165 complectuntur; vt Vitas Suetonii si non re, saltem specie aliqua continuare videri forte possint; desunt tamen Vitae *Neruae* et *Traiani*, interciderunt quoque post *Gordianos*, et *Maximum cum Balbino*, vsque ad *Valerianum*, *XV Imperatores*, qui annos circiter nouem aut decem de imperio inter se decerta-

certarunt, in his *Philippi*, *Decius*, *Gallus*, *Hostilianus*, *Volusianus* et *Aemilianus*. Probabile fit, fuiffe aliquem, qui ex fcriptoribus diuerfis, qui ea aetate, qua vixit, fupererant, feriem vitarum fiue inde a Caefare, fiue a Nerua et Traiano, fiue demum ab Adriano, contexere voluit, forte vsque ad Conftantini tempora; Ex eo codice poft aliquod tempus foede lacero et corrupto fuit, qui *eum codicem* conficeret, ex quo *noftri codices*, pauci numero, in his quidem princeps Palatinus, antiquiffimus, quo Salmafius vfus eft, fluxere *g*).

Perplexe fatis diximus multa de re impedita nec fatis diluenda, ad quemnam vita quaeque auctorem referenda fit; eft tamen in hiftoriarum fide haud leuis momenti res, auctoritatem teftis, hoc eft fcriptoris, certe tenere. Grauiora itaque et fide digniora funt, quae ex Dione Caffio et ex Hero-

g) Ex cod. Palat. expressa esse videtur ed. princeps Mediolanensis 1475 Salmasio testante; Casaubonus tertiam editionem Venet. 1490 pro principe habuerat; idem cod. Parisino et Puteani vsus erat. Verum litteraria huius generis haud attingimus, ex libris notis petenda; etiam ex Puttmanni praef. ad ed. Lips. et edit. Bipont. Ceterum desideramus, si quam aliam, horum vtique scriptorum recensionem, mole commentariorum liberatam, instructam tamen iis, quae vnicuique liberaliter instituto scitu necessaria sunt ad eam lectionem; mirum fuit iudicium eorum, qui editionem Lipsiensem curarunt, quod putarunt, ita se rem egregie perfecisse, si indicem Latinitatis adiecissent; quasi hoc illud esset, quod in lectione eiusmodi librorum paullo prudentior aliquis, nisi otio abundans, quaesiturus sit. Res ipsae, et quae ex more, habitu et vsu horum saeculorum illustranda sunt, apponere curabit editor.

Herodiano petita legimus. Verum ex his scriptoribus, nisi forte Vopiscum exceperis, nullus alterum fide et auctoritate antecedit; nam nec ea scripsere, quae ipsi viderant aut ab iis, qui interfuerunt, acceperant; rumores, vt iam dictum est, vulgi exceptos ab aliis ac perscriptos iterum recoxerunt. Insunt tamen his ipsis vestigia luculenter et signate expressa temporum et principum; quae si persequaris industrie, facile agnoscas, qualis reip. administratio, palatii formula et disciplina, praua hominum studia, seruientium adulatio, dominorum fastus et superbia, inde luxus et mollities, fuerint; etsi ad haec assequenda, non magno acumine opus est, et in omni aetate, omnibus regnis et palatiis, Persarum et Parthorum, Orientis et Occidentis, occurrunt paria. Nihil tamen est, quod aliunde tam plane ac perspicue intelligas, quam sunt extremae calamitates, ad quas *imperium militare* necessitate, omni prudentia maiore, ducit, mox praeceps ruit, enerue et debilitatum malis internis, corruens et protritum, si externa vis, vigor et virtus, labantes vires percussit. Effrenis praetorianorum, tum legionum, licentiae, ad quam aliquando illae prolapsae sunt, exempla vix fidem reperiunt; tum largitiones, stipendia, donatiua iis facta, omnem fidem superant; ita vt his solis expensis aerarium exhauriri, prouincias atteri, necesse fuerit. Omnino non nisi attristati ab historiarum lectione recedimus, maxime tamen ab historia principum Romanorum, quod manifestum fit, magna imperia perbreui flore iuuenili viguisse, longo vero senio, tabe et torpore, vsque ad

decrepitam aetatem defecisse; confecta esse ea suis viribus, ad se tutandum conuersis; opes ciuium priuatas attritas esse et absumtas ad opes publicas sustentandas; ita sine vi, sine metu, regi imperia non potuisse; metum autem, legionum numero et disciplina contineri; imperium militare ipsa re ducente verti in dominationem, disciplina militari in ciuilem migrante. Iam, si mali principes, seu praua institutione, seu ignauia et luxurie, corrupti succedunt, meliorem rerum restituendarum praecisa est spes et expectatio omnis, quia fons et scaturigo omnium malorum, palatium ipsum et aula, nec ab optimo principe, emendari potuit; militaris autem licentia omnem coercitionem respuebat; sustinebantur quidem res aliquamdiu rei militaris cura diligentiore, ad quam Romanos imperatores inuitos trahebant barbarorum incursationes; mox tamen, neruis rei militaris excisis, aerario exhausto disciplinaque laxata, corruere ipsum imperium necesse fuit.

Ad haec atque similia si quis in scriptorum Historiae Augustae lectione animum aduerterit: non sine omni vtilitate ab ea recedet; multa alia ad imperii Romani administrationem, officiorum, institutorumque sub Impp. descriptionem, maximeque innumera ad iuris historiam spectantia, quod iam viri docti satis declaratum dedere *h*), reperire licebit: ita vt ICtis, qui legum caussas et rationes ab institutis fortunisque temporum repe-

tere

h) In his Gottfr. Mascov. nota Oratione a Puttmanno repetita in ed. Lips.

tere didicerunt, hos scriptores familiari lectione frequentare necesse sit. Multa occurrunt alia, iis notabilia, qui ad temporum iudicia, ad populorumque opiniones et sensus, hoc est, ad modos de rebus quibusque sentiendi et censendi cuiusque aetatis, aut ad artes et litteras, ad superstitiones et mores, animos attendunt. Modos acclamandi in Senatu non alibi tam diserte expressos vidimus, quam in his scriptoribus: in Commodo 18: in Alex. Sev. 6. 7. 56. etiam in exercitu v. c. Diadum. 1. et saepe. Abierat res tandem ad ineptias, quas interdum intolerabiles dixeris, vt in Tacito 5. Claudio 4. Quod tamen notabile visum est, vt in acclamationibus, ita in Senatus decretis, in orationibus et aliis actis publicis: affectatum est isto tempore, quo cum vera libertate verus quoque recti sensus dudum euanuerat, *genus loquendi per mera incisa, abrupta et hiantia.* Exemplum apponere placet ex D. Claudio c. 18: *Claudi, dux fortissime, aueas; virtutibus tuis, deuotioni tuae* (scil. bene sit!) *Claudio statuam omnes dicamus. Claudium consulem omnes cupimus. Qui amat remp., sic agit. Qui amat principes, sic agit. Antiqui milites sic egerunt. Felicem te, Claudi, iudicio principum,* et sic porro. Putes Gallo-Francum aliquem exercitum vel multitudinem alloquentem audire; credas eos funem ex arena torquere! tam parum cohaerent sententiae ac verba. Placuere tamen sibi in hoc homines; inuenti quoque sunt nuper inter Germanos, qui exemplum egregium sequerentur. Alio modo memorabile est, quod Marcum Antoninum legimus vnum quemque

ciuium

ciuium iussisse apud aerarii praefectos intra trigesimum diem, in prouinciis apud tabularios publicos, liberos natos profiteri: (Marc. 9.) reuocato sic antiquo more, quem a Seruii instituto ductum esse voluit Dionys. Hal. IV. 18. auctore Pisone; seruatus ille, certe repetitus est aliquoties *i*). Non diu tamen post iterum neglectum esse morem vtilissimum credere licet; quandoquidem ea, quae publice vtilia sint, raro durationem habent parem *malis publicis*, quae cum aliqua *priuatorum vtilitate* coniuncta sunt. Nouum inuentum fabricae miramur in Pertinace c. 8. vbi in auctione rerum Commodi multa luxus instrumenta noua memorantur, tum quoque *vehicula arte fabricae noua, perplexis diuersisque (flexuosis) rotarum orbibus, et exquisitis sedilibus, nunc ad solem declinandum, nunc ad spiritus opportunitatem, per vertiginem; et alia iter metientia, horasque monstrantia, et cetera vitiis eius conuenientia.* Verbo: fuere currus rotis versatilibus, vt in contrarias partes verti possit cursus, adiuncto hodometro et chronometro. Vidimus in loco aliquo Lampridii c. 27. (al. 26.) Alexandrum Imp. voluisse *omnibus officiis genus vestium proprium dare et omnibus dignitatibus, vt a vestitu dignoscerentur. — Sed hoc Vlpiano Paulloque displicuit, dicentibus plurimum rixarum fore, si faciles essent homines ad iniurias:* scil. quia sic dignosci facile posset quisque cuius ordinis esset. Nostrae aetati Vlpianus Paullusque hoc

i) Mentio moris vtique fit in Suetonii Nerone 39. An *acta publica* de eo accipi possint in Tiber. 5. Calig. 8. dubitare licet. v. de his Arnzen. Actis Societ. Traiect. p. 146.

hoc idem persuadere haud potuere. Aliud memorabile visum in Alexandri vita 43. quem in Christianos aequum fuisse satis constat, non aeque alterum vulgo notum esse putamus: iam Adrianum voluisse Christum inter deos recipere, "*qui templa in omnibus ciuitatibus sine simulacris iusserat fieri, quae hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Adriani; quae ille ad hoc parasse dicebatur; sed prohibitus est ab iis, qui consulentes sacra, repererant, omnes Christianos futuros, si id optate euenisset, et templa reliqua deserenda.* Habet haec pro commentitiis, quibus scriptor sibi a Christiano aliquo homine imponi passus sit Gibbon (c. XVI. nota 115.) nec tamen omnino abhorret ab ingenio Adriani, qui, si quis alius imperator, multarum litterarum notitiis, ex peragratione prouinciarum auctis, instructus, nec philosophiae rudis, facile eo adduci potuit, vt de Christianorum religionibus prudentius statueret.

Vtiliter dicta et sententiose occurrunt pauca, etsi etiam ab aliis frequentata. Placet Pius c. 7. *nihil esse sordidius, immo crudelius, quam si remp. ii arroderent, qui nihil in eam suo labore conferrent.* Grauiora his sunt, quae dixit fecitque Alexander imp. cuius vita videnda est cap. 15. 41. 45. 49. al. 14. 40. 44. 48. *qui nec quenquam passus est esse in palatinis* (aulicis) *nisi necessarium hominem;* quid diceremus, si principem nostri aeui ad haec deuenire videremus! *Iureiurando deinde se adstrinxit, ne quem adscriptum, hoc est, vacantium,* (sine — cure) *haberet; ne annonis* (gratuitis stipendiis seu salariis bene-

V.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
GEORG. FRIDER. DE MARTENS
CVM SENATV
SVCCESSOREM
IN
MAGISTRATV ACADEMICO
HENR. AVGVSTVM WRISBERG. D.
CIVIBVS SVIS
HONORIS ET OFFICII CAVSSA
COMMENDAT
INDICTIS AVSPICIIS
IN KALENDAS MARTIAS cIↄIↄcccv.

Cenſura XII. Panegyricorum veterum.
Commentatio prior.

Etſi bene nouimus, Ciues, in praeſenti rerum conditione, nulla cum hominum offenſione intermitti poſſe morem indicendi nouos magiſtratus academici faſces; non tamen hac veniae facilitate abutimur, vt, non ſine calliditatis aliqua ſuſpicione, ſubducamus nos officio noſtro, et deſeramus inſtitutum Academiae noſtrae, legum auctoritate ſancitum, maioribus noſtris probatum, et vtilitatibus ſuis commendatum. Abrogato enim ſemel hoc, Academiae nomine, publice agendi et commen-

commentandi officio: cum nulla alia ſit opportunitas, qua corpus academicum memorationem ſui publice faciat, rerumque ſuarum vices fortunasque edoceat: ſi prorſus obmuteſcimus, nomini et famae Academiae aliquantum erit detractum, nec rerum academicarum nótitiae per vulgares libellos litterarios cum pari dignatione edentur. Sublata porro, poſt alia, neceſſitate hac latine, hoc eſt, ſermone litteris eruditis conſecrato, ſcribendi, quid obſtabit, quo minus ſenſim tantum non omnem litterarum latinarum vſum, et cum vſu facultatem, amittamus? qui ſi prorſus exoleuerit, quot et quanta ipſis diſciplinis ſuperuentura ſint detrimenta, et ante ſenſimus, et in poſterum ſentiemus multo magis. Praeterea rerum experimentis ſatis edocti ſumus, quam periculoſa res ſit, vetera inſtituta ritus moresque ab incautis relaxari: initio ſcilicet ab iis facto, quae, ſi omiſſa fuerint, aut pro tempore nullum, aut non magnum ſui deſiderium mouent, progreſſus eſt procliuis ad alia grauiora, cum officii fide et religione coniuncta, et ſalubria, moleſta tamen et negotioſa, vt ea pari iure omittantur. Ita tandem euenit, vt optima quaeque inſtituta neglecta euileſcant, conſeneſcant, intermoriantur. Sero tum paratur medicina malis iam praeualeſcentibus; priſtina diſciplinae, legum, inſtitutorum, ſanctitas fruſtra deſideratur; et munimentis, quae eluuiei obſtare poſſent, prorutis ſero de ſtruendo nouo legum aggere cogitatur. Hisce ſimilibusque cogitationibus adducti, quantum pro noſtris partibus fieri poteſt, ne deſerta officia incaute omittendo poſte-

ris iuſtam de nobis conquerendi cauſſam praebeamus, ſed ſpartam religioſe tuendo aliis exemplo et auctoritate praeeamus, veterem morem etiam iniuſſi ſeruare e re noſtra eſſe duximus.

Itaque nunc quoque, Viro Illuſtri,

HENRICO AVGVSTO WRISBERG Dr.

in Proreċtoris vices ſuccedente, officio noſtro ſatisfaciendum eſſe arbitrati ſumus, vt ciuibus noſtris indicta in Kal. Martias fauſta magiſtratus auſpicia publice nuncuparemus. De *magiſtratu* quidem, per quatuor ſemeſtria continuato, cum *Eius, qui eum geſſit*, nomen huic paginae praeſcriptum ſit, intercedente modeſtiae lege, nihil memoramus; *memorabilis ille in faſtis academicis per omnem poſteritatem habebitur;* quantopere autem reip. noſtrae incolumitas et ſalus viri ſummi prudentia et vigilantia ſuſtentata ſit, tacentibus nobis melius intelligitur quam noſtra oratione nunc quidem declaratur.

Mirari licet, inter Romanos ſcholas rhetoricas tum maxime increbuiſſe, cum eloquentiae flos et honos dudum defluxiſſet, nutrimentis ex ipſo rerum actu ſubductis, cum eius vſus in rebus gerendis vix eſſet vllus; quandoquidem nec cum populo agebatur, in Senatu ſententiae caute ac timide, non libere et diſerte, dicebantur, in foro autem cauſſidicorum mercenariae voces ſonabant. Nunc tamen rhetorum exercitationibus, ſuaſoriis, deliberationibus, accuſationibus, perſtrepebant pergulae et diſcipulorum cathedrae: non aliter ac ſi mimum agerent priſtinae vitae et dignitatis ii,

quibus

quibus erepta erat veritas: etsi nondum eo deuenerat res, quo in nostris academiis, in quibus omni iam eloquentiae vsu abrogato Professores eloquentiae constitui solent, vt artis memoriam nomen saltem retineat. Si tamen iis, non tam vmbraticas et scholasticas litteras docendo, quam certis temporibus pro concione dicendo, exercendi muneris facultas publice daretur: possit forte aliqua eloquentiae vis esse ad iuueniles animos, modo suadendo et hortando, modo conciones funebres habendo; cum nunc ne Collegarum quidem Elogia desiderentur. Nunc vero, pro rhetorica atque pro ipsa eloquentia, habentur scriptiones et recitationes, in quibus nec perspicuitatem sermonisque proprietatem, multo minus elegantiam et venustatem requirimus; satis habentes verba compendiorum et systematum effundere; ita vt ne quidem subtiliter cogitata sermone populari reddere et repraesentare aliis, quam scientiae et artis vocabulis, didicerimus. Posteaquam autem disciplina philosophica in tot sectas inter se diffidentes diremta est, schola quaeuis non nisi verbis suis sollennibus sensus suos et cogitata declarare valet, ita vt si, alius sermo substituendus est, obmutescendum ipsis sit: si modo philosophus suas opiniones tuendo vnquam obmutuit. Adeo recessum est ab vsu veterum, qui eloquendi artem ad publicas orationes fere solas retulerunt, de scriptione et stilo ne quidem in scholis praecipiendo; nos contra, scriptionem in chartis tantum non pro ipsa eloquendi arte habemus. Verum istis, de quibus agimus, aetatibus, omissis disciplinis ceteris, omnis

fere litterarum doctrina continebatur scholis grammaticis et rhetoricis, quibus iuuenes assequerentur facultatem qualemcunque dicendi ac scribendi: qua si instructi erant, ad munera obeunda et petendos palatii honores satis praesidii ex litterarum studiis habere credebantur: quemadmodum nostra aetate, si iuris prudentiae qualemcunque notitiam imbibissent iuuenes, ad omne munerum publicorum genus egregie instructi esse existimati sunt. Sane quidem in reipublicae libertate nullae erant scientiarum scholae publice constitutae, nisi quod ex Graecorum disciplina proficiebat iuuentus Romana: verum exemplis dicendi et agendi quotidie in conspectu positis fingebantur ingenia iuuenilia, moxque ipso rerum actu acuebantur, progressu ab alia ad aliam reipublicae partem, eiusque administrationem et curationem, facto.

Inter haec tamen, cum omnis alia oratoria laus silentio obscurata iaceret, vnum perorandi genus ad laudem publicam emersit, quod *panegyricum* appellant: de quo cum varie ac parum accurate plerumque pronuntietur, nonnulla a nobis praefanda sunt. Scilicet iam antiquis Graecarum litterarum aetatibus celebratum est dicendi genus ἐπιδεικτικὸν dictum, seu *demonstratiuum*, cum haberentur orationes, ἐπιδείξεις, *demonstrandae*, hoc est ostentandae, *artis* caussa, indictis *auditionibus a*). Iam, cum eius qui ad dicendum prodiret animus haud magnopere commotus et affectu percussus esset, sed in ingenii et artis meditatione esset occupatus:

a) ἀκροάσεις dixere, erantque eae plerumque ἐρανικαὶ et ἔμμισθοι.

cupatus: huius dicendi generis vanitas, cum ex ſententiarum ſpecioſarum praeſtigiis, ex ſcita vocum coaſſatione, et verborum numeroſe cadentium ſuauitate, ingenii et orationis laus quaereretur, quantas verae eloquentiae corruptelas afferret, mature intellectum eſt; id quod ex philoſophorum contra ſophiſtas diſputationibus conſtat. Argumenti quidem dignitate aliquantum ſuſtentari potuit id vmbraticum eloquentiae genus, vt in Epitaphiis orationibus, in Iſocratis Panathenaico et Panegyrico. Cum iſti rhetores in hominum non modo circulis, ſed conuentibus, interdum in ludorum, vt Olympiorum, celebritate, verba facerent: ipſi coetus, πανηγύρεις, nomen fecere *panegyrico;* vt proprie eo nomine dicerentur orationes omnis generis in ſollenni coetu habitae a ſophiſtis Graeciae et Aſiae vrbes peragrantibus, oſtentandae artis et quaeſtus faciendi cauſſa: magis forte opimi, quam noſtrorum hominum, qui nuper declamationes et recitationes oppidatim in circulis facere inſtituerunt. Orationum iſtarum argumenta, inde a Gorgia, Hippia et Prodico, ſaepe erant petita a laudatione modo deorum et heroum, modo vrbium et ciuium; qualis eſt Iſocratis panegyricus, etſi cum hortatione ad bellum cum Perſis ſuſcipiendum adiuncta; interdum quoque factorum illuſtrium ac virtutum: in quibus locum communem fere conſtituebant Athenis laudes maiorum, et in iis Marathon, Salamis et alia, quorum recordatione ii, qui tum erant, pudore potius ſuffundi debebant, quam vt aliena gloria ſe iactarent; vt ſolent maiorum nomen ac famam ii oſten-

 tare,

tare, qui ex ſe nihil habent quo ſuperbiant. Per haec euenit, vt nomen, quod genus aliquod publice dicendi omnino declarauerat, ad certam aliquam partem τὴν ἐγκωμιαστικὴν reuocaretur, diceretnrque *panegyrica* oratio proprio aliquo vſu *laudatio;* inualuitque adeo, vt omnis fere eloquentiae vſus intra laudationes ſubſiſteret *b*).

Recte ac cum laude facta ſatis eſt memorare; ſi quid praeterea deſideres, eſt, vt cauſſas, a quibus profecta ſint, conſilia, prudentiam, omnem animi virtutem, qua ad euentum ea adducta ſint, in luce collocari, et conſentanea oratione ornari velis. Atqui eae partes ſunt hiſtoriae,

b) Horum, quae dicta sunt, illustatio petenda est ex Cresollii Theatro rhetorum III, 7. vbi et de hoc genere encomiastico per rhetorum ineptias ad res ludicras, interdum et viles turpesque elapso loca adscripta sunt. Inter antiquiores locus fere communis erant laudes Herculis: e quibus multa in fabulas veteres migrarunt: v. de Hercule Musageta in Commentationum Soc. R. G. Vol. VIII. Sane ii ipsi, qui artis praecepta tradidere, Aristoteles, et Theophrastus, seiunxerant encomiasticum genus a pragmatico, quod in caussarum veritate versatur, ita vt illud vellent in ostentatione ingenii se continere. Videat aliquis vulgatum ab Heerenio Menandri rhetoris libellum, vt cognoscat tenuitatem argumentorum, quae ille tractare iubet. Valde ieiunum est caput in quo de eo agit Quinctil. III, 7. et de laudum fontibus ac caussis in Aristot. arte rhet. I, 9. Res inter se diuersissimas vno *Elogiorum* nomine complexus est eloquentissimus scriptor Thomas *sur les Eloges*. nuper prodiit *spicilège de Litterature ancienne et moderne* — p. *J. L. Coupé*, ancien Professeur de l'Université de Paris. *Panegyriques*. deux Parties. 8. 1803. de toto genere panegyr. tum vers. et excerpta Panegyricorum vet. et rec. verbose, sed docte collecta.

riae, habentque fundum veritatem. Sane quidem, si intra narrationis ad rerum veritatem factae fines se contineret oratio laudatoria, posset illa magnam vim et vtilitatem cum ad eum, qui vere laudatur, tum ad audientes, quibus in rebus vera laus spectetur, edocendos. Enimuero omnis oratio, in mera laude occupata, per se est suspecta et aleae plena. Laudatio enim flagitat virtutem non quamlibet, non vulgarem, sed magnam, per se illustrem, generosam, per res magna animi vi, prudentia, constantia, non suae, sed vtilitatis publicae caussa, molestiis, laboribus, periculis superatis, forte cum ipso patrimonii dispendio, vitae discrimine, gestas et curatas, declaratam; quae enim, vt officio tuo satisfaceres, peregeris, ea probantur, non laudantur; vt laudentur, requiritur aliquid, quod vltra officium cumulatum sit. Haec sunt illa, quae audientium animos admiratione percutiunt, simili gloriae studio aemulantium pectora inflammant, quibusque efficitur, *vt panegyricus cum laude oratoris, et cum fructu ad alios, audiatur.* Iam talis virtus vt est perrara, ita eam quilibet affectat et simulat, ideoque lubenter audit facta ac merita sua ab aliis tanquam ab haud vulgari virtute profecta amplificari. En insidias laudanti oratori structas, laqueos tecte positos; dum odium studet effugere, gratiam captare, adulatoris partes ignarus sui agit. Ipsum illud studium molliendi duriora et cauendi offensiones obtundit dicendi impetum; cui grauiores stimulos subiecturum esset contrarium argumentum, accusandi improbos: in quo facile ad pathos euectura esset ingenium ipsa actio. Rara

 itaque

itaque sunt tempora, rarae conciones, rarae caussae, quibus ingenium dicentis et audientium studia possint excitari et teneri. Panegyricus requirit affectum, qui et inflammatus sit et inflammet. Materiam idoneam et fomitem raro vita ciuilis suppeditat; mirationem faciunt, sensusque animosque percellunt ea, quae, cum per se sint praeclara, vtilia, salutem publicam continentia, magno animo, magna et rara virtute, constantia, qua vulgo humana ingenia haud facile eminent, sunt effecta. Etiam is, qui irae, etsi iusta in caussa, imperauit, iniurias et odia remisit, vlciscendi opportunitates praetermisit, mirationem faciet; sic Iulius Caesar ignoscendo Marcello, Ligario, Deiotaro.

Dicat aliquis: ita melius esse, vt ab isto laudum et rerum fastigio deducta oratio se contineat in ea laudatione, quae mitiores et molliores affectus mouet memoratione et exornatione virtutum ciuilium; laudationes esse habendas virorum bene de republica meritorum, grata factorum memoria, vitae priuatim publiceque exactae commendatione: egregiam e philosophicis praeceptis materiam, sententiarum vtilium copiam, huic generi propositam esse, vnde magna vtilitas ad audientes manare possit. Recte haec, modo aetas nostra alienas laudes patienter ferret, nec, de sua tantum gloriola quisque sollicitus, mallet detrahere aliis quam bonorum merita ante oculos ponere. Etsi nec multi de iustitiae, honestatis, moderationis laude magnopere laborant; ingeniosi, docti, esse volumus, et vel pudoris impendio, cum bonorum

insecta-

inſectatione, litterariam laudem venamur. Indè ſit, vt meritiſſimorum virorum memoriam cum funere elato videamus eſſe extinctam et ſepultam; nam nec hoc ſatis certo ac tuto pronuntiatum eſſe cenſemus, inter viuos regnare liuorem, poſt fata quieſcere, aut, inuidiam ſupremo fine domari, et eundem, qui fulgore ſuo vrebat, et artes infra ſe poſitas praegrauabat, extinctum amari. Immo vero arrodunt oſſa, qui carnes viuis detraxerant.

At enim repones, non omnem laudationem panegyrico eloquio contineri; nullum dicendi genus, nullam formam eſſe, in qua laudatio locum non habere poſſit, eoque illam modo aſſurgere, modo ad ſimplicitatem et ſuauitatem, diſputando quoque, ſe remittere, vt in Platonis Phaedro de amore *c*). Vere ac recte haec; haberi quoque poſſunt orationes, quae non in ipſa laude nec vnice ſint occupatae, etſi cum laudibus coniunctae; ſolent quoque illae panegyricorum nomine comprehendi: vt ſi gratiarum agendarum cauſſa, cum gratulandi officio, ad conſolandum, ad cohortandum, habentur: hae vtique, ſi res ipſae laudem mereantur, laudes quoque ſibi pro parte vindicant; eſt enim harum rerum magna cum laude cognatio; nam laudantur ea quae ſuadentur, quae deſideramus, ad quae hortamur et impellimus.

Neſcio tamen, quo fato fiat, vt, cum ſenſus et affectus animi ex eo, quod ſeu gratulandi ac laetandi ſeu gratias agendi cauſſa ſuſceptum erat, lar-

c) τὸν πανηγυρικὸν Πλατωνικὸν λόγον appellat Hermogenes de formis orat. lib. II. p. 477 sq. ed. Colon. 1614.

gam materiam orandi haberet, hae tamen orationes totae fere conſumantur laudibus, et ab eo quod principe loco propoſitum erat, recedant *d*). Quid enim Plinius? cum gratias agere vellet Traiano in conſulatus auſpiciis, quid aliud egit, quam vt totus eſſet in Principis laudibus, iuſtis quidem, ſed vltra propoſiti cancellos euagantibus? Eo minus mirabimur, ſeriores panegyricorum auctores, etiam meliores, dum ſe ad Plinii fere exemplum compoſuere, in Imperatorum laudibus ſummam orationis poſitam eſſe putaſſe. In republica quidem libera laudationum vnum genus memoratur funebrium, non omnino illud improbandum; niſi et ipſum vanis falſisque laudibus maiorum fuiſſet corruptum. Atque hoc vnum eſt ex iis, quae ex maiorum inſtitutis vel maxime deſideramus; ſermones funebres, qui ad tumulum vel feretrum virorum meritis inſignium haberi ſolebant. Quid? quod praeclaram amiſimus opportunitatem mouendi affectus et excitandi ſenſus in iuuenilibus animis ad defunctorum corpora in dormitorium demittenda! Ex quo vero ſumma poteſtas in vnius manu fuit conſtituta, laudum quoque immodicarum illecebras inter argumenta ſuaſoria relatas videmus ab ſummo oratore Cicerone in deprecationibus pro M. Marcello et pro Ligario. Sub Imperatoribus vero nemini cum populo agere licuiſſe facile expectes, cum rerum ſumma apud Principem eſſet, pericu-
loſa

d) Ipse Plinius testis c. 4. *Sed parendum est SCto., quo ex vtilitate publica placuit, vt Consulis voce, sub titulo gratiarum agendarum, boni principes quae facerent, recognoscerent, mali, quae facere deberent.*

iofa autem effet licentia priuatis conceffa publice de republica dicendi; nec locus fuit eloquii follennis nifi in Senatu, fiue fententiis ad Principis voluntatem dicendis, fiue in iudiciis capitis in Senatu habitis, gratia forte Principi agenda, fi difcrimen reus effugiffet, tum inprimis a Confulibus creatis fub ipfa magiftratus aufpicia: quas orationes praefente Principe dictas prorfus ad adulationem compofitas fuiffe vel ex Plinii panegyrico difcimus, cum *nihil ante tam vulgare, tam paruum in fenatu actum effe dicat, vt non laudibus principum immorarentur, quibuscunque cenfendi neceffitas accidiffet; — patiebantur illi, et, quafi meruiffent, laetabantur* (c. LIV.). Ita adulationibus affuefcere Principes neceffe fuit, inprimis fi follenni more per fingulos annos idem officium perageretur, alio poft alium idem argumentum retractante, variante, certatim ornante; audiret autem idem ille, cui non modo placendum erat, verum etiam adulandum: quomodo enim is, qui nullius virtutis, nullius verae laudis fibi confcius eft, non fibi placeat ac plaudat, fi focordiam in leuibus et nugacibus rebus occupatam induftriae pro falute publica exfertae nomine commendari audiat!

Ad feruilem prorfus adulationem proceffum eft deinceps a rhetoribus, quos Sophiftas appellabant, cum in panegyricis, quibus eloquii oftentationem faciebant, Imperatorum quoque laudes pro argumento adhibuerunt; tum ex iis delecti legati vrbium Afiae ac Graeciae, ad Principem miffi ad impetranda, quae vellent, beneficia, eius laudes oratoria copia amplificabant. Ita fubnatus tandem

eft

est mos inprimis ab vrbibus Galliae, quae tum rhetoricis studiis florebat, frequentatus sub Diocletiani et Maximiani, tum Constantii et Constantini tempora, vt mitterentur ad Principem rhetores ad gratulandum de faustis euentis aut ad gratias agendas pro beneficiis acceptis. Atque ex hoc genere peruenere ad nos XII. Panegyrici, de quibus hac scriptione paucis agere constitutum habemus.

Quod antequam recte fieri possit, de toto genere horum panegyricorum dicendum est. Omnino in locum iniquissimum deducta erat oratoris fortuna. Vt enim laudare possis, vt antea diximus, esse debent, quae laudem mereantur, virtus vera, magna, non vulgaris, non fucata, non affectata, non simulata; res animo magno excelso, generoso, gestae, in publicum fructuosae; iam, dicentis partes non minus arduae sunt habendae: insideat, necesse est, eius pectori mens magnarum rerum, sententiarum, iudiciorum rectorum capax, a qua nihil tenue et ieiunum proficiscatur, nihil non cum dignitate et grauitate dictum, nulla laudis vanitas, nihil quod adulandi studium redoleat. Contactus rerum magnitudine orator ex sua ipsius mente sensa eius, cuius virtutes celebrat, facti caussas euoluit, ex animi recessibus elicit, quae in iis praeclara, magna, generosa sunt, verborum claritate et dignitate in apertum profert, docet, illustrat. Hae tamen animorum dotes ac virtutes per istas aetates a neutra parte poterant expectari. Imperium ab hominibus tenebatur, si qua forte, non tamen nisi militari, virtute instructis; virtutum ciuilium nulla, aut vix aliqua, erat dignatio; seruien-

seruientium ingenia, dominatione ipsa, per tot aetates tolerata et laudata, non ad obsequium inflexa, sed ad adulationem foedissimam proiecta. Iam aut his ipsis Principibus audientibus orationem habebantur, aut praesentibus iis qui ad summas dignitates imperii erant euecti, in coetu hominum seruilis adulationis iugo colla submittentium: quid in his potuisset a dicente proferri, nisi quod et ipsum esset adulatorium? Quam indigni laude vera essent isti Principes, vel ex hoc intelligas, quod tales laudes coram se pronuntiatas auditu tolerabiles censuere! Omnis iam tum sublata erat veritas et dignitas laudum, cum praesente Principe orator prodiret; exclusa erat tanquam per satellitium libertas, fides, veritas *e*). Ita omne hoc orationis genus prorsus adulatorium habitum induerat. Non, facta praeclara ornare, illustrare, quid in iis admiratione dignum sit exponere, saltem ea ampliora et magnificentiora reddere, fuit propositum; sed communia quaeuis et vulgaria in maius extollere, hyperbolice exaggerare, fuco commentitio incrustare. Quid vero, si oratorem videas

e) Plinii panegyricus, qualem habemus, coram Traiano recitatus non est; vt nec Dionis Prusaei, etsi hic effutiit magis philosophica praecepta, quam orationem habuit in dissertationibus de Regno. Recte itaque celebratum est a multis Imp. Pescennii Nigri dictum (Spartian. c. 17.) *cum Imperatori facto quidam panegyricum recitare vellet, dixit ei: Scribe laudes Marii vel Hannibalis vel alicuius ducis optimi vita functi, et dic quid ille fecerit, vt eum nos imitemur.* Eius exemplum aemulatus est Alexander Seuerus, narrante Lampridio c. 35. an plures alii, ignoramus.

videas factis iniuſtis, crudelibus, impiis, modo excuſationem, modo conſilium reipublicae fructuoſum ac glorioſum ſubiicere? et haec in magno coetu! et ſollenni die. Hisce orationibus, deterrimo hoc laudationis genere, vel bonus princeps veneno adulationis infici, malus ad vecordiam extremam agi debuit. Ab audientibus autem quo animo, quo ſenſu, excepta eſſe putabimus! prudentiores, qui mendacium et vanitatem laudum bene tenebant, quique rerum, conſiliorum, factorum, cauſſas et rationes norant, gemitum et ſpiritum ipſum pectore preſſerunt; obtuſioris ingenii et ſeruile vulgus per acclamantium plauſus multo magis quam ante ſtupore obtorpuit.

Per hoc amplificandi et exaggerandi ſtudium vt ſententiarum, ita verborum quoque corruptela nata eſt. Iam ab initio a ſenſus et affectus veritate, (quis enim ei in ementitiis et falſis his laudibus locus eſſe potuit?) ad ingenii luſum et inanes verborum ſonos oratorem abripi neceſſe fuit, vt captaret acute dicta, ſcite oppoſita, inuicem pugnantia in ſpecioſum conſenſum adducta, cumularetque aculeos, figuras, tropos alios ex aliis aptos; corrupta per haec audientium ingenia, vt hos orationis cincinnos, hunc fucum probarent. Ita oratores multo magis placendi cupiditate incenſi nouos calamiſtros et phaleras circumſpicere, ad tumores et ampullas prolabi, hyperbolicis luſibus et antithetis indulgere. Per has ipſas orationis faſtidioſas delicias oratorem credere licet tenuiſſe audientium animos, et ipſum Principem: cuius patientia audiendi per plures horas

hominis

hominis ineptias mirabilis fuiſſet, niſi, quanta cum voluptate adulantium voces audiri ſoleant, memineris. Animi magni eſt, laudatione ſui erubeſcere.

Inter XII. Panegyricos, quos fortuna ad noſtram aetatem ſeruauit, argumento et eloquio praeſtat, et ſtudia noſtra ad ſe conuertit, *Oratio Eumenis pro inſtaurandis ſcholis.* Argumentum enim habet, quod per ſe viris prudentibus ſe commendare poteſt, quodque ſententiarum grauitatem et copiam ſuppeditat, oratoris autem ingenium excitare, et orationis vim concitare potuit. Eumenius Auguſtoduni Aeduorum in Gallia natus et nutritus, a rhetorica cathedra in palatium ad munus magiſtri ſacrae memoriae erat vocatus a Conſtantio Chloro Caeſare. Superioribus annis, multis Gallia calamitatibus fuerat afflicta, tributorum acerbis exactionibus, vexationibus magiſtratuum, eorum qui rerum ſumma potiti erant mutuis certaminibus, tum vero barbararum gentium incurſationibus, tandem inteſtinis ſeditionibus. Inter haec iam a Claudii II. inde temporibus (a. C. 268-270.) Bagaudarum tumultus acceſſerat, agreſtium hominum, qui ſalute deſperata armis ſumtis igni ferroque omnia infeſtabant. Ductis a Carino aduerſus Domitianum copiis, Gallia inermis (a. 284. 285.) eo audaciae progreſſos vidit Bagaudas, vt Aelianum et Amandum Caeſares nuncuparent: qui tamen paullo poſt (a. 286.) a Maximiano cum copiis aduolante ſunt oppreſſi. Ab his Bagaudis Claudii II. tempore Auguſtodunum obſeſſum, ſuppetiis fruſtra ab Imperatore petitis, tolerata per ſeptem menſes obſidione, deditionem

ditionem fecerat *f*). Vaſtities terrarum per haec tempora facta incredibilis *g*), vrbs autem ruinis foedata. Eam itaque Conſtantius recreare conſtituit, maximis pecuniis in eam rem ſepoſitis *h*). Cum autem artium liberalium officina illa vrbs antea fuiſſet, non ſatis habuit ille aedes reficere, et proſpicere neceſſitatibus; verum, cum bene intelligeret, principum conſilia effectu carere, niſi ſtrenuus conſiliorum exſequendorum adſit exactor, circumſpexit virum, qui conatibus vires adderet. Itaque Eumenium, quem iam tum ad otium et quietem ſe contuliſſe apparet, ex receſſu euocatum ſcholae Auguſtodunenſi praefecit, vt locus, quem ex antiqua dignitate in Palatio ſeruabat, nouo muneri dignitatem adſtrueret *i*); ne autem nouo profeſſoris munere priſtinae dignitati derogatum eſſe videretur, eius ipſius ſalarium muneri rhetoris

f) Orat. VII, 4, 2.

g) Orat. VII, 6 et 7. v. *Salvian.* V. p. 91. (De Bagaudis repetierunt ea, quae de iis in scriptoribus huius aeui dicta sunt, quotquot de iis agunt; etiam in libris periodicis de iis memorata videre licet, et nuper in *Magazin encyclop.* Août 1805. p. 308. in *Lettre sur la Colonne de Cussy*, quae columna in Maximiani honorem posita esse creditur. Add. *Prunelle* ap. *Millin* V. C. Voyage Tom. I. 298.)

h) Orat. III, 4.

i) C. 14. in Epistola Principis: *Saluo igitur priuilegio dignitatis tuae, hortamur, vt professionem rhetoricam repetas, atque in supra dicta ciuitate, quam non ignoras nos ad pristinam gloriam reformare, ad vitae melioris studium adolescentium excolas mentes; nec putes hoc munere ante partis aliquid tuis honoribus derogari; cum honesta professio ornet potius omnem, quam destruat, dignitatem.*

rhetoris assignauit, simulque illud duplicauit, vt pro trecenis sexcena millia numum k) numerarentur; quo quidem salario ita vsus est Eumenius, vt dimdiam partem scholae instaurandae seponeret; nam aedes docendis litteris destinatae, Maeniana appellat, per temporum calamitates euersae erant. In ipso igitur muneris aditu, vt principis liberalitatem et animum suum generosum declararet, publice coram Galliae Lugdunensis primae praeside a. 296. orationem habuit, quae inter Panegyricos tertia est, inscripta *pro instaurandis scholis*. Excusato insolito hoc publice dicendi consilio, quid curandum et exsequendum sit exponit, tum qua ratione id fieri possit nullo publico sumtu, salarii dimidia parte ei operi addicta, docet. Lenis et moderata, nec tamen grauitate caret oratio: inter praestantiora est locus, in quo auditorium in praecipua vrbis parte, in ipsa ciuitatis fronte, inter duo Apollinis et Herculis templa, situm praedicat: etsi hoc eum ad rhetoricum acumen deducit, vt aedes Musarum dedicata esse videatur inter Herculis Musagetae et Apollinis aedes (c. 7. 8. 9.). Rhetoricum quoque est, quod de tabulis geographicis in porticu pictis monet (c. 20.) ex iis iuuentutem discere oculis et *spectare quotidie omnes terras et cuncta maria et quicquid inuictissimi principes vrbium, gentium, nationum, aut pietate restituunt, aut virtute conficiunt, aut terrore deuinciunt.* Praeclarum est (c. 8.) quod ait principes sensisse, *litteras*

k) III, 11. ingens stipendium: nostra aetate 10,000 aurei ducati.

litteras omnium fundamenta esse virtutum, quae — cum in consuetudinem in tenera aetate venerunt, ad omnia deinceps officia vitae, et ad ipsa, quae diuersissima videntur, militiae atque castrorum munia conualescunt. Appellat mox easdem scholas *omnis industriae atque omnis laudis nutrices aut, vt verius loquatur, matres.* Recitat quoque (c. 14.) Constantii Caesaris rescriptum lectu dignum; quod subscriptum est: *vale Eumeni carissime nobis.* Memorabilis admodum est Constantii Caesaris prudentia, cuius exemplum aliud non meminimus, quod instaurandis scholis virum ex palatio eximiae dignitatis praefecit, eumque litteras, quarum studia resuscitare volebat, docere iussit, viditque conatus generosos etiam generosis mentibus ad exsequendum mandandos esse.

Admonet nos haerens iam in ora extrema littera, vt reliqua ad aliam commentationem seponamus; subiectis in fine bonis votis pro republica et vniuersa et academica; quae facimus ad deum O. M. cui intimi quique mentis humanae recessus patent. Vtinam pace terris reddita panegyrici omnium optatissimi indicendi facultas votis nostris publicis priuatisque obtingat! Faustum habebitur semestre, faustus magistratus, qui illam votorum summam impertierit optantibus.

P. P. pridie Kal. Mart. cIↄIↄcccv.

VI.

VI.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
HENR. AVGVSTVS WRISBERG D.
CVM SENATV
SVCCESSOREM
IN
MAGISTRATV ACADEMICO
CHRISTOPHORVM MEINERS
CIVIBVS SVIS
HONORIS ET OFFICII CAVSSA
COMMENDAT
INDICTIS AVSPICIIS
IN KALENDAS SEPT. cIɔIɔcccv.

Censura XII. Panegyricorum veterum.
Commentatio posterior.

P*anegyricorum veterum XII. censuram* superiore semestri peracturi, cum praefandum esset praeconio, quo noui Prorectoris auspicia sunt indicenda, de ipsa panegyricae orationis natura, de toto hoc orationis genere, de laude et laudatione, a quibus ea principiis sit petenda, agebamus; tum vnius ex istis Panegyricis, *Eumenii de instaurandis scholis*, notitiam breuem apposuimus: est illa oratio ex genere medio, non nimis exili, argumenti ad humanitatem et institutionem publicam spectan-

tis vtilitate se commendans. Properandum nunc est ad reliquos Panegyricos, breui censura perstringendos: breuitatis enim studium eo magis sequendum esse putabimus, quo ipsa res, de qua agimus, voluptatis et iucunditatis commendatione caret; nostra inprimis aetate, in qua haud facile aliqua lectio nisi otii fallendi aut oblectationis capiendae caussa instituitur; ipsius vero generis huius eloquentiae, quod in panegyricis se iactat, vsus nostra aetate, aut auditionis ex suggestu fructus, omnino est nullus; quae enim potest esse voluptas recitationis ex charta factae maior, quam ex lectione tacita?

Sunt autem hae orationes, vix vna et altera excepta, gratulatoriae: orationes vero funebres omnino vix supersunt vllae; cuius tamen generis ingens ad animos mouendos vis esse potest per ea, quae cum pietatis officio sunt coniuncta. Laudationum funebrium apud Graecos praeclara extant exempla, Periclis apud Thucydidem, Platonis in Menexeno, et aliorum. Romae in rep. libera legimus in principum funere sollenni habitas esse laudationes ex more: (cf. Polyb. VI, 54.) sub Imperatoribus vix memorantur aliae quam ab ipsis principibus habitae; Augustus laudauit pro rostris Marcellum, et Drusum, et Octauiam sororem; Augustum Tiberius, hunc Caius; Claudium Nero; idem Poppaeam vxorem; Titum Domitianus, Pium M. Aurelius; Pertinacem Seuerus; Priuatorum laudationes raro, vt Paeti Thraseae et Heluidii. Miramur diuinos Augustis decretos honores cum oratione funebri coniunctos haud memo-

memorari. Priuatorum hominum laudationes a Sophiſtis extant nonnullae graece ſcriptae, in his Ariſtidis in Eleonei et Alexandri funere, fuco ſophiſtico ita oneratae, vt meretriciam artis, non honeſtam faciem agnoſcas. Ergo Panegyricorum, quos habemus, *primus* eſt, qui et tempore prior eſt, *Claudii Mamertini* ad Maximianum Herculium a. 289. XI. Kal. Maii die Vrbis natali Treuiris aut alia Galliae vrbe habitus. Carufius cum claſſe in Britanniam e Gallia miſſus, purpuram ſumſerat. Ad claſſem aduerſus eum parandam Maximianus Imp. tum in iis locis commorabatur; eius tamen conatibus euentus haud reſpondit; adortus enim Carufium, re infecta pepigit cum eo vt Britanniam ei cederet. Rhetor de Romae incunabulis memoraturus adulatorie nomine Herculiani arrepto Herculem celebrat Euandri hoſpitem in Pallantio ſeu Palatio, pariterque Maximiani, ne Romani quidem, ſed exteri e Pannonia, natales et inſtitutionem laudibus effert, res ab eo in Galliis aduerſus barbaros incurſantes geſtas *a*), Bagaudarum

 inpri-

a) Memorantur in his barbaris inprimis Franci, c. 11, vbi ductu ducum Maximiani, *cum felicissimis eius auspiciis vterentur, lubrica illa fallaxque gens barbarorum, vt merebatur, affecta* (h. e. afflicta, male habita) *est.* Hac notatione, vt solent inimici mutuis inter se probris grassari, designantur Franci: vt ap. Saluian. de pronid. dei VII. p. 172. ç. v. *gens Saxonum fera est, Francorum infidelis, Gepidarum inhumana, et Hunnorum impudica:* cf. Paneg. VI, 11. Vopisc. in Proculo, Procop. b. Goth. II, 25. Erant tamen Franci ex populis germanicis collecti, quorum fides a Romanis quoque laudatur. Ad mores emendandos adducti esse creduntur, ex quo sacris christianis fuere imbuti.

inprimis motus ab eo compreſſos, tum expeditionis maritimae apparatum narrat. Si qua laus huius, vti earum quoque, quae eam excipiunt, orationum eſſe poteſt, poſita ea eſt in rerum et temporum memoria ex hoc potiſſimum rhetore petenda: cum tam pauca alia aeui huius monumenta extent; abſtergendus tamen narratis eſt fucus et tumor rhetoricus, ne eorum auctoritas nimium eleuetur a moroſioribus.

II. *Genethliacus Maximiani:* dictus in eius natalibus XXI. Iulii a. 291. Auctor panegyrici habetur idem *Mamertinus;* facit auctoritatem opinioni color et tumor orationis, etiam luſus in *nomine Herculis* et in voce *numinis*, qua Imperatores vulgari vſu tum appellabantur: vt c. 2, 4. *ſi quidem vos diis eſſe genitos, et nominibus quidem veſtris, ſed multo magis virtutibus, approbatis, quarum infatigabiles motus et impetus vis diuinitatis exercet* etc. vſus vocis ſaeculo iſti facile condonandus, cum a multo inde tempore mos vocabulum hoc pro maieſtatis nomine ſubſtituiſſet; nec eſt quod in principum honoribus vulgo vſurpatis nimium tricemur: habet aetas noſtra alia, quae facile poſſint comparari; Etiam c. 3, 2. cum naturae diuinae perpetuo motu comparatur imperatoris celeritas in itineribus. Omiſſis bellis et victoriis praedicat rhetor pietatem Maximiani in deos et felicitatem, tum pietatem inter Maximianum et Diocletianum mutuam, hoc eſt concordiam: quam quidem partem bene exſequitur c. 6, 5. 6. c. 7. et 8.: in cuius fine: *Etenim*, inquit, *cum nihil ſit animo velocius, vos, quorum igneae immortalesque mentes minime ſentiunt corporis*

moras,

moras, peruecti estis ad vos mutua desiderii celeritate; scilicet conuentu Mediolani facto, hieme anni 291. Iter hoc c. 9. inepto acumine ornatur; vbi haec quoque: *ceteris hominibus atque regionibus vi frigorum adstrictis et oppressis, vos solos aurae lenes vernique flatus et, diductis nubibus, ad itinera vestra directi solis radii sequebantur.* Felicitatem inter imperatorum merita refert *b*); qui communis laudum locus est, etiam in pessimis principibus; vnde et vulgata illa comparatio imperii cum aureo saeculo, passim obuia, etiam in numis. Eumenius c. 3, 1. Paneg. VI. Constantini auribus ingerit verba: *imperium nascendo meruisti.* Ergo nascendi casus pro merito habetur; scilicet pari iure quam fortuna et casus.

IV. *Eumenii panegyricus Constantio Caesari* dictus, Britannia recepta, Allecto, qui Carausio successerat, victo, sub finem anni 296 aut sub anni 297 initia, forte Kalendis Martiis, quibus ante aliquot annos (291) Caesar renuntiatus fuerat *c*). Nam priore

G 4 anno

b) II, 18, 1. *iam, inquam, fortunatissimi Imperatores felicitatem vincitis soli* (f. *felicitate*). De pietate in deos c. 6, 1. locus occurrit, qui arguit artibus architecturae et sculpturae materiem, quod vix credideris, ea aetate haud defuisse: *quanta est vestra erga deos pietas! quos aris, simulacris, templis, donariis, vestris denique nominibus adscriptis, adiunctis imaginibus, ornastis, sanctioresque fecistis exemplo vestrae venerationis:* non, quod aiunt viri docti ad e. l. nominibus Augustorum diis additis, sed titulis ex more subscriptis, quibus aras et statuas diis dedicarunt, et suis imaginibus iuxta positis, quasi in deorum tutelam traditis.

c) Itaque paullo ante alteram orationem eodem anno 297. ab Eumenio habitam Augustoduni pro instaurandis Aeduensibus scholis, de qua superiore commentione fuit actum.

anno Constantii classis a Gessoriacensi littore in altum euecta, cum per nebulae caliginem latuisset aduersam classem apud Vectam insulam in speculis et insidiis collocatam, Britanniae littus inuaserat, et pugna facta Allectum occiderat (c. 14. 15.). Habita oratio Treuiris coram Constantio Caesare (c. 4. *stante Caesare, cum loquimur*). Modestior quidem est Eumenius in celebrandis laudibus Mamertino: fastidiose tamen (1. 2. 3.) dignitatis Caesareae Constantis auspicia ornat praedicando veris, quo facta erant, magnam amenitatem et solis eius diei serenitatem c. 2. 3. ipsos Augustos comparat cum sole omnia prospiciente et fouente c. 4. Disertus est in memoranda expeditione Constantii in Britanniam c. 13 sqq. dilectu earum rerum facto, quae propriam aliquam Constantio laudem habere possunt.

V. *Incerti Panegyricus Maximiano et Constantino* Treuiris in Constantini nuptiis cum Fausta, Maximiani filia, celebratis a. 307. post quas ille a Maximiano Augustus est dictus. Procedit rhetor a laudibus Constantini virtutibusque quibus patris exemplum expressit; reliqua adulatorie sunt contexta in laudes Maximiani, qui imperium depositum iterum receperat. Habita oratio coram Augustis, quos vix credas risum continuisse audientes rhetoris putidi ineptias, cum is nec sentiret, quam iniquo animo Constantinus ferret, senem Augustum ad recipiendas imperii habenas prosiluisse, a quo insidiae in generum struebantur. Locus est c. 11. quo rhetor Romam inducit cum Maximiano expostulantem, quod sui curam deposuerat;

fuerat; ſtolidus homo meliorum oratorum exempla ſequendo nihil apponere potuiſſet quod magis a rerum veritate abhorreret. Perniciosiſſimae ſunt tales laudes vel propterea, quod Principes ita ſibi perſuadere ſolent, ad artium ſuarum calliditatem omne caecutire vulgus *d*).

d) Occurrit in huius orationis c. 6. locus, quo imago picta et in coenaculo posita memoratur miro cum iudicio de arte: futurum Constantini cum Fausta connubium fuisse, quasi praesagio, adumbratum imagine *in Aquileiensi palatio ad ipsum conuiuii* (h. e. conuinantium) *posita adspectum*, qua ea puellaribus adhuc annis puero ei offerebat *galeam auro gemmisque radiantem et pennis pulcrae alitis* (an pauonis?) *eminentem*. Addit ille *quanquam ipsi* (pictores) *ferant, difficillimam esse praecipuae cuiusque formae imitationem; quia certis sui notis cito deformitas exprimatur, similitudo tamen pulcritudinis tam sit ardua, quam rara est pulcritudo; non tantum tamen ille* (pictor) *cepit laboris ex ore vestro diuinas species transferendo, quantum voluptatis hausit cominus vos inspiciendo, intuendo sollicite, et curiose ab hilaritate illius aetatis vultus immobiles et serios exigendo*, (in puerili vultu dignitatem exprimendo, reddendo: nam quae perficiuntur, efficiuntur, *exigi* dicimus; ait igitur: omnino facilius reddi posse faciem deformem, quam pulcram: scilicet quatenus similitudo oris spectatur; verum in formosis istis imaginibus maiorem *voluptatem* pictorem cepisse ex intuitu formosi pueri et puellae quam laboris in iis reddendis. Quasi vero in picturae admiratione ratio habeatur pictoris, quo cum incunditatis sensu eum, cuius imaginem pingit, adspexerit. Doctior est altera lectio: *quantum diuinitatis hausit* pictor *cominus vos inspiciendo*, ita vt numen futuri imperatoris sensisse et expressisse dicatur;) *promendo denique amoris vestri tacita praesagia:* quo factum esse ait lepidus homo, *vt, quod vobis verecundia negabat, libere vos in imagine cerneretis.*

VI. Qui inſcriptus eſt *Eumenii Panegyricus Conſtantino Auguſto dictus* vix eſt Eumenii, certe eo eſt indignus, ab eiusque ingenio liberali animoque ingenuo abhorrens; neque eſt ſatis graue ad firmandam opinionem, quod auctor ſe Auguſtodunenſem praedicat, c. 22. et ſenem §. 7. et quod liberos ſuos commendat c. 23. *praecipueque illum iam ſumma fiſci patrocinia tractantem*, (aduocatum fiſci) *in quem me totum transtulit pietas*, (quem ſummo paterno amore amplector) *cuius felix ſeruitus*, (munus quo fungitur ille in aula; nam qui in aula verſantur, *ſeruire* et *ſerui imperatoris* eſſe dicuntur) *ſi quando reſpexeris* (eius inter ceteros rationem habueris) *maxime tuae conueniet aetati*, Conſtantino tum inueni viro XXXVIII annorum; dictus enim eſt Panegyricus a. 310. Treuiris, die vrbis eius natali, Conſtantino audiente. Prior pars laudibus Conſtantii patris conſumitur, multo cum verborum tumore, vt, cum eum ad extrema inſulae Britanniae exploranda profectum eſſe dicere vellet, c. 7. eum neque Hiberniam nec Thulen viſere, *ſed, quod eloqui nemo voluit*, iturus ad deos *genitorem illum deorum, ignea caeli aſtra refouentem proſpexit Oceanum, vt, fruiturus inde luce perpetua, iam videret illic diem paene continuum.* Ait igitur, voluiſſe eum quaſi aeternae, qua aliquando fruiturus erat, lucis aliquem ſenſum guſtumque capere et experimentum facere, ex adſpectu Oceani, e quo ſidera oriuntur, et in extremo ſeptentrione, in quo ſol vix ex conſpectu decedit, nocte in breue ſpatium contracta. Ineptiora ſunt cap. 8, 4. 5. de recuſata purpura, c. 9, 4. de Conſtantino, quem

Britan-

Britannia prima Caesarem vidit. Inde Constantini res gestae enarrantur: quarum quidem memoria, miro aliquo fato, non nisi per panegyricos, episcopos et abbreuiatores, adulatorie aut parum explorate perscripta ad nos peruenit. Ideo noster rhetor palpat Constantino tam impudenter, vt eius immanitatem in Francos, quorum reges bestiis obiecit, multa laude commendet c. 10. 11. quodque Rheno traiecto Bructeris inopinato oppressis omnia late fero ignique vastauerat, *puberes omnes ad poenas, spectaculo dati, saeuientes bestiae multitudine sua fatigarunt:* c. 12. Inde de oppressis Maximiani bellum renouantis consiliis multa memorat c. 14. 15. in quo merito mireris rhetoris imprudentiam coram genero narrantis infaustos soceri conatus et fata. Quod, dum ad Galliae res constituendas a limite, Rheno, discesserat, barbaris nouas res molientibus, ipsoque, nuntio accepto, confestim ad eos opprimendos properante, *audito eius reditu, velut attoniti barbari conciderant:* hic, acumine nescias quo, ad Apollinem faustum rerum successum refert *e*). Ceterum in hac oratione locus est insignior de laudibus Britanniae c. 9. lectu dignus.

VII.

e) C. 21. Versari tum debuit in vrbe aliqua Galliae, pulcherrimo Apollinis templo celebri, quod etiam donariis ipse locupletauit; Lugdunum, Viennam, Tolosam, (hanc satis probabiliter), memorant viri docti. Videtur in eo templo signum Apollinis Victoris positum fuisse, adstante Victoria; cum ille manu coronas laureas prae se ferret, in omen rhetor illud vertit, noua sed obscura interpretatione ex Sibyllinis oraculis, si recte suspicamur, petita de saeculo tribus aetatibus, et aetate (γενεᾷ) huma-

VII. *Eumenii gratiarum actio Constantino Augusto Flauiensium nomine*, etiam Treuiris habita a. 311. Hanc quidem orationem non sine voluptate legimus ex ipso argumento profecta. Vastatis per Bagaudarum incursationes Aeduorum agris, et vrbe eorum Augustoduno misere direpta, mox autem tributis et exactionibus praesidum acerbissime vexata, tandem Constantini in vrbem aduentu Augustodunenses fuerant recreati, cum aliis beneficiis, tum abolitis reliquis lustri, hoc est quinque annorum tributis, et porro in annum septem millia capitum tributo exemta sunt numero viginti quin-

humana tricenis annis computari solita, quam laurea adumbrari credidisse videtur. Verba sunt: *vidisti enim, credo, Apollinem tuum, comitante Victoria, coronas tibi laureas offerentem, quae* (sc. coronae) *tricenum singulae ferunt omen annorum: hic est humanarum numerus aetatum, quae tibi vtique debentur vltra Pyliam senectutem. — vidisti, teque in illius specie recognouisti, cui* (de Constantino accipe, non de Apolline) *totius mundi regna deberi vatum carmina diuina cecinerunt* (agnoscimus verba Virgilii: *tuus iam regnat Apollo:* ad Constantinum translata; nam pergit): *quod ego nunc demum arbitror contigisse, cum tu sis, vt ille, iuuenis et laetus et salutifer et pulcerrimus imperator.* Obseruandum est haec memorari sub ipsa tempora illa, quibus sacris Christianis iam se publice addicturus erat; fitque e toto loco probabile, carmen illud Sibyllinum (de quo ad Eclogam IV. Virgilii disputatum est) de Iesu Christo a Christianis acceptum, a nonnullis eo tempore ad ipsum Constantinum interpretando fuisse translatum. Adulatio enim a lubentibus semel suscepta diu vagata non inuenit, vbi subsistat. Aliud est Apollinis templum quod paullo post commemorat, in luco calidis aquis nobili, in vicinia, vt apparet, Augustoduni §. 7. c. 22, 1 sq.

quinque millium, quae censebantur: c. 12. 13. Hac Imperatoris liberalitate ad effectum adducta, vrbs, nomine Flauiae adsumto, Eumenium ad gratias agendas Treuiros miserat *f*).

VIII. *Incerti Panegyricus Constantino Augusto dictus:* Nazarii esse, ex IX, 30, 2. colligitur; Treviris habitus a. 313. post Maxentium sublatum, ob quam victoriam Constantino gratulatur rhetor. Narratio solitis panegyricorum ampullis et verborum bombis amplificata; vt mireris Imperatorem durare potuisse ad audiendam hanc rerum suarum, factorum ac consiliorum, ab homine ex turba scholastica et vmbratica factam enarrationem. Negari tamen nequit, primis imperii annis magnam fuisse in Constantino virtutem, prudentiam, moderationem. Argumenti magna est similitudo inter hanc et nonam orationem. Peroratio nouo exemplo fit precibus ad deum, nec tamen christianae disciplinae, sed philosophiae formulis.

IX.

f) Ceterum ad res et fortunam Aeduorum, qui fratres populi R. fuere olim appellati, discendam oratio haec nonnullas notitias suppeditat. Est in his c. 3, 2. Missus Romam *princeps* Aeduorum *in senatum venit, rem docuit; cum quidem, oblato consessu, minus sibi vindicauit quam dabatur, scuto innixus perorauit.* Ibidem §. 3. Idem Aeduus *Romanum exercitum Caesaremque cis Rhodanum primus induxit. Semita enim Galliae vsque ad id temporis Transalpina Gallia nominabatur:* aliena a vero narrantur. Delendae voces *Transalpina Gallia:* nam de *Rhodano* haec sunt accipienda, per quem antea Provincia adiri solebat. Paullo post c. 4, 4. beneficia Constantii in Augustodunum memorantur: mirari licet, nullam fieri mentionem *scholae a Constante restitutae:* vt suspicio suboriatur, liberalitatem imperatoris effectum haud diuturnum habuisse.

IX. *Nazarii Panegyricus Constantino dictus*, a. 321. Kal. Martiis, die natali Caesarum Crispi et Constantini, votis quinquennalibus faciendis. Habita oratio non praesente sed absente Constantino; quo tolerabiliorem censeas laudationem; dubites forte, an omnino sit habita; si tamen habita est, Romae habitam esse suspiceris. Maiorem operae partem orator consumit in Constantini patris laudibus, eumque filiis proponit exemplum virtutum, quod exprimant. Est in his c. 5. quod ille vitam priuatam haud occultat g); inde c. 6 sqq. narrantur ea, quae Romae in Maxentio opprimendo fuere peracta; a. 312. Exercitum in Germania cisrhenana coactum tanta celeritate Constantinus in Italiam duxerat, vt caelo delapsus esse videretur: quod in miraculum vertitur c. 14. 15. cf. VIII, 2. etsi de labaro nil memoratur; ita vt omnino et Christianorum et profanorum mentes rerum miraculis, nescias quibus, contactas tum fuisse appareat. Introitus in Vrbem c. 31 sq. oratorie, satis probabiliter, describitur.

X.

g) C. 5. *Existimare quidem de principibus nemini fas est:* (scil. excepta posteritate et occulto hominum proborum inter viuentes iudicio) *nam et in vestibulo suo inquirentem repellit obiecta veneratio, et, si qui propius adierunt, quod oculis in solem se contendentibus euenit, praestricta acie, videndi facultate caruerunt* (homo vtique dignus, qui luce priuatus caecutiret, tam adulatorie haec effutiens!) *Verum tu facis, principum maxime, vt patere videantur, quae prius obstructa fuerant, qui tam optas totus videri, quam ceteri recusabant.* Ex seqq. tamen apparet, omnem laudem eo redire, quod princeps aditu facilis fuit.

X. *Mamertini pro consulatu gratiarum actio Iuliano Augusto:* primo eius imperii anno, et a. C. N. 362. Mamertino et Neuita Coss. (Ammian. XXII, 7.) Diuersus Mamertinus haud dubie a Claudio Mamertino Panegyricorum primi, forte et secundi, auctore; consul factus, cum iam praefectura aerarii et praefectura Illyrici ornatus esset, agit gratias Imperatori Constantinopoli agenti, et, progressus ab eius laudibus, de suo honore agit; homo vtique disertus et pro ea aetate artibus oratoriis imbutus; vis tamen eius dicendi non minus inquinata vitiis eloquentiae corruptae, non in rerum grauitate et affectus veritate, sed in vanis ornamentis, verborum fuco, et acute dictis per antitheta, praesidia sua petentis. Et de his quidem vt primo loco dicamus, habent sane acute dicta stimulos suos, quibus pungant, altius quoque penetrent animum, si ex ipsis rebus inter se cognatis et aptis sunt petita; non ab inani ingenii vel verborum lusu aut difficili ad assequendum subtilitate *h)*. Comparatione modo diuersorum inter se, modo similium, magnitudo aut praestantia magis elucescit: dilectu tamen rerum et iudicio plurimum in his proficitur. Ita bene comparantur imperia Iuliani et Constantii; consulatus

h) Ita c. 10, 1. bene ista se habent: *Si quis mortalium — profecto mirabitur tam breui cuncta mutata*; at quod subiicitur, nimium ineptit: *desiliet e nubibus et viciniam caeli cupide derelinquet, vt tuis, imperator, terris fruatur.* Placent haec c. 27, 3. *videte, num secundis rebus elatus aliquid de prioris vitae mansuetudine et moderatione mutauerit. Mutauit plane, mutauit. Nam ciuilior factus prosperorum infregit inuidiam.* Adde c. 17. 18, 5. 6.

latus populiſuffragiis et Caeſaris iudicio acceptus *i*). Laudum fons eſt ab arte petitus, ſi ea, quae vulgo aut more fiunt, aut impetu, aut alio conſilio et iudicio, ad animi affectum referuntur *k*). Ornamentis inanibus et otioſis paſſim onerat rhetor ea, quae per ſe magna et praeclara maiorem vim habebant, ſi ſimpliciter enuntiaſſet *l*).

XI. *Latini Pacati Drepanii Panegyricus Theodoſio Auguſto m*); Pacatus Gallus Theodoſio gratulatur, Maximo victo, Romam reduci a. 391. praeſente principe. Rhetorem agnoſcimus in ſchola

i) C. 19. v. c. *nunc non petuntur honores, sed deferuntur.* add. c. 21. c. 22. at vltra modum protracta c. 23. excepta §. 4.

k) v. c. si custodia corporis mandata armatis repetitur a fide militum, inuito principe c. 24, 7. si ingentes labores et curas suscipit princeps non suis sed aliorum commodis vnice studens c. 10. 11. 12. 13. at inepta est c. 13. §. 4. affecta fictio personae loquentis, virorum ex inferis reuocatorum. Parum caute Mamertinus honores in se cumulatos ait, nondum meritum, c. 31 et alibi; detrahit enim sic principis iudicio; subsistere debebat in promittenda fide, industria, constantia. At hoc bene c. 15, 5. quod consulem creatum se esse ait *sine impendio.*

l) Vt post illa de comitate principis c. 28, 3. 4. dum §. 5. pergit: *Poetae ferunt altissimum illum* etc. Ceterum notabilia attingere liceat alius generis. c. 9. leuati equorum pretiis enormibus dicuntur Dalmatae ibid. reparata Nicopolis, Athenae, Eleusis, cum aliis Graeciae vrbibus.

m) Sequimur numerum editionis Norimbergensis Iaegeri. Diuersus numerus est aliorum, qui modo XI. memorant Panegyricos, modo XII. relato in numerum Panegyrico Plinii. Omisso Pacato tantum denos edidit Arnzenius.

schola ad artis formulam et antiquorum imitationem informatum; itaque laudes Theodosii persequitur a parente, a genere, a corporis specie, aetate integra et rebus agendis matura, ab animi virtutibus, et sic porro; ita vt statum ponat: cum imperator esset quaerendus, quibus virtutibus ille instructus esse debuerit, iis omnibus Theodosium, nec quenquam alium, instructum fuisse. Inter virtutes memorat frugalitatem c. 13. 14. qua aliena vitia corrigere voluerit: *a te voluisti incipere censuram et impendia palatina minuendo, nec solum abundantem recidendo sumtum, sed vix necessarium vsurpando dimensum, quod natura difficillimum est, emendasti volentes.* Praeclarum ac diuinum hoc Theodosii sub imperii primordia iudicium. Haec regni auspicia, facile dixeris fuisse faustissima, vnicum vtique satisque efficax malorum remedium ex superiorum temporum calamitatibus, vitiis et fraudibus, contractorum. Sunt huius generis multa, quae de nouo principe praedicari lubenter audias: in his est, quod amicitiam coluit et pristinos vitae priuatae amicos eodem quo antea modo habuit c. 16. si modo illi digni fuere, quos coleret, non scurrae, plani et assentatoria turba ad nouam praedam aduolantium. At promissorum fidem et facilitatem c. 17. 18. 19. ambiguam et dubiam dixeris laudem! Ab eadem profecta est illa, quae sub Theodosio increbuit, facilitas largiendi dignitatum insignia, et immodice augendi aulae officia, c. 20. In enarrandis rebus ab eo gestis inde ab c. 23. in Maximo tyranno a Theodosio profligato vela pandit et oratorias artes exserit

exserit *n*): in quibus displicet, quod Maximum, haud multo aliis principibus deteriorem, omni opprobriorum genere acerbissime exagitat; summa cum Theodosii adulatione; quod adulandi genus iniquissimum est. Falsi acuminis exempla in his occurrunt multa *o*).

Memorandus adhuc est paucis, qui XII. loco adiectus est nouissime, *Fl. Cresconius Corippus Africanus de laudibus Iustini Augusti minoris libris V. p*).

Insi-

n) Sunt in his loci qui δεινότητα habent, vt c. 25. oppressis per exactiones ciuitatibus: *quid ego referam vacuatas municipibus suis ciuitates, impletas fugitiuis nobilibus solitudines?* et sqq. — *et senes fortunarum superstites, et infantium sub ipso sectore ludentium flendam securitatem* sqq.

o) Vt c. 39, 3 sq. de celeritate qua milites ad tyrannum opprimendum aduolauerint: *negant se suis vectos esse corporibus, sed, tanquam aliquas imagines somniorum ferrentur absentes, praebuisse gestantibus ventis otiosorum ministeria membrorum* etc. Multa huius generis c. 41. vt §. 5. *quis vnquam vltra spem timuit?* etc. cum tantum hoc verum sit, quando nihil vltra sit sperandum, mortem vltro esse expetendam. Meliora sunt c. 40, 2. Virtutes et Fortunam contendere inter se, quantum sibi cuique debeatur a Theodosio; etsi fortuna praedicanda laudem virtutis minui dicas. At clementia bene laudatur c. 46. Locus de clade Maxentii c. 36. oratorius est; vbi tamen: *illi mutilis excisisque membris reliqua sui parte fugiebant, hi dolorem vulnerum sequebantur:* quo sensu dicta putabimus? forte, pro: dolori cedebant, succumbebant. Doctum est quod c. 18, 3. ex Euripide Parcas memorat cum tabulis deo adstantes. Vim vocabuli *superbus* bene declarat in Tarquinio superbo dicto c. 20, 4.

p) E codice vno, qui nec superstes nunc est, a Mich. Ruizio Hispano editus Antwerpiae 1581. inde aliquoties repetitus, etiam a Iaegero, nuper iterum a P. Franc. Togginio in Noua App. hist. Byzant. Ro. 1777.

Infimae adulationis famelici hominis opus mere rhetoricum, metrice redditum, nulla dote se commendans, nisi quod multa ex vita eorum temporum descripta ante oculos ponit, inprimis in sollennibus imperatoris funebribus, in imperii auspiciis, in consulatu adeundo. Nuntiata a Senatu a. 565. Iustiniani morte, heres regni Iustinus cum Sophia, ex aurea domo (I, 97.) multa nocte prodit ad palatium occupandum; pro augurio est gallorum cantus I, 197. Inuidiosae sunt Iustiniani senis laudes; cuius innocentiam adhuc in ore mortui spectabilem fuisse ait (v. 244.). Conuenit populus sub primam lucem in hippodromo. Interea funebris pompae apparatus adornatur. Antequam Iustinus cum Sophia procederet, factae ab iis recitantur preces; (II, 5 sq.) a Iustino quidem in templo Angelico II, 8. (forte archangelorum in Stiro: nam ab Interpretibus nihil de his ac similibus monetur) a Sophia in templo matris deiparae, ϑεοτοκου, II, 47 sq., ad quam ipsam illa preces facit, tum *placuere Parenti orantis pia vota viri, Genitusque precanti annuit, et Sanctus, Regnator, Spiritus inquit.* Nunc in palatium redux, indutus habitu imperatorio, prodit Iustinus; impositus clipeo in sublime attollitur (137.) a Ioanne Patriarcha consecratur; cum coniuge Sophia sedet in solio et verba facit, Corippo poeta digniora quam principe; inde ad hippodromum progressus populum alloquitur; interpellant loquentem qui fisco pecunias crediderant, ostentantes syngrapha, (nouum spectaculi genus; siue funebri illud dixeris siue auspiciorum regni!) obtinentque vt cre-

 ditae

ditae pecuniae soluantur. Reditu in palatium facto effertur funus (lib. III.) inde sollenne conuiuium (v. 85 sq. enumeratione vinorum ista aetate praestantiorum).

Sunt omnino in hoc carmine multa ad antiquitatem Byzantinam notabilia I, 276. memoratur vestis purpurea mortuo Iustiniano iniecta, *auro gemmisque intextis eius bellis.* Locus de hippodromo et factionibus I, 314 sqq. de Imperatorio habitu II, 84-136. In eo *fibula* est chlamydis, *gemmis ornata e spoliis Gothicis et Vandalicis* II, 123-126. vt intelligas, artis antiquae opera barbarorum manibus tractata iterum Byzantium rediisse, paullo post aliis barbaris praedae futura, inde in Italiam et nuper ad Gallofrancos migratura. En compendium historiae artium et operum! Fiscum Iustiniani incuria et socordia esse expilatum ipse fatetur Iustinus v. 261. Quantum in Iustiniano stolidi fastus et ostentationis studium fuerit, ex hoc discas, quod *vasis in mensa appositis victoriae et triumphi expressi erant* III, 111-125. *aurea purpureis apponunt fercula mensis pondere gemmarum grauia plus: pictus vbique* (leg. grauia: illis pictus vbique) *Iustinianus erat*, etc. Officia domus augustae splendide comparantur cum Olympo 179-190. Descriptio atrii, cum solio, cui insidens Augustus legatos Auarum admittit, 191 sq. cum antiquis diptychis est comparanda. Stultam plebem ore et oculis in haec inhiasse facile credas; at quod praeterea adiicit, stuporem verius seu hominum seu poetae declarant. Attoniti enim hoc adspectu barbari comparantur cum *tigribus in caueam amphitheatri immissis,*

quae

quae conſpecta tanta hominum multitudine *ex-pauescunt:* vt intelligas ſaeuiſſimas belluas metu corripi multitudine hominum incluſas: *non ſolita feritate fremunt; ſed margine toto* (caueae), *intrantes, plenum, populorum millia, circum ſuſpiciunt magnaque metu miteſcere diſcunt, deponunt rabiem, gaudent fera vincla ſubire* etc. III, 246 ſq. At tamen iſti barbari non fuere deterriti quo minus inuaderent, diriperent et vaſtarent prouincias et ipſi vrbi terrorem immitterent. Sedes in hippodromo principi poſita IV, 114 ſqq. gemmis — ex parte opere teſſellato, ornata: *miſcentur teretes quadris, viridantibus albae; chryſolithi mireque micant, flammasque pyropos afflans, et propria depellens luce tenebras.* — Inde die ſeptimo inſtructa domo augusta legati Auarum admiſſi 151 ſq. Tandem (lib. IV.) conſulatus a Iuſtino initus; munus populo datum per miſſilia in hippodromo; exſtructo ingenti tabulato ligneo; diſtributione munerum ſeu ſportula prius inter Senatores facta, recitatis de albo nominibus. Sportularum diſtributione peracta IV, 154 ſq. in munificentiam Principis oratores in hippodromo panegyricos habuiſſe videmus: *tot laudatorum numerus! — quanto conamine niſi tunc phaleris phaleras et laudibus addere laudes!* Beatos homines dixeris obtuſis adeo ingeniis, vt miſeriam ſuam ipſi laudibus praedicarent. Verum ab his diſertius enarrandis conſilio harum paginarum excludimur. Feſtinandum enim nobis eſt ad peragendum aliud praeconium Noui Magiſtratus academici, translatis faſcibus ad Virum Illuſtrem

CHRISTOPHORVM MEINERS quem si bonis votis prosequimini, Ciues, facitis vtique, quod et pietas suadet et gratus in virum animus, qui vestris commodis assidue inuigilat et incolumitati reip. academicae consulit: De qua publica vota facimus vniuersi, numen summum adorantes, vt calamitatum finem ac modum statuat, malorum solatia submittat, et, si mutari nequeunt, ad ea ferenda animum fortem, prouidentiae fidentem, pia et salubri constantia obfirmet, certa meliorum spe recreet.

P. P. in Georgia Augusta pridie Kal. Septembres cIↃIↃCCCV.

VII.

VII.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
CHRISTOPHOR. MEINERS
CVM SENATV
SVCCESSOREM
IN
MAGISTRATV ACADEMICO
THEOPH. IACOBVM PLANCK D.
CIVIBVS SVIS
HONORIS ET OFFICII CAVSSA
COMMENDAT
INDICTIS AVSPICIIS
IN KALENDAS MARTIAS cIↃIↃCCCVI.

Censura ingenii et doctrinae Saluiani Massiliensis, librique de gubernatione dei, post similes Augustini in volumine de ciuitate dei, Orosiique in historiarum libris conatus, scripti.

Sacris Christianis in Imperio Romano publice receptis, patriisque Romanorum religionibus primo coercitis mox abolitis, contigit, vt in eadem tempora imperii Romani ruentis fata inciderent. Exorti sunt clamores paganorum, qui exercituum clades, vastationes prouinciarum, et barbarorum victorias, a patriarum religionum contemtu, tanquam caussa, repeterent, et florentes imperii res per ea tempora, quibus religionibus

patriis honos ſuus conſtiterat, iactarent. Mutua inde conuicia, accuſationes, imputationes, etſi cauſſa vtrinque parum explorata et male conſtituta.

Mala quidem publica ac priuata a religionibus ſeu violatis ſeu neglectis repeti, ſollenne eſſe humanae imbecillitati, omnium gentium docet hiſtoria; ſunt quoque rationes obuiae in notionibus numinis ex ſenſu affectuque humano plerumque adumbratis, vt illud, contemtum aequo animo haud ferre, maieſtate laeſa exardeſcere, iniuriam poenis ſuppliciisque vindicare, calamitatesque omnis generis immittendo ſaeuire, credant. Nec deſunt alia, quibus permoti, prudentiores quoque, res aduerſas ad deorum iras retulerunt, intervenientibus partim naturae fortuitis, tanquam diuinitus immiſſis; calamitoſa autem et exitioſa quomodo humana infirmitas non credat a numine irato et infeſto ſibi infligi? caſibus quoque improviſis luctuoſis conſilia prudentiſſima euertentibus; interdum etiam malorum cauſſas ex diſciplinae publicae priuataeque corruptelis, quae cum religionum neglectu admodum coniunctae ſunt, fluxiſſe videbant; Ita euenit, vt praetermiſſis ceteris cauſſis in poſtremum hoc toto animo incumberent, et caerimoniarum, quamuis ſuperſtitioſarum, neglectum pro fonte omnium calamitatum haberent. Quae opinio Romanorum maxime animis inſederat, quorum reſpublica religionibus ita implicita et illigata erat, vt religionum contemtus ipſam quoque legum inſtitutorumque auctoritatem infringeret, etſi earum vanitatem prudentiſſimus quisque facile perſpectam haberet. Rebus itaque

laban-

labantibus, compage imperii soluta, prouinciis a barbaris occupatis, exercitibus deletis, cum in caussas malorum inquirerent, nulla grauior occurrebat, quam patriae religiones per noua sacra sublatae, deorum irae et poenae: quippe cum ante ista tempora, quibus noua sacra recepta fuerant, nullae prouinciae Romanae a barbaris in ditionem essent redactae, nec tanta malorum nubes vnquam ingruisset.

Imposita est per haec Christianis necessitas, vt hanc calumniam a sacris suis auerterent: quod non vno modo factum est. Increbuerant atroces istae Christianorum insectationes per tempora maxime vexationum, iam inde a Traiani Marcique annis, multo magis sub Maximino (cuius edictum v. ap. Euseb. H. E. IX, 7.) circa a. 238. dum odio suo pagani praetexebant mala publica per Christianorum impietatem inflicta *a*). Nunc tamen obseruasse satis esto, has inter paganos et Christianos contentiones saeculo maxime quarto exeunte nobilitatas esse, caussa pro patria religione a Symmacho acta, vt ara Victoriae in Curia Senatus reponeretur. Sublata illa erat Gratiani iussu a. 382. Flagitauit Senatus vt reponeretur, nec tamen preces admisit Imperator; post eius mortem iteratae preces a. 384. misso a Senatu ad Valentinianum III. Symmacho, tum Praefecto Vrbis; nihil tamen impetratum; nec magis res post haec

a) Sunt de his loca Tertulliani Apologet. 40. ad Nationes I, 9. 10. Arnob. adv. gent. lib. I. pr. Ambros. Epp. II, 12. iam a Kortholto in Pagano obtrectatore notata: lib. III, 15. p. 618.

iterum tentata anno 388 et 392. successum habuit *b*). Oratio in illa legatione a Symmacho 384. habita in eius Epistolis legitur *c*): in qua inter alia: *Romam nunc*, inquit, *putemus adsistere atque his vobiscum agere sermonibus: Optimi Principes, Patres Patriae, reueremini annos meos, in quos me pius ritus adduxit, vt vtar caerimoniis auitis: neque enim poenitet: viuam more meo, quia libera sum; hic cultus in leges meas orbem redegit; haec sacra Annibalem a moenibus, a Capitolio Senonas repulerunt. Ad hoc ergo seruata sum, vt longaeua reprehendar?* Sine mora Ambrosius, Episcopus Mediolanensis, ad Imperatorem scripsit, mox et libellum misit, quo eius voluntatem a Senatus postulatis auerteret, argumentis quidem pluribus vsus, in refellendo autem et conuellendo isto Symmachi loco argutiis verius et sycophantiis. Si quis enim candide et vere ad ista respondere volet: disparia et diuersa dicet

b) De anno 388. in Ambrosii Epist. ad Eugenium 57. et Orat. funebri in Valentin. III. tradi putant; iidem ex Prospero de Promiss. lib. III, c. 38. Iure meritoque Theodosium Aram e Curia remouisse contendunt scriptores nostri. Nescio an aequius fuisset aram relinquere Patribus, qui antiqua sacra retinebant, et iubere liberum esse iis, qui noua sacra amplexi erant, sub ingressum Curiae aram nec adire nec curare. At prouidendum erat hoc, vt, qui Curiam ingrediebantur, essent iusti et sancti viri, ingeniis, animis, moribus bene informatis, rerumque agendarum scientia et studio satis instructi.

c) Epistolarum lib. X, Ep. 54. De ara autem Victoriae submota et Senatus precibus negata post alios diserte egit *Lardner Testimonies to the Chr. Relig.* Vol. IV. p. 372 sq. Ex eo *Gibbon* c. 28. et vterque ex *Tillemont*. Add. *Montesquieu Grandeur et Decadence de l'Empire Romain* ch. 19.

Symmachi verba impugnat, quae etiam in Prudentii editionibus inserta reperiuntur *e*); sub finem Honorium hortatur, vt ludos quoque gladiatorios tollat: quod cum factum esse constet a. 404. necesse est ante hunc annum ista Prudentii carmina esse scripta, et quidem anno superiore 403. quandoquidem Gothos victos et pugnam ad Pollentiam (ad Taenarum in Pedemontio) factam commemorat vs. 689-719.

Nec tamen barbari ab inuadendis prouinciis ipsaque Italia deterriti sunt, etsi paullo post a. 405. Radagaiso ad Florentiam ingenti clade victo et mox caeso; quo tempore, cum trepidaretur Romae, hoste pagano vrbis arcibus imminente, pagani in vrbe continuo de repetendis celebrandisque sacris multis cum clamoribus egere, nomenque Christi, tanquam lues aliqua praesentium temporum, opprobriis est grauatum (Oros. VII, 37.). Altera ex parte, partim vecordia sua, partim Stiliconis

Itaque *SCto ex Theodosii sententia facto abrogata sunt sacra patria.* Faustinum Areualum in Prolegom. Prudent. p. 48. cum Tillemontio Tom. V. p. 349. ex Ambrosii Epp. II, 15. et Concione in obitu Valentiniani (Tom. V. Opp. Par. p. 108.) videas omnia ad a. 391. reuocare, quia Constitutio eius anni extat (Cod. Theodos. XV, 12.) qua sacrificia idolorum prohibentur; non tamen et reliqua a Prudentio memorata cum eo anno conueniunt. Omnino in his annis, dum similia edicta et facta sunt, in nostris libris multum turbari videas.

e) In his quoque superiora: *Romam nunc putemus assistere* sq. Romam, post vs. 947. ait, potius nunc gratias agere Imperatoribus, quod per eos senectam exuerit, Christianis sacris inductis et priscis superstitionibus expulsis.

liconis conſilio et virtute, deletis barbaris, tam peruicaces in detrahenda virtutibus ciuilibus laude et vindicandis religioſo cultui fauſtis euentibus erant Chriſtiani, vt, non virtute, ſed miraculo diuinitus edito hoſtes proſtratos eſſe contenderent: ac ſi maior laus eſſet, miraculo aliunde ſeu caſu ſeu diuinitus oblato viciſſe, quam virtute innata et conſiliorum prudentia. Itaque Auguſtinus quoque pronuntiare haud erubuit, (de Civ. Dei V, 23.) *vno die tanta celeritate Radagaiſum victum eſſe, vt ne vno quidem, non dicam extincto, ſed nec vulnerato, Romanorum, multo amplius quam centum millium proſterneretur eius exercitus f*). Enimuero cum aliquot annis poſt (a. 408. et iterum 409.) Alaricus non niſi magnis muneribus placatus ab vrbe receſſiſſet, tandem autem a. 410. eam captam expilaſſet: tum vero perculit animos res inopinata, vrbs inter ſacra patria inuicta, nunc, iis per Chriſtiana ſacra expulſis, barbarorum armis capta et direpta; multoque magis ſequentium annorum calamitates, clades et vaſtationes Italiae, prouinciis iam in ditione barbarorum habitis; iis enim malis ſimilia nulla antea aetas viderat *g*). Nunc vero bona cauſſa patrono indigere viſa eſt ſagacitatis et eloquentiae ſpectatae; ſuſcepit eam *Auguſtinus*, et tum alia, et in his nonnulla ſatis ſpecioſa dictu perorauit *h*), tum vero inprimis, Chriſtianae pieta-

f) Bilem mouebat narratio etiam acuto scriptori Gibbon Vol. III. c. 30.

g) Grauissimus hanc in rem est locus Zosimi IV, 59. §. 4 sq.

h) Est in his vnum, quo intelligas, quantopere se premi rerum argumentis senserit, dum vim Christianae

pietatis felicitatem non hac in vita esse expectandam, sed futurae vitae sepositam esse; magnitudinem autem priscam imperii Romani, rem per se vanam, praemium fuisse a numine constitutum virtutibus nonnullis Romanorum vanis et inanibus *i*). Dedit res, profitente ipso Augustino Retractat. II, 13. locum disputationibus, ad innumera alia a re aliena deductis, quibus Libri XXII. *de Civitate dei* sunt referti; opus inchoatum statim post a. 410.

stianae religionis ad Gothorum mitigandos animos tantam fuisse praedicat, vt vrbis calamitas non tanta fuisse censenda sit, quanta, antiquis sacris vrbi illudentibus, a Gallis vel a Nerone illata fuerit: Augustin. C. D. I, 7. Oros. VII, 39.

i) Tam soluta, tumultuaria et incondita opera Augustinus librum hunc condidit, vt omnino difficile sit ad explicandum, quomodo non senserit, nullum rerum sententiarum, argumenti, esse consensum, ordinem, nexum; neque vllo modo consilio scriptoris tam operose ac verbose simulque tam perturbate dicta respondere. Libris enim decem prioribus religiones Romanas, vna cum philosophorum placitis, exagitat; nec Romanos inter religiones suas felices fuisse, nec religionibus amplitudinem ac diuturnitatem imperii Romani esse debitam (qui illi fuerint, lib. VI, c. 1 sq. dixerint, deos a se coli non propter vitam praesentem, sed futuram, haud dixerit quispiam). Repente tum libro XI. duas civitates constituit, alteram caelestem, alteram terrenam; sacrasque historias persequendo ad hanc refert res humanas ac profanas, ad illam res diuinas, quae ad pios homines, eorum dicta, *facta et fata* spectant, eademque ad Christum et ecclesiam refert; haecce est denique illa Ciuitas caelestis, in qua vita beata et praesens et futura sit expectanda. Pro his malimus, ex hoc libro a viro docto chrestomathiam condi eorum, quae ad antiquitatis antiquarumque litterarum illustrationem vtilia et memorabilia esse possint.

a. 410. libris primo tribus, tum aliis editis, et per diuersa temporum interualla continuatum, nec nisi sub extrema vitae, quae in annum 429. inciderunt, absolutum. Deflexit inde quaestio ad subtiliora, de origine malorum, de liberando numine a malorum culpa, de prouidentia et iustitia dei, de libero hominum arbitrio: et quantopere in his per subtiles argutias constituendis laborauerit Augustinus et post eum alii, non necesse est dicere. Satius erat acquiescere in liberali professione, iustam harum quaestionum enodationem vltra humanae imbecillitatis limites esse positam, nosque subtilissima quamuis explicatione in nouas impingere offensas inexplicabiles; sufficere, hoc vniuersum ita esse constitutum, vt, caussis effectisque deinceps se excipientibus, nostrum terrarum orbem et physicis et ethicis malis laborare iam ab origine necesse esset; omnino, an, quando et quomodo, numen effectibus intercedat et praeter ordinem se interponat, mortalia ingenia nec assequi nec assequi posse; appellare autem nos mala, quae elementis et materiae naturaeque humanae, (ita, vt est, constitutae) sunt tam propria, vt abesse nequeant, sed naturae legibus caussisque eueniant; pro bonis autem malisue ea haberi secundum vires et effecta in nos resque nostras; esse itaque ea, quae in damnum vertunt, aut ingenii sollertia consilioque emendanda, aut forti constantique animo ferenda, necessitate, ex naturae nostrae fragilitate et imbecillitate, semel constituta; posse vtique fieri ac solere, vt prudenti consilio auxilioue ab iis, qui remedia parare debebant, haud occurratur, quin

noua quoque mala parentur; nec tamen hoc semper et vbique depravatione voluntatis, scelere, flagitio, parari, sed plerumque iudicii errore, imperitia, leuitate, vanitate euenire; quicquid sit, mala inde orta ferenda esse; ita statum socialis legem et necessitatem in inchoata hac, nec absoluta, rerum constitutione, per naturae humanae imbecillitatem, ferre; bella, clades, victorias, exactiones, contingere ciuilibus de caussis; ad religiones, cultusque diuini modos ac formulas ea haud esse referenda. Ferre ferenda, et aequo animo carere negatis, summam esse omnis humanae sapientiae, confidendumque numini sapientissimo, optimo, maximo, et habendum persuasum, fieri ea suis de caussis recte nec temere. His aliisque quae forte dici poterant, homines isti, qui sibi sapere et religiones colere videbantur, substituerunt crassiora illa de ingenita humanae naturae malitia, daemonum consortium prauitate et sic porro; tum vero deum in caelo sedere, orbem hunc terrarum inspicere, actis gestisque hominum modo laetari modo irasci, tum punire vel remunerari seu pro certis rationibus seu pro lubidine et arbitrio: pro poenis autem esse mala vitae, modo ex naturae necessitate, aeris corruptelis, terrae motibus, tempestatibus, aquarum eluuie, et aliis, quae pestes et febres gignunt, quas illi parari extemplo a numine naturae turbato ordine et temere immitti putabant; modo ex generis humani, societatis vitaeque vitiosa constitutione et informatione, a cuius perfecto aliquo exemplo multum adhuc absumus, nata. Premuntur tum ii qui ita disputant,

ea animaduersione, quod iisdem malis et bonos et malos, noxios et insontes, pari poena affici fatendum est. Ita in nouas difficultates et dubitationes implicitos se esse sentiebant.

Excitauerat Augustini vibrantis arma exemplum *Orosium*, discipulum, vt et ipse arma sumeret *k*) etsi imbellibus manibus; sollenni tamen more adolescentium, in controuersiis litterariis incalescentes feruore aut vecordia magistros suos stipantium, iis acclamantium, sibi ipsis plaudentium, et ex suffragatione aut adulatione partem aliquam famae sibi aucupantium. Arripuit ille potissimum hoc, quod pagani "*praesentia tantum tempora, veluti malis extra solitum infestissima, ob hoc solum, quod creditur Christus, et colitur deus, idola autem minus coluntur, infamant*"; congessit igitur ex omnium saeculorum historiis quicquid malorum bello, peste, fame, terrarum motibus, aquarum eluuie, ignium eruptionibus, vel etiam hominum parricidiis flagitiisque, euenisse narratum est; non satis reputans, ita quidem ad vulgare solatium, quae mala nunc sint aut nobis eueniant, aliis quoque iam olim euenisse, rem esse deductam; non autem ita constare, quidnam boni per abrogata patria sacra Romani sint consequuti, aut quibusnam in rebus ostentata ex nouo cultu humani generis felicitas manifestata et vere repraesentata fuerit; etiamsi fatendum sit, per haec quoque recentia, pristinis paria mala, Christianorum animos ad pietatis praemia in altera vita expectanda esse erectos. Hominem nec ad histo- rias

k) v. Gennadii verba edd. Orosii praefixa et ipsius Orosii praefationem.

rias condendas ingenio aut arte felicem nec iudicio acrem facile agnoscas; quod tamen e libris deperditis nonnulla inserta legimus, ei in laudem cedit. Detexuit operam suam Historiarum aduersus paganos *l*) libris VII. vsque ad sua tempora post captam Romam, finemque imposuit a. 417. decem libris Augustini de Ciuitate dei iam tum euulgatis.

Inter haec Imperatorum socordia, ducum imperitia et perfidia, exactionum acerbitate, potentum auaritia et luxuria, imperii res multo magis profligari, barbarorum incursationibus vastari prouinciae. Nunc vero non modo pagani incusare religionum suarum contemtum, verum et Christiani conqueri calamitates, pietati suae parum respondentes; *deum negligere res humanas, bonorum et malorum parem esse curam, parem fortunam.* His occurrendum erat nouorum argumentorum acie; eaque circumspexit *Saluianus, Episcopus Massiliensis,* opere circa 440. scripto imperante Valentiniano III. cum iam Vandali Africam occupassent regni sede

I 2

l) Optime de Orosio egit Schönemann olim noster in Biblioth. PP. Tom. II. p. 481. Quod librum doctissime scriptum admodum paucorum manibus teri aiunt, pro argumento est, totum hoc eruditarum litterarum genus inter nostrates euiluisse: quem quidem doctioris huius studii contemtum grauiter in se vindicari sentiet posteritas. Ceterum variis modis inscriptum librum Orosii reperiri, veram inscriptionem ignorari, constat: mirum vocabulum *Ormesta* s. *Ormesta mundi* videtur resolui posse in *Or. mesta*, h. e. *Orosii moesta*, s. tristia *mundi*. Nec tamen displicet Schönemanni acumen, codicem fuisse inscriptum *Or. m. ista*, h. e. *Orosii mundi historia*.

a Genserico Carthagine constituta. Facit enim (Lib. VII, p. 141.) mentionem Litorii, Romani ducis, Hunnis auxiliaribus praefecti, Theudericum regem Gothorum apud Tolosam temere adorti, ab eo victi et caesi a. 439. Tum non modo Africam memorat a Vandalis occupatam, (428.) verum et Carthaginem captam regnique sedem factam (439.): libri sunt VIII. ad S. Salonium Episcopum *de gubernatione dei:* addunt alii, *de iusto dei praesentique iudicio.* Primo et altero libro de prouidentia diuina disputat, inficiantes refellere, dubitantes redarguere sibi visus; vt tamen verbosa potius loquacitate obtundat, quam argumentorum dilectu, vi, pondere et diserta expositione vincat et persuadeat; pleraque testimoniis et locis communibus verbisque similibus librorum sacrorum memoratis exsequitur.

Incuriosus, inquit, in ipso libri exordio, *a quibusdam et quasi negligens humanorum deus dicitur, vtpote nec bonos custodiens, nec coercens malos, et ideo in hoc saeculo bonos plerumque miseros, malos beatos esse.* Expectes igitur probatum iri, aut, hoc ita se non habere, aut, si ita se habeat, alio modo, eoque fere exemplo, quod paullo ante proposueramus, de his esse iudicandum; boni et mali notiones perperam a nobis constitui, et temere ea, quae ex naturae legibus procedunt, et vniuersi rationibus a nobis ignoratis respondent, pro bonis malisue haberi; nos, quicquid de diuina natura philosophamur, ad naturae humanae modulum effingere et adumbrare, mentique diuinae tribuere modos prouidendi, puniendi, remunerandi, a nostra imbe-

cillita-

cillitate translatos; ipsa iudicia nostra, ex notione perfectae naturae petita, tamen pro fundo habere naturam finitam. Pro his Saluianus haec subiicit: "*sufficere quidem ad refellenda haec, quia cum Christianis agimus, solus deberet sermo diuinus:* (bene hoc; si argumenta in eo recondita eruantur rite, enucleentur, et illustrentur) *sed, quia multi incredulitatis paganicae aliquid in se habent, etiam paganorum forsitan electorum atque sapientum* testimoniis *delectentur:* (Enimuero testimoniis talis demonstratio non efficitur, sed argumentis eorumque idonea prolatione) *probamus igitur, ne illos quidem de incuriositate ac negligentia ita sensisse.* — Commemoratis nunc philosophis, qui deum ediderunt esse animum per omnes partes mundi diffusum, quo ipso constet, etiam naturae curam ei esse debere, contra Epicureos disputat, nec tamen eorum rationes conuellit, sed statim ad vulgaria transit: "*quod meliorum status in hoc saeculo deterior est*" et respondet: "*sanctos non esse miseros, nec aliud esse posse quam beatos.*" Excurrit nunc in locum hunc communem declamationibus haud incommodum; delabitur quoque ad monachica placita. — Nec vere dici posse *deum omnia iudicio futuro seruare*: immo vero deum etiam in hoc saeculo iudicare, quia gubernat; nam gubernationem ipsam esse iudicium; — nisi hoc esset, quorsum deo supplicaremus? Nunc, vt probet deum regere et iudicare, res a Moyse narratas pro exemplis commemorat: quibus appareat deum curare homines, praemiis poenisque afficere.

His probationibus ille satis defunctum se esse arbitratus, quarum vim excutere necesse non est,

 libro

libro tertio ad quaestionem procedit: "*cur melior multo sit barbarorum conditio quam Christianorum; cur inter hos ipsos quoque sors bonorum durior quam malorum; — possum quidem*, inquit, *rationabiliter et satis constanter dicere; nescio. — homo sum, non intelligo secreta dei, investigare non audeo.*" Vtinam in his subsistere maluisset! Mox tamen de paganis quidem quicquam proferre recusat; quod autem ad Christianos attinet, primo, eos ait esse miseriis tolerandis destinatos: ita apparere, an sint vere fideles, et an legibus Euangelii satis faciant; secundo, tantum abesse vt Christianos deus miseriis calamitatibus que colluctantes haud respiciat, vt potius iis has ipsas calamitates iure meritoque pro poena infligere dicendus sit. Tum vero medio fere libro (p. 49.) hanc refellendi erroris viam ingressus, Christianos docet omni vitiorum, criminum et flagitiorum genere iram et vltionem divinam prouocasse, patientiam et clementiam eius expugnasse, nunc itaque ista mala pro poena infligi, etsi pro meritis multo mitiore, et cum paterno animo, vt corrigantur et emendentur. Ab his pinguium olim ingeniorum, et ad miserationem callosorum praecordiorum, de deo optimo maximo iudiciis, profectus, et ab his exorsus, Christianorum mores ita exagitare pergit, vt nihil cogitari possit flagitiosius, nihil corruptius ac probrosius, vita Christianorum eius temporis m). Atque in his flagi-

m) Multa huius generis denuo decantantur in libro *contra auaritiam*, nec tamen consilio satis laudabili, dum id agit vt persuadeat Christianis, liberalitate in pauperes esse redimenda peccata; inter paupe-

flagitiis et corruptelis Chriſtianorum decantandis ille et hunc librum et ſequentem quintum porroque reliquos conſumit; in hac tamen operis parte lectori prudenti melius ea ſuppeditat, quae ad quaeſtionem propoſitam reſponderi poſſint, quam per argumentationes parum plerumque idoneas et ſubtiles, interdum quoque ſophiſticas et callidas verius quam validas: quas quidem vlterius perſequi operae pretium haud foret. Enimuero corruptae iſtorum hominum vitae et diſciplinae Chriſtianae exempla nonnulla commemorare, conſentaneum eſt, e quibus melius, quam vllo alio modo fieri poteſt, apparebit, *cur tot tantisque malis et calamitatibus oppreſſum fuerit genus humanum.* Nam imperii, principum fatuitate et inertia, aulicorumque prauis artibus aut imperite aut ſocorditer per multos annos adminiſtrati, vires fractas et exhauſtas, populos tributis, exactionibus, dominatione acerbiſſima, ad ſeruilem ſtuporem proiectos, omittimus: at, quam diſcors a doctrina chriſtiana et a diſciplina omni publica priuataque vita Romanorum fuerit, oſtendamus, vt inde intelligatur, nulla elementa vitae bene et feliciter agendae illa aetate ſuperfuiſſe; ſed omnia publice privatimque ad infamem mollitiem et atrocem inhuma-

I 4

pauperes referens clericos et monachos; maxime autem sub exitum vitae memorem esse oportere legandae partis ex hereditate ad pios vsus: h. e. ad augendas ecclesiae et monasteriorum opes. cf. Ernesti Prolus. de auaritia eccles. in Opusc. theol. p. 250. inpr. p. 560 sq. et Oelrichs Commentarios de Scriptoribus ecclesiae Latinae priorum sex saeculorum p. 300.

humanitatem diuitum ac potentum, et ad dedecora miseriasque plebis fuisse comparata; tantum abfuit, vt disciplinae Christianae sanae ac verae seu vsus et vis seu vestigium aliquod superesset.

Saepe et identidem iterat scriptor, non modo non meliores esse Christianos barbaris, sed multo deteriores; et barbaros prouincias ingressos flagitiosam Christianorum vitam obstupescere, horrore et contemtu correptos. Intelligit autem per Christianos Romanos; nam et Gothi et Vandali erant Christiani, etsi haeretici, quippe Ariani, meliore morum disciplina instructi; erant quidem etiam Romani haeretici, eorumque magna multitudo; hos *infidelitate* ait *esse Romanis deteriores*, *et foeditate vitae barbaris turpiores* (lib. V. p. 98.): quae, superioribus parum consentientia, odium Saluiano expressisse patet. *Inter haec*, pergit Saluianus (p. 90.) "*vastantur pauperes, viduae gemunt, orphani proculcantur in tantum vt multi eorum, et non obscuris natalibus editi, et liberaliter instituti, ad hostes fugiant, ne persequutionis publicae afflictione moriantur; quaerentes scilicet apud barbaros Romanam humanitatem, quia apud Romanos barbaram inhumanitatem ferre non possunt, — itaque passim vel ad Gothos vel ad Bagaudas vel ad alios vbique dominantes barbaros migrant n*); *et migrasse non poenitet; malunt enim*

n) De Bagaudis, quorum in Censura XVII. Panegyr. vet. Comment. pr. mentio facta erat, et de misera eorum conditione per vexationes, similes iis quibus aliquando rustici Germaniae exagitati ad similia

enim "sub specie captiuitatis viuere liberi, quam sub specie libertatis esse captiui." (p 93.) *"illud indignius, quod omnium onus non omnes sustinent, immo quod pauperculos homines tributa diuitum premunt, et infirmiores ferunt sarcinas fortiorum. — Adiectiones tributarias ipsi interdum diuites faciunt, pro quibus pauperes soluunt — decernunt potentes quod soluant pauperes.."* An, si haec legeris, vlterius tibi puteas quaerendum esse de malis vitae eorumque caussis et auctoribus? Quis a miseris tam indigna passis mores Christiana disciplina dignos exigat aut exquirat! quis de vita flagitiosa conqueratur, aut potentibus Christianas virtutes cordi fuisse expectet, qui onera publica in egenos, iam tributorum mole defetiscentes, a se amouent, *"cum a paucis potentibus decernitur, quod a multis miseris dependatur"* qui porro, *"cum ad subleuandam prouinciam remissiones tributorum aut alia fortunae remedia a summis potestatibus*, hoc est a magistratibus, *decernuntur, ipsi ea egenis praeripiunt et inter se partiuntur." — Vbi, nisi in Romanis, tanta sunt mala? Franci hoc scelus nesciunt; Chunni ab his sceleribus immunes sunt. Nihil horum est apud Vandalos, nihil horum apud Gothos. — Et miramur, si non vincuntur a nostris partibus Gothi,*

 cum

lia consilia proruperunt, locus classicus est Salviani lib. V. p. 91 sq. vbi inter alia: *per malos iudices et cruentos spoliati, afflicti, necati, postquam ius Romanae libertatis amiserunt, etiam honorem Romani nominis amiserunt:* (videntur ergo ad servilem conditionem esse detrusi) et *imputatur his infelicitas sua, — et vocamus rebelles, vocamus perditos, quos esse compulimus criminosos* etc. Nam sunt multa lectu digna.

etiam vitia sua vicerunt." — Omnem tandem modum excedit, vbi omne scelerum et flagitiorum exsecrationisque genus in Carthaginem vrbem effuse cumulat *o*). Vix tibi temperes quo minus credas bonum Saluianum veritatis limites in his interdum amplificandis esse egressum; est quoque eius oratio propior declamationi e pulpito sacro. Habebat tamen per haec caussam suam euictam: calamitates Christianorum pro poena impietatis esse inflictas.

Ceterum his lectis auditisque manifestum sit, si tempora nostra comparemus, nos habere quod prouido numini gratias agamus de meliore doctrinae Christianae vitaeque nostrorum temporum cultu; quamuis enim de corruptelis aetatis huius iure meritoque conqueramur: non tamen ea laborat

o) Institutionem Christianae doctrinae admodum modicam et mancam in ipsa Carthagine tum quoque fuisse, ex hoc discas, quod cum cultu Christi religio Deae Caelestis fuit publice coniuncta, VIII, p. 163. 164. Vnum est, quod tamen forte aegre feras, quod in ciuitatibus Africae et maxime intra Carthaginem adspectum monachi aut coenobitae aut anachoretae ex Aegypto haud admiserunt, conuitio et exsecratione eos insectando lib. VIII, 167. Ceterum multis Saluiani locis vsi sunt viri docti in describendis Christianorum vitae corruptelis huius saeculi; suo quisque iudicio ac consilio, vt taceamus Tillemontium ac similes, memorari possunt Montesquieu, Gibbon, Meiners noster (*Histor. Vergleichung des Mittelalters* p. 90 sq.). Pium virum *Kortholtum*, qui in Pagano obtrectatore lib. III. c. 15. p. 664 sqq. de malis et calamitatibus publicis Christianismo imputatis sedulo egit, nihil e Saluiano afferre miraberis.

borat infamibus his flagitiis et sceleribus, quibus contaminatus fuit orbis Romanus vixdum saeculo elapso, ex quo cultus Christi religiosis publice fuerat receptus. Ei tamen cultui immerito teterrimam istam luem pestemque tribuerit aliquis! Imperantium socordia et imperitia, aulicorum fraude et malitia, nobiliumque, potentum ac diuitum vecordia et iniustitia, omnis legum ac iudiciorum vis et sanctitas, ius et fas, erat sublatum, omnis disciplina publica priuataque euersa: ad animos, partim luxurie auaritia et inhumanitate efferatos, partim nulla institutione imbutos, potentum iniuriis foedissimis obnoxios, quam quaeso vim habere potuit doctrinae Christianae sanctitas, cuius ne notio quidem aliqua iis instillata fuerat? vnde ad intelligendum in promtu est, ab institutionis et administrationis rei publicae, quaecunque illa sit, prudentia et constantia, a iudiciorum sanctitate, morum cura, litterarum bonarum cultu procedere imperiorum salutem; atque ita quoque, melioris disciplinae Christianae bona si accesserint, altiores eam in animis radices agere, et reliqua salutis publicae praesidia firmare ac stabilire; istis autem praesidiis orbatam, inermem et imbellem esse.

Actae sunt partes praefantis; sunendae sunt alterae praeconis, vt pronuntiemus praeconio nostro ac promulgemus succedentem in vices magistratus academici per instans semestre virum summe reuerendum

THEOPHILVM IACOBVM PLANCK D.

sollicita salutis publicae cura, prudentia et constantia, vestrique caritate, Ciues, eocem iam olim magi-

magistratu gesto, spectatum. Contracta ex nupera nonnullorum fraude, et adspersa academiae nostrae, labes eluetur obsequio vestro, modestia et tranquillitate. Cumque ea vtinam confestim coniuncta sit, Georgio II. rege ac patre patriae rebus nostris providente, reddita tranquillitas publica, quies et pax, integro et incolumi rerum statu, cum felicitate publica priuataque. Illucescat tandem aliquando illa lux, omnium quae fuere, festissima et faustissima! *o Sol pulcher! o laudande!*

P. P. in Georgia Augusta pridie Kal. Martias cIↄIↄccciv.

VIII.

VIII.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
THEOPH. IAC. PLANCK D.
CVM SENATV
SVCCESSOREM
IN
MAGISTRATV ACADEMICO
IOANN. PETRVM WALDECK D.
CIVIBVS SVIS
HONORIS ET OFFICII CAVSSA
COMMENDAT
INDICTIS AVSPICIIS
IN KALENDAS SEPT. cIↄIↄcccvi.

Censura Boethii de consolatione philosophica.

Etiam libellos sua fata habere, notum est dictum, Commilitones, saepe quidem caussis fortuitis, interdum tamen merito suo, raro praestantia singulari; interiere opera ab aequalibus immortalitatis laude consecrata, seruata sunt plura, quorum iactura vel vnum ex altero genere redimi posse velles. Quae quidem res nec minus ad retundendam confidentiam eorum vim habere debet, qui ingenii seu doctrinae suae fetibus aeternitatem tam prolixe

prolixe promittunt; vt intelligant, durationem famae, quae per se est fluxa et incerta, vt meritis saepe negatam, ita saepius esse indebitam: vti nec sola ac nuda nominis celebritas habet quod desideres; quod enim nomen est vulgatius, inter pueros quoque, quam Prisciani aut Donati? Inter libros celebratissimos est *Boethii de consolatione philosophica*, per tot saecula lectione et vsu doctissimorum hominum commendatus. Qui quidem libellus quo tandem merito suo tantam celebritatem obtinuerit, facile quaeratis. Et habet vtique ille laudes suas, quibus se commendet; multo magis, si, quo tempore ille scriptus sit, memineritis; profuit nec minus posita ab eius auctore Boethio opera in libris Aristotelicis latine vertendis et illustrandis, opera, inquam, inter homines doctos per superiora saecula summa in laude habita; maxima tamen ex parte celebritas libelli *de consolatione philosophica* debita est miseriae humani generis, quod per omnia saecula, multoque magis Boethii aetate, et multis inde temporibus, calamitatibus aerumnisque omnis generis vexatum, solatia malorum circumspexit cupideque arripuit oblatum sibi munus, ad leuandas aegritudines; idque ab homine, probitatis et integritatis laude spectato, fortunae lusibus iactato et per inuidorum calumnias in vinculis necato. Lectus itaque est libellus a multis millibus; mitigati, quod credere licet, multorum animi, dolore exulcerati; cepit quoque aliquos carminum dulcedo; conuersus est libellus in multarum gentium sermonem, ab Rege Alfredo etiam in linguam Anglosaxonicam; editiones

nes curatae complures, et conscripti commentarii. Iam autem vita nostra iis oppressa est calamitatibus, tot obsepta terroribus, vt facile aliquis tantarum aerumnarum et malorum medelam anquirens incidat in recordationem libelli tot hominum manibus triti, vtque, eo in manus sumto, videat, quid ex ista consolatione in se medicinae loco ipse adhibere possit. Quo magis nobis in praesentibus ad Boethium deuenire licebit, cum superioribus annis nonnullorum scriptorum Romanorum censuram egerimus, ex iis aetatibus, quae in vulgarium studiorum cursu raro tractari solent, magnam tamen habere possunt vtilitatem ad ipsas temporum notitiam, hominum, morum, studiorumque rationes), vt nuper in Salviano haud poenituit caussas cognoscere malorum saeculi, in quo Christiana doctrina in imperio Romano primas partes occupauerat, nullo aut exiguo ad felicitatem publicam fructu, imperio Romano contra multis magnisque calamitatibus afflicto. Videamus itaque et nos, an ex Boethio noua moeroris fomenta propinare aequalibus nostris possimus; sequuti illa Ennii apud Ciceronem: *O Tite, si quid ego adiuero curamue leuasso, quae nunc te coquit et versat in pectore fixa, ecquid erit pretii?*

Multi sunt libri, quorum caussas et consilia ab auctorum fortuna repetere necesse est, nec nostra modo aetate, qua venter summus est litteraturae arbiter. Liber de consolatione scriptus est a viro de summa dignitate et fortuna per aulicorum hominum malas artes deiecto et in carcere detento. *Anitius Manlius Torquatus Severinus Boe-*

 thius

thius a), vir consularis, auctoritate et gratia apud Theodoricum, Ostrogothorum in Italia regem, pollens, Consulatu tertio cum Symmacho socero gesto anno 522. improbissimorum hominum flagitiosae malitiae, auaritiae et libidini, in opprimenda exactionibus rapinisque Italia, fortiter restiterat; nec pro republica ac ciuium fortuna potentiorum inimicitias suscipere refugerat; quorum calumniis anno sequente in regis odium adductus, tandem, cum a Senatu falsae delationis periculum depulisset, in suspicionem ipse venit, cum Senatu consilia agitasse de restituenda re Romana in pristinum statum, Italiaque in libertatem vindicanda b). Erant tamen alia quoque quae regis animum ab eo alienauerant; etenim istis temporibus contentiones inter Arianos et Catholicos cum maxime agitabantur; quibus Boethius se interposuerat, quippe qui cum alia, quibus orthodoxorum dogmata defenderat, tum libellum de sancta Trinitate scripserat, opera ingrata Arianis, qui sua decreta

a) *Boethium*, non Boetium, scribimus, ex Diptycho Consularis, (quod ad patrem Boethii nostri referendum esse, post tot virorum doctorum disputationes de diptycho Brixiano, in Gorii Thesauro vet. diptychor. Vol. I. p. 154. 202. probabile fit,) auctoritate et sermonis ratione, vocabulo a *βοηθὸς* ducto; etsi vulgaris scriptura codicum et monumentorum, quodque mireris, etiam Procopii, est, in cuius edd. Βοέτιος est exaratum.

b) Ipse haec exposuit in Consolatione lib. I. prosa IV. p. 24 sqq. (cf. quae post ista a me scripta disertius exposita sunt a Collega Ge. Sartorio V. C. in libro varia eruditione instructo et ab Instituto Franc. Imp. praemio ornato, *über die Regierung der Ostgothen*. p. 134.)

decreta refelli videbant; rex Arianis partibus addictus, et Catholicorum erga se odiis exacerbatus, partim de tranquillitate publica sollicitus, cum eos consilia cum Iustino Imp. Orientis communicasse comperisset, qui edixerat, vt omnes Arianorum aedes sacrae orthodoxis redderentur, tandem aures expugnatas accusatorum Boethii clamoribus praebuit. Ita Boethius caussa indicta Ticinum, Papiam dixere seriores, anno 524. est relegatus, exutus dignitatibus, bonisque publicatis, damnatione, quod ipse ait, infamatus, quandoquidem "ita fit, *vt existimatio bona prima omnium deserat infelices*," carceri inclusus, in quo paullo post anno 526. gladio est percussus; idem supplicium de Symmacho socero est sumtum.

In carcere illo Ticinensi libros de consolutione philosophica ad suum ipsius dolorem leniendum composuit librorum copiis destitutus *c*), fortunae suae *solatia* moerorisque remedia sedulo conquirens. Ipse philosophiae Peripateticae innutritus, lectione Platonica eximie imbutus, (Eleatica, hoc est Dia[illegible]am, et Academica studia ipse commemorat, [illegible] 1.) ad philosophica potissimum fomenta [illegible]t, prudenterque eam studii rationem amplectitur, vt non modo ista sapientiae placita meditatione prosequatur, verum etiam stylo expressa ante oculos sibi ponat: quod quidem consolandi genus, quoniam eo animus detinetur, facile pro-

c) Lib. I. Prosa V. vbi bibliotheca ei olim fuisse narratur, quae *comtos ebore ac vitro parietes* haberet. *Vitrum* accipimus de opere musivo ea aetate frequentato; ebore ornati loculi et scrinia.

bes. Ingenium suum litterarum varietate ornatum ipse approbat in descriptione operis; dum et dialogi formam amplectitur, et Philosophiam se in carcere inuisentem et de sua fortuna conquerenti solatia impertientem fingit, et, quod scribendi ardorem excitare et scripti austeritatem disputationisque exilitatem suauitate aliqua perfundere poterat, carmina breuia lyrica, sententia modo ex antecedentibus ducta, modo ad sequentia ducente, interponit, multa cum arte et vi poetica: insunt certe placitorum subtiliorum per ornamenta poetica animum demulcentium praeclara specimina *d*).

Videamus iam, quaenam solatia et vnde ducta Torquatus noster adhibuerit. Omnino omnem consolationem, tanquam ex fonte, ducit a persuasione prouidentiae diuinae *e*); scilicet a deo regi mundum, et quidem certo proposita fine, nec casuum temeritati, sed diuinae rationi subditum. Tollitur (lib. II, 1.) falsa opinio de bonis et de fortuna; exspatiatur inter haec rhetorica copia in fortunae instabilitatem, fortunae superioris recordationem, et in falsa iudicia hominum de nobilitate, de dignitatibus, de gloria. Promittit (lib. III, 2.) veram felicitatem, *cui nihil desit*, tamen

d) Carmina pedestri oratione interponere, nisi fallimur, Ennii exemplo in Satira ausi sunt Lucilius, tum Varro, scriptionis genere, quo varietatem vitae, fortunae vicissitudines et mores hominum ipso actu, sermone et mimo exprimere instituerant; aemulatione forte mimorum Sophronis, qui soluta quidem oratione, per κῶλα tamen et ῥυθμοὺς scripti erant.

e) Lib. I. Prosa VI. vti enim licebat distinctionibus his edd. e codd. receptis.

tamen omnem humanam sortem exsuperat, nec in hac vita cuipiam contigit, nec contingere aut locum habere potest). Veterum philosophorum, Platonis maxime, placitis appositis, promittit se docere velle, quae sit vera felicitas, quid reddat vere beatum: scilicet bonum summum, quod omnia in se contineat bona; deum enim esse bonum summum, summam beatitudinem. Obscuratur tota disputatio confusa notione boni, quod ipsi est deus, quodque nemo nisi tropico et mystico sensu suum facere potest, et boni, ea notione dicti, vt sit, quod homo appetit quodque in naturam humanam cadere, et quo illa potiri, eoque frui potest. Ducunt haec (lib. IV, 1.) ad disputationem, per omnia saecula et a tot praestantissimis ingeniis agitatam, si deus bonum est et a bono ac per bonum omnia reguntur, cur mala bonis, et bona malis obtingunt? Reponit Philosophia illa vulgata: non esse malos felices, nec bonos infelices, tricasque sophisticas sollennes persequitur, in quibus quidem insunt multa vere ac recte dicta; haud dubie enim boni multa in se habent infortunii fortiter tolerandi ac leuandi praesidia; mali contra bonorum fructu et vsu sperato multis modis excidunt; nec tamen vel sic, nisi vocabulorum lusu ac Stoicorum more, alter absolute et perfecte felix, alter absolute infelix dici potest. *Infelicior est, qui facit iniuriam quam qui patitur;* recte, si animi mores spectes, at qui patitur corporis iniurias seu fortunarum iacturam, in eo non est felix. Ambigue adeo et duplici sensu voces, mores ac sententiae iactantur plures,

quod primo loco in votis habet humanitatis ſenſus ingenuus, vt a malis, quibus premuntur, eos liberemus, bonorum autem, quibus priuatus aliquis eſt, compotem eum reddamus; vt eo modo priſtina conditio, in qua acquieſcebat, ei reſtituatur. Cum porro inter vitae humanae bona et mala etiam ſpes metusque habeantur: te optatis potiri et malis liberari, pro optima conſolatione habendum eſſet. Nec tamen ne vſus quidem loquendi vocem *conſolandi*, niſi improprie, ita conſtituit; ſed ſubeſt vbique aliud quid, votis expetitum, ſtudio et opera allaboratum, etſi manente malo aut bono ſublato, *vt dolor inde manans*, ſi tolli nequit, faltem *minuatur*; reditque, ſi dolor animi eſt, omne ſolatium *ad ſenſum et opinionem*: vt quae tolli nequeunt mala, leuentur, quae bona, erepta aut negata, ſi reſtitui nequeunt, *vt ſenſus vel opinio et dolor inde perceptus minuatur ac diluatur.*

Si itaque vniuerſe de *conſolatione* quaeritur, vſu hominum notionem eius modo latius modo anguſtius conſtitui apparet. Omnino enim, vſu vulgari, *conſolari* eſt, aliquem in malo verſantem compellare, aut eius malum quocunque modo leuare, aut a ſenſu mali eum abducere, tum vero etiam argumentis idoneis animum ab opinione mali liberare. Poſtrema haec ratio ea eſt, quae a philoſophia vel ſanctiore doctrina petitur: quae vt locum habeat, quatenus non res ſed *opinio* curam gignit, in promtu eſt videre, *hominem requiri, iam antea adſuetum rationibus philoſophicis, aſſequendis, expendendis et aſſenſu ſuo admittendis, tum vero ſenſu et affectu ita recipiendis,*

tis, vt sis animus seu voluntas aduersus dolorem obfirmetur, moeror dissipetur, et affectus animi ad moderationem componatur. Non enim perspicientia veri rectique per se, et sola, aestum animi comprimit, nisi accesserit animi vis excitata ad actionem, et voluntatis constantia ad eam vim exserendam; itaque nec solatia admota per se eximere sollicitudinem ac metum, retundere cupiditatem, leuare aegritudinem possunt, nisi intelligentiae adiunctum sit robur animi ac virtus diuinitus insita ad agendum quod volueris et exsequendum. Propterea est pro potissimo consolationis genere habendum, si animum circumferre audeas obfirmatum ad dispiciendum, quaenam mali remedia exputari aut vnde peti possint. Ita forte ipsa spe alicunde elucente animus recreatur: quod et ipsum pro consolatione facile habeas. Qua in re iam illud magnam vim habet, quod est efficacissimum in omni consolatione, vt cogitatio auocetur a reputatione mali praesentis ac doloris, in quo mens esse solet vnice occupata, vtque transferatur ea ad aliud quid, in quod sit defixa; ita enim aestus animi componi solet; quod ita fit cum maxime, quoties in contemplatione caussarum et rationum, et consideratione argumentorum, occupata mens vires colligit et intendit; ita vt *non tam ipsarum rationum vis*, (nam non vbique haec, si rem subtiliter excusseris, tanta est, quanta esse creditur,) *quam mentis intentio, qua a* caussis doloris et a sensu aegritudinis *auocatur ac distinetur*, ad minuendum molestiarum sensum valeat. Ita quoque Boethii disputationis subtilitatem, si vere ea solatium bono

viro attulit, non per se, sed per adiuncta profuisse putabimus; mens scilicet a miseriae reputatione ad scriptionis curam, carminum fingendorum iucunditatem, ad tot alia, inter haec animo obuersantia, deducta impetum doloris fregit, insidentem animo mali speciem tanquam lumine subducto obumbravit, eorumque, quae vere aliquam vim ad roborandum animum habere poterant, vim liberiorem et efficaciorem reddidit, quam argutiae metaphysicae, per se spectatae, debilitabant potius, quam firmabant. Hactenus probare non potui eorum operam, quos inter *solatiorum* censum referre vidi spem melioris aeui, et posteritatis fortunae bonis affluentis, aut commodorum ex praesentis temporis calamitate, qua tu ipse premaris, ad alios populos ac terras promantium; bene esse aliis, prosperis rebus aliquando vsuros esse posteros, lubenter audias; at tu vrgeris malis praesentibus. Non haec ad consolationem spectant, sed ad iudicium de vita humana et conditione, qua nati sumus *f*), rectum, ad firmitatem animi et constantiam, ad moderationem et fiduciam in summi arbitri nostrarum reum sapientia et bonitate positam, vim habere possunt; atque hoc ipso praeparare pectus humanum ad solatia vera admittenda. Simili modo notiones diuersas confundere existimamus eos, qui in progressu generis humani ad perfectionem et felicitatem fontem solatiorum aperuisse putarunt iis qui aut deterioribus aetatibus vixerunt aut etiamnum omnibus humanitatis iuribus

f) Γνόντα τὸ πὰρ ποδός· οἵας εἰμὲν αἴσας. Pindar. P. III, 148.

bus bonisque orbati sub immanium dominorum imperio et nutu pecudum more degunt. Quantopere praestat mentis humanae imbecillitatem in his recte constituendis peruidere et mentis aeternae melioribus rationibus permittere! Longe alia et meliora solatia posita sunt in spe meliorum rerum certa, eaque post hanc vitam: quandoquidem incerta quoque spes illa, qua in hac vita duci solemus, tantam vim ad animos nostros habet. *Credula enim vitam spes fouet, et melius cras fore, semper ait!* Omnino maiorem ad animum erigendum et recreandum vim habent *petitae a sensu communi rerumque vsu et experientia rationes*, obuiae quidem ac vulgo notae, ab animo facile arreptae, sensu interiore probatae, et ad res, in quibus versamur, applicatae; multoque magis, si iam antea notae ac familiares fuerint; maxime si superioribus vitae temporibus meditatione et consideratione expensae, ita vt etiam nunc vestigia pristina in animo supersint. *Omnis* scilicet *consolatio proficiscatur necesse est ab impulsu sensus, specie alicunde menti obiecta, qua aestuantis animi impetu fracto, subsidente tumore, mollito et lenito mentis affectu, persuasioni meliori via et ingressus paretur:* quibus omnibus efficitur, vt sensus mali minuatur, speciesque animo insidens saltem obscuretur, si, non sublato sed durante malo, omnino extingui non potest. Atque haec ita se habere, ex iis facile colligitur quae in consolandi via et ratione intentiori contemplationi se offerunt.

Et primo quidem *omnium vsitatissimum et ad plerosque efficacissimum consolandi genus* esse videmus, assidere dolenti, condolere, confabulari; confessionem

fionem mali elicere et dilertae morbi, quo animus laborat, enarrationis tanquam fcatebras et alueum aperire; quae vtique non nifi fenfus et affectus mouent, quibus impulfa mens a torpore fuo recreatur; excitatur alloquio affectio erga compellantem, propenfio voluntatis, iucunditas ex amici beneuolentia; diluitur dolor, antequam alia folatia adhibita fuerint, quorum faepe multo minor grauitas et pondus effe folet, quam ipfius affectus et beneuolentiae, a qua illa folatia fuerant admota. Quae vtique omnia ad impulfum fenfus et phantafiae referenda effe nemo dubitet. Itaque muficae tanta vis eft ad dolorem fopiendum; ita quoque poefeos, cuius fuauitas ipfis rationibus confolatoriis viam expeditiorem facit; id quod in ipfius Boethii carminibus fermoni interiectis fentire licet; funt enim pleraque dulciffima; ita vt miremur Boethium in hoc fibi aduerfantem, quod in ipfo exordio Mufas abigit Philofophia, mox tamen diuino earum munere ipfe, praeclaro aliquo cum fructu, vtitur: Eft hoc idem agere, quod doctos viros faepe egiffe vidimus, vt dicta aliorum exploderent, vt ipfi, tanquam a fe inuenta, eadem mox faftidiofe reponerent; nifi ille forte Platonica in his aemulatur, quibus poetae e ciuitate educuntur, quia fictis rebus, commentisque blandis fenfus mulcentibus, in errores inducunt; (vt quoque Cicero Tufc. Qu. IIII; 1.). Ipforum argumentorum confolandi, fi rhetorice illa tractentur, cur tanta vis eft ad animos? vix enim ea addunt aliquid ponderis per fe, interdum etiam debilitant; verum tenet oratio ftudiofe compofita ornando,

variando,

variando, amplificando, animos, et delinitos ab aegritudine abducit; multoque magis poetarum, inprimis tragicorum, exempla et sententiae id efficiunt. Ita ipsa miseriarum humanarum apud poetas enumeratio, et rhetorum declamatio g), dum delectat ornamentis suis, audientium animos tanquam magico carmine defixos sopore opprimit, curas soluit; vnde fit, vt vulgo quoque in consolationis numerum et locum ea res referatur. Hac etiam ratione, grauiore sensuum appulsu accedente, tragicorum dramatum ad spectatores fortitudine et virtute imbuendos mirifica est vis, per exempla et per sententias h). Quae cum ita sint, difficile interdum dictu est, quidnam inter cetera solatia illud fuerit, quod maxime animum aut mouerit aut delinierit. Cum ipsis solatiis influit saepe in animum aliud quid, quod eum afficit iucunde; ita vt haud raro naturae imbecillitatem seu miserari seu mirari liceat, quod leuissimas res pro solatio admittit. Quidquod et ipsi sensus recreati et suauiter affecti curas leuant, aegritudinem depellunt; ita vt et potu ac venere, poetarum monitu, saltem ad

g) Vt vitae miseriae, per omnes aetatis gradus, luxuriante fere ingenio, ante oculos positae in Axiocho, in Teletis fragmento praeclaro ap. Stobaeum XCVI. p. 533. et in nostro lib. II, prosa IV. p. 72. Sic loci de vitae fuga ac breuitate, de rerum humanarum mortisque contemtu: contra, quae sint bona senectutis, paupertatis, et alia. (Conferri ad haec possunt ea, quae a Collega nostro *Meiners* sunt disputata in *kleinen Schriften* Vol. II. p. 166 sq. 365.)

h) Praeclari versus Timoclis comici ap. Stobaeum, Grotium, Brunckium quoque: τοὺς γὰρ τραγῳδοὺς etc.

ad tempus id effectum esse videamus, quod philosophia perficere haud valuerat. Sunt alia quae ex simili fonte fluunt; ita si ei, quod aegre nos habet, alia succedit aegritudo maior ac praesentior; si luctum nostrum deponimus solando alios *i*), si vlciscendi cupiditate extenuatur iniuriae sensus et aegrimonia. Sed sunt duae res quae ad consolationem omnium sunt efficacissimae, *spes* et *tempus*: hoc quidem, quandoquidem, natura ita ferente, vsu et duratione assuescimus. ipsoque vsu asperitas et vis mali minuitur, multaque succedunt aut interueniunt, quae sensus et animos ad diuersa auocent, nec cogitationem in malis fouendis subsistere patiantur. *Spes* autem in eo quoque salutaris, quod animum erigit ad remedia fortunae exquirenda et admouenda; specie quoque fortunae melioris obuersante firmatur animus ad tolerandum et perdurandum; ita vtrumque obtingit, vt, quod vetere dicto habetur, aut facias fortunam aut feras. Consuluit natura humanae fragilitati etiam in hoc, quod *spes* temere concepta similem saepe vim ad animos leues habet, quamuis grauior interdum dolor elusa spe succedat. *Tempus* autem quis non expertus est potentissimum esse malorum lenimen, medicumque felicissimum; de quo notissimi sunt versus *k*); remissione scilicet doloris animi et corporis, et ipsa assuetudine laboris et aerumnae.

i) Timocles ap. Stobaeum Serm. 123. ὁ γὰρ νοῦς τῶν ἰδίων λήθην λαβὼν πρὸς ἀλλοτρίῳ τε ψυχαγωγηθεὶς πάθει, μεθ' ἡδονῆς ἀπῆλθε παιδευθεὶς ἅμα.

k) Λύπης δὲ πάσης γίνετ' ἰατρὸς σοφός, et similia alia plura.

aerumnae. Videtis, quam multa, diuersi generis et naturae, complectatur vulgaris vsus et notatio *solatii;* nec tam ad malum ipsum, quam ad sensum mali et opinionem imminuendam, vim vocis cum ipsa re esse referendam. Opinione autem vel maxime *consolationem* contineri, dummodo ea ad sensum aliquem et affectum animi commouendum vim habeat, quo auocetur mens ab intentiore mali sensu et consideratione, vel ex hoc patet, quod etiam vana et falsa persuasio inter solatia locum habere potest et solet. Cui enim fundo idoneo superstructum esse putabimus vulgare dictum: *Solamen miseris, socios habuisse malorum?* quod ab haud vna ratione ductum esse potest: veluti ab vniuersa conditionis mortalium lege: qua ad ferenda, quae obtingunt, fatali necessitate adstricti sumus: id quod aliorum exemplis quoque constare videmus; fortiter itaque et animose esse subeunda quae mutari nequeunt: quod quidem consolandi notione admodum improprie comprehenditur; potest etiam ad veritatem sensus inesse aliquid in ipsa humana natura ex sensu vitae socialis, affectuque, quo ferimur in alios, necessitudine, officio, vitae genere, vsu et consuetudine nobiscum coniunctos. Nec minus tamen prauitas ingenii et affectus ad solaminis genus ducere potest, inuidentia melioris aliorum sortis et vacuitatis malorum, quibus ipsi premimur; vt contra generosae mentis est, gaudere alienis bonis, quibus ipse careas, multo magis, si merentibus ea obtigerunt.

Est quoque diuersa consolandi ratio et solatii adhibiti vis pro *diuersitate hominum*, alia pro *diuersitate*

sitate malorum, quibus quis mederi vult. Hominum enim ingenia, mores, vitae vsus, corpora et animi, tempora quoque et anni, modo solatio vim addunt, modo adimunt aliudque requirunt: quod idem in morborum medicina occurrere solet. Alius naturae beneficio fortior ad labores ferendos et ad molestias tolerandas facilius consolationem admittit, alius molliore corpore et animo facilius mouetur solatiis mitioribus, si amanter compelletur, dum miseratione fortunae et cum beneuolentia amici, promtaque ad succurrendum voluntate: Pro habitu et consuetudine leuant alterius curas ea, quae alterius aegritudinem augent, dum auditis similium fortunae casuum iniuriarum exemplis multo magis exasperatur. Ipsi sensus affectusque, mobilitate ac duratione quam varii! alius flet, alius ridet, alius irascitur, saeuit, furit, simili in caussa. Adeo in ipso homine sunt multa, quae consolationis vim et effectum variare possunt. Malorum autem ipsorum, quibus consolationis medela adhibenda est, quanta est diuersitas! vt satis appareat, frustra hoc consolationis officium, siue artem et sollertiam, ad vnam aliquam certamue formulam reuocari. Sunt alia corporis mala, alia animi. Restituere valetudinem, aut dolorem tollere, esset vtique optatissimum; satis tamen felix medici opera habetur, dummodo dolorem mitiget, corpus leuet. Ad dolorem si non fortiter, tamen patienter tolerandum omne plerumque consolandi officium reuocatur: quod quam variis modis ac rationibus praestari possit, iam supra exposuimus. In malis animi sunt plurima quae ab ipso corpore

male

male affecto orta aut cum eo sunt coniuncta, veluti ipsa animi aegritudo: ita vt animi medela ab ipsa corporis sanitate sit expectanda, consolatio autem animi sine hac vix magnam vim habere possit. Alia mala aut affectus animi excitant aut ab affectibus et perturbationibus animi proficiscuntur; quis non videat, omnem medelam malorum cum remediis affectuum esse coniunctam! Quandoquidem autem alii affectus animi in intentione facultatum nimia, alii in remissione spectantur, alii in appetendo vel auersando, quidam in rerum praeteritarum memoria vel praesentium sensu vsuque immoderato, vel futurarum praesumtione, alii spe alii metu, alii desiderio amissorum, quae recuperari nequeunt, et desperatione: ipsa consolandi genera, rationes ac modi, quantopere varient, quid opus est commemorare aut repetere ex Cicerone (Tusc. Disp. IV, 27 sq. et III, 31 sq.). Quo ipso intelligitur, multa prudentia, circumspectione ac cura, officium hoc consolandi indigere, vt solatia recte et iusto tempore ac modo, et pro cuiusque ingenio ac sensu adhibeantur. Qua in re vulgaris quoque prudentia perhibetur, quae monet, primos doloris impetus nolle increpare, amica compellatione ei indulgere, dolorem communicare; adde nunc etiam illa, vt sensus et phantasiam affectumque animi primo loco ad alia conuertas, aliis rerum visis phantasmatibusque occupatum teneas; a mali sensu abstractum iam ad rationes cogitatione expendendas adducas, persuasionem arte circumspecta elicias, expugnes, temporisque, optimi medici, medelam sic anteuertas; qua in re interdum ipsi affectus vtilitatem habent; iracundia, animi

animi excelsitas, vel elatio, audacia, contumacia, si prudenter in auxilium vocatae fuerint, ad vires animi colligendas vim habere possunt.

His expositis, vel ipsa consolationis notione accuratius enucleata, elucescit, valde angustam esse Boethii nostri operam consolationis, quippe inclusam vno tantum malorum genere, eiusque medela ex conclusiunculis philosophicis petita: quae et ipsae habere vtique possunt vim suam in animis ad subtilitatem cogitandi adsuefactis, tanto tamen minorem vim habent, quo magis eae vacant ab iis, quae animum humanum impellere, afficere, mouere, possunt. Exosculemur propitiam prouidentiam in hoc quoque, quod ea, cum nullus hominum ordo, inde ab indocta rudique plebe ad meliores, a miseriis vacet, validissima vitae humanae solatia tam expedita, facilia et perspicua, esse iussit, vt indoctissimus quisque ea facile arripiat, perspecta et probata habeat; multoque magis hoc in Christianae doctrinae laudibus est praedicandum, quod miseris inprimis et egenis paratissima solatia et spes ac praemia ante oculos posuit *l*). In Graecia similis spes melior non nisi initiis Eleusiniis proposita memoratur. Praeferamus saltem ea philosophiae

l) Sunt tamen in iis quoque multa rationibus philosophicis superstructa: vt clare patebit imprimis ex scriptore recentissimo de aerumnis vitae humanae *Io. Sam. Fest*, cuius libelli commendationem habemus in Recensibus nostris litterariis Gottingens. a. 1784. p. 1091. admodum memorabilem, quippe a Collega olim nostro Hissmanno scriptam iam tum in stadio luis phthisicae ad extrema properante, quamque sine viri optimi desiderio et miseratione sortis humanae vix legeris.

sophiae placita, quae in animis ad virtutem fortitudinemque in agendo ac tolerando erigendis versantur. Habent itaque Stoicorum praecepta hanc maxime laudem, quod hominem ad dignitatem ac praestantiam naturae suae tuendam, ad fortitudinem, constantiam, magnanimitatem, erigunt et excitant. Contra spinosae istae quaestiones de bono et malo, eorumque fine, vix vllum aliquem hominem reddiderunt fortiorem, aut ad virtutem melius exserendam incitarunt: Stoicorum autem placita animi neruos roborant, fortunae impetus retundunt. Haec eadem philosophandi ratio pulcherrimas sententias peperit, quarum lectio et meditatio animum vltra sortis humanae modulum eleuare videtur. Vnus Epicteti libellus, si ita pronuntiare licet, ad veram humanitatem, quae in malis recte aestimandis et fortiter tolerandis cernitur, fructus maiores afferre potest, quam omnis argutantium et opinantium philosophorum subtilitas. Verum haec ipsa, quae efficacissima ad consolandum sunt, iam ante Stoicos, in ipsa natura humana, vi sensus hominum communis, fuerant obseruata. Vbi enim omnia, quae a summis philosophis disputata, quae a Cicerone et Seneca tam diserte sunt exposita, edidiceris: iuuabit comparare ea solatia, quae ab Homero, a sapientissimis viris, Pindaro et Tragicis, tum ab iis quos gnomicos appellamus, aliisque fuere proposita, et intelligere, ea, quae ad animorum motus componendos sunt efficacissima, esse a sensu communi inventa, eaque numero paucissima; redeunt enim omnia fere ad haec: esse nos homines, et esse

adeo aequo animo ferenda, quae in naturam humanam cadant nec euitari possint; habere nos, si viri esse volumus, robur aliquod animi et corporis, quod exserimus, mala fortiter tolerando minuimus, et remedia circumspiciendo, aut reperimus consilium salubre, aut sensum molestum obtundimus, tandem superamus; — esse bona malis mixta; (meministis duo dolia Iouis;) esse naturae imperio parendum, ita vt lugeas et doleas: modum tamen et satietatem lugendi esse adhibendam, lamenta esse muliebria et indecora; grauiora quoque mala acciri; moerore animum incassum angi, corpus confici; reluctando et recalcitrando stimulos altius infigi; bene ferendo onus leuari; necessitatis legi esse parendum, siue fati aut fortunae siue alio nomine eam designaueris; virtute animi et fortitudine omnia mala superari, eam igitur esse firmandam omni virili robore ac vi excitata; meditatione quoque et consideratione, in meliore rerum conditione in antecessum facta, malis ingruentibus *m*). Contra autem in ipso malo, quod superuenerit, aut in bono erepto, auocandum esse animum ab omni eius cogitatione, et eiiciendum desiderium, conuerso ad grauiora et meliora studio *n*); nunquam animo esse dimittendam spem melio-

m) Quid aliud est: diuturna praemeditatione frangi aduenientes malorum impetus: de quo Tusc. III, 14 sqq. quam, animum, mali, quod serius euenturum sit, reputandi consuetudine, esse praeparatum ad accipienda quaeuis alia solatia; hactenus opinionis quoque ac spei bonae aliqua vis est.

n) Auocanda est mens a recoquenda molestia: hoc est summum in consolatione: si cum reuocatione animi

meliorem, ea vero vt ad euentum bonum nos deducat, annitendum esse rebus agendis, consilio, prudentia, audacia. Haec vulgaria quae videntur esse, exornarunt multis modis et orationis copia amplificarunt cum antiquiores poetae et scriptores, tum sequiores; isti quidem, dum ipsam deorum naturam fato esse obnoxiam narrant, dum heroum labores, potentium casus, enumerant, alios grauiora passos *o)* aut similia fortiter ferentes ante oculos ponunt; sequiores, dum philosophica modo rhetorice tractant, modo rhetorica philosophicis admiscent; quo in genere cum in Consolationum libellis tum in Epistolis (vid. Ep. XCIX.) Seneca mirabilis est artifex. Sunt alia, quae temporum, vitae, morumque nouae rationes extorserunt; vt solatia, quae maleuolorum obtrectationibus, calumniantium malitiae, immodico sui amori et natae hinc cupiditati omnia communia aliis, publica et priuata, ad se rapiendi, et aerumnis inde capiendis, medentur. Nullum itaque est solatii genus, quod non in antiquioribus memoratum videas. Sane id, quod ad nostros animos

animi ad contemplandas iucunditates vitae peractae, aut ad spem meliorem, aut quiduis aliud, nihil attinet, dummodo aliquatenus cum eius, quem solamur, habitu animi et more conuenit. Quicquid enim egeris, non malum tollitur, sed sensus mali minuitur. Haec eadem moneri forte possunt in iis quae a Cicerone loco laud. Tusc. Qu. disputantur.

o) Quis non Virgilianum illud meminerit: *O passi grauiora*, — aut Homericum Vlyssis: τολμήεις μοι θυμός, ἐπεὶ κακὰ πολλὰ πέπονθα κύμασι καὶ πολέμῳ· μετὰ καὶ τόδε τοῖσι γενέσθω.

falubertimum eſt, et eſſe debet, eſſe numen quod noſtris rebus prouideat, bona ac mala moderetur, et praemia virtutis in alio rerum ordine iam nunc praeſtituta habeat, in iſtis facile deſideres, nec tamen omnino ea ab iſtis abeſſe dixeris. Refert enim ad deum auctorem bona ac mala iam Homerus, vt in notiſſimis Achillis verbis ad Priamum orantem Hectoris corpus ſibi reddendum; quoties alii euentum rerum a diis et deorum voluntate vel interuentu repetunt! enim vero diuina natura, ad humanam rudiore iudicio adumbrata, nondum aditum parauerat ad philoſophiae placita, quibus meliora iudicia ſubnata ſunt, cum quibus conſiſtit, mentem diuinam omnia complecti, hominibus prouidere, eorum vtilitatibus conſulere. Nunc tandem emendatior ſapientia viam ad meliora placita ſtruxit. Adeo ipſa natura prouidiſſe videtur, vt, quo maior malorum copia cum vitae cultu maiore ingruiſſet, eo maior ſolatiorum copia miſeris mortalibus ſuppeteret. Inde quoque ſolatia ethica meliore modo elaborata ſunt, et conſtare coepit omnis fortitudinis ac virtutis fundum eſſe, ſi a teneris animum bonis praeceptis munitum habeas, et frenandis cupiditatibus et affectibus mature curam vſumque adhibueris.

Et in his acquieſcendum eſt et vobis, Commilitones. Omnis enim vitae ſapientia non tam ex doctrina varia, quam quis memoriae tradiderit, quam ex matura veri rectique perſpicientia, virtutis praeceptis menti infixis et habitu animi inde formato, affectibusque et motibus animi ad ea compoſitis, procedit. Quae ipſa cum ab antiquio-

ribus

ribus tam praeclare, et verbis et sententiis *p*), et intelligenter prudenterque ad ipsum vitae vsum, sint exposita, eo ipso studium antiquarum litterarum quam maxime commendant.

Inter haec, consolationis naturis modis et effectibus expendendis, ipsa rei dulcedine, grauitate et vtilitate, (qua enim re his temporibus magis indigemus quam consolatione?) abducti sumus ab eo, cuius caussa hanc scriptionem suscepimus. Indicendae sunt, Commilitones, nouae inde a Kalendis Septembribus magistratus academici vices translatae, ex academiae lege ac more, ad ordinem iura docentium, et in his ad Virum iuris aequitatisque doctissimum, Vestri, Commilitones amantissimum, publicae disciplinae studiosissimum,

IOANNEM PETRVM WALDECK D.

quem vt obsequio, voluntate et studio vestro, demereamini, eiusque prouida cura, beneuolentia et caritate, dignos vos monstretis, et rogamus enixe et amanter hortamur. Nolite ex animo dimittere, ipsam temporum rationem satis suadere, vt omni morum licentia deposita legibus et institutis obsequium praestetur, cauendumque esse, ne commodis vestris deesse, temere in pericula ruere, fortunas ac vitae spes euertere, in segetem vestram falcem malam ipsi immittere videamini; contra vero operam esse dandam, vt, in

p) Magna earum est copia a Stobaeo enotata in Sermonibus CXIV. et sqq. adde Grotii Excerpta Tragicorum.

in tanta rerum vicissitudine, malorum impendentium metu, euentu rerum incerto, dum fortunae vestrae tanquam fundamenta nunc cum maxime ponitis, animos et mores et ingenia habeatis ad omnes casus instructa, expolita, rebus agendis apta et habilia. Cetera *fluminis ritu ferri putate:* nihil esse tutum, nihil certum, ac vere proprium, nihil in vestro peculio haberi, nisi quod ex doctrina bonaque disciplina mentibus reconditum hinc in discessu abstuleritis.

P. P. in Georgia Augusta pridie Kalendas Septembres cIↄIↄcccvi.

IX.

VNIVERSITATIS GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
IO. GODOF. EICHHORN
CVM SENATV
SVCCESSOREM
IN
MAGISTRATV ACADEMICO
CAROL. FRIDER. STAEVDLIN D.
CIVIBVS SVIS
HONORIS ET OFFICII CAVSSA
COMMENDAT
INDICTIS AVSPICIIS
IN KALENDAS MARTIAS CIↃIↃCCCIX.

Alexandri Seueri Imp., religiones miscellas probantis, iudicium illustratum et ad caussas suas reuocatum.

Pars prior.

Alexander Seuerus Imp. ingenio, virtute, litterarum, hominumque litteratorum amore, vitaque actuosa mirabilis, contaminatissimi saeculi moribus intactus *a*), propter Christianorum amorem

a) Anno aetatis XIV. ad imperium euectus (V. C. 975. a C. 222.), et annos fere XXX. natus, concitatis a Maximino seditiosis militibus occisus (V. C. 988. a. C. 235.). Virtutes eius fuere tanto magis insignes, quod principem in prima adolescentia constitutum serui-

rem et ſtudium paſſim a noſtris hominibus celebratur; quod, ſi iure meritoque fieri dixeris, facit

seruilia deprauatissimi aeui ingenia, aulicorum non modo, sed et senatorum et principum virorum, assentando et adulando haud corruperunt. Quid enim magnificentius esse potest, quam quod de eo praedicatum legimus "(c. 41. Lamprid.) "*prorsus censuram suis temporibus de propriis moribus gessit; imitati sunt eum magni viri; et vxorem eius matronae pernobiles. Aulicum ministerium in id contraxit, vt essent tot homines in singulis officiis, quot necessitas postularet.* Cum autem flagitiosissimum regnum Elagabali praecessisset, docuit suo exemplo, perditissimas quoque res iis artibus, quibus vsus est princeps praestantissimus, intra paucos annos restitui posse. Cum tamen longioris temporis vsu et seueritatis constantia opus sit, ad mores hominum non modo reprimendos, verum etiam in melius refingendos: elusit consilii successum fatum, morte Alexandri, per scelestos homines maturata. Non est res consilii nostri, optanda tamen, vt ex ea vita enotet aliquis tanquam *chrestomathiam*, vero nomine dicendam, praeclare institutorum ab hoc principe. Litteras et viros litteratos incredibili studio et amore prosequutus est; verum iam tum *litterati quidem erant, nullae tamen litterae*, hoc est litterae bonae, ad ingenia fingenda, et ad vitam publicam priuatamque fructuosae. Legebat Platonem, Ciceronem de officiis, Virgilium (ibid. c. 30. 31. 34. 35.) *adhibebat maxime eos, qui historiam norant, requirens, quid in talibus caussis, quales in disputatione versabantur* (h. e. de quibus agebatur), *veteres imperatores, vel Romani vel exterarum gentium, fecissent.* Est autem omnino principum virorum vnica haec institutio conueniens et fructuosa, vt *ex auditione* doctorum virorum et ex historiarum cognitione proficiant; ad legenda volumina male reuocantur principum ingenia. Mater Mamaea a pueritia bonis artibus eum imbuerat, et adolescentem iam Principem monitis consiliisque regebat; vtinam

cit tamen mirationem, imperatorem Romanum patriarum, quibus imperii lege obstrictus erat, religionum tam parum obseruantem fuisse, vt religiosum peregre allatum cultum publice probaret, neque tamen ea re Senatus populique Romani offensiones concitasse. Haec miratio cum, vt fieri solet, partim a caussarum ignoratione, partim a rei ipsius factiue non satis accurate exacta ratione proficiscatur: agite, Commilitones, exigite nostro ductu et explorate tum rem ipsam tum caussas, et primo loco narrationem ipsam, auctoritatem et verba. Ante omnia enim de ipsis verbis sententiisque scriptorum videndum est, a quibus aliqua res seu traditur seu tradita esse putatur.

Vtinam scriptor melior obtigisset optimo principi quam Lampridius iique ex quibus ille, aliquot aetates post Alexandrum, centonem suum vitae, non vitam, consarcinauit, et Constantino Imp. obtulit; nimium fortasse procliuis ad laudes Alexan-

vtinam muliebre ingenium, imperiosum et dominandi cupiditate flagrans, comprimere! aut ipsa, aut filius, potuisset! Cum semel in huius principis laude et vituperio versemur, liceat apponere singularia haec: quod *agros in limitibus donauit ducibus* c. 58. adeoque *domania* quae nos dicimus constituisse videtur; vnde paullo post prosiluere XXX illi imperatores, quos tyrannos appellarunt historici, de imperii summa contendentes et bella ciuilia stragesque mutuas miscentes. Notabile est hoc quoque, quod *omnibus officiis et omnibus dignitatibus genus vestium proprium dare voluit, vt a vestitu dignoscerentur. — Sed hoc Vlpiano Paulloque displicuit, dicentibus, plurimum rixarum fore, si faciles essent homines ad iniurias.* Haec tamen in vitam et vsum inducta esse vidimus aetate nostra.

Alexandri. Contra alter scriptor grauior, Herodianus, paullo iniquior in eum fuisse videtur. Nactus tamen est nostra aetate Alexander scriptorem sagacitate et grauitate clarissimum *Edmundum Gibbon*, qui aequiore lance et laudes et reprehensiones expendisse censendus est. Loca quae ad rem nostram spectant, sunt apud Aelium Lampridium; qui dum Alexandri vsum viuendi exponit, (c. 29.) matutinis horis narrat Imperatorem in lararío suo rem diuinam fecisse; *in eo autem larario et diuos principes, sed optimos electos, et animas sanctiores, in queis et Apollonium, et quantum scriptor suorum temporum dicit, Christum, Abraham et Orpheum, et huiusmodi ceteros, habebat, ac maiorum effigies b).*

Nimis

b) In extremis verbis: *et huiusmodi ceteros habebat*, laborat lectio: vulgata erat, *et huiuscemodi deos habebat*. Cod. Reg. apud Casaub. *et huiusmodi ceteros habebat*. Palat. primus, *et huius ceteros habebat*. Sicque alter a m. sec. Potest res non vno modo constitui; nec tamen vt controuersia nulla relicta sit. Potest videri scriptum esse *et huiuscemodi*, nec amplius, vt suppleatur *alias animas sanctiores*, pro quo male suppletum fuit, modo *deos*, modo *ceteros*, h. e. alios. Quicquid malis, hoc solum tenendum est, interpungendum esse ante *habebat*: quoniam iungendum est cum superioribus: *in eo larario et diuos principes — et animas sanctiores — habebat*. Nec necesse est de larariis in atriis principum ac priuatorum ad privata sacra peragenda monere: nota res est ex antiquitate Romana. Memoratur Alexandri nostri lararium secundum c. 31. "*Virgilium autem Platonem poetarum vocabat, eiusque imaginem cum Ciceronis simulacro in secundo larario habuit, vbi et Achillis et magnorum virorum*: scilicet, quorum adspectu,

Nimis magnifice de Alexandri pietate sensisse censendi sunt, qui ex his verbis pronuntiarunt, "procliuem fuisse imperatorem in sacra Christianorum, parumque absuisse, quin nomen suum inter eos profiteretur." Studium aliquod procliuius in viros fama insigniore claros Alexandri animo insedisse, ex narratis facile credideris. Sunt quoque alia, e quibus videri potest proniore animo et voluntate in Christianos fuisse; quae tamen si diligentius perpendantur, speciosa quidem, nec tamen firma satis esse perspicias, vt nobis persuadeamus, amplexum quoque eum esse sacra Christianorum adeo, vt iis tradere se mallet initiandum. Narratur enim (c. 43.) "*Capitolium septimo die, quum in vrbe esset, ascendisse; templa frequentasse;* (Puta eum Iudaeorum sabbatha aemulantem *septimo quoque die* sacra fecisse;) *Christo templum facere voluisse eumque inter deos recipere: quod et Adrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus ciuitatibus sine simulacris iusserat fieri, quae hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Adriani, quae ille ad hoc parasse dicebatur; sed prohibitus est ab iis, qui, consulentes sacra c), reperevant,*

adspectu, et dictorum factorumque memoria, generosa mens et recreari et in praeclaris curis actibusque prosequendis haud parum obfirmari debuit. Quid enim est, quod animum seu labantem seu curis fessum magis sustentet quam posita ante oculos imago viri magni, aut sententia a sapiente graviter seu feliciter enuntiata!

c) Parum commode dictum! *sacra consulere*, est, seu oracula deorum adire, seu extispicio alioue diuinandi genere futura praenoscere, tum *repererant* esset dictum pro *comperérant.* Videtur ideo accipiendum

tum inter homines liberaliter institutos doctrina e philosophorum scholis in vulgus progressa, numen esse *mentem inuisibilem*, non corpus, multo minus saxum arte effictum; a plurimis itaque probabatur Iudaeorum et Christianorum religio: assumtis tamen aut daemonibus aut heroibus magnisque animabus in cultum religiosum. De religionibus itaque ipsis earumque auctoribus quid Alexander iudicauerit, ex superioribus commemoratis colligendum est, scilicet *inter animas sanctiores* retulisse *Christum*, *Abrahamum et Orpheum*, et cum his *Apollonium*, hominem illa aetate inter philosophos theurgicos valde celebrem; vnde colligas Alexandrum iisdem in Syria disciplinis insti-

diligebat, vt et in palatio et in publicis operibus praescribi iuberet (puta tanquam titulum et inscriptionem, ea que vtinam ipsis hominum, inprimis potentum, animis inuri possit! Inter Iudaeos talionis tantum praeceptum viguit in puniendo: at Christi disciplinae hoc est praecipuum, summum, et vnicum iustitiae fundamentum.) Porro c. 49. *Cum Christiani quendam locum, qui publicus fuerat, occupassent, contra popinarii dicerent, sibi eum deberi*, rescripsit, *melius esse, vt quomodocunque illic deus colatur, quam popinariis dedatur.* Idem c. 45. vbi aliquos voluisset vel rectores prouinciis dare, vel praepositos facere, vel procuratores, narratur nomina eorum praeposuisse, hortatus populum, vt, si quis quid haberet criminis, probaret manifestis rebus; si non probasset, subiret poenam capitis; dicebatque *graue esse, quum et Christiani et Iudaei in praedicandis sacerdotibus, qui ordinandi sunt, non fieri in prouinciarum rectoribus, quibus et fortunae hominum committerentur et capita.* Et c. 22. *Iudaeis priuilegia reseruauit, Christianos esse passus est.* Vnde et ab Antiochensibus conuicium in eum iactum est appellando eum *archisynagogum* c. 28.

institutum, et litterarum studiis, sui maxime aeui, bene imbutum, miscuisse et in vnum ordinem, seu cinnum potius, retulisse religionum et disciplinarum arcanarum auctores, et in iis celebratos, Iudaeorum quidem stirpis Abrahamum, Christianorum Christum, Graecarum teletarum Orpheum, recentiumque theurgorum auctorem celebratissimum, Apollonium Tyanensem. Quid? quod idem (c. 26.) *Isium et Serapium decenter ornasse memoratur additis signis et deliacis et omnibus mysticis:* h. e. vasis, mensis, ex aere Deliaco, omninoque apparatu ad mystica celebranda facto. Videmus libertatem et liberalitatem iudicandi et sentiendi saeculo isti satis accommodatam, nondum notionibus et doctrinis instructo Christianorum erga diuersa sentientes seuerioribus. Neque mirabimur superstitionibus deditum Alexandrum fuisse, si meminerimus eum inter Syros, superstitiosissimum hominum genus, fuisse educatum, Emesae, in qua vrbe Solis erat sacrum sub nomine Elagabali, cuius nomen etiam adsciuerat Bassianus, consobrinus, dei sacerdos, post Imperator, cui Alexander successit. Visebatur autem deus in templo sub specie columellae aut metae; antiquo more Syrorum aliorumque Asiae populorum, Cypriorum quoque, et Solem et Naturam ea symbolica effigie exhibentium.

In iis, quae de Alexandri institutione ductu Mammaeae narrantur (Lamprid. c. 27.), sunt, post alia facile probanda, tandem notata et haec: *Aruspicinae eum fuisse peritissimum*, auspicem *magnum*

 vt

vt et Vasçones et Hispanorum et Pannoniorum augures vicerit (quos ista aetate ea arte celebratos fuisse hinc intelligas); nec diligenti dilectu eum scientias probasse, apparet inde, quod *eius iussu mathematici publice proposuerint* '*Romae, ac sint professi, et docerent*; tum ex eo, quod promiscue *rhetoribus grammaticis, medicis, aruspicibus, mathematicis, mechanicis, architectis salaria instituit, et auditoria decreuit, et discipulos cum annonis, pauperum filios, modo ingenuos, dari iussit* (hoc est, quod nos dicere solemus, *stipendia* studiosis litterarum constituit.) Quae quidem satis declarant, primo, ingenium Principis studiis, sui maxime saeculi, quum bene excultum, tum vero, quod multo magis obseruatu dignum, quae, eius exemplo proposito, fuerit hominum illis temporibus sentiendi, cogitandi, ac philosophandi ratio; vulgus, cuius erudiendi nulla cura erat, nunc primum coepit institutione aliqua morum ac vitae, imbui, qua antea destitutum erat; honestiore loco nati et liberaliore disciplina vtentes Christianam "doctrinam tamquam philosophiae genus et sectam" amplectebantur, assuescebantque formulae alicuius doctrinae; nec absimile iudicium fuit eorum, qui "pro initiorum genere" Christianam disciplinam habuere: et id ipsum aliquando ad varias mistasque religiones, religiosasque disciplinas diuersas, fouendas, deduxit. Ceterum haec omnia ad disciplinae Christianorum sanctioris incrementa profuerunt, vt ea tam matura et laeta incrementa caperet, quae difficiliora et tardiora fuissent, nisi philosophia religiones pristinas patriasque in contemtum adduxisset, et procli-

procliuitatem animis ad amplectenda noua quaeque instillasset; etsi eadem nec minus obfuit, quo minus noua religio intemerata prodiret, sed superstitiosis passim opinionibus et ritibus mature contaminaretur, ab eo inde tempore, quo philosophia fuit partim subtilitatibus vanis, partim theurgicis aliisque commentis superstitiosis inquinata; subueniente quoque nouis commentis et fauente symbolica ratione interpretandi antiqua philosophemata, qua suis ea placitis accommodare possent: vt ex his quoque satis appareat, non minus providendum esse, ne sanior philosophia inanibus subtilitatibus corrumpatur, quam, ne disciplina et praecepta religionum iis onerentur et interpolentur. Tanti est, subtilitates et argutias humanae rationis subinde *ad sensum communem* reuocare et tanquam ad lapidem Lydium exigere.

His ipsis tamen insanientis philosophiae quam diximus progressibus praeluserant multae res casusque, viamque patefecerant, vt longe antea iacta semina esse intelligas quibus illae herbae steriles spinosique frutices sunt enati, inter quos melior sanctiorque disciplina prouenit et inualuit; etsi vel sic continuo infelix lolium succreuit; manifesto documento, eam esse mortalium conditionem et proprium esse hoc naturae humanae, vt per errores, qui ad longe diuersa tendebant et abripere homines visi erant, ad veriora deferamur; vna cum solatio, premi quidem ac retardari meliora et veriora, extingui tamen et submergi non posse, sed improuiso iterum erumpere, ema-

nare, increbescere *), ita tamen, vt paullo post ea, quae in luce aliqua constituta erant, nouis opinionum, errorum et superstitionum, nubeculis, mox tenebris, obducta iterum obscurentur; ipsa natura humana ita ferente, et vniuersi humani generis conditione ita ab initio informata, vt nec ad veram claramque veritatis rerum lucem perveniamus, et, vbi singuli forte ad eam propius accesserimus, mox ipsius lucis aura perstrictis oculis seu lippientes seu caecutientes ad noua visa seu spectra deferamur: quandoquidem ita comparata est mens humana, vt in exploratis gradum sistere nequeat.

Iam primum antiquiora, quae Alexandri Seueri temporum indolem et colorem informauerant, paucis attingemus. Res publica Romana eiusque disciplina publica ac priuata patriis religionibus superstructa erat: quibus aut sublatis aut labefactatis ipsas quoque res Romanas serius ocyus corruere necesse fuit. Necdum vidimus vllum regnum,

*) Hae rerum humanarum vices, contentiones, casus, in animum reuocant illa Horatii Serm. II, 3, 268. — *haec si quis, tempestatis prope ritu mobilia, et caeca fluitantia Forte, laboret reddere certa sibi: nihilo plus explicet, ac si insanire paret certa ratione modoque.* Caussas suas habere res mortalium quis neget? qua vero sapientia prouisae eae regantur, quis ex ipso actu ante oculos habito assequatur! At hoc docent rerum euenta, ab aeterna sapientia res constitutas esse sic, vt meliora tandem obtineant, et turbatissima ordinem suum naturalem, etiam sine ope hominum, recuperent, sensu hominum communi vera ac recta, speciosis falsis cedere iussa aut etiam proscripta, probante et in locum suum restituente.

regnum, quod vitiis, quae temporum longinquitate subnasci solent, mature satis ac prouide, ante extrema, subuenerit, aut, id quod etiam mirabilius est, in ipsis saltem primordiis, mala praeuisa praeuenerit. Graeca disciplina cum Graecis litteris Romae increbescente, religiones antiquas superstitionibus substructas, cum moribus antiquis, derisum iri, facile expectari poterat: vtrique labi et ruinae consiliis idoneis debuerat succurri. Quid Romani? alii antiqua rigide et pertinaciter tueri, alii Graecas disciplinas litterasque cupide arripere; nemo id operae dare, vt caute ac prouide antiqua emendarentur, noua peregre illata ita adhiberentur, vt ne antiquorum omnium poenitendum esse crederetur. Enim vero talis prudentia, moderatione et diuturnitate consiliorumque aequabili constantia per longum tempus, opus habet. Malunt homines impetu ferri et vno ictu omnia exscindere, quae improbantur, sine delectu noua inferre; quo fit, vt quidem alia ac noua, non vero meliora substituantur, vtque bona ipsa saepe in mala vertantur ipsa festinatione et imprudentia. Omni opera et studio annixi sunt doctiores, vt philosophorum Graecorum subtilitates et tricas disputationum de rebus physicis seu diuinis in vulgus imperitum euulgarent; disciplina publica iam tum labefactata, legibus, iuribus, institutis, per luxum ex bellandi et praedandi studio dilabentibus; contemtu patriarum religionum disseminato, cumque eo ipsa disciplina Romana infracta, institutione corrupta, vita publica ac priuata licenter effrenata. Poterant tamen vel sic malis superesse per longum

tempus, Romani, si intra fines Italiae suas opes continuissent. Enim vero successere duae res, quae populum etiam optimis artibus imbutum et legibus assuefactum corrumpere possunt: bella ciuilia et imperium multis populis prouinciisque conflatum: quae, vt legionum numeris auctis coercerentur, tributis vectigalibusque oppressae viris opibusque exhauriebantur. Confluentibus in vrbem tot populis exteris, et militibus jam armorum licentia efferatis ex diuersis terris immigrantibus, et numero viribusque praeualentibus, plebe per inopiam ad superstitiones procliui: dum, desperata salute, et ope humana ad leuandam miseriam haud suppetente, diuinam opem homines respicerent: nouae religiones, sacra fanatica, mystica, fuere illata, vt pacem deorum nouis ritibus exposcerent, cum pristinis sacris et supplicationibus calamitatem nec sublatam nec imminutam viderent. Hos enim esse superstitionum peregre assumtarum ortus et progressus, veterum populorum historiae passim docent; Israelitarum exemplum meminisse satis est. Concretis ita in vnum patriis, quae jam pene exoleuerant, tum nouis, diuersis inter se, ab ipso Romanorum sensu habituque discordibus, extitere philosophi, non de rebus ciuilibus, de iustitia, virtute ac prudentia, omnique de iis, quae ad vitam recte instituendam ducunt, monentes, sed in vanis disputationibus de caussis rerum abditis occupati. Interea litterae meliores euilescere, languere, mox interire; studiis ciuilibus, historicis, liberalibus, cum virtutibus ciuilibus, sublatis; nec nisi rhetoricis pa-

negyri-

negyricis probatis, qui verborum pigmentis, tanquam in floridis areolis enitentibus, plausus mouebant; quid mirum si opinionum commenta et superstitiones nouae ex ipsis subtilitatibus enatae indies propullularunt! aut quis miretur, eam tandem rerum hominumque conditionem extitisse, vt sacra ac profana miscerentur, et ex tam diuersorum populorum religiosis opinionibus, doctrinis, institutis, disciplina aliqua miscella prodiret; variis modis vicibusque renouata; iterumque mutata et retractata per plures sacrorum arcanorum et *disciplinae mysticae* auctores. Euenit tandem per haec, vt aditus aliquando pararetur doctrinae saniori, puriori, et naturae humanae magis consentaneae; quod ipsum ne putemus vno momento et actu esse factum; nimium faciles sumus, si id a Constantino et coeptum et profligatum esse censemus; quid quod illum ne quidem satis apparet meliore consilio id aut suscepisse aut perfecisse; nam, suis rebus ille aduersus imperii aemulos stabiliendis firmamentum circumspiciens, cum Christianos iam ad ingentes coetus excreuisse animaduertisset, adiungere eos suae caussae suisque partibus maluit. Quod si ille veram rerum rationem aut tenuisset aut cordi habuisset, melioris doctrinae asseclas non ad inanes disputationes et contentiones tricis aeui philosophicis subnixas incitasset, sed, iis aut oppressis aut coercitis, in vita moribusque ad religionis praecepta componendis, in sensu et habitu religioso, et in studiis mutuae beneuolentiae, communem vtilitatem et prosperitatem procurantis, nouae religionis asseclas continuisset: qua de re, qua nouae religionis salu-

 luber-

luberrimae indoles continetur, eum nequaquam cogitasse apparet. Ea demum veritas publicam curam sibi poscit, quae non tam formulis opinionum, quam potius vitae, rerum actui, moribus animi, et indoli seu emendandae seu perficiendae prodesse videri potest.

Verum haec, quae summatim attingere exorsus sum, vt ex historiarum fide, comparatisque inter se rerum temporum vicissitudinibus declarentur; maiorem apparatum longioremque disputationem postulant. Delibabimus ea quae breuiter exponi possunt, saltem potiora, in alia commentatione; licebit forte alia ex ipsis Romanarum religionum originibus subiungere. Vrget nunc officium, cuius caussa scriptio haec nostra suscepta erat, vt pronuntiemus, tanquam praeconio ex auctoritate publica, munus Prorectoris vniuersitatis academicae, vice semestri, Kalendis his Martiis transferri ad Ordinem Theologorum venerabilem, inque eo ad virum grauissimum,

CAR. FRIDERICVM STAEVDLIN D.

cuius de rei academicae nostrae incolumitate consilia salubria, studium recti iustique ab omni ambitione alienum, vestrique, Commilitones, amorem paternum cum satis perspectum habeamus: vestrum obsequium, legum obseruantiam, morum verecundiam, fidem ac religionem officiorum vestrorum haud defuturam, vota autem nostra de salute et felicitate Regis nostri Indulgentissimi, et de prosperitate rerum publica et priuata, euentum optatum habitura esse auguramur. Faxit Numen O. M.

P. P. in Georgia Augusta pr. Kal. Mart. cIↄIↄcccix.

ALEXAN-

ALEXANDRI SEVERI, IMP. RELIGIONES MISCELLAS PROBANTIS IVDICIVM ILLVSTRATVM ET AD CAVSSAS SVAS REVOCATVM.

PARS ALTERA *a*).

Alexandrum Seuerum Imp. Christianas religiones et sacra, si non adoptasse, tamen probasse, etiam forte de conciliandis et consociandis religionibus peregrinis cum patriis cogitasse, vt non modo libere colerentur istae, sed eodem quoque loco cum his haberentur *b*): non tantam mirationem facere.

a) Primae huius partis *secundae* Commentationis *de Alexandro Seuero* lineae iam ductae a me et exhibitae sunt in expositione *prioris* partis in *Recensibus litterariis Gottingensibus* 1809. p. 377-379 sqq. nec tamen prelo euulgata est ipsa commentatio. Ne telam pertexerem, intercesserunt caussae, quas hic commemorare nihil attinet; quo factum est, vt omni hoc scriptionum academicarum officio abdicarem.

b) Scilicet *Syncretismum*, quem recentiores vulgo appellarunt, aut ἑνωτικὸν religionum omnium populorum, saltem plurium, constituere voluisse imperatorem dixeris; vt idem assequerentur, alio modo allaborarunt philosophi, plerumque placita interpretatione in consensum redigendo; dum derivationibus et propagationibus religionum aliarum ab aliis, aut etiam ab vna, incubuere; modo ritus et cerimonias sacrorum, modo doctrinas prose-

 quendo

facere, quam forte prima auditione susceperis, *in* superiore commentatione declaratum esse arbitror: ab vna saltem parte, quatenus ex Alexandri ingenio, institutione et scriptorum auctoritate *et* fide, quaestio erat constituenda; altera erat ex ipsa temporum ratione hominumque seu studiis seu iudiciis ducta: quae cum per libelli angustias nondum satis diserte sit exposita, subiicienda nunc sunt ea, quae rem idonea luce illustrent. Fac enim satis declaratum esse, quomodo Alexandri ingenio proclinior illa in christianos voluntas conuenerit: aliam tum mirationem facit alterum hoc, "quod Romanorum ingenia et sensus studium hoc alienarum religionum, posthabitis sacris patriis, patienter perferre maluerunt," quod si per rerum vicissitudines rem eo deductam esse dixeris: restat hoc ipsum, vt exquiramus, "quibus modis et caussis ea paullatim rerum mutatio facta sit, vt imperator legibus et religionibus patriis adiungere et admiscere peregrinas, atque etiam, se eas probare, palam profiteri, impune auderet." Nam alia rerum erat conditio, cum posthaec Constantinus in bellis ciuilibus partes suas christianorum studiis firmauerat. Cum enim eorum caussa facta ita esset superior, facile armorum minis ac terroribus noua, bona an mala, instituta in imperii legem verti potuere.

In promtu vtique est perspicere, omnino ea tempora, in quibus Alexander Seuerus vixit, cum religio-

quendo et comparando; nec negandum est, cunctis religionibus subesse notionem aliquam sensumque communem.

religiones peregrinae omnibus ex terris Romam tanquam in sentinam confluxissent, omni iam superstitionum, inprimis mysticarum, astrologicarum, et magicarum, labe contaminata: ea, inquam, facilius quam antiquiora, patriorum institutorum ac religionum tenacia, tulisse et admisisse hanc innouationem patrii moris, quandoquidem Romani, fractis semel seruitutis iugo ceruicibus, nulli iniuriae et libidini dominantium vllam moram aut frenum iniicerent. Ita enim res se tum habuisse videri potest, vt, non dicam libertatis, sed omni humanitatis sensu extincto, dominationi quicquid luberet, liceret; eo enim, seruitutis iugo semel recepto, res deduci solent; quaeri tamen vel sic potest, quomodo iam ante Alexandrum, quibus modis et progressibus, religionum patriarum ille neglectus, illa leuitas, mox contemtus, Romanorum animis se insinuauerit. Redeundum itaque est altius ad superiora tempora, primaque mali semina et incrementa per gradus et successiones sunt exquirenda; donec ad ea ipsa tempora, quae Alexandri Seueri fuere, temporumque rationes, perueentum erit; quas et ipsas paullo diligentius peruestigabimus.

Religiones Romanorum antiquissimae nullae aliae fuere quam Latinorum, quandoquidem Roma, si recte censeas, colonia fuit ab Alba Longa ducta; Alba Longa autem metropolis Latii; et Latini Aboriginum seu Ausonum nomini accensebantur: quorum numina memorantur fuisse agrestia, agrorum gregumque custodes, informes stipites, vt in aliis populis melioris cultus vitae experti-

expertibus, nomine inter nos peregrino *Fetiſſorum* vulgato. Ipſi Auſones, ſuſpicor, *Lares* eos appellarunt: quod nomen de domeſticis numinibus permanſit; idem Etruſcis vſu habitum, magiſtratus ſuos appellantibus *Lartes*, *dominos*. Per Pelasgos, ſeu antiquiores Graecos dixeris, qui mediam Italiam migratione facta inſederant, nonnullae notiones antiquarum Graeciae religionum, ſeu ſacrorum, (nam ſi religiones antiquas nominas, non niſi de ritibus et caerimoniis eſt cogitandum) ſunt illatae. Itaque dii partim domeſtici aut patrii memorantur antiquiſſimam ſimplicitatem vitae arguentes: Saturnus, Faunus, Picus, Pilumnus, Ops ſeu Maia et Maius, Ianus, cum aliis. Poſtea Romani partim eosdem deos a Pelasgis acceptos ad Hellenicas religiones informarunt, partim alia ab his acceperunt numina, Iouem, Iunonem, Mineruam et ſic porro *c*). Cum eudium aetatum religiones non niſi ritibus et caerimoniis, vt paullo ante dixi, contineantur, narrationibus, ſeu hiſtoricis mythis cum iisdem a maioribus propagatis, ſeriore tamen interpretatione ſaepe interpolatis, opiniorum quoque diuerſitate obſcuratis: Italici mythi partim ad terram, agrorum cultum, frugum prouentum, ipſis nominibus teſtan-

c) Nolo his declarandis vacare, cum expoſita ea a me sint in Excursibus IV. V. ad Virgilii Aen. VII. Facta est in plerisque mutatio antiqui Latii et Aboriginum religionum, partim confusio, permixtis patriis et Hellenicis, inprimis comparatione facta Opis et Vestae cum Matre deum, Saturni cum Crono, Apollinis et Dianae, Veneris, Dionysi et sic al.

testantibus, spectarunt, partim ad priscos reges et heroes. Cultus erat pari vitae antiquae simplicitate constitutus, per dies festos, tripudia, cantus, sacrificia frugum, vini, hostiarum; simili quidem, ex ipsa humani ingenii natura ducto more, qualis Graeciae erat, nec tamen origine vna eademque. Atque intra haec substitere fere veterum hominum religiones. Ceterum vita regebatur nulla religiosa praeceptione, multo minus doctrinae aliqua subtilitate; verum, quando melior vitae cultus se insinuauerat, moribus ac legibus; quarum sanctitatem domestica institutione, exemplo et disciplina, reuereri et colere assueuerant. Quae tamen locum habere non potuerunt, nisi vitae tranquillitate ac quiete parta; nam per vim et arma *leges* quidem possunt scribi, non autem *mores*, saltem non boni; vitae felicitatem autem hominum constituit *morum simplicitas et sanctitas*, quae leges et religiones ipsas, qualescunque sint, emendat et perficit.

Ad certum morem religiones Romanorum adegisse narratur Numa rex; ab Etruscis alia fuere Romam translata, postea etiam ex Graecia Magna. Cum deorum prouidentiam non ex notionibus et argumentationibus certis, sed ex bonorum spe, malorum metu constitutum ad incorruptae humanae mentis modulum metirentur: quandoquidem deorum nutu, voluntate, arbitrio, omnia geri statuebant; non modo consilia, successum, bona quaeuis, a diis expectabant et petebant: verum etiam, dum ad eorum iram mala et calamitates publicas referebant, iram eorum placare, ipsos placandi

placandi modos ab iis expetere, voluntates eorum explorare, miros modos excogitare per auguria, auspicia aliasque diuinationes ac praenotiones, ex parte aliis populis minus frequentatas, assueuerant. Cumque publica negotia eodem more ac lege tractari et peragi solerent: euenit, vt totius reipublicae gerendae ratio ac fundus niteretur aruspicina, auguriis, auspiciis, eorumque certis generibus, tempore et vsu probatis, relectis aliis. Atque haec quidem potissimum animo tenenda sunt, quando *religio metusque deorum* in Romanis scriptoribus memorantur; per haec seueritas morum aliqua ingeniis Romanorum insita videri poterat, ab Etruscorum tristitia quidem ferali et a Graecorum leuitate pariter diuersa, etsi per prodigiorum et ostentorum terrores Etruscis propiore. Igitur, quandoquidem Romani successus et euenta ex earum religionum obseruatione diligenti, tanquam a caussis suis, repeterent et diiudicatione aestimarent, non miraberis, tandem eo peruentum esse, vt hae religiones, etsi temere susceptae, opinione tamen, vsu diuturno, maiorum auctoritate firmatae tantam vim ad hominum animos haberent, vt eos metu, spe, fiducia, virtute, audacia quoque, implerent, iisque moribus legum indolem et nomen induendo, magistratus et populum obsequio ac fide continerent. Quo animaduerso, non magna sagacitate res indiguit, vt intelligerent callidiores, haec auspicia, libros Sibyllinos et tripudia tutissima inter artes habenda esse, quibus plebs coerceri, populus regi possit. Ciuitate semel ad hunc modum constituta, iisdem religionibus

gionibus seruanda erat mutua fides consensio et obsequium. Auctae reipublicae opes, et prosperi successus, pro certis argumentis pacis deorum per religiones et ritus patrios expetitae habiti, religionum sanctitatem aliis vinculis firmabant. Cum itaque, patriarum religionum cur poenitendum esset, Romani haud haberent: *nulli*, vt Propertii verbis vtamur (lib. IV, 1, 17.) *cura fuit externos quaerere diuos, quum tremeret patrio pendula turba sacro;* etsi vel sic ex victis Italiae vrbibus, cum incolis, Romam traductis deos et sacra admitterent. Omnino enim in rudi et cultu ingeniorum destituto populo vix publica aliqua cura religionum habetur. Italia, Etruria, Carthago, victa adstruebant antiquas superstitiones, moris et instituti similibus exemplis. Cum autem Graecia victa feros victores subegisset: illatis in Italiam litteris, iam tum philosophiae per Graeciam luce diffusa, tenebrae superstitionum Romanarum dispelli et, perspecta diuinationum futilitate, metus deorum tolli, patriorum rituum religio labefactari, auspicia et auguria rideri coeperunt, cum his ipsis autem reipublicae fundamenta subuerti; magistratus, antiquo more contemto, auspicia negligere, aut ea ad consilia perniciosa corrumpere; nobiles et potentes ambitione et cupiditate effrenati nouas res moliri, bella ciuilia serere, rempublicam in eum locum adducere, vt de principatu plures inter se digladiarentur; donec per fortunae ludibrium vnus, qui nec virtute nec prudentia cum ceteris comparari posset, regnum casu, tanquam hereditatem oblatam, occuparet, et, quod non minus fato

euenit,

euenit, vt eam diuturna possessione retineret, et ad alios, se multo deteriores, transmitteret. Moribus autem semel per auaritiam, luxum et cupiditates nobilium et potentum corruptis, nulla seu philosophiae seu alius cuiuscunque doctrinae subtilitas mores populi restituere valet, nisi moribus optimatum emendatis, et virtute restituta et hoc exemplo inter populum renocata et restituta.

Graecorum artibus vrbem inuadentibus, euenit id, quod aliis temporibus in simili rerum statu factum legimus et ipsi vidimus. Cum prudentiores prouidere debuissent, vt mature ac consulto nouitatis studium regeretur, vt nec nimium illud exardesceret, nec antiquiora vno impetu abolerentur, noua vnice placerent; vt tamen nec altera ex parte antiqua, rerum hominum et temporum, quae successerant, vicissitudinibus incongrua, peruicaciter retinerentur: Romae, quod superiore commentatione iam attigi, fuere quidem prudentiores, qui futuros euentus praeuiderent, nec tamen aut prudenter satis aut constanter eos praeuerterent aut praestruerent; Cato autem non consilio, sed solita acerbitate et peruicacia animos exasperare; non a studio nouarum rerum leni hortatu auocare, sed studium, quo ceteri ferebantur, iracunde obiurgando, intendere. Ita iuuentus Romana repente ad noua probanda et amplectenda prosiluit, ab omnis doctrinae subtilioris ignorantia ad subtiliores philosophorum Graecorum disputationes delata, quarum nec caussas et rationes perspicerent, nec modum ac finem noscerent, nec viam, qua aliena et noua ad mores

et

et instituta Romana accommodarent, tenerent. Itaque maiorum instituta ridere et explodere, auguria et auspicia contemnere, et intellecta eorum vanitate sibi plaudere; quibus de rebus satis vel ex Cicerone constat. Interea Italia bello sociali vastata, bellis ciuilibus viris opibusque exhausta, paucorum opibus immodice ex praeda locupletatis; bellis externis, inprimis Mithridatico, cum luxurie et praeda inferri coepere noua opinionum et religionum monstra, inque his sacra Isiaca, *Phrygia* et *Mithriaca*, paullo post Iudaica. Cum enim Romani victoriis rapinisque omnem terrarum orbem peragrassent, gentes vniuersae vna cum ipsa vrbe Roma calamitatibus omnis generis oppressae, ope diuina humanaque frustra implorata, nouas malorum medelas vndique circumspicientes ex ipsa Syria et Aegypto, ad foedissimas superstitiones sunt prolapsae, easque ipsam in vrbem intulere: nouo vlciscendae iniuriae modo a Nemesi inuento, vt in auctores miserandae fortunae suae verteretur eadem malorum pestis quae ex iniuriis istis erant subnata. Ita enim aeternum ius et fas sancitum est, vt mala victis immerentibus illata in victorum capita serius ocyus redundent, vtque aut ipsi aut posteri patratis paria experiantur. Si Romani saltem intra Italiae fines se continuissent et patrias religiones, seueras quidem et austeras, retinuissent: imperium illi condere potuissent firmum et validum, viris fortibus, libertatem et vitae simplicitatem tuentibus, agrorum prouentu abundantibus. Finibus autem vltra omnem modum productis, terris populisque diuer-

derum, affirmantibus: *genus*, inquit, *hominum potentibus infidum*, *sperantibus fallax*, *quod in ciuitate nostra et vetabitur semper et retinebitur.* Praeclare auguratus est Tacitus ea, quae euenire debuere, litteris bonis semel corruptis, libertate oppressa, seruilibusque hominum ingeniis ad religiones et superstitiones, firma dominationis praesidia, prolapsis. Eodem anno V. C. 615. *Sabazia*, (e sacris Thracicis et Orphicis ducta esse suspicor) ex vrbe fuere eiecta, eodem Valerio teste. Ad hunc annum refero quoque verba Tertulliani (Apologet. c. 6.) *Liberum patrem cum mysteriis suis Consules Senatus auctoritate non modo vrbe, sed vniuersa Italia eliminauerunt.* Idem post ista addit: *Serapidem et Isidem et Harpocratem cum suo Cynocephalo, Capitolio prohibitos inferri, id est, curia deorum pulsos, Piso et Gabinius Coss.* (a. V. C. 696.) *euersis etiam aris eorum, abdicauerunt.* Apparet, noluisse Consules deos Aegyptios inter publicas religiones haberi, sed eas priuatas coli haud vetuerunt. Contrarias his leges scribit Cicero de LL. II, 8. pr. sed a se rogatas cf. c. 10. extr. Nec enim abolita omnino ea sacra esse, docent ea, quae Valerius Maximus paullo post memorat, de Isidis et Serapidis fanis e SCto dirutis *f*). V. C. 704. At Cicero volebat omnia sacra contineri intra priscas patrias religiones, nec nouas addi; quemadmodum etiam Maecenas in suasione siue vere habita

f) Valer. Max. I, 3, 3. *L. Aemilius Paullus Consul* (V. C. 704.) *cum Senatus Isidis et Serapis fana diruenda censuisset, eaque nemo opificum attingere auderet, posita praetexta, securim arripuit, templique eius foribus inflixit.*

habita siue ex antiquiore adumbrata auctore a Dione Lib. LII, 36. sub a. 726. cum vterque iam ipsis euentis didicissent, quot et quanta mala per peregrinas religiones et superstitiones remp inuaserant. In *astrologos* autem animaduersum est a M. Agrippa Aedile V. C. 721. (apud Dionem XLIX, 43.) et interdictum ab omni vaticinio et praedictione ab Augusto V. C. 764. (ibid. LVI, 25.) cum antea iam fatidicorum librorum quicquid erat, combussisset: id quod paullo post Pontificis Maximi nomen adsumtum (V. C. 711.) factum esse suspicor e Sueton. c. 31. pr. Quae quidem ille non tam veri et recti studio, quam periculorum inde sibi a callidioribus imminentium reputatione, facta esse facile est ad intelligendum. Auguria enim et auspicia in manu senatus, magistratuum et Pontificum erant; (quemadmodum serioribus aetatibus religiones et sacra a Pontifice Romano eiusque Senatu Purpuratorum tenebantur;) enimuero nunc Senatus auctoritate in ludibrium versa, superstitionum coetus tanquam factionum fomites, cumque iis astrologicae caeteraeque diuinandi et vaticinandi rationes, sollicitudinem iniicere potuere, quandoquidem promiscuo hominum vsu habebantur.

Ingrauescentium malorum remedia esse quaesita, ex his patet; verum ea malis medendis haud suppetiisse, morbumque tanto magis increbuisse, docent ea, quae de superstitionibus inter haec tempora latius sparsis, professione ipsorum scriptorum, et monumentorum fide, satis constant: frequentata enim sacra arcana, initia Isiaca, Mithriaca,

 Phrygia

Phrygia, fanaticorum furores, haud raro legimus. Per haec religionum ludibria, inter Isiacos coetus, eiulatus et cantus, antiquae virtutis Romanae quicquid supererat, extinctum esse facile credas. Ne Bonae deae sacra commemorem, expendere licet, quae quantaeque morum corruptelae per sacra Isiaca propullulare debuere, inter matronas praecipue Romanas, et ad disciplinam domesticam liberorumque educationem vitiandam g). Res igitur ipsa docuit, frustra leges scribi, poenas, supplicia quoque, sanciri, dum interea morum ratio nulla habetur. Quantopere praestat, sapientum monita tenere: leges sine moribus parum proficere, corruptelisque ciuitatis non satis occursum esse vel seuerissima prohibitione, aut interdictis, quibus defungi se munere suo credunt forte magistratus, et propositis poenis, nisi publicae priuataeque disciplinae per optimatum exempla et vitae innocentiam satis prospectum fuerit; idque mature esse prouidendum, antequam et morum corruptela cum malis, et mala ex illis subnata, cum ipsis moribus, ita inualuerint, vt de medela desperandum sit.

Scilicet inclinatis semel ad externa et a patriis ritibus deflectentibus animis, mira Romanorum procliuitas ad probandas externas religiones, quae in Vrbem confluxerant, insequuta est; ingenii humani natura ad noua quaeque rapiente; cumque in republica libera peregrini ne admitterentur quidem

g) Inspiciat aliquis enotata a *Böttigero* nostro, ingenioso scriptore, in elegante libello *die Isisvesper*, et repetita in Gött. Gel. Anz. 1809. p. 172 - 6.

quidem ad sacra Romana, quippe quae tantum ciuium erant, nec nisi a ciuibus frequentanda; peregrina sacra non magis ad se pertinere iidem putabant, eaque ciue Romano dedecori esse statuebant; nunc noua et peregrina placere, patriis praeferri, ambitiose affectari, et honore haberi; quam rem in cuiusuis populi exitium verti, et re et annalium exemplis obuium est. Neque tamen ne tunc quidem, cum admittere placuisset, patrias religiones *abdicare*, aut cum aliis permutare animus fuit, sed *tantum iis adiungere aliena.* Seruata quoque in actis publicis negotiisque ciuilibus, omninoque in vita publica ac priuata, instituta pristina, sacrorum et caerimoniarum sanctitas per magistratus et imperatores custodita, etiam moribus iam per luxum, assiduum dominationis asseclam, inter palatii probra et turpia adulantium studia, virtute prisca, cum libertate, sublata. Quamdiu itaque inter plebis superstitiones referri solebant initia Isidis, Matris deum, et alia, tum agyrtarum et fatidicorum praestigiae: nulla magistratuum aut principum cura desiderata est; nisi clandestini et nocturni coetus sollicitudinem et suspicionem iniecissent, aut abiurationes et detestationes, inprimis sub Imperatoribus in sacramento militari, odia metumque mouissent; omninoque cum coeptum est vereri, ne Imperatorum vitae et imperii incolumitati per malas artes, cum superstitionibus propagatas insidiae struerentur: tum de astrologorum fraudibus, magicis artibus, peregrinisque, per quas in vrbem illatae erant, religionibus seu superstitionibus quaerere, ad remp. et imperii consilia

 perti-

pertinere visum est. Interea tamen, quod mireris, saepe videas ipsos Imperatores consuluisse mathematicos seu astrologos; in his etiam Augustum (v. Sueton. c. 94 extr.). Thrasyllum contubernio habuit Tiberius, (v. eund. Tiber. c. 14. sub f.) Dio LVII, 15. Antoninorum autem Pii et Marci religionem in consulendis Chaldaeis multo magis mirabimur.

Itaque sub Augusto, vt supra iam memoraui, in astrologos et fatidicos animaduersum est seuerius; sub Tiberio autem ap. Tacit. Annal. II, 32. V. C. 769. a. C. 16. *facta et de mathematicis magisque ex Italia pellendis Senatusconsulta: quorum e numero L. Pituanius saxo deiectus est. In P. Marcium Consules extra portam Esquilinam, cum classicum canere iussissent* (ad populum conuocandum) *more prisco aduertere h)*. Et paucis annis post (V. C. 772. a. C. 19.) ibid. II, 85. *Actum et de sacris Aegyptiis Iudaeisque pellendis;* deportati sunt, qui libertini generis erant (numero quatuor millia), in Sardiniam, ceteri iussi Italia cedere, *nisi certam ante diem profanos ritus exuissent.* Haec sunt illa quae Suetonius innuit Tib. 36. *Externas caerimonias, Aegyptios Iudaicosque ritus compescuit; coactis, qui superstitione tenebantur, religiosas vestes cum instrumento omni comburere; Expulit et mathematicos.* Ex hoc et similibus aliis locis apparere videtur, nomine Iudaeorum et Aegyptiorum declarari fanaticos et praestigiatores ex vtraque gente, superstitiones astrologicas et magicas sectantes; idem quoque

h) Cf. Lipsium Excurs. P. vbi docet alios retulisse SCtum ad annum sequentem 770. Rufo et Flacc. Coss.

que Christianorum nomini fraudi fuisse, cum malarum artium auctores ex numero eorum Romae quaestum facerent; aut etiam essent, qui eorum nomen mentiti, malas artes exercebant. Fuere quoque in numero horum praestigiatorum et circulatorum philosophi, aut philosophorum loco et nomine habiti: vulgatae per hos omnes arcanae caerimoniae, nomina et signa mystica. Iunguntur itaque, vt vidimus, Iudaici Aegyptiique ritus cum mathematicis et philosophis, quoties de sacris peregrinis et ritibus Roma fugandis memoratur; astrologos in hoc impostorum grege ordines duxisse manifestum fit; iisque adiunctos qui magicas artes tractarent. Tam diuersorum generum superstitiones fuisse videmus, vt sub ipsa nominum confusione latebras facile haberent impostores, etiam sceleستiores cuiusuis generis *i*). Atque ita per impostorum fraudes Iudaicae et Christianae religiones in suspicionem prauorum studiorum venerunt. Omnino enim de placitis doctrinae Christianorum parum laborabant Romani, referentes eam inter ceteras superstitiones: vnde etiam dixeris, non religiosis, sed ciuilibus aut politicis consiliis, ab Imperatoribus in Christianos saeuitum esse ante Constantini tempora. Vitellio principe *iterum pulsi Italia mathematici* (Tacit. hist. II, 62.), quippe *qui nouos motus et clarum Othoni annum obseruatione siderum affirmauerant: vt iam supra notaui* (ibid. I, 22.). Adeo principes de sua salute, non de disciplina

 populi

i) Haec si sic disposueris, recte se habet quod *Murisinna* in Diss. apud *Oelrich in Germaniae litterat.* Tom. I. ab Tiberii imperio superstitiones ortum habuisse dixit.

populi Romani laborarunt; augebantur suspicione et metu, ne per astrologiam et magicas fraudes vitae suae insidiae pararentur, praedictione mortis aut successoris se dignioris. Inualuit is metus in nonnullorum animis, vt in insaniam verteretur, serioribus temporibus, Constantinorum, Valentiniani, Valentis. Erat enim inter artes aulicorum principibus adulantium, vt, cum de eorum vita solliciti et anxii videri vellent, paratas iis insidias deferrent, quas ipsi finxerant, aut etiam in maius augebant, quum intellexissent, his timoribus, hoc metu, se principis animum et voluntatem in potestate sua habere, modo metu augentes, modo terrore leuantes; habebant hoc ipso opportunitatem mouendi suspiciones de iis, quos principi inuisos reddere vellent, abalienabant principis studium ab aliis, etiam ab vniuersis hominum ordinibus, ab vrbibus et prouinciis; inde delationes, accusationes, supplicia, iam inde a Tiberio principe lege maiestatis exercita. Ita bonorum quoque principum mentibus virus malitiae suae instillarant mancipia palatina, principem obsidentia et viros probos ab aditu eius excludentia; vt plura mala ab iis manasse intelligas, quam, non modo principum, sed ipsis naturae elementorum corruptelis. Harum artium exemplis referta est inprimis historia imperii Byzantini.

Non defuere inter haec nec in republica nec sub imperatoribus illustrium virorum studia ad philosophiam conuersa; ex his ii, qui philosophia Stoica erant imbuti, antiquiorem morum seueritatem aemulabantur, corruptelas temporis sui increpabant quidem,

admodum varia; iam sub Augusto ad oculorum auriumque voluptates omnis fere res scenica abierat; Pylade et Bathyllo auctoribus: omissis diuerbiis ὀρχηστικὴ primas partes obtinuit, saltatio cum musica coniuncta, Romanis *pantomimus* appellatus, Graecis, vt vel ex Luciano patet, ὄρχησις dicta: actione sola ante oculos ponens res, accinente tibia vel cithara et choro, seu cantico; nulli igitur nec histriones nec comoedi et tragici actores, aut scena et actio, qualis olim fuerat; sed cantus cum saltatione, h. e. gestu, actu, motuque corporis rem ipsam exhibente. Interdum et tibia vel cithara sola vel vox canentis memoratur: vt ex Sueton. Ner. 20. 21 sqq. discitur. Post haec tamen et musici et thymelici exoleuerunt, cumque iis omnino scenici; populusque Romanus acquieuit in circensibus, ludis gladiatoriis, et venationibus in amphitheatro. Neapolis maxime arte musica celebrata. Interea in Asia et Graecia, Syria quoque, *ludi musici* celebrati sunt alio modo et nomine, in deorum imperatorumque honorem, frequenter in numis memorati: ad hos ludos habendos operam locabant *Dionysiaci*, s. οἱ περὶ τὸν Διόνυσον τεχνῖται, *scenici* dicti: quorum collegia erant et θίασοι, v. Diodor. IV, 5. et Strab. XIV. p. 663. et Marmora. Itaque nec Iuliae Domnae aetate, ludorum scenicorum mentio fit, quamuis tam auidi homines tum essent nouorum spectaculorum. Iam dudum studiorum bonorum et ingeniorum honos nullus erat, cum bonae litterae friuolis et nugacibus studiis cessissent.

Innutritus his studiis *Caracallus* inter vetera spectacula probauit vnice ludos gladiatorios et sacra

pom-

ter philosophantes; quandoquidem aut ipsi ex istis philosophicis studiis ad nouam sectam transierant, aut, imbuti doctrina Christiana, istorum studiorum vana specie decepti fuerant. Omnino enim disciplinam Christianam pro philosophandi genere habitam, et inter philosophantium sectas Christianos relatos esse apparet; vti altera parte ex Christianis ii, qui ceteris doctiores haberi volebant, philosophandi morem et disciplinam in doctrinam Christi intulere. Platonicam et Iudaicam et quamcunque aliam Orientis: hanc quidem a symbolicis effatis ductam, et eodem modo symbolice expressam, varieque acceptam et propositam: ita vt iterum multa ambiguitate et obscuritate symbolorum laborarent et corrumperentur. Inprimis confusae vtriusque miscellae doctrinae inculantur *Gnostici*: quo nomine putandum est diuersorum generum homines male philosophantes esse insignitos. Fuere inter eos manifesta opinionum dissidia, subtilitatum et superstitionum discrimina; quae res haud satis animaduersa viris doctis nubem obiecisse videtur, vt Christianos profana et profanos Christiana studia miscentes passim confunderent.

Foedissimarum superstitionum genus, quod tamen latissime regnauit, fuit hoc, quod *astrologicis* et *magicis* fraudibus contextum erat, plurimorum doctorum et indoctorum persuasione propagatum, de viribus naturae occultis, ad res tamen miras et prodigiosas, si modo ars aliqua arcana adhibita esset, perspiciendas valentibus; tum de daemonibus, angelis, geniis, omnino que de naturis humana natura potioribus, per sapientiae tamen

arcanae

arcanae vim et studium ad rerum miracula et prodigia patranda facile pertrahendis et adigendis. Permistis et copulatis hunc in modum fraudibus omnis generis et superstitionibus, etiam ex corruptis istius aetatis initiis, sacris et profanis, disseminatae sunt artes magicae malis depellendis et bonis arcessendis idoneae. Exercitae autem sunt artes istae partim ritibus certis arcanis, partim formulis verborum ignotorumque seu mysticorum nominum, aut etiam signorum et figurarum ludibriis, pronuntiatis, sculptis ac scriptis, quibus ea vis aut inesse aut includi posse credebatur, vt, si appensa corpori (περίαπτα) essent aut si quis ea secum ferret, aut domi seruaret, illaesos ac tutos homines praestarent; in talismanum et amuletorum numero habita. Incredibile est, quam late per totum terrarum orbem Romanum animos pudendis erroribus occaecatos tenuerint istae superstitiones, quae ex primo illo fonte disputationum de rebus humanae rationis limites excedentibus pedetentim emanauerant, ex iisque quanta prauatum artium lues. A Christianis scriptoribus hae superstitiones Gnosticis fere et Carpocratianis aliisque haereticorum nomine notatis tribuuntur. Enimvero habendae illae erant inter corruptelas temporum longinquis variisque de caussis, tanquam morbi seminibus, contractas et sparsas, certis aetatibus, inprimis in imperiorum conuersionibus, contagio propagatas. Fuit quoque inter eas superstitiones imago Christi, de qua paullo post dicam; nunc monuisse de iis satis est.

Interea offert se obseruatio molesta, quoties in eam incidi, acerba et luctuosa, quod su-

perstitiones istae et fraudes astrologicae et magicae post Constantinorum tempora, tantum abest vt Christianae doctrinae auctoritate reprimerentur, vt etiam multo magis, quam antea, increbuerint et effreni licentia grassatae sint: maxime si Valentinianorum, Valentis et Theodosii tempora memineris. Coniuratione quasi facta philosophiae sacrae et profanae, nihil de veritate et auctoritate praestigiarum et praestigiatorum Christiani dubitare aut suspicari, sed in id tantum acumen mentis intendere, vt narrata de rebus et euentis, naturae legem egressis, pro certis et euidentibus haberent, nec veritatem narratorum explorarent, sed ratiunculis subtilibus incerta commenta firmare et probare studerent. Adeo ad miracula et prodigia procliues omnium erant animi, vt ea, quae naturae aeternas leges excedunt, etiamsi leuissima vel fide nulla digna, auide tamen amplecterentur, ea autem, quae naturae more et ordine procedunt, adspernarentur. Tantum refert, saniorem cum bona mente philosophiam retinere, intra fines eorum, quae, ex intelligentia rerum naturalium, indagatione sedula explorata, habemus, se continentem; cetera autem, quae nostrae cognitionis angustiam et tenuitatem exsuperant, aeternae menti seruata et consecrata seponentem; saltem non nisi modeste, dubitanter et cunctanter, ariolantem; nihil de tripode pronuntiantem; tantum abest, vt mundum hunc sensibus subiectum, legibus naturae notae spretis, ex legibus commentitiis, vltra fines rerum quae vere sunt euagati, constituere nos posse arbitremur.

AD COMMENTATIONEM

DE

ALEXANDRO SEVERO IMP.

RELIGIONES MISCELLAS PROBANTE

EPIMETRA VI.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Epimetrvm I.

De Christi effigie in Alexandri Seueri larario habita a).

Antequam Alexandrum Seuerum et omne hoc nouarum religionum et superstitionum genus, quod vsque ad Theodosiana tempora prosequi constitueram, manibus dimitto, pauca adhuc subiungam: I. *de Christi effigie in Alexandri Seueri larario habita.* Quaeritur enim, *vnde Alexander istam imaginem acceperit? vnde expressa illa fuerit? quo exemplo? qua veritatis auctoritate?* Vix enim sibi persuadeat aliquis, veram Christi imaginem, dum in viuis fuit, a pictore aliquo delineatam et pictam fuisse. Nec magis probabile fit, primis ab eius morte annis et aetatibus imaginem eius pictam a quopiam fuisse, si Iudaeorum omnes imagines abhorrentium sensum, altera ex parte disciplinae Christianae originum tenuitatem vitaeque simplicitatem et paupertatem, reputes; post haec autem, cum de Christi imagine quaeri coeptum esset, defuisse verum eius formae exemplum. Adoptata tamen est in artium operibus Christi effigies, quae etiamnum vsu habetur; multa quoque de ea a viris doctis rerum disciplinae Christianae antiquioris

 studio-

a) Delineata erant haec et informata animo sub idem tempus quo scripta fuit Commentatio de Alexandro Seuero.

studiosis disputata sunt: e quibus quidem comperta habemus haec: quarto demum saeculo increbuisse curam imaginum, vt Christi, ita Apostolorum Petri et Paulli; quod etiam traditur ab Eusebio (H. E. VII, 18.) Ab eo tempore prodiere commenta de statua Christi Paneadensi, de imagine Edessena ad Abgarum missa, et serius de imagine Christi precibus Veronicae impertita. Quae quidem commenta nunc recoquere aut refellere ineptum esset, cum a viris doctis res iam satis sit diluta; religiosae inprimis fraudis aut superstitionis respectu, a Dallaeo potissimum et Io. Reiskio *b*).

Si tamen *Alexander Seuerus Christi imaginem in larario* habuit, iam saeculo III. aliquam Christi picturam circumferri solitam fuisse necesse est. Narrantur quoque Carpocratiani iam saeculo II. imaginem Christi ostentasse e domo Pilati Iudaeae procuratoris ad se perlatam. Constat porro, cum primum de Christi effigie actum esset, non vnam de ea fuisse opinionem, aliis Christum mortalium pulcherrimum fuisse contendentibus, aliis deformem et miserabilem: neutrum ex veritatis et narrationis fide, sed iudicio ex vaticiniis de Messiae forma et habitu facto, vanaque adeo opinione asseuerantium. Ex dictis patet, nec Alexandri aetate aliam extitisse

b) *Io. Dallaeus de imaginibus libri IV.* L. B. 1641. praeter ea quae *de credulitate in caussa hac imaginum* idem Dallaeus scripsit; inprimis *Io. Reiskii* memorandae sunt *Exercitationes historicae de imaginibus Iesu Christi, quotquot vulgo circumferuntur.* 1685. De *Iablonskio*, qui post scriptionem meam prodiit, paullo post memorabitur.

factum est, vt eorum imagines secum haberent, in bibliothecis, cubiculis et secretis proponerent, dies eorum natales et emortuales conuentibus et epulis celebrarent. Huic mori acceptas debemus tot imagines, thoraces, capita philosophorum ex marmore ad nostra tempora seruata, nonnulla etiam ex aere; paucae tamen, et serioris aetatis, picturae ad nos peruenerunt. Nec minus hoc scholarum studium tantam gemmarum copiam produxit, capitibus philosophorum scalptis, inprimis Socratis, Platonis, Chrysippi et aliorum; idque studium iam ante haec tempora efferbuisse, ex locis Ciceronis et Plinii *e*) de Epicuro satis constat. Haec autem religio facile in religiosi cultus genus abiit aut pro eo haberi potuit, quandoquidem in istis epulis et coetibus ante imagines tus accendebant; etsi hoc nondum pro supplicatione et adoratione aut honore diuino haberi potuit, nisi forte ex quo tempore animae magnorum virorum pro Geniis ac Daemonibus coli coepere. Iam hunc morem Christianos adoptasse quid miremur aut accusemus? et cum in primis aetatibus Christianorum sacra et profana promiscue bona fide ac persuasione perinde haberentur, non mirabimur, cum Christo Orpheum, Abrahamum, Pythagoram, pari

 loco,

e) De Finib. V, 1. *nec tamen Epicuri licet obliuisci, cuius imaginem non modo in tabulis nostri familiares sed etiam in poculis et anulis habent.* Plinius H. N. XXXV, 2, 2. §. 5. *Iidem* (de sui temporis hominibus agens) *vultus Epicuri per cubicula gestant ac circumferunt secum* (puta, in anulis) *natali eius vicesima luna* (XX. cuiusque mensis die) *sacrificant, feriasque omni mense custodiunt, quas icadas vocant.*

loco, honore et cultu habitos esse. Adeo refert plurimum, ad aetatis cuiusque morem sentiendi et opinandi narrata quaeuis exigere et inde constituere.

* * *

Haec cum iam tertio abhinc anno scripta essent, prodiere interea (quod in hoc litterarum antiquitatis doctae et studii earum ad tabem festinantium languore, vix expectassem) eruditorum virorum curae de arte et antiquitate, quibus non nulla iam in meliore luce constituta vidimus. Praeclare de *Pauli Ernesti Iablonskij* memoria meritus est vir doctissimus *Ionas Guilielmus te Water* Opusculis eius collectis, aliisque, nondum vulgatis, in lucem editis; in quorum To. III. (Lugd. Bat. 1809.) extat Dissertatio *de origine imaginem Christi domini in ecclesia Christiana*, docta et diserta, et maiore iudicii subtilitate scripta, quam eiusdem argumenti Exercitatio est, quae a *Io. Reiskio* iam a. 1685. erat vulgata *f*). Ex iis, quae a Iablonskio exposita sunt, video confirmata esse ea, quae in superioribus probabili ratione disputaueram, Alexandrum Seuerum Imp. ex notitiis saeculi sui opiniones de Christo inter claros viros aut heroes referendo hausisse. Video tamen eum aliorum iudicium in hoc sequi, quod contendit Gnosticos inprimis auctores harum Christi imaginum fuisse quandoquidem ipsas religiones Christianas profanis illi admixtis et confusis contaminasse feruntur. Praeter nota Irenaei et Epiphanii loca (p. 394

f) Cf. de Iablonskiana Diss. *Gött. Gel. Anz.* 1810. p. 1087. 88.

(p. 394 sq.) ex Augustino de haeresibus c. 7. verba laudat, in quibus is, cum Carpocratem potissimum et Carpocratianos auctores superstitionis edidisset, hoc quoque memorat: *Carpocratis etiam traditur fuisse socia quaedam, Marcellina, quae colebat imagines Iesu et Paulli, et Homeri et Pythagorae, adorando incensumque ponendo.* Me quidem minus procliuem esse ad damnandos Gnosticos vniuersim, vt nec ceteros omnino, nullo discrimine facto, haereticos, seu diuersa de rebus sacris et religiosis sentientes, ex iis patet quae superiore commentatione a me exposita sunt. A Gnosticis tamen Alexandro Severo, qui in Syria primae aetatis institutionem acceperat, mature instillatas esse statuit vir doctissimus variarum superstitionum notiones et propensiones in peregrinas et arcanas doctrinas, cumque his amorem imaginum studiumque promiscuum virorum memorabilium, philosophorum, iudaeorum et Christianorum cum cultu quoque eorum religioso. Hanc suam sententiam expositam disertius et communitam aliquando videre licebit in commentatione post mortem ab eo relicta *de Alexandro Seuero Imp. Christianorum sacris per Gnosticos initiato*, quae in Vol. IV. Opusculorum vulgabitur, ex promisso viri laudati *te Water* Tom. III. Opusc. p. 401.

EPIME-

Epimetrvm II.

De superstitionibus aetatis Alexandri Seueri Imp.

Superstitiones multas variasque Imperatorum Romanorum temporibus, iam ante Alexandri Seueri tempora, in philosophiam et Christianorum disciplinam sese insinuasse, inter viros doctos satis constat, qui ad haec studia, inprimis historiae philosophicae et rerum Christianarum, curas suas admouerunt. De his quoque doctrinae sanioris corruptelis ab iisdem viris doctis abunde est disputatum. Mihi de certo superstitionum genere agere constitutum est, quod artium opera inuasit. Magna scilicet est in Museis copia gemmarum, quae vulgo *Gnosticae*, *Basilidianae*, aliisque nominibus appellantur, ductis a sectis Christianorum, quos haereticos vulgata voce disignant: vnde fit, vt in libris *a*) rem antiquariam tradentibus, supe-

a) *Basilidianarum gemmarum* nomen iam a *Macario* et *Chiffletio* vsu erat receptum. *Magicas* appellare maluit *Passerius* Tom. II. Gorii gemmar. astriferarum; hunc refellere allaborauit et a Christianis omne hoc opprobrium transferre in ethnicos quos vocant, Dominicus *Schiauo* (in *Dissertazioni dell' Accademia Palermitana* Tom. I. *Magicarum gemmarum* nomen idem praetulit; quod tamen ad partem earum tantum referri recte potest. Basilidem omninoque Christianos ab opprobrio liberat quoque *Beausobre du manicheisme* Tom. II. lib. IV. c. 4. p. 50. omne hoc lapidum genus ad ethnicos referens, et a Solis cultu deriuandum esse contendens; quod de gemmarum parte recte affirmes, at improbes

superiorum aetatum diuersa sint hominum doctorum iudicia aut opiniones de earum gemmarum argumentis, aetate et auctoritate. Diligentiore tamen studio adhibito, apparet male ei opinioni tanquam scopulo adhaesisse viros doctos; esse potius ad antiquiora tempora, ad religiones philosophorum, placita et doctrinas redeundum, e quibus istae superstitiones ad Christianos quoque aliquando, et cum iis ipsae quoque gemmae peruenere. Scilicet inde a primoribus aetatibus ex diuersis Asiae partibus, et ex Aegypto deriuata confluxerat aliqua *philosophiae miscellae* eluuies, quae inter Iudaeos quoque, mox et inter Christianos, late sparsa, nouisque interpretationibus et opinionibus cumulata, superstitiones eas, quas gnosticas vulgo appellarunt, peperit. Cum autem recentiores ab antiquitate Christiana studiorum suorum exordia duxissent: Patrum lectione imbuti, viri docti consueuerant ex haereticorum, quos vocant, erroribus omnem superstitionem repetere; Id quod tamen secus se habere compertum est. Iam ante rem Christianam superstitiones istae tenebant populorum animos, partim per philosophorum opiniones omnis generis, etiam inter vulgus, seu inter eos, qui liberaliore institutione vsi erant, disse-

bes alterum, quod vnice ille probat, philosophos Graecos formulas et nomina gemmarum figuris Aegyptiis addidisse, inuidiae, ludibrii et contumeliae caussa, odio in Christianos et malitia adductos. Ex quo tamen nostra aetate viri docti res Orientis diligentius peruestigarunt, inprimis Indorum et Persarum, praeeunte d'Anquetil et eius commentatore Kleukero, ad antiquitatem Orientis reditum est.

disseminatas; quarum aliae in religiones Christianas fuere illatae, aliae, ab iis adoptatae, et variis modis ornatae, a philosophis fuere probatae et in Graecorum philosophorum placita receptae. Eadem sors et ratio fuit Iudaicarum superstitionum ab exteris populis petitarum, receptarum, et variis modis confusarum, mox et in Christianas opiniones immigrantium. Ita euenisse existimandum est, vt antiquissimas Orientis opiniones, per omnem aetatem propagatas, temporum hominumque vicissitudinibus interpolatas aut commixtas, videamus in philosophorum seriorum scholas et Christianorum doctrinas sese insinuasse. Inter superstitiones has sunt quoque habendae *magicae;* et cum his quoque *gemmae*, quarum pars aliqua etiam ad magicas superstitiones et praestigias adhibita est, a Christianis quoque, nec tamen ab his solis. Sane inter saeculi tertii maxime superstitiones memorari solent *amuleta*, eorumque frequentior vsus, in quibus praecipue fuere *gemmae scalptae.* Cum enim seu rerum ignoratione, seu certorum philosophantium hominum fraude eo adductum esset seu vulgus omnino seu certae hominum classes ac sectae, vt res et animas supra naturam, quatenus quidem nos eius morem sollennem assequimur, positas noscere, in potestatem suam redigere, iis pro arbitrio vti et noua mira atque incredibilia perficere se posse seu crederent seu iactarent: inualuere superstitiones, per omnia quidem tempora et inter populos barbaros et politiores passim in vsu habitae, vt arcanis modis et artibus fata mutari, bona ac mala arcessi aut

auerti,

merti, morbos depelli, corpora corroborari, fortunas et opes cumulari posse, multis persuasum esset. Creuit mala religio deprauatis melioribus ingeniis et disciplinis, inter dominationis mala; libertate sentiendi, bonaque hominum institutione sublata, studiis melioribus neglectis, vi ac metu, fraude et malitia, extinctis. Itaque aut occultis naturae viribus, aut daemonum, geniorum, animorumue ope ignota, multa perfici posse, quoniam in votis vt nossent habitum erat, creditum est, et iactatum ab iis, qui eam artem et scientiam tenere profitebantur.

Itaque *metallis et lapidibus* certis abditam vim inesse aiebant ad sanandum *corpus humanum* aut incolume praestandum validam; quae res si forte indoctos ad fidem habendam adducere posset, portentosum tamen erat, si aliis persuaderent, etiam *ad animos humanos* similem aliquam vim in metallis et lapidibus latere, ad amorem, studium, odium mouendum idoneam; porro, quod prorsus incredibile, ad fortunas hominum, conditionem, vota ac metus, vires *radicum*, *herbárum*, *metallorum*, *lapidum*, abditas elici posse, et ad similes vsus transferri, idque fieri seu certo apparatu, seu verborum formulis; tandem ad eam nugacitatem processum est, vt etiam solis *nominibus* ac *formulis* arcanis *litterarumque ductibus*, barbaris aut commentitiis, eadem prodigia a se posse peragi plebeculae persuaderent aut *daemonum* et *animarum* opem clam sibi subuenire iactarent. Cum his fraudibus, antiquioribus iam aetatibus, coniuncta fuit alia *superstitio astrologica*, vt astrorum vires in

animarum ex ea ductam miseriam, cumque his etiam magiam, seu scientiam et artem, per animas et genios miras et naturae morem superantes res peragendi, profitendo. Itaque gemmae, gnosticae dictae, Carpocratianis sunt attributae, cum imaginum studio et cultu, vt Christi, ita et aliorum clarorum virorum, seu magnarum animarum, corporum carceribus inclusarum. Eodem fere tempore inde ab Adriano fuit *Valentinianus* ex Aegypto oriundus, in Alexandrinis scholis Pythagoreo-Platonicis enutritus, Orientis tamen miscellae philosophiae studiosior; Romae vixerat, vnde in insulam Cypri se contulit ibique scholam seu sectam condidisse fertur *d*).

Gnosti-

d) Loca classica sunt (siluam enim litterariam in his notis serere haud placet): de litteris et vocibus declarantibus ordines angelorum et principatus ap. Epiphan. adv. haeres. XXIV. c. 6. 7. (vbi de voc. Abrasax.) ex Irenaeo de Basilidianis et sub Marcosiis XXXIV. c. 4 - 11 et sq. ex Irenaeo: quem vid. c. 23. extr. et c. 24. c. notatis ad e. l. a Io. Grabe. Ad consilium meum maxime facit locus Epiphan. adv. haereses: (haeresis XXVII. c. 6.) vbi Marcellinam dixerat Romam venisse ibique Carpocratis doctrinam vulgasse: καὶ ἔνθεν γέγονεν ἀρχὴ Γνωστικῶν τῶν καλουμένων· ἔχουσι δὲ εἰκόνας ἐνζωγράφους διὰ χρωμάτων, τινὲς δὲ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λοιπῆς ὕλης, ἅτινα ἐκτυπώματα εἶναι φάσιν τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ταῦτα ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου γεγενῆσθαι τὰ ἐκτυπώματα τοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ, ὅτε ἐνεδήμει τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει. κρύβδην δὲ τὰς τοιαύτας ἔχουσιν εἰκόνας, ἀλλὰ καὶ φιλοσόφων τινῶν, Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος, καὶ Ἀριστοτέλους καὶ λοιπῶν. μεθ᾽ ὧν φιλοσόφων καὶ ἕτερα ἐκτυπώματα τοῦ Ἰησοῦ τιθέασιν, ἱδρύσαντές τε προσκυνοῦσι, καὶ τὰ τῶν ἐθνῶν ἐπιτελοῦσι μυστήρια· στήσαντες γὰρ ταύτας τὰς εἰκόνας τὰ τῶν ἐθνῶν ἔθη λοιπὸν ποιοῦσι.

Ex

Gnosticorum ille partibus accensus, in doctrina de Aeonibus, post alios et cum aliis, multa subtilius tradere visus, diuersis eorum ordinibus ex perfectioris naturae gradibus constitutis XXXIV in quibus et Christus est numeratus. Quorum commentorum rationes qui expenderit, facile assequetur, ex vsu istorum hominum, non modo Valentinianorum, sed omnino eorum, qui de his philosophati sunt, vocem *Aeonum* declarasse *successiones intelligentiarum*, entium intelligibilium, geniorum, deorum, daemonum, animarum atque virtutum et attributorum, tanquam substantias, seu subsistentes per se naturas bonas seu malas, sub personarum habitu, nomine et imagine, figura, repraesentatas *e*). Est quoque manifestum permulta ex

Ex aliis, qui de his ineptiis scripsere, nominabo Iablonskium in Miscell. Lipsiens. nouis Vol. VII. P. I. — *Chiffleti* in *Macarium*, *Passerii* Obss. ad *Gorii* Gemmas astriferas, *Marietti* congestae notitiae satis innotuere. Iudicio tamen potius res eget quam multa lectione.

e) Αἰὼν, *aetas, vita*. Eodem more, quo βίος ipsam viuendi rationem, studia et disciplinam, sectamque declarat, (quemadmodum βίος philosophorum sectas et doctrinas apud Lucianum,) αἰὼν quoque, id, quod per temporis durationem agitur, fit, euenit, declarasse videtur. Aeterni temporis partes et ipsae sunt Αἰῶνες; porro res per has partes distributae, tanquam euenta et acta; tum intelligentiae, per quas eae res euenerunt. Cum itaque eae, quae inde a rerum ortu successerunt, vicissitudines per Αἰῶνας, ex vsu vocis similis hebraicae seu alterius sermonis Orientis, essent designatae; nouae res creatae, cogitatione tantum conceptae, nouae naturae intelligibiles, ad certa tempora a philosophantibus reuocatae iisque adstrictae; exinde, more Orientis

ex his in feriorum Platonicorum disciplinam sese insinuasse, in alium tamen habitum, Pythagoreis placitis consentaneum, versa et inflexa; de quibus tamen hic agendi locus haud est. Plurimorum omnino phantasmatum philosophicorum origines et stamina ex more sapientum enuntiandi sensa sua petenda esse apparet, saltem iis communia fuisse. Permulta quoque cum Indorum philosophematibus conuenire, in confesso est; hoc est, cum animorum visis et phantasmatibus metaphysicae subtilitatis per historias, facta et figmenta, expositis. Ea constitue-

Orientis omninoque priscorum hominum, haec νοητὰ in αἰσθητὰ, res sensibiles, personas, sunt mutatae; ita Αἰῶνες habiti sunt daemones, genii et sic porro. Habemus iam metaphysicam doctrinam Orientis, et, an vera ac certa rerum cognitio ex his prouenerit, hoc saltem exemplo intelligas. Creditum autem est, ante hunc mundum conditum plures mundos fuisse, etsi tantum mente et cogitatione conceptos; nunc sunt Αἰῶνες illae intelligentiae, per quas mundi conditi et administrati esse putandi sunt; omnia igitur haec simul sunt animo repraesentanda. Sunt, vt verbo dicam, Aeones vaga, nec satis definita notione, res intelligibiles ab intelligentiis, quae ex aeterna intelligentia et mente prodierant, seu vt dicunt, emanauerant, profectae, cum notione caussae et effectus. Ita ex attributis in personas mutatis, genios, daemones, aeones, effictos videmus. Eodemque modo daemones sunt γνῶσις, νοῦς, σοφία, ὅρος, ἐνθύμησις. Notio autem successionis, seu effecti a caussa ducti, reddita est per sexus discrimen, maris et feminae coniunctionem, omnis rerum ortus et effectus sollennem symbolicam adumbrationem. Mutatio autem in personas peperit acta et facta, eorumque narrationes et historias, abstractis istis mente et cogitatione accommodatas.

stituerunt, exornarunt, immutarunt sequentes aetates, populi et homines, pro suis ingeniis, vita, moribus, institutis; plerumque sic, vt non in notionibus se versari, sed facta, gestas res et euenta tractare sibi viderentur, quas commentatione sua diluerunt et illustrarunt; vnde euenit, vt tandem mera figmenta pro metaphysicis venditarentur. Ita locum habet versus Prudentii: *vna superstitio, quamuis non concolor error.* (in Symmach. I, 371.)

EPIMETRVM III.

De superstitionum, quae sub Romanis increbuerunt, originibus ex symbolorum vsu.

Superstitiones variorum generum, cum nouis religionibus, tanquam agmine facto, sub reipublicae Romanae libertatisque extinctae imperatorumque priora saecula, erupisse et prouincias Romanas obsedisse, in confesso est. In constituendis tamen iustis ac veris de toto hoc genere iudiciis non erat subsistendum in his post Christum natum saeculis; multo minus in doctrinae Christianae corruptelis tanquam earum fontibus; immo vero aliunde eae et e longinquo, tanquam eluuie facta, in illam irruperunt. Si de caussis quaerimus, redeundum est ad superiora tempora, donec ad vltimam antiquitatem et ad ipsas rerum generisque humani origines perueneris. Duo sunt, a quibus tanquam caussis omnes illae seu religiones seu superstitiones

 profectae

Aſtharôm, *Atargatis*, *Aſtarten*, *Derceto*, ſeriam *deam Syriam*, deſignatam. Altera ex parte virilis generationis cauſſa plerumque *Sol* habetur. Vnde et ipſa natura comparata eſt cum *Luna*; fecunditatis cauſſa et ipſa habita propter rorulentum noctis tempus. Ab his progreſſae religiones propius admotae ſunt iis, cum quibus poſtea tantum non coaluere: primum permixtis Phrygiis ſacris, tum Thraciis, quae coniunctim inuaſere Pelasgicas religiones, ab alia indole profectas; Pelasgi enim colebant numina familiaria; quae primitus ſtipites fuerant, a ſtirpis auctore numinis loco habiti vel trunci ſaxaue religioſe coli ſolita, et maiorum, ex ordine, ſuperſtitione ſibi tradita: ita vt pro Lare ſuo, vel Penatium, ſeu dei tutelaris loco, rem inanimem et informem vnaquaeque familia haberet. Paullo poſt, cultu vitae meliore, ea in ſpeciem humanam eſt verſa, quam Hellenes proprio aliquo pulchritudinis ſenſu et affectu permoti ad pulchritudinem abſolutam elaborarunt. Sic apertus eſt nouus religionum, caerimoniarum et opinionum ſeu commentorum campus, finibus per Aſiam vsque ad mare, et in Graeciam propagatis; inferentibus quoque ſe aliis ex Chaldaicis, Magicisque doctrinis; vna cum domeſticis Perſarum nonnullis ritibus, cum hi a Medis Zoroaſtrea accepta frequentare coepiſſent; verum de his iam alio loco eſt diſputatum *b*). Tenemus iam religionum genera diverſa origine orta, quae non vno modo plus minusue coaluerunt, Indorum, Magorum, Babyloniorum,

b) Commentatione de dea Comana Tom. XVI. Commentation. Soc. R. Sc. Gotting.

niorum, Assyriorum, Syrorum, Aegyptiorum. Iam meminerimus altera ex parte, antiquissimorum hominum, etsi ad speciem multum variata, placita fuisse perpauca numero, eaque versata esse siue circa rerum originem omnino et cosmogoniam, cumque ea ad theogoniam, siue circa naturam rerum, quae ex terra nascuntur, coeli solique, seu atmosphaerae, (ad quam solis, lunae siderumque propitius consensus refertur,) attemperata natura: altera ex parte non nisi symbolice haec, nec verbis propriis, fuisse declarata; cogitandum tandem, vnam eandemque mentis perceptionem ab aliis alia ratione inuentoque symbolo fuisse redditam; adeoque magnum symbolorum numerum ad paucitatem notionum miram retexi posse; Ita terrae fecunditatem, solis eam efficientis respectus, subnata semel generationis comparatione, incredibili varietate esse enuntiatam. Itaque, in magna notionum egestate, symbolorum, ex similitudine et cognatione seu rerum comparatarum seu verborum vsibus variis, frequentatorum, orta est ingens copia, et perplexa, eorum obscurato sensu, complexio: etiam tum cum primitus simplicissima ipsa res esset. Delitescebant tamen in ea iam tum semina occulta futurarum aetatum interpretationis, tam diuersa numina ad vnum idemque numen Solis, Iouis, Apollinis, et sic porro (v. c. apud Macrobium et Apuleium lib. XI.) reuocantium, et ad *pantheorum* signa, *pantheismum*que, quem dicimus, nos deducentium.

Inter *superstitiones* antiquissimas fuerunt *astrologicae*, a Babyloniis et Chaldaeis maxime frequentatae:

tatae: a vicibus motus, anni tempestatibus, fertilitate terrae inde ducta, et corporum affectionibus ex coeli salubritate vel intemperie proficiscentibus, ad res futuras ex motibus et apparentiis praedicendas progressis, mox, themate natalitio constituto, ad artem apotelesmaticam aberrantibus. *Chaldaeorum* nomen hisce de rebus frequentatur, cum *Babyloniorum* propria haec seu religio seu philosophia habenda et dicenda sit. Chaldaei enim fuere barbari, qui, ex montium Armeniae iugis descensu facto regiones campestres occupauerant. Babylone occupata, Babylonios, Assyria origine, meliore vitae cultu vtentes, in ditione habuerunt, nominis tamen celebritate istos obscurarunt. Solent itaque vulgo Chaldaeorum superstitiones astrologicae memorari. Mature quidem illae cum aliis superstitionibus, praecipue Zoroastreis, fuere confusae, daemonumque et astrorum communia coeperunt haberi munia; adiunctis quoque superstitionibus *Aegyptiorum*, apud quos astrologiam antiquissimis iam temporibus frequentatam esse docet Herodotus lib. II, 82. Reuixitque ea sub Ptolemaeis, et, cum ceteris superstitionibus copulata, sub Imperatoribus Romanis, praesertim sub Antoninis, effloruit, quod tot Aegyptiaci numi astris et zodiaco insigniti (apud Zoegam) et imperatorum numi, tum gemmae testantur. Multa ex hac superstitione Aegyptiaca seruauit *Iulius Firmicus* in VIII libris *matheseos* et in libro serius scripto *de errore profanarum religionum*; multa latent in his libris facem mysticis quoque studiis ministrantia. Indignamur tamen cum tam parum explorate antiqua, recentiora,

tiora, vera falsa, commiscuisse. Mature cum astris obseruandis error animos tenuit, non modo solis et lunae, sed et ceterorum astrorum et planetarum esse vim ad metalla quoque et lapides, mox etiam ad ea, quae arte inde facta essent. Inseruiisse videntur astrologeorum vsibus *metalla* et *lapides*, vt vim astrologicam mutuare crederentur, vt equidem mihi persuadeo, quia iisdem inscribebantur notationes siderum et signa zodiaci; paullo post ad ipsam materiam transferri coepit fides ac religio, quae eas notationes et figuras, tanquam diuinas et effectrices euentorum, stupide venerabatur c). Tenuit locum suum astrologica superstitio, meliore quoque astronomia in scientiarum numerum accepta, latiusque est peruagata omnes terras Orientis et Aegyptum, inde Graeciam et Italiam; et adhuc fidem rei faciunt tot inuenta monumenta variorum generum, laminae quidem aereae pauciores, eaeque Persarum; lapides autem ac gemmae magno numero; quodque inprimis humanae menti funestum fuit, transiit et ars et cum ea prauae opiniones in vitam humanam publicam et priuatam. Fuit in his fatum fatique necessitas ex astro natalitio seu genitali constituta. Petierant alii ex Zoroastrica disciplina et in vitam induxerunt commentum daemonum et geniorum, praecipue in Italiam; ducta inde vulgata opinio est de Genio, perplexa multis modis cum aliis superstitionibus; vt

c) Elementa doctrinae huius breuiter et docte exposita vide a *Barthelemio* in Diss. *de numis Antonini nonnullis in Aegypto excusis* in Vol. XLI. *Memoires de l'Acad. des Inscript.* p. 509. 510. 513.

vt cuique homini suus adesset Genius, nascens cum ipso, eiusque vitam et fata aut regens aut communia haberet; eoque mortuo in astra migraret, quod ab aliis de ipsis animabus pronuntiatum est, aut creditum, animas in coelum euectas aut inter deos receptas esse: dum vulgo Manes vagari post mortem, placari, in Orcum aut in infera deduci opinabantur; et quae alia huius generis sunt, quae etiam in mysteria immigrarunt.

Laminae extant insignitae sole, luna et astris; aliis rebus religiosis fere, aut e vita populorum petitis, appositis; quarum tamen aetatem nihil habemus quod constituat; commune enim est omnibus his superstitionibus, earumque monumentis, vt antiquitatem habeant incertam. Quid? quod ne quidem de omnibus affirmare licet, signa sculpta ad religiones arcanas spectasse; possunt vsibus et ornatibus inseruiisse. Gemmae autem sculptae diuersorum temporum et hominum sunt habendae; agnoscas vestigia Aegyptiae superstitionis et Alexandrinae, tum Persicae, sunt multae religionum mixtarum, Orientis et Graeciae; sunt in iis, quas Etruscas vulgo vocant, Aegyptus et Graecia confusa; sunt tandem gemmae agyrtarum et impostorum manifesta signa praebentes vocabulis ignotis, barbaris, iudaicis, christianis, graecis: his accensentur eae, quas a Gnosticis, Valentinianis aliisque huius census repetendas esse vulgo persuasum habetur; nec negare licet multos lapides et alia monumenta ad Gnosticos probabiliter referri; etsi vix pronuntiari possit de sectae nomine, sintne Basilidianorum, Valentinianorum, an

Marcio-

Marcionis, Priscilliani, et sic porro. Nec omnes vniuersim gemmae astriferae ad id genus sunt referendae. Extat vtique genus gemmarum Graecarum elegantiae et artis doctae, mythos aut res Graecas exhibentium, in quibus stella apposita ad horoscopum spectare videtur, in aliis signum zodiaci appositum; nobilissima ex hoc genere est gemma Augusti cum horoscopo capricorni.

Iam etsi vere dictum sit, mentem et rationem humanam inter vulgus pauca habere, nec nisi sensu communi rerumque experientia, percepta et cognita, contra figmenta et opinata esse innumera: si tamen accuratius intuearis, non tantam esse opinatorum varietatem perspicies, quin et inter errores et superstitiones communia et cognata, antegressa et consequuta, origines et propagationes similes, nexus inter se arctiores et laxiores, animadvertas: ita vt etiam opinionum commenta ad genera sua, stirpes et ordines aut classes, reuocari possint. Hocque idem in religionibus, seu philosophia et metaphysica orientis, locum habet, si retexueris et discreueris ab antiquioribus simplicibus composita, addita serius, contexta, intexta, copulata, variata, adiuncta, ademta. Ita, cum ab astrologicis rationibus processissent alii, Chaldaei vulgo habiti, alii a Zoroastrea doctrina de daemonibus, geniis, animabus admixta, alii ab intelligentiis, subtiliore aliqua metaphysica: adsumta est, praeter diuersos earum ordines, ad facta et acta deorum historico more disponenda, etiam temporum notio et per ea distributio; hinc quoque etiamnum ab Indis ex astrorum motu multa sunt

adſumta. Ad conſilium noſtrum ſpectant ea, quae nos ad ſuperſtitiones magicas deducent.

Quae ſit notio Aeonum, ipſiusque vocis origo, iam ſuperius attigi (p. 227.). Scilicet, quo modo ea, quae exiſtunt, a numine aeterno procreata ſint, mentes et ingenia humana mirum in modum tenuit; fuere igitur inter philoſophantium antiquiores, qui, non vno iactu, ſed interuallis et progreſſibus quibusdam, a diuina vsque ad humanam naturam, emanaſſe, (quo verbo vti vulgo ſolent viri docti) ex ſummo deo alios deos, minores poteſtates, alios ex aliis daemones ſeu genios, et ex his ſeu ab his tandem prodiiſſe homines: ita natura humana, propiore aliquo commercio daemones attingere videri potuit; Sed hos progreſſus magnis temporum interuallis eſſe factos; fuiſſe ergo periodos temporum, per quas daemones, ſecundum claſſes et ordines, diſtribuerunt, pari modo atque is, quo viuimus, mundus tempora ſua computat: ſunt ea interualla, periodi, aetates, per nomen αἰῶνος deſignata. Cum itaque tempus aeternum ante rerum originem, et poſt mundum viſibilem, diſtribuere placuiſſet per *Aeones*, ſeu certas aetates mente ſeu phantaſia conceptas et definitas, per quas illa cogitata et opinata, intelligibilia, ſeu intelligentiae, in res et facta verſa, diſtribuerentur: fores apertae ſunt infinitis, adſumtis quoque et permixtis aſtrologicis, commentis: ex quibus duxere multa Orphici et Platonici cum teletis et myſticis. Deriuatae quoque inde ſunt ſuperſtitiones in gemmis et in ſignis Mithriacis obuiae; vt altera ex parte inter Perſas et Indos philoſophemata

phemata et phantasmata geniorum et heroum, poetarum quoque inigeniis nobilitata *d*). Quo vero latius et per diuersa tempora et ingenia et sectas fuere ea cum sigillatim, tum iunctim propagata in citeriorem Asiam: eo magis ea implicita et corrupta philosophandi ratio increuit per istas intelligentias variis modis acceptas, perque doctrinas metaphysicas philosophantium ex Chaldaeis Persis, Indis, Iudaeis, Aegyptiis, Syris, Phoenicibus (vt e Sanchuniathonis interpolato ex serioribus fragmento perspectum est), de natura diuina, rerum origine, materia aeterna, mundo, rebus diuinis et humanis; quae serius ad Christianos quoque deducta et eorum doctrinae accommodata, sectas illas, quas per haereses declarare solent, produxere. Ita credere licet, melius fuisse, si omnes has disputationes et controuersias in historiam philosophiae potius reiicere quam in Christianae religionis historiam intexere, et tot aliena ab ea de Gnosticis immiscere, placuisset.

Nouissimo loco commemoranda est corruptela promiscue illata religionibus Graecorum et Romanorum per peregrina sacra, ritus, notiones philosophicas et superstitiosas ex Oriente illatas, accedente studio comparandi ea inter se et, interpretatione indocta et commentitia, confundendi. Possunt haud dubie, recte quoque, multa mythica Graecorum et Romanorum comparari cum barbarorum superstitionibus; non tamen omnia ex eodem fonte aut fluxere aut eodem modo et sensu aut opinione

 fuere

d) Vberius de his cum alii tum *Richardson Dissertations on the Eastern nations* chapt 3. Sect. 3. p. 175.

fuere accepta, etsi similia. Ex hoc genere sunt praecipue, quae de Crono et Saturno, de Vesta, Iunone, Venere, Mercurio, aliisque, mythice traduntur, quae vt persequar sigillatim, haud est huius operae, in qua versor. Omnia haec ex vno fonte ducta esse si pronuntiamus, potest hoc recte pronuntiatum esse, si ab vna notione naturae rerum et generatarum et perpetuatarum declarandae duxeris, quam variis modis mens humana suscepit, finxit et sermone reddidit symbolico antiquioribus sollenni; at vero ista notio non vni homini aut vni populo fuit propria et peculiaris; casus mox et rerum vices aut nexus ita tulere, vt similia inter se diuersorum hominum et populorum occurrerent et concurrerent, facile inter se copulanda. Euenisse hoc videtur praecipue in *Orphicis* et in theogoniis Graecorum et barbarorum, similibus inter se comparatis, vt sunt Chaos, Nox, Cronos, Phanes, Protogonus, Rhea, Natura, Mater deorum, et sic porro: de quibus Hymni videndi sunt: consentiunt alia, Aegyptiis sollennia; quae, antiquiores etiam, ex Aegyptiis religionibus in Graeciam intulisse traduntur: vt de Osiride, Iside, Horo, nominibus, non ipsa re, diuersa. Serius accessere alia ex Oriente, maxime in Mithriacis *e*), sed ex antiquis temporibus ad seriores aetates deducta. Infinitis itaque modis miscellae superstitiones subortae sunt; maxime Alexandrinis et Platonicis placitis accedentibus; e quibus et per omnes

e) Locus de his classicus est fragmentum Damascii ap. Photium, seorsum editum et illustratum a Io. Wolfio.

omnes inde aetates alia ab aliis sunt probata et vsurpata, in Oriente vsque ad Arabes, in chemicis et astrologicis. Vulgata quoque haec sunt inter scriptores omnis generis, Christianos et profanos, praesertim in Nonni Dionysiacis, antiquiorum et recentiorum cinno et farragine, etsi diuersis et variatis modis et nominibus, vt vix tandem assequi liceat, vnde hoc vel illud, quod occurrat, assumtum sit: vt v. c. de Demogorgone, seriore figmento vidimus *f*).

f) Sup. Vol. III. p. 296 sqq.

Epimetrvm IV.

De religionibus et superstitionibus miscellis per figuras symbolicas effictis, inprimis in gemmis scalptis a).

Quisquis animum ad haec, quae superiore commentatione exposita sunt, aduerterit, confestim intelligit, symbolorum naturam res non ipsas, sed a similitudine aliqua ab alia re ducta, declarantium, esse debere incertam, ambiguam, et passim obscuram nec enarrabilem, vt interdum relinquenda

a) Prima huius iudicii elementa proposueram in Prolusione *de Demogorgone* 1786. Opusc. Vol. III. p. 291 sq. Add. *Commentatio de sermone mythico seu symbolico* a. 1807. in Commentationibus Soc. R. Sc. Gott. Vol. XVI. p. 285. Restat commentatio *de circumscribendo symbolorum vsu praesertim in doctrinis philosophicis*, quam iis, quorum res agitur, absoluendam relinquo.

quenda sint symbola, quae nec intelligere et interpretari possis, quoniam similitudo inter duas res aut non perspecta est, aut varia est et fluctuans. Neque itaque symbolica, seu allegorica et mythica ratio eloquendi aut pingendi et sculpendi, idonea satis habenda erit philosophicis subtilitatibus. Ferendum quoque et fatendum est, in mythis antiquorum hominum plurima esse quae nunc non satis constitui possint, siue a poetis siue ab artificibus expressa sint; nosque adeo labare in interpretatione haud erubescendum esse. Porro vix quicquam dixeris apertius esse ac certius, quam, e sequioribus non esse constituenda antiquiora, nisi comparata inter se sint ad elicienda ea quae sint e vita, aeuo, sensu et simplicitate antiquiorum hominum et temporum; a nostro forte cogitandi more diuersa et aliena; etsi bene eadem conuenire possunt vsui temporum et hominum seriorum aut etiam nostro: vt interdum haud vna tantum interpretatio recte locum teneat: alia e nostro sensu, alia ex Platonicorum aut seriorum acceptione vocum et rerum, alia ex aliorum more et vsu; vt tamen priscarum aetatum notio per symbolum expressa vel sic nos fugiat. Videas tamen eam rationem plerumque esse seu spretam seu neglectam a viris doctis, inprimis in philosophicis et religiosis opinionibus. Cum notiones non satis explicitae insiderent animis primorum philosophantium, seu in rerum naturas et caussas inquirentium, saltem in eo occupatis, vt sensa sua communicarent aliis, vocum idonearum inopia eos premeret: per similia, symbolice et allegorice,

quae

quae sentirent, reddere vsu et experientia consueverant. Eodem subsidio symbolicae dictionis vsi sunt primi philosophantium in tradendis iudiciis suis seu opinionibus seu sermone seu scriptione. Non enim recte statui arbitror, quaesitas esse symbolicas, allegoricas, hieroglyphicas, aenigmaticas, cogitata reddendi et exprimendi, rationes miro aliquo *studio occultandi* et alios celandi ea quae alios docere vellent: id quod serius forte accidere potuit seu metu seu inuidentia seu vanitate, aut ad poeticum oestrum aberrantium, aut etiam fanatico impetu abreptorum philosophorum. Enimuero sapientes illi, in tirocinio philosophiae quasi versantes, verborum copia destituti, captando rerum iam notarum similitudines, intelligibiles res per sensibilia enuntiarunt; etsi mox accedere potuit voluptas ex ambiguitate et obscuritate sublata profecta. At ex symbolica loquendi et docendi ratione orta est molesta res, quod inter antiquiores symbolorum vsu et more videmus mentes abreptas modo ad contemplationes mysticas et fanaticas interiore aliquo sensu, modo ad proferendum doctrinas et praecepta concitatiore motu et impetu animi, qui oestro prophetico similior ac propior habendus esset, ita vt ea, quae per symbolica effata acceperant, phantasia viuidiore arrepta, tanquam vaticinia et oracula proferrent, sibique etiam, et aliis, a numine afflati consilia et monita dare viderentur; quae omnia subtiliori et accuratiori veritatis cognitioni et perceptioni plurimum obfuisse apparet. Nec magis recte primos illos sapientes putatum est statim scholas habuisse et

magisterium exercuisse, aut continuo ad systema aliquod doctrinae condendum prouolasse, vt nos vulgo solemus; forte illi vix, nec nisi sero, ad plures opiniones inter se coniungendas et comparandas processerunt; sed a singulis, contemplantibus res et euenta vel casus, singula iudicia communicata sunt familiaribus, ab his vulgata, inter gentiles, tribules et populares; donec, pluribus iudiciis inter se copulatis requireret res auditionem intentiorem; ita nomen magistri subnatum; mox affectatum; pluribusque magistris se deinceps excipientibus, exorti sunt certi ordines, classes aut tribus, et dehinc sectae, si diuersae opinationes incidissent. Hoc modo Chaldaeos et Magos et Brachmanes prodiisse crediderim; vt philosophi ad leges scribendas ciuitatibus arcesserentur, serius factum esse, putabimus: multo magis in Oriente, quando ne nunc quidem, quod admodum saepe mirationem mihi fecit, philosophiae aliqua ratio habita est in condendis imperiis et scribendis legibus: etiamsi Magos et Brachmanes in regum quoque contubernio habitos esse haud ignorem; at anterioribus aetatibus philosophi adstupentes quidem habuere multos, at paucos sibi assidentes; etsi auctoritatem non modo doctrinae, verum etiam diuinioris naturae, consequuti erant, et facile consequi potuere. Fuere haec, et sunt adhuc, communia populorum barbarorum, vt ingeniosiorum seu prudentiorum, praecipue senum, iudicia et consilia ac monitus, vel opinionum phantasia conceptarum ludibria, visa et fraudes, facile admittant, quid? quod eos homines quoque in daemonum commercio

mercio versari credunt; ita vt ii facile inter ceteros auctoritatem principatumque adipiscantur; ipsis quoque principibus ac regibus reuerentiam et metum iniiciant. Porro et illud commune est, ex iisdem hominibus alios deflectere studia ad divinationes, praestigias et artes magicas. Communia haec fuisse philosophantium in Oriente, obseruatum est a veteribus: v. Strabo XVI. p. 762. et lib. I. p. 23. Diodor. II, 29. Scilicet iis, qui in his disputationibus versantur, ante omnia est exuenda vita, in qua ipsi degunt, et referenda est mens ad eorum hominum et temporum conditionem, morem et habitum, quorum opiniones sunt enucleandae, alioqui frustra laborant de toto hoc rerum genere.

Secundum ea, quae modo exposita sunt, ista phantasmata, (quo nomine appellare placet opiniones symbolice aux allegorice expressas, quae abstracta erant in personas mutata, mox pro diis aut geniis aut aliis habita naturis,) variis fuere instructa modis, formis, viribus et fatis, ex quo semel coeptum erat, ea, quae iis tribuerant, vires et effecta, tanquam res vere actas et gestas enarrare, et opinata in historias mutare. Ita tradita pro veris factis habuere sectatores, vt Indorum philosophia, quae adhuc in nostris libris circumfertur, satis docet, ex similibus doctrinis, in narrationes versis, coagmentata. Multarum autem harum narrationum memoria intercidit, ita vt aliarum cum iis coniunctarum ea, quae supersunt, nec enodare, nec a qua origine, opinione et phantasmate processerint, assequi possis, ideoque per-

peram operam in iis eruendis ponas: quod ipsum Indorum exemplo satis constat.

Iam hoc idem in antiqua Orientis philosophia, hoc est in opinionum illa, aquarum more vndique corriuatarum, colluuie sic se habet, quae a singulis ortae, ab aliis acceptae, aliisque iterum traditae, tum per collegia doctorum hominum, Magorum, Chaldaeorum, Indorum, propagatae, in doctrinas abiere, atque etiam litteris fuere consignatae; nec statim, quod iam monui, ab initio interpretem auctori superstitem ac scholam ab auctore conditam habuere, vt ad vnam eandemque formulam iisdem verbis conceptam ad seriores aetates doctrina magistri propagaretur; nec nisi serius scholae et sectae extitere, maioribus incrementis posthaec subsecutis: ita multas antiquiores doctrinas mature aut intercidisse aut sensum earum non intelligi necesse est. Etsi in his memorabile dixerim esse hoc, quod Magorum et Brachmanum fuere collegia et sodalitia, Aegyptiorum autem sacerdotum familiae coaluere: vnde etiam arguitur Pythagoras, dum sodalitium ipse instituit, Orientis philosophis plus tribuisse quam Aegyptiis; quod etiam ex symbolis ab eo adhibitis intelligitur.

Fac porro has doctrinas nonnisi per symbola expressas et efformatas ad alios peruenisse, quibus sensus eorum et significatus esset eruendus; eadem symbola, ritus et caerimonias propagatas esse ad finitimos populos, ab his ad remotiores: idque contigisse in omnibus Orientis religionibus in Asiam minorem, Graeciam et Italiam propagatis: mirabimur ne eas omnem fere habitum pristinum

exuisse

exuisse *b*)? Zoroastris doctrina, quaecunque illa fuit, per se et in primordiis fuit simplex; ab initio *lux et caligo;* at in eadem mox potestates, δυνάμεις, angeli; eaque doctrina infinitis interpretationibus onerata; vnde sunt orta placita accepta ab aliis, aut improbata, mutata, submissis nouis variata, adiunctis aliis aut demtis; per haec via facta sectis: quarum placita nec ipsa intacta mansere, sed nouis opinionibus et interpretationibus ea aucta et variata; ita Zoroastrica et Chaldaica permixta, alia etiam adsumta e Mose (cuius tamen philosophia omnium aliarum erat simplicissima, et se etiamnum potissimum hac sua simplicitate, in rerum origine inprimis, commendat) et a Iudaeis, qui ipsi adsciuere alia ex istorum doctrinis; alia ab Aegyptiis petita. Atque hoc modo *philosophia Orientis*, quam vocamus, tam multa ac varia, temere ac consulto attexta, coniuncta et permixta habuit, vt omnis notio vocis et rei sit vaga et incerta; hoc habitu tamen ea insinuata, partim aucta, variata, coaluit cum philosophia Graecorum, Alexandrinorum, serius Pythagorico-Platonicorum. Atqui, vt iam professus sum, fuit Graecorum philosophia ab aliis diuersissimis primordiis ducta, aucta postea doctrinis Aegyptiis Phoenicumque. Cum Graeci progressi essent a cultu rerum a maioribus pro sacris et sanctis, etiam potentiore natura iis indita, habitarum, per simulacra mox effictarum, et ritibus sacris celebratarum: iidem vtique, quod nec mireris, de origine

b) Multa huius generis exempla illustrata sunt in Comment. de dea Comana Vol. XVI. Commentat. Soc. R. Sc. Gotting.

origine mali parum laborarunt; etsi mala a nonnullis sibi ignotis metuenda esse censerent, ad Moeras et necessitatem ea referre contenti.

Diuersissima igitur fuere Orientis et Graecorum primordia philosophandi; coaluere tamen vtraque aliquando; idque praecipue deberi puto hominibus et studiis Alexandrinis, partim ex situ vrbis in finibus Asiae positae, partim ex recepta philosophia Platonica, quae homines procliuiores reddere potuit ad Orientis placita recipienda, quam Aristotelica, quae, recentior et nouitate sua forte praeferenda, tamen fuit posthabita. In Graeciam inducta fuerant mature nonnulla ex barbarorum hoc est Orientis, Phoenicum et Aegyptiorum, ritibus, et placitis, seu philosophia, h. e. opinionum farragine. Serius tamen, philosophiae melioris luce inter Graecos sparsa, ea ipsa ad rationis melioris et politioris subtilitatem sunt exacta et constituta. Hoc est, quod videmus Graecos suos religiosos mythos duxisse a Chao, elementis rerum et naturis in personas mutatis; qua de re iam satis disputatum est in Commentatione de Theogonia Hesiodi *e*), et aliis in locis.

Prolusum tamen aliqua ex parte est ingruentibus serius peregrinis religionibus et paratus iis aditus prauo Graecorum et Romanorum scriptorum vsu comparandi numina et religiones patrias cum diis aliorum populorum, hosque pro iisdem cum suis

e) In Soc. R. Sc. Gott. Commentationibus Vol. III. Hist. p. 125. In Theogoniis vtique prima vestigia sensus elegantioris et venustatis agnoscere mihi videor.

suis habendi; turbata ita est omnis religionum veritas historica, et patriorum sacrorum sanctimonia. Successit alia subtilitas philosophantium de diis, quorum multitudinem ad vnum Iouem seu Solem referre studebant: qua de re vel vnum Macrobium inspicere satis est lib. I. Saturn. c. 17 sqq. vbi etiam contenditur, Liberum esse eundem cum Sole, sicque etiam Martem, Mercurium, Herculem, et alios. Etsi, si ad antiquiora animum referas, similem quodammodo rem actam esse videas a Stoicis, qui fabulas Homericas philosophico acumine modo physicis modo ethicis rationibus accipiendas esse contendebant: qua de re in Excurss. ad Iliadem et ad Apollodorum satis multa sunt dicta.

Iam si superstitiones, de quibus egi, magna ex parte a philosophicis quodammodo rationibus repeti forte possint, successere tamen aliae pro commentis, somniis, et fraudibus habendae, mente per phantasiae errores obscurata: duobus maxime modis: primo enim coeptum est, diuersas ac diversi generis superstitiones copulare et nouum inde figmentum componere, tum ad fraudem et ludificationem aliorum nouis commentis id variare, refingere; et per haec ad *magiam* peruentum est.

Ex priore more miscendi superstitiones *Zoroastreas* et astrologicas, vulgo dictas *Chaldaicas*, processum est ad transferendas eas *ad religiones alias, Phoenicias, Iudaicas, Aegyptias, Graecas et Italicas, serius ad Christianas* quoque, cum his miscendas, ad noua commenta ex iis confusis producenda; idque modis, et artibus, variis: inque his, Pythagoreo-Platonicis subtilitatibus. Haec sigillatim perse-

persequi aliorum studiis relinquo: propositum mihi est, ea tantum delibare, quae ad gemmarum figmenta et monstra spectant. Itaque mihi satis esto, genera potiora attigisse, et animos legentium aduertisse primo ad *communem harum superstitionum fontem, symbolici sermonis vsum et necessitatem*, tum vero vt intelligatur, ea, quae *ab illo primo fonte manarunt, per diuersas scaturigines, riuulos et canaliculos diffusa et diducta, admodum turbata, nouum colorem, naturam, et multiplicem corruptelam adsciuisse:* quorum discriminis obseruandi cura diligens est adhibenda, si recte de partibus aut de singulis iudicare volumus.

Per tot superstitionum genera materies immensa suppetebat fabricandis erroribus, fraudibus et artibus hominum seu fanaticorum, seu impostorum, cum plura essent, quae eorum studia incenderent: primum vitae mala, quibus ea obsessa est, in tanto calamitatum publicarum et priuatarum assiliente vndiquaque agmine, aut eminus minitante et animum metu exagitante; a quibus vt liberemur aut incolumes praestemur, lubenter audimus eos qui medelam certam pollicentur; altera ex parte haud desunt, qui ex credulitate aliorum quaestum faciunt: cuius generis immensa multitudo per ista saecula, de quibus agitur, extitit, impostorum, agyrtarum, circulatorum, magorum, quo quidem nomine interdum omnis illa turba nuncupatur. Diuersa ex parte stolida et infausta hominum propensio ad praescientiam futuri, innumeras praenoscendi et praedicendi futura artes et superstitiones peperit et aliis impertiit: per

quas

quas iterum alia fraudis nectendae et quaestus faciendi via est inuenta. Superuenerat studium prauum *miracula* et *prodigia* probandi, procliuibus mentibus, et affectibus in ea defixis. Inde iterum nouae animorum corruptelae, superstitiones, et credulorum hominum, omninoque plebis, ludibria, et fraudes. Exstitere eorum, quae Iudaeorum aetatibus mira et prodigiosa euenerant, aemuli praestigiatores. Ita Christi apostolorumque exemplis paria perpetrando se tueri voluit notus ille Simon magus: adoptarunt quoque eas opiniones alii imbuti placitis Pythagorico-Platonicis: quibus male vtebantur ad γοητείας suas; vt etiam Manes se cogere et in vitam restituisse exanimos iactarent.

Nec praetereundum est adminiculum fraudis ex ipso antiquo more per hieroglypha et symbola reddendi sensus animi et cogitata. Ars fingendi et formas imaginesque lineis describendi multum praesidii et adiumenti attulit nouis superstitionibus, et ex iis cepit lucri et quaestus plurimum; in fictilibus, aere, lapide, res symbolicas et allegoricas sensibus oculorum redhibendo. Cum itaque superstitiones astrologicae et magicae increbuissent, etiam iis effingendis metalla et lapides adhiberi coepere: vnde tanta inprimis gemmarum scalptarum copia in medium prolata est; magna ipsius artis corruptela, formis et figuris nouo more componendis et fingendis, monstrisque a natura abhorrentibus, abnormibus et odiosis: cuius generis omnino sunt gemmae magicae, et in his abraxas. Noua quoque monstra ex coagmen-

tatis

tatis diuerfarum religionum, fectarum et populorum figuris, Perficis puta et Aegyptiis aliisue, praecipue in myfteriis: vt plura funt in Mithriacis. Ex eo genere eft ipfe Aeon in Mithriacis, docte illuftratus a defiderato viro Zoega, et ex anaglypho exhibitus *d*). Manifeftum fit, in monftro confufa effe Perfica, Aegyptiaca, Chaldaica. Cumque hoc anaglyphum inter Mithriaca monimenta fit repertum, vt alia fimilia: in comperto habetur, Mithriaca eiusdem effe indolis et fuperftitionis mifcellae. Verum tanta eft huius generis monimentorum antiquorum copia, vt alia commentatione diligentius de iis agendum effe videatur.

d) *Bassirilievi* Tom. II. tab. LIX. vbi v. a docto viro obseruata, in quibus Orphica et Platonica comparat.

Epimetrvm V.

De gemmis aftrologicis et magicis inter amuleta habitis.

Simulacris deorum effictis et publice confecratis, cum antea rudibus ftipitibus faxisque religiofus cultus habitus effet, ex hominum indoctorum opinatione confentaneum effe vifum eft, ipfas *imagines deorum* prodeffe et mala depellere. Vulgaris itaque inter indoctum vulgus fuit perfuafio, vt a deorum fimulacris tanquam diis praefentibus opem peterent, numenque aliquod fimulacris ipfis ineffe crederent; tanto cum ftupore, vt de modo, ratione et veritate, quaerere vix auderent.

Translata

Translata est eadem opinio ad *materias* aut imaginum aut rerum diis consecratarum, vt et iis numen inesse crederent. Itaque cum diis, qui tutelam vrbium habebant, ipsa eorum signa, eodem loco habita, incolumitatem vrbium praestare visa sunt: ex quo genere Palladia sunt notissima; accessere τὰ διοπετῆ ξόανα. Ita natae superstitiones aliae ex aliis: vt solent errores hominum recta vtique ratione procedere, non animaduersa vanitate et vitio principii, vnde omnia, quae sequi aiunt, concidunt. Eodem modo cum *natura*, *elementa*, *astra*, in numinum loco haberi coepissent: *iis* in personas mutatis par cultus habitus, ex iisque eadem vis tuendi et medendi, bona et mala procurandi, manare credita est.

Secundum haec inprimis *astrologicae* superstitiones obtinuere, vt vim illam commentitiam, ex certa obseruatione ortus et occasus siderum, aut eorum positus inter se et respectu planetarum et zodiaci, lapidibus et metallis includi posse crederent: assignarent quoque auro, argento, aeri et ceteris metallis, planetas. Inde opinione occultae alicuius emanationis aut communicationis virium, gemmarum certarum et metallorum naturis inesse credita est relatio aliqua ad astra et intercursus occultus. Cuiusmodi superstitiones de lapidum virtutibus notae sunt vel ex Orphicis. Par fuit persuasio de occultis, interdum ex solo nomine et appellatione, herbarum virtutibus, et de appensis ex collo vel brachiis, iam ex Homero et ex Pindaro, (Pyth. III, 94.) notis. Pari modo satis esse visum est, si figurae siderum, earumue *characteres*, proprietates et *signa* arbitraria, aut vsu recepta, in

laminis ac gemmis scalperentur; ita et *aliae* res, veluti laurus inscripta vim habere credita est ad pericula fulminum auertenda, quia laurus iis non attingitur; simili superstitione oscilla, seu laruae Bacchicae, ex arboribus suspensae, vt vel ex Virgilii Georgicis notum est, grandines auertere, mox et laruae in gemmis signatae.

Antiquissima est memoratio huius superstitionis facta per *Theraphim* a Mose memoratos. Increbuerat illa primis temporibus inter Aegyptios, per *hieroglypha*, imagines deorum rerumque sacrarum referentia; quemadmodum vsus *symbolicarum* adumbrationum eorum, quae sentirent et iudicarent homines, per *figuras*, variis attributis et symbolis insignitas. Largam ex his succreuisse superstitionum messem in aperto est. Est enim *incredibile*, quantopere pronum sit ingenium humanum ad errorem permutandi caussas et effecta: qui plurimarum superstitionum fons et parens fuit, inprimis in iis, quae ritibus et caerimoniis vsu habentur. Vt vno exemplo defungar: ad initiandos mystas, et consecrandos etiamnum muneribus sacris, morti quoque instanti, homines, vnctio frequentatur, antiquo more honoris habendi, in aestiuis Asiae caloribus, mox sollenni ac religioso, accedente serius opinione, esse sacri olei vim ad medendum morbis, auertendas incantationes, et ad mortem placidam, vitamque post fata meliorem consequendam; cuius quidem generis opinata sunt plurima in vita communi.

Accessit tandem altera superstitio *carminum*, seu formularum, quibus, cum a diis opem implorassent

et

et obtinuisse ab iis crederent *a*), vim arcanam, cogendi quoque deos, inesse putarunt. Itaque his etiam, si *scripta* essent, parem vim inesse, vt inter τὰ ἀλεξητήρια numerarentur carmina seu formulae certis verbis conceptae. A nominibus deorum, geniorum ac daemonum, deuentum est ad *litteras*, *characteres*, *ductus insolitos et ignotos*. Contaminauit haec superstitionum lues praecipue artem medicam flagitiosa et pudenda seu imperitia seu fraude, obuia iam in Catone de R. R. in Plinio et in Geoponicis. Scilicet ab omni inde tempore ars medendi superstitionibus omnis generis fuit obnoxia; cum aut omnino experimentis solis otiose se committerent nec eorum rationes explorarent, aut a rationibus, subtilitate physica et metaphysica praeconceptis, medici morborum incerta et caussas constituere vellent ante ipsorum morborum studiosam et prudentem notationem et scientiam. Vulgata fuit ars medendi superstitiosa, astrologica et magica, sub Romanorum principibus, et iam inter bella ciuilia. Egitque de ea copiose ac docte auctor praeclari operis historiam artis medicae tradentis *Kurt Sprengel* V. C. in Vol. II. Supersunt ex hoc genere sigilla medicorum oculariorum de quibus egere *Saxe* et *Walch*, et *Rich. Gough* Archaeol. Britann. Tom. IX. p. 227. Aggregata sunt ac permista plura inter se ab Alexandrinis,

a) Reuocemus in animum Aeacum pro Hellenibus preces facientem ad Iovem in calamitate publica apud Pindar. Nem. V, 17. Conceptis autem verbis preces faciebant, formulis verbisque sollennibus, iisque aliquoties repetitis: fere ad modum nostrarum *litaniarum*.

tum a Iudaeis, qui nomen Iehouae arcanum; tum et Elohim, Adonai aliaque, suggesserunt; alia quoque Christiani, qui siue a profanis ad sacra, siue ab his ad profana, errores et superstitiones traduxerant. In quo genere nomen Gnosticorum vidimus celebratum esse.

Memorantur itaque passim gemmae *magicae*, gnosticae, orphicae, cabbalisticae, astrologicae, mithriacae, ophiticae, Persicae, Indicae: namque etiam ad Arabes et Indos perlatae sunt superstitiones hae et praestigiatorum fraudes. Vtar equidem, cum Passerio, *gemmarum magicarum* nomine, tanquam omnibus communi. Praelatae ceteris gemmae colore insignes, aut nomine ipso fraudem adiuuante, verbi caussa, haematites, crystallus, adamas, ophites *b*). Multa de his sunt quoque carminibus celebrata, velut ab Orphicis et Marbodaeo. Mireris vero fuisse quoque viros doctos ac prudentes, qui vires has lapidum et metallorum arcanas pro exploratis haberent, easque ab astrologicis rationibus repeterent, vt vires astrorum in metalla transferrent ac deriuarent. Multo tamen magis inter prodigiosa referam, quod hae superstitiones per tot saecula regnum obtinuerunt, per physicas et philosophicas rationes demonstratae, (vt creditum est), primo per Platonicos seriores; theurgos, et mysticos; tum per Arabes, inter quos multi fanatici et impostores fuere, qui annulos, imagines et sigilla fabricati sunt ex trina caeli,

b) Collecta generis huius sunt multa et illustrata a viro Ven. *Velthusen*, in lib. *de amethysto* 1806. Adeundus quoque de Indicis *Sonnerat*.

caeli, terrae et aeris sympathia, hoc est, astrorum lapidumque naturis consentientibus: tandem per philosophos sequiorum saeculorum, maxime inde ab Alberto Magno, Marsilio Ficino, Hieronymo Cardano, Agrippa aliisque *c*).

Has gemmas, lapides, et laminas, cum alia, signa, sigilla, imagines, in domo habere satis esset, secum habere et gestare: mos et superstitio suaserat, vt ad auertenda mala, morbos, daemonum noxas, valerent, et pro *phylacteriis* essent; ab aurigis circensibus, etiam a militibus, vsu habitas esse multas, ipsa argumenta gemmarum docent. Scarabaeum, fortitudinis masculae hieroglyphum, in militum annulis Plutarchus memorat de Iside et Osiri p. 355. A. et Aelian. de Animal. nat. X, 15. Aliae gemmae scalptae *annulis* fuere inclusae, aliae, appensae e collo, vel brachiis, vt pro armillis essent, alligatae, appellatae sunt ex ipsa re περίαπτα, περιάμματα, ἐγκόλπια, vnde multae supersunt perforatae, more Orientis antiquo et seriore, etiamnum superstite; diuersae eae ab annularibus gemmis; ad signandum adhibitis.

Nomine vulgari haec et alia, quae simili vsu habita sunt, ex auro et argento, vt de Alexandri imagine narratum est ap. Trebell. Poll. in Quieto

R 3 c. 13.

c) Ex eo librorum genere inprimis sunt notabiles: *Petrus Arlensis de Scudalupis* in *Sympathia septem metallorum ac septem lapidum ad planetas*, et *Camillus Leonardus Pisaurensis* in *Speculo lapidum* 1533. Augustae Vindel. edito; Coniunctim ii sunt repetiti Paris. 1610. et Hamburgi 1717. adiecta *Magia* astrologica Petri Constantii Allinei Villanovensis. Conf. *Chiffletum* ad Macarium p. 125. et *Tiedemann. de magia* cap. extr.

c. 13. veniunt *amuletorum*, quod Plinio est vsitatum; in Oriente, *Talismanum*, quod ex hebraico alii ex Persico nomine deducunt: verum de his libri sunt inspiciendi, qui de toto hoc genere agunt; inprimisque *Tiedemann de magia* (p. 102 sqq.) nam *Athanas. Kircherum* (*Oedip. Aegypt.* Tom. III. Syntagmate 19.) *Pignorium* et alios, qui de *amuletorum* superstitione ipsi superstitiose scripsere, nemo nunc cum fructu inspexerit; etsi et aliae res iisdem superstitionibus consecratae eodem nomine comprehenduntur, vt imagines, anaglypha e lapide vel aere facta.

In gemmis varietas notatur *naturae et artis*: Naturae, propter arcanas virtutes iis, ab astris impertitas, inesse creditas, interdum ex colore d); artis, ex sculptura aliqua mirabili. Eleuat superstitiosas inscitior scalptu-

d) Ex vi electrica vel magnetica. Iam apud Plinium de hac superstitione magorum plura leguntur. Inter haec lib. XXXVII. S. 40. gemmis, colorem vini habentibus, magorum vanitate ebrietati resistere, aliis, alio colore, mala auertere creditis, subiungit: *nam smaragdis quoque similia promisere, si aquilae scalperentur aut scarabaei: quae quidem scripsisse eos non sine contemtu et irrisu generis humani arbitror.* Fraudem geminatam deprehendimus eo, quod Plutarchi nomine venditatus liber de fluuiis p. 1155. de Sagari Phrygiae flumine memorat; reperiri in eo lapides αὐτογλύφους, a natura insculptam Matris deum imaginem referentes, quam qui secum habeat, omnis metus expertem habet animum: τοῦτον τὸν λίθον ἐὰν εὕρῃ τις σπανίως εὑρισκόμενον, ἀποτεμνομένων οὐ ξενίζεται, ἀλλ' εὐψύχως (non ἐμψ.) φέρει τῆς παρὰ φύσιν πράξεως τὴν ὄψιν. nisi locus laborat, accipio de Gallis per insaniam praecisis sibi genitalibus, vbi ad se redierint, non obstupescentibus, sed aequo animo iacturam ferentibus.

ſcalptura; argumentorum dilectus ex ſuperſtitionibus certi generis iam aliunde notabilibus et notatis, verbis quoque et ſiglis, vſum, cui deſtinata gemma eſt, arguens; ſymbolicae et allegoricae, a Graecorum tamen Romanorumque more et indole alienae, ad religiones barbarorum Aſiae et Aegypti, eorumque ſenſus, ſuperſtitiones et artes, plerumque effictae; ita quidem, vt aliae figurae ſcalptae Aegyptium, aliae alium morem et habitum referant, aliae certarum religionum arcanarum, ſuperſtitionum, artium et praeſtigiarum, indicia, veſtigia et notas habeant. Inter barbaros fuere inprimis *Phrygum* religiones Magnae Matris deum ſeu Cybeles aliisue nominibus, ſpecie et nomine multiplici, celebratae, cum qua Dea quoque Syria conuenit, ad naturam genetricem deſignandam. Subueniunt illuſtrandis gemmis, numi veteres magno numero Aſiaticarum vrbium.

Aegyptiacas religiones (v. Euſeb. Praep. Evang. I, 7.) multae gemmae aperte exhibent, hieroglypha, Oſirin, Iſidem, Horum, Cneph, Anubin, Serapidem; antiquiores religiones et Aegypti aetates diſcernere aut declarare haud licuit; ſunt figurae in iis obuiae ex temporibus Ptolemaeorum et Romanorum, ſacris Iſiacis in Italiam illatis; Alexandriae et ab Aegyptiis inde a Ptolemaeis regibus ſculptas eſſe credere licet, commendantes ſe quodammodo Graeca elegantia, continuato ſtudio per tempora ſequentia, florente etiamnum arte ſub Antoninis. Vtile erit iis, qui in hoc genere curatius explorando operam poſituri ſunt, cum gemmis numos Aegyptios comparare; de

quibus praeclarum Zoegae opus extat; mihi enim in singulis rerum partibus excutiendis otium et opera haud suppetebat. Num antiquiorum Aegypti aetatum sculptae gemmae supersint, mihi quidem haud liquet; doceant nos ii, qui earum gemmarum copiam tractant, inprimis in Museo Imp. Napol. Paris. Etiam *vitreas* gemmas repertum iri suspicari licet ex iis, quae nostra aetate de Diospolitana fabrica gemmarum vitrearum et murrhinorum factitiorum memorantur; Praeiuerat his Periplus maris Erythraei p. 3. Maior tamen est numerus formae monstrosioris per seriorem superstitionem et artem, vt quatuor alarum, additarum Anubidi et aliis; in quibus tempestates anni aut mundi plagas designari putant.

Multo maior est copia gemmarum, quae *Aegyptias* quidem religiones referunt, sed multis modis *variatas et corruptas* adscitis et admixtis aliis superstitionibus, figuris, attributis, litteris: quas sigillatim annumerare, haud esset pretium operae; nec magis volumina, in quibus hae gemmae cum ceteris expressae sunt aere aut illustratae a Montefalconio aliisque vulgo notis *e*).

Aliam classem et ordinem constituere licet *astrologicarum*, aut nihil aliud quam astra, singulas stellas, aut zodiacum, aut singula ex iis signa, animantia, exhibentes, aut alia, etiam deorum et mythica, Graeca et Romana, apposito astro. Leo et Taurus, admodum obuia sunt, etiam in Graecarum

e) Adde Recensum gemmarum *Jacobi Tassie: Descriptive Catalogue of a general Collection by R. E. Raspe* 1791. Tom. I. p. 58 sqq.

carum vrbium numis; dubito an ea ex Aegyptiis translata sint. *Taurus cornipeta* vernum sidus esse potest in caelum quasi enixum; an hoc quoque in numis Siciliae, Italiae, aliisque inde ductum putabimus? Probabilius videri potest, translata esse huiusmodi nonnulla ex Aegypto in Siciliam, Italiam, vrbes Syriae Graecas, vt in numis Comagenes scorpius et capricornus.

In ea classe habentur quoque gemmae doctioris et elegantioris scalpturae, forte nec ad hoc genus referendae, cum nihil aliud superstitionem magicam referat quam Sol, Luna, astrum appositum: quod facile intelligitur inspectis *Gorii gemmis astriferis*, a Passerio editis et illustratis. Ita capricornus Augusti horoscopus in gemmis et numis occurrit. Contra habentur annuli et gemmae ad hunc vsum non scalptae, serius forte amuletorum loco adhibitae; ita imago *Herculis* Diodoro referente lib. V, 64. extr. et Alexandri imago, vt iam supra monitum ex Trebellio Pollione. Quid? quod etiam argumenta libidinosa occurrunt, ex Bacchicis initiis, in censum tamen huius generis venientia, respectu, vt suspicor, mulierum fecunditatem et prolem votis expetentium.

Verum sunt aliae astrologicae, in quibus manifestum fit, seu praedictionis caussa, seu arcanae artis auerruncandi mala, *thema natalitium* esse expressum, aut aliis superstitiosis vsibus eas inseruiisse. *Mythos Graecos Romanosque* eae passim exhibent, etiam res e vita petitas. Credere licet, esse in his multas, quibus serius astrum incisum fuerit, forte ab impostore, qui suis artibus eas

 accom-

accommodare voluit. Sollennia argumenta porro funt ea, quae spectant *ad naturam rerum*, deos salutares, σωτῆρας, omninoque per religiones seriores et initia nobilitata numina: Cybelen, Dianam, Lunam, Hecaten tricipitem, Aesculapium, Dioscuros, Herculem, Mercurium, interdum attributis nouis, aut variatis formis *f*); etiam Aegyptiaca: Serapidem, Isidem, Horum, Anubin, appositis astris, etiam septem errantibus *g*).

Persicas

f) Venus caelestis huc referri potest radio signans Scorpium in globo (apud Gorium tab. 68.) nisi verius Musa est Vrania; vt tab. 69. Vraniam interpretantur, tenentem globum cum Scorpii sidere; Genium tamen facile agnoscas; male quoque laudatur e numo Pertinacis, mulier, quae globum caelo demissum excipit; est enim mulier caelum versus manus extendens, cum adscripto: *Prouidentia deorum*; quod inspecto numo facile assequaris. at LXVII. est Diana lucifera, apposito globo radiato: artis iam serioris. Ex religionibus Syrorum expressa est passim *Athergatis*, et in gemma ap. Gorium tab. 77. (*Capello* 209.) *Venus Paphia*, de qua nuper egerat, quem ereptum bonis litteris lugemus *C. G. Lenz*. (cf. *Gött. Gel. Anz.* 1808. p. 2073.) Occurrit ea quoque in numo Pergamenorum cum capite Eurypyli, quem in medium protulit Ill. *Choiseul Gouffier* pl. 50. iam antea memoratum a Spanhemio et Frölich *notit. Element. numism.* p. 231. Obseruaui quoque gemmas et numos passim consentire in vnum idemque argumentum: vt in Ioue Argaeo.

g) Est quoque horoscopus vrbium, ex numis cognitus et illustratus. v. *Barthelemy Mem. de l'Acad. d. Inscr.* Tom. XLI. p. 513. cf. *Neumann.* Numi Tom. II. p. 30. Regiones scilicet, vrbes, terrae, erant assignatae certis signis zodiaci; variata opinione, qua *Genii locorum et vrbium* ferri vulgo solebant, vt Virgil. Aen. VII, 136. *Geniumque loci.* Coniuncta notio *dei tutelaris.* ἐγχωρίου.]

Persicas religiones paucae gemmae referunt, et pauca anaglypha, et in his nonnulla cylindri forma facta. (vt apud Montfauc. *Antiq. expl.* Tom. II. pl. 135, 1. et ap. *Com. de Caylus.*) Frequentiores sunt eae, quae Mithriaca offerunt, genus superstitionis maxime frequentatum sub Antoninorum et Commodi tempora. Impostores Iudaeos arguere videntur nomina dei Iao, Adonai et alia. Christianos in paucis deprehendi; ap. Macarium tab. 5. est columba cum fronde arboris, et in altera parte Ιαω. Αβρασξ. Αδωναι. Occurrit quoque vox: Μεσσιας. Hactenus concesseris Iablonskio contendenti Christianorum, scilicet catholicorum; gemmas huius generis fuisse nullas sed tantum Gnosticorum et Basilidianorum. v. *Diss. de Abraxas Miscell. Lips. nov.* p. 79. Vol. VII.

Sunt gemmae, *Romanorum* deorum effigies et attributa, vt Cornu copiae, manus votiuas, apotelesmatibus accommodatas, exhibentes, pleraeque tamen cum attributis Aegyptiacis *h*), aut inuerso modo Isidem cum Fortunae attributis; tandem etiam *Panthea* signa, superstitionibus multo magis opportuna; nisi hoc commentum pantheorum mythis et religionibus miscendis nouam opportunitatem fecit.

Enimuero infinitae esset operae, omnes variandi modos enarrare: accedunt enim Phrygia, Chaldaica,

h) V. c. Apollo et Sol cum flagro, Osiridis exemplo, Mercurius criophorus, adscriptum tamen: sic Ζευς Σάραπις. Et apud Macarium nro. 105. Iuno cum hasta adstans, a tergo Cαxαωs σοφη Αδωνxι. Priapus cum Phanete Orphicorum permutatus esse videtur.

daica, Syria, ex quo coeptum est a Graecis, numina patria Graecorum et Romanorum substituere et miscere diuersa nomina et religiones: qua de re disputatum est in Commentat. de dea Comana. Commentat. Soc. R. Sc. Gott. Tom. XVI. Adeo permutata aut composita aut confusa fuit omnis antiquitas; fatentibus quoque scriptoribus, vt, noto loco, Hieronymo, aduers. Iouinian. lib. II. (extr. p. 66. et haud longe a princ. p. 52 sq. ed. Frcf.).

At mihi procedendum est ad genera gemmarum notiora et frequentiora; et in his primo loco ad *Abraxas*, nomine vulgatissimo, modo laxius, modo recte de certo genere lapidum. Qui proprie ita dicuntur, magno numero obuii, exhibent figuram armatam cum flagello Osiridis et clipeo, capite galli gallinacei et serpentibus pro pedibus: exemplo petito ex Aegyptiis Osiridis et Serapidis, sed attributis mutatis, symbolicis haud dubie; sed de quibus sollicitus esse nolim; apparet saltem auerruncum deum seu daemonem declarari, ἀποτρόπαιον, malorum depulsorem i). Variant tamen attributa, et ipsa figura ac species monstri; adiectis litteris Ιαω, etiam aliis vocibus, interdum et septem vocalibus, respectu forte septem angelorum. Permistas agnoscas superstitiones Aegyptias, Iudaicas,

i) Caput galli gallinacei ex eo repetitur, quod ales Soli sacer esse fertur: vt ap. Plutarch. de Pyth. Orac. p. 400. c. Apollinis manu eum tenentis signum memoratur. Et apud Pausan. V, 25. pictus erat in scuto Idomenei, qui a Sole genus ducebat. Solem itaque per monstrum designari creditum est. Sol cum flagro etiam in numo Elagabali conspicitur.

Iudaicas, Christianas; Gnosticas praesertim, vnde et eo nomine gemmas eas appellare vulgo erat solitum; Basilidianas et Valentinianas appellarunt alii. Mithriacas superstitiones multae gemmae, magicae quoque, exhibent: addita in nonnullis barbara vox Αβϱασαξ, de qua, Coptica forte, vt Münterus V. C. suspicabatur, multa disputata sunt; probabile fit, nomen fictum declarare numerum per litterarum valorem constitutum 365 dierum, vt adeo annus, et per hunc Aeon declaretur: quem alii totidem numero caeli orbes interpretabantur. Basilidem aiunt vocem reddidisse patrem μονογενῆ, et λόγον alios. Obseruatum est lapides fere esse adhibitos iaspides virides sanguineis maculis distinctos, heliotropios nomine Plin. XXXVII, 10. f. 60. vt superstitio etiam hunc dilectum constituerit. Voces Ιαω et similia nomina (ludunt enim in litteris vocalibus A. E. I. Ω.) occurrunt etiam in aliis gemmis, et pro monstro leo, ore mordens caput bouinum; quod ad astrologiam spectare putatur; etiam vox Abrasax in gemmis cum Horo insidente loto. Visitur in nonnullis Sol, alatus, cum virilibus erectis; tantopere variat superstitio in toto genere; nec tamen digna satis, vt in his hora pereat.

In tanto figuras variandi studio sectari auctores *monstra* apparet. Sunt ea vel mythica, et symbolica a Graecis et Romanis iam ante frequentata, vel Aegyptia aut alia; aut noua, ex pluribus formis composita, indocta pleraque et informia. In prioribus habentur: Medusa, Harpyiae, Sirenes, gryphes Apollinis, chimaera, laruae, locus, Comus,

Bonus

Bonus Euentus; in altera classe sunt nouae formae ex superioribus compositae, maxime ex Aegyptiis, additis quoque nouis symbolicis: quae inspecto Capello et Gorio sponte se offerunt. In monstris his superstitiones ad fraudes aliis faciendas, rerum miraculis ante oculos positis ab impostoribus et agyrtis, cognoscere in promtu est; eoque merito inter *magicas*, seu magicis fraudibus inseruientes, habendas.

Nec vero harum gemmarum omne genus seriorum aetatum, inde ab Alexandrinis, aut ab Antoninórum inde tempóribus, aut, vt vulgo aiunt, tertii et quartii post C. N. saeculi *k*), fetus est habendum; increbuit tantum vsus et superstitio tunc inter homines vel maxime. Antiquior longe mentio est gemmarum *magicarum*, igitur etiam vsus. Memoratur apud Clementem e Graecis quoque Execestus, Phocensium tyrannus, qui duas gemmas habuit monentes de imminente malo et periculo *l*).

Ceterum in harum gemmarum numero paucas esse arte et opera probandas iam dixi, exceptis non-

k) Nec Zoega p. 549 sqq. et p. XXIII. est accipiendus, de inuento talium gemmarum, sed de vsu frequentato, cum ad noua mysteria, theurgica, gnostica, magica, chemica, traducti fuere characteres hieroglyphici, vero eorum sensu fere obliuione iam extincto.

l) Clemens Alex. in Stromateo I. p. 399. (Sylb. p. 334.) — *δύο δακτυλίους Φορῶν ('Εξήκεστος) γεγοητευμένους, τῷ ψόφῳ τῷ πρὸς ἀλλήλους διῃσθάνετο τοὺς καιροὺς τῶν πράξεων: ἀπέθανε δὲ ὅμως δολοφονηθεὶς, καί τοι προσημήναντος τοῦ ψόφου· ὥς φησιν Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Φωκέων πολιτείᾳ.*

nonnullis, quibus, olim in mundo et apparatu habitis, serius praestigiatorum manu et opera appositum est astrum, aut figura scalpta, magico vsui destinata; reperiuntur inter eas nonnulla, quibus ab indocta manu sculptura deterior monstri vel hieroglyphi est apposita. Est in his Ptolemaei caput ab Aulo scalptum, monstrosis figuris additis foedatum. Contra immensa copia est lapidum vix dignorum, vt Musei partem constituant, indocte et inscite scalptorum; etiam inchoatae operae, delineatis tantum, scalpro terebrante admoto, figurarum extremis partibus: vnde, cum informi adhuc sint adspectu, faciendae fraudi opportuniores eae visae sunt. In eundem censum referam icunculas ex aere vel argilla inscite factas, quae passim pro antiquissimis Etruscis habitae sunt, v. c. in iis quae apud Com. de Caylus occurrunt, Tom. V. tab. 37. et 32. Omnino in ista rerum antiquarum farragine multa huius generis occurrunt, gemmarum et sigillorum scilicet, inter Aegyptia et Etrusca, quae a magicis impostoribus sunt profecta. Infimo loco habendae sunt magicae gemmae nil nisi *verba barbara* aut *litteras* solas et *ductus* obscuros exhibentes; etsi interpositis vocibus Graecis, appositis quoque nominibus angelorum aut mysticis diuinae naturae, saepe declaratis per vocales variante positu, comparari solitis cum septem stellis errantibus: de quibus videre licet nonnulla docte obseruata a Barthelemyo l. l. *Memoires* XLI. p. 515 sq. in Inscriptionem ad Miletum vrbem spectantem. Egerat quoque de his vocalibus et sonis septem fidium lyrae *Gesnerus* noster in *Commentar. antiqu. Soc. Gott.* 1751. Tom. I.

Superest

Supereſt genus nomine et forma mirabile, *ſcarabaeorum*, ſcarabaeum ſacrum referens *m*), Aegyptiorum hieroglyphum fuiſſe ſatis conſtat; ad ſolem referunt, etſi incerta ſymboli notione et cauſſa, iam apud Plinium (lib. XXX, 11, 30. Euſeb. Praep. Evang. III, 4.) Egit de hieroglypho Aegyptiorum docte et accurate *Zoega* (de Obeliſcis p. 446.) etiam de vſu in gemmis ſcalptis, quem iam antiquitus Aegyptiorum fuiſſe haud dubito, ſerius magicis artibus adhibitum. Mirationem tamen mihi facit, quod ſcarabaeos multos ſeruant Muſea, Etruſcos vulgo dictos, ſeu Graecae artis antiquiſſimae; quorum vnde tandem et quomodo tanta copia ex Aegypto in Italiam allata eſt? fit igitur mihi probabile, commerciis inter Italiam et Aegyptum habitis, gemmas ſcarabaeorum ſpecie et forma elaboratas in Italiam eſſe apportatas, in quibus Graeci ſua argumenta ſculpſerunt; vnde ſerius eae affectatae ſunt ab impoſtoribus forma ludibrio vulgi inſeruiente. Aliae gemmae inque his etiam ſcalptae, ex Aſia mercatu per Syriam et Aſiam citeriorem, in Graeciam et Italiam fuere apportatae, et ſimul cum his diſſeminatae fuere ſuperſtitiones, quibus illae inſeru erunt, cumque de his nonniſi ea, quae mercatoribus narrata erant, comperiſſent emtores, rerum Orientis parum periti, mirum non eſt, ſi noua, diuerſa et aliena commenta, ab his inuenta et excogitata, omnis antiquitatis Orientis notitias corruperunt.

m) Cf. Beckman. ad Mirabil. Ariſtot. p. 268. Iam ap. Plin. XXXVII. S. 40. ſcarabaei ſcalpti memorantur.

EPIME-

Epimetrvm VI.

De artis fingendi et sculpendi corruptelis ex superstitionibus et peregrinis religionibus.

Profectà quidem est ars fingendi et sculpendi ea, quae oculorum sensui occurrunt, a naturali aliquo studio ea, quae sensibus cognita sunt, imitandi; hoc tamen ingenia iam aliquantum exculta desiderabat, antequam artis nomen sumere sibi posset; antiquior eius studii vsus fuisse reperitur in communicandis notionibus et sensibus animi, qui proficiscebatur a necessitate in vitae humanioris elementis declarandi aliis animi sensa deficientibus rebus, quas obtutui subiicere aliquis vellet, nec nomen ac vocem haberet, qua aliis eas designaret; rudi itaque manu sculpere aut pingere studuit. Sequuta est mens humana in hoc quoque eandem rationem, qua in sermone vsa erat in vocibus inueniendis ad sensus animi aliis communicandos. A notis ad ignota, similitudine aliqua, quae inter vtraque intercederet, obseruata, ille progrediebatur. Vnde apparet, consilium exhibendi qualicunque modo aliorum oculi et animi sensibus percipienda ea, quae vellet ab eo nosci, symbolicam naturam habuisse, vt declararentur res ignotae similitudine aliarum rerum iam notarum. Fuisse haec prima plastices elementa, vti et sermonis, nominum rebus imponendorum, manifestum est: quod per ea, quae in Americae populis obseruata sunt, pariter atque

in Aegyptiis, confirmatum esse constat. Species et formae rerum adumbratae, quamuis parum scite, dicta vulgo *hieroglypha*, multis modis postea variata, prima plastices et picturae elementa constituerunt. Vsu et temporis progressu, etiam, si eaedem aut similes, nouae tamen res, aut cogitata de iis occurrebant, quae declarare necesse erat, eadem aut similia delineata, adhibita sunt; ita certis symbolis inuentis vti iam homines videri poterant. Ex his primi mythi ortum habuere; ad imaginandi vim, ad phantasiam et phantasmata, reuocare necesse erat cogitata mentis; et processum ita est, id quod docet antiquior doctrina Graecorum, in principiis physicis et metaphysicis scholae Ionicae, inde a Thalete, tum Heracliti tenebrae, nouis symbolis inueniendis et consilio accommodandis, vsque dum copia vocum, easdem res denotantium, vsu succreuerat satis idonea; ita enatae sunt voces, quae essent rebus quibuscunque propriae; nunc, sermonis vsus melior subsidiariam symbolorum operam indies magis magisque contemsit, adeoque etiam scripturam symbolicam, et hieroglyphicam; nec nisi in sacrarum rerum ritibus et religionibus vsus symbolorum durauit: etiam in philosophantium conatibus: praecipue in mysteriis: cogitatis animorum per ritus et pompas exhibitis. Habuit ex his caussas suas omnis apparatus sacrorum; et ipsae statuae signa et effigies deorum; et per haec ars fingendi et pingendi initia sua.

Notionibus naturae diuinae auctis et variatis noua inuenta sunt symbola ad eas declarandas

ars itaque variauit quoque sua figmenta; robur virium, per centimanos, prudentiam per tria Iouis capita, et sic porro alia, reddidit; ducta inde monstra antiquitatis, et pari modo fabulae, vt adhuc apud Indos et alios, ita quoque apud Graecos. Seruataeque effigies et formae religionibus consecratae, etiam serius, iam quoque vsus ignorata necessitate ac caussa, et monstrosa simulacri forma iam diu displicente. Miramur Graecorum *theogonias* ac *cosmogonias*: atqui eae non alium habuere ortum quam necessitatem vtendi symbolicis caussarum et effectuum denotationibus in rebus physicis et diuinis constituendis. Vt in Oriente per Aeones aut Daemones deductae erant potestates, δυναμεις, demiurgicae, rerum, quae inde a primo Ente *emanasse* vulgo sunt dictae: ita ab Hellenibus omnia fuere per τὸ γεννᾷν, et per *stirpes et generationes* disposita; cum autem in mundo visibili subsisterent, ea ex chao deduxere per τὸ Νεῖκος (seu per Eridem) et τὸν Ἔρωτα, et inde reliqua, abstractis in deos versis, generatos alios ex aliis; hocque, seu Hellenicum seu iam antea Pelasgicum symbolum, ortum declarandi, non modo poetis, quibus inexhaustum fontem figmentorum suppeditabat, verum et in philosophandi elementis est seruatum; nec rerum ortus per Monadem et Dyadem abhorrebat.

Soli Graeci seu naturae aliquo beneficio seu felici casu eo fuere adducti, vt in corporis humani formis reddendis consisterent, nullo symbolorum vsu et respectu habito, sed id agentes, vt formae humanae similitudinem studiose exhiberent, mox et pulchritudinem, tandem absolutissimam,

 imagi-

imaginandi vi assequendam, speciem; atque hoc singulari studio factum esse credimus, vt Graeci soli fuisse dicendi sint, qui sensum pulchri haberent, artemque fingendi, tum artes omnino reliquas, perficerent.

Seruata sunt ex symbolica ratione tantum ea, quae aut pulchritudinem variarent, per sexum et aetatem, et statum, aut per attributa, aliaque externa, quae non obtunderent sed acuerent sensum pulchritudinis et voluptatem inde perceptam. Cum, in antiquiore ratione symbolica, a *cogitandi* modo ductae essent species et formae, nunc ab *imaginandi* vi et modo processit omnis ars, et placuere primo loco ea, quae formae elegantiam insignirent et conspicuam redderent, eiusque sensum commendarent ex ipsa re: maiestatem Iouis, Herculis virtutem, Veneris venustatem et sic alia. Prodiere signa ad formae praestantiam aliquam mente conceptam: Iuno, Minerva, Apollo, Musae. Quod si assumerentur peregrina, vt Bacchus, Cybele, Isis, refingebantur ea ad eandem normam pulcherrimae formae; ita nonnulla Thracica et Phrygia transiere in Graecam venustatem. Reiecta et spreta sunt alia quae notioni et sensui pulchrarum formarum repugnarent; seruata et recepta sunt alia ex mysteriis, praesertim Bacchicis, nonnulla quoque ex Aegyptiacis; verum omnia ad iucunditatem oculorum et sensus comparata; ipsa lasciuia Satyrorum et Silenorum. Contra nulli picti aut sculpti sunt *centimani*, nullus Iupiter oculis trinis, aut alia similia iis, quae Indi adhuc amant; non Apollo quadrimanus (v. Zenobius

...nes peregrinae Aegypti
... multoque magis per astro-
...nta informia et pudenda,
... tandemque extincta.
...udinis ac perfectae artis
... coepisset, substitit ars
...rum ducendis; cum ele-
...rum nulla requireretur,
... a redditae esse debe-
... fere ars credita est
... Retractam diceres ar-
... ad sua primordia de-
...ata, quam formas exhi-
... vsus habitus est pictu-
...litione, et in medio
...hroma esset, aut colori-
...n lumine et vmbra c): nec
... docte satis habita. Mox nec
...s est seruatum; sed est pror-
... inquinata ars permixtis infor-
...glyphicis et mysticis Orientis, ac
...lineatis scalpro aut penicillo.
...ab ipsa Graecae artis origine ad
...ta firmare videntur id quod
..., e symbolica loquendi hac
...ta ea et egena, effreni ima-
ginandi

... dixit Petron... ...ntiis
ac Sinis ... ...mi-
vero compe... ...nas
...xerint ... ...XV.
... dicta... ...nam
...nius ... ...e vi-
...tius ha... ...nenses.

animi, hoc est abstracta actio, redderetur per speciem ad sensus accommodate. Nunc quoque in antiquis signis et simulacris contemplandis adhibita est ingenii subtilitas in declarandis rebus, fabulis, attributis aliisque, quae non tam ad artem et inuentum operis, quam ad argumenti sculpturae interpretationem spectarent *b*).

Noua nunc operum argumenta suppeditata fuere ab ingenio primum, tum a comminiscendi studio, per nouos mythos, nouas religiones ac ritus, per mysteria, et per philosophandi noua genera et excogitata. Primo quidem ingeniosa Graecorum elegantia in nouis inuentis praeualuit, cuius generis habentur allegoriae multae argutae et suaues, inprimis in *numis vrbium* maxime *Asiae*, quorum expectamus aliquando doctrinam aliquam symbolicam: quae quidem multa habebit communia symbolicis attributis signorum et gemmarum, passim quoque poeticis, multa tamen propria et peculiaria. Mox ea cessit indoctae audaciae dissona quaeuis et inter se abhorrentia iungendi: vt in signis pantheis. Prodiere formae ingratae, inconcinne compositae, inficetae, monstrosae. Ita, inde a bellis ciuilibus et imperio ac dominatione ab Augusto et Tiberio constituta, prolapsa est ars ad superstitiones mysticas et commenta philosophica, maxime Platonicorum serioris aetatis et moris: quas superioribus commentationibus attigi.

b) In parietibus pingendis prima facta pericula monstrorum adumbrandorum, vna cum aliis commentis a naturae veritate alienis, colligo e Vitruvii memorabili loco lib. VII, 5.

attigi. Accessere superstitiones peregrinae Aegypti et Orientis. Actutum, multoque magis per astrologica et magica commenta informia et pudenda, omnis ars est corrupta tandemque extincta.

Cum interea pulchritudinis ac perfectae artis omnino ratio nulla haberi coepisset, substitit ars in lineis extremis formarum ducendis; cum elegantia et pulchritudo formarum nulla requireretur, satis erat, *notionis*, quae pictura redditae esse debebant, assequi animo; omnis fere ars credita est esse absoluta, delineatione. Retractam diceres artem fingendi et pingendi ad sua primordia designandi potius lineis cogitata, quam formas exhibendi. Frequentior quoque vsus habitus est picturae, contentae, sola circumlitione, et in medio aut vno colore, vt monochroma esset, aut coloribus viuidis, sine colorum lumine et vmbra *c*): nec tamen linearum cura docte satis habita. Mox nec huius honos ac decus est seruatum; sed est prorsus dehonestata et inquinata ars permixtis informibus figuris hieroglyphicis et mysticis Orientis, ac magicis, indocte delineatis scalpro aut penicillo.

Haec a me ab ipsa Graecae artis origine ad leriora tempora deducta firmare videntur id quod a me erat propositum, e symbolica loquendi ac fingendi ratione, angusta ea et egena, effreni imaginandi

c) Quam *compendiariam* dixit Petronius c. 3. Aegyptiis et etiamnum Indis ac Sinis vsu habitam, etsi minus doctam. Num vero *compendiariae viae*, quas inuenisse fertur *Philoxenus* apud Plin. XXXV. S. 36, 22. eodem sensu dictae sint, dubito; nam nec eiusdem nec vnius generis illae viae esse videntur, et laudi potius habitae quam reprehensae.

ginandi luxuria licenter euagata, cum melioribus aetatibus a praestantissimis ingeniis poetarum, philosophorum, artificum, intra fines iustos esset coercita, iterum carceribus emissam corruptelam veri et pulchri infinitas, tandem monstra et nugas protulisse: quibus iterum liberata est mens humana, meliore sapientia et sensu veri et pulchri doctrinis et exemplis propositis exculta. Quod si non eadem euenere in Oriente, seu in Asia et Aegypto, etsi aliae quoque caussae commemorari possunt, praecipue tamen obstiterunt religiones in deformibus signis et adspectibus ex antiquis *symbolicis doctrinis* deductis, mentes et oculos, ingenia et sensus, detinentes, ne ad sensum pulchri ac veri assurgerent. Regnabant autem, vt in superioribus expositum est, mira philosophantium placita per symbola, allegorice et ambigue aut obscure declarata. Neque ab iis recessum est, nec per Iudaeos nec per Arabes, superstitionibus passim sublatis, cum vel fingendo et sculpendo numine esset interdictum, vel barbarie et ignoratione ingenia essent obscurata et ad meliora studia inhabilia facta.

Sane quidem iam antea, inter Hellenas quoque, ex quo rudibus stipitibus et saxis successerant signa et statuae deorum, necessitas obtinuit, vt symbolica ratione vterentur in diis seu ab Aegyptiis, Phoenicibus, Thracibus, adsciscendis seu nouis religionibus condendis; Postulabant quoque eandem operam sacra mystica et arcana Samothracica, Bacchica, Orphica, Eleusinia; ritibus variis cumulata, qui et ipsi erant symbolici: etenim sollennia

lennia iſta erant dramata, hoc eſt, res ſymbolicas exhibentia vt facta ac geſta, δρώμενα καὶ δεικνύμενα; vnde quoque factum eſt, vt religiones omnino meris ritibus et caerimoniis continerentur. Sermo quoque ſymbolicus in myſteriis principatum tenuit; etiam tum, cum verba propria iam in vſu verſabantur; Etiam vaticinia et oracula luſibus ex ſymbolorum ambiguitate petitis conſulentes ludificabantur: Intacta tamen manſere per complures aetates vt artium, ita litterarum et philoſophorum ſtudia, quamdiu ſenſus veri, honeſti et pulchri, humanitati meliori a natura inſitus, in melioribus Graecorum ingeniis eſt ſeruatus; quo corrupto vel extincto, ad barbariem ruunt ingenia mortalium, nulla ſuppetente ope ſatis valida ad res in priſtinum ſtatum reſtituendas.

PROLVSIONES

INDICENDIS CERTAMINIBVS LITTERARIIS ACADEMICIS SCRIPTAE.

Certaminum litterariorum iuuentutis nostrae academicae, superioris saeculi anno LXXXIV. institutorum, et praemiorum persolutorum, indictiones publicas appofueram in superioribus voluminibus: in *Volumine* quidem *tertio* annorum LXXXV — LXXXVII., in *quarto* annorum LXXXVIII — XCV., in *quinto* annorum XCVI — MDCCCI. Restant itaque vulgata de his certaminibus programmata, a me quidem scripta, annorum saeculi huius II — VII. quandoquidem anno sequenti consultius visum est, operam hanc vtilem admodum et honorificam collegae MITSCHERLICHIO mandatam, a me deponi: continuatam a me per annos XXIV. Cum ad annales nostros academicos condendos haud parum intersit, vt horum certaminum memoria seruetur, nolui committere vt postremae hae VII scriptiones in opusculorum recensu desiderarentur. Me quidem, cum haec in manibus haberem, haud vno modo affectum animo sensi, cum nomina multorum praeclarae spei iuuenum recitata a me, relegerem, qui ab eo inde tempore grauissimis muneribus et honoribus sunt admoti,

admoti, meritis quoque suis clari: quique et nunc nomina sua relegi laetabuntur: ita vt de vtilitate huius instituti nulla dubitatio esse possit.

Est in his commentatio *de Alexandro M. id agente, vt omnem terrarum orbem commerciis mutuis iungeret:* Prolusioni *quartae* adiecta.

Adiectae quoque *duae Memoriae* seu Elogia, *in obitu* Car. Wilh. Paetzii Prof. et Georgii L. B. de Asch, scriptae a. cIↄIↄcccvii.

I.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
IOHANN. TOBIAS MAYER
CVM SENATV
CIVIVM SVORVM
QVI
IN CERTAMINE LITERARIO
IN A. D. IV. IVNII ANNI HVIVS CIↃIↃCCCII.
REGIS NOSTRI INDVLGENTISSIMI
SOLLENNE NATALITIVM
INDICTO
CONSTITVTA EX EIVS MVNIFICENTIA
PRAEMIA
ORDINVM ACADEMICORVM IVDICIO REPORTARVNT
NOMINA
SIMVLQVE
COMMENTATIONVM
QVAE
AD CERTAMEN IN A. D. IV. IVNII ANNI CIↃIↃCCCIII.
ADMITTI VOLENT
ARGVMENTA
AB ACADEMIAE ORDINIBVS PROPOSITA
PROMVLGAT.

Reuolutis mensibus et diebus redierat quarto Iunii die iterum festa lux, qua natalem Regis nostri Indulgentissimi celebrauimus a). Exege-

a) A. saeculi II. pace ad Ambianum facta M. Martio.

Exegeramus a multis inde annis hunc diem in rebus ambiguis et incertis, inter metus ac terrores hilaritatem publicam infestantes; neque tot malorum et calamitatum profpiciebamus finem; quoties enim animis reputabamus, quorfum proceffura effent haec irarum et odiorum certámina, hi furores ac mutuae clades, opibus populorum exhauftis, vel attritis iuuentute caedibus ac praeliis, profcriptionibus, morborum contagiis, exhaufta, cultu terrarum fublato, folitudine per agros latrociniis infefta, commerciis populorum partim interceptis partim in expilationem eorum, qui pacis bona retinebant, conuerfis, verbo, omnibus vbique ad res euertendas, iuris rectique expulfionem, morum religionumque abrogationem feftinantibus; vt non iam de imperio et dignitate, de falute et incolumitate, verum de ipfa humanitate bellari appareret; haec quoties reputabamus, etfi prouidentiae diuinae confidendum effe perfuafum habebamus, attoniti tamen et defixi in rerum perditarum conditione, ac fi conclamatum effet, haerebamus, oculis tanquam praeftrictis et animis fafcinatis. Ecce vero, antequam res ad extrema belli internecini deueniffent, et maturius, quam vlla mentis perfpicacitate profpici poterat, conuerfis repente potentum confiliis, arrepto quafi et in aliam partem deflexo gubernaculo, refpublica Europae, tanquam iamiam voragine maris hauriendum nauigium, e naufragio eft feruata, redditaque pax, faltem furoris mutui intermiffio refarciendis damnis mutuis idonea. Eo enim res adducta eft, vt per multos annos non tam de-

nouis

nouis populorum commodis, nouis bonis parandis, aut pristinis locupletandis sit cogitandum; verum vt eo tantum prudentum consilia sint conferenda, quo malorum, quibus oppressi vix animam ducunt populi, summa minuatur, damna reparentur, donec in eum aliquando statum iterum deducantur res, in quo populi, iam tum satis afflicti et attriti, vitam saltem tolerabilem agebant.

Haec cum sit plerorumque Europae populorum conditio grauior leuiorue: etsi belli calamitatibus terrae Hannoueranae haud intactae mansere, ipsa tamen belli procella nostras res haud correptas penitus euertit; quod autem ad rempublicam nostram litterariam attinet, salua ea et incolumis seruata est; quid? quod etiam multis in partibus illa in mediis belli tempestatibus effloruit, multa incrementa litteraria et decora noua accepit, nec vlla in re studiorum et officiorum cursus est turbatus. Quod si recordamur, per decem hos annos aliquoties de Academiae nostrae incolumitate modo metuendum fuisse, modo depulsa pericula gratulandum: fatendum est, singulari aliquo beneficio diuino hanc Academiam bonis litteris tanquam propugnaculum et arcem in his terris esse destinatam, vt esset earum refugium tutum, vnde illae iterum, securitate publica restituta, ad alias terras se effunderent. Et sunt viri prudentes inter Gallofrancos, qui ex Germanicis terris, in quibus per quietum rerum statum litterarum incrementa facta sunt, sibi nunc petenda esse videant studiorum suorum noua fomenta. Quibus de rebus cum gratulandum nobis sit, agedum, omni

ope

ope elaborandum nobis esse cogitemus, ne tantis bonis nostris indigni videamur, ne aut posteritas, aut praesens aeuum, et exterarum terrarum homines, qui his litterarum copiis priuatos se viderunt et adhuc vident, ne illi cum indignatione pronuntient: inter tanta haec prouidentiae munera, quae in Academiam Georgiam Augustam fuere cumulata, litterarum hoc vel illud genus, hanc vel illam disciplinam, ab iis, qui eam excolere et perficere debebant, quique in illustri hoc loco constituti, omnibus copiis bene instructi, operam suam collocare feliciter poterant, esse neglectam, splendore suo priuatam, nec ad eam lucem adductam, quo adduci ea facile potuisset, nisi studium, fides et sacramenti, quo adstricti sumus, religio defuisset. Quotus enim quisque nostrum, quoties perpendit et deliberat, quid sibi in ea statione, in qua collocatus est, agendum moliendumue sit, non saepe ad animum reuocabit et apud se dicet: enitar vero omni ope, vt partes meas expleam; quid enim? "si, vna alteraue aetate post mortem meam elapsa, ii, qui tum superstites erunt, praesentium temporum statum litterarium recognoscent, et erit aliquid, de quo illi pronuntiare possint, me in vna vel altera re officio meo defuisse, eaque ipsa incuria me bonum aliquod Academiae mea opera ac studio praetermisisse, litterarum genus, quod mihi vt ornem et amplificem, mandatum est, mea culpa deperiisse, honorem eius et dignitatem deminutam esse, meaeque operae in ornanda sparta mea desiderium aliquod memorabile deprehensum esse: intole-

intolerabilem equidem vitam esse ducerem, si quid esset eius modi, quod mihi metuendum esse putarem." Hoc sensu, hoc iudicio, Patres Academiae, haud dubito nos omnes animatos pariterque ductos esse; neque officio suo quenquam ita defuturum esse, vt posteritati iustam caussam de se conquerendi, inertiam et socordiam accusandi, et memoriam damnandi, relinquat. Similibus curis agitatos et incitatos fuisse putabimus viros illos, quorum laudibus creuit Georgia Augusta, heroes illos litterarios, Halleros, Roedereros, Brendelios, Zinnios, Moshemios, Heumannos, Gesneros, Böhmeros, Michaeles, Gattereros, Kästneros, cum aliis, quos enumerare si vellemus, taedium faceremus. Debet autem hoc infixum esse animis, non latere alias academias, alias terras, homines, ipsam multitudinem, si quis munere suo in hac nostra litterarum sede cum fide et laude secusue fungatur: non nostram Academiam adeunt, vt olim, tantum illi, qui tirocinium in litteris posituri sunt; immo vero, magna ex parte, viri peracto iam aliis in Academiis curriculo, apud nos aut vltimum decursum facturi, aut expoliendis perficiendisque studiis suis et profectibus operam daturi; hi de nostris litteris, studiis, naeuis et laudibus cognoscere ac dispicere possunt, famamque de nobis ad alias terras perferre secundam vel sinistram: quis autem de se ad exteros manare vellet famam: per se stetisse, ne Academiae nostrae existimatio esset integra, et omnibus numeris absoluta.

Ad

Ad famam laudemque Georgiae Augustae in externas oras perferendam haud parum profuit hoc ex regia munificentia institutum certamen litterarium, iis constitutum, qui profectuum suorum periculum facere primumque industriae specimen volunt proponere. Institutum praeclarum: si modo recte eo vti volent ii, qui ad certamen sunt accessuri; non enim instituti consilium est, vt cruda studia in forum protrudantur; non, vt, si Quintiliani verbis vti licet, tanquam immatura adhuc vindemia, quicquid est acerbum, proferatur; non, vt fundamenta impudentiae iaciantur, et, quod est vbique perniciosissimum, praeueniat vires fiducia; verum, vt, antequam in aream procedat, sui quisque ingenii suaeque doctrinae in vmbra experimentum facere queat, nec, nisi illa iam vbertatem habeat satis magnam, vt iudicari possit de prouentu aliquando in vita publica priuataque futuro, studiorum suorum fructum promat.

Haec atque his similia cum in corona coetus academici essent pronuntiata ab eo, cui partes mandatae sunt *b*), vt publice iudicia Ordinum academicorum de scriptis, quae in certamen litterarium a ciuibus nostris confluxerunt, praeconio suo nuntiet, processum est ad ipsam enarrationem certaminis, et ad exponendos successus, quos concertantium studia habuere. Accipite igitur, Commilitones, quale primo loco

Iudicium *Ordinis Theologici* de commentationibus ipsi exhibitis fuerit:

«Postu-

b) *Professore eloquentiae.*

"Postulauerat Ordo Theologorum, *vt insigniores conuersiones, quas Theologia moralis seculo decimo octauo experta est, describerentur et a caussis suis repeterentur.* Duae nobis oblatae sunt commentationes, altera insignita verbis *Ammonii* in decem categorias Aristotelis:

> ὁ εξηγουμενος οφειλει κριτης απαθης των λεγομενων ὑπαρχειν· και πρωτα μεν την διανοιαν του αρχαιου σαφηνιζειν, και ἑρμηνευειν τα αυτῳ δοκουντα· επειτα την παρ ἑαυτῳ επιφερειν κρισιν.

altera verbis *Quinctiliani:*

> *Modeste et circumspecto iudicio de tantis viris pronuntiandum est, ne, quod plerisque accidit, damnent, quod non intelligant.*

"Prima commendabat se admirabili industria et partium dispositione egregia, causas conuersionum sedulo indagabat, diuersorum systematum rationem et ingenium subtiliter exponebat, ipsamque doctrinae moralis in scriptis popularibus et asceticis, et in moribus christianorum vim et effectum attingebat, totamque quaestionem propositam exhaurire videbatur. Altera eminebat orationis puritate et ornatu, modestia amabili, ipsius disciplinae morum cognitione eximia, lectione selecta et curata, iudicio sano et circumspecto, atque Introductione viam sibi ad historiam conuersionum Theologiae moralis enarrandam parabat et muniebat. In tot ac tantis et tam aequalibus virtutibus concertantium, Ordo Theologorum non ausus est iudicare, cui ex ambobus praemium regium decernendum sit. Si prima commentatio vna virtute vincere videbatur, secunda vincebat alia.

Si

Si prima maculis et vitiis nonnullis laborare videbatur, secunda laborabat aliis. Si ista nimium videbatur dare et praescriptos limites transgredi, haec nonnullas quaestionis partes negligebat vel attingebat tantum, aliis diutius immorabatur. Vtramque igitur commentationem praemio dignam esse iudicauimus, et, permittentibus atque munificentissime largientibus viris illustribus, qui augustissimo Regi sunt a consiliis intimis, suum vnicuique concertantium praemium regium totum et integrum decernimus, et hancce sententiam non sine insigni animi pietate et voluptate pronuntiamus."

Solutis inde schedularum, quibus nomina inscribi solent, vinculis lectum est, *prioris* quidem verbis graecis inscriptae,

Io. Horn, *Verdensis*,
Seminarii Regii Philologici, Seminarii Regii Homiletici, Societatisque Gottingensis priuatae litteris humanioribus addictae et Helmstadiensis Teutonicae sodalis.

posterioris:

Philippus Conradus Marheinecke, *Hildesiensis*.

"Praemium *homileticum* propositum erat oratori sacro, qui optime verba facturus esset publice, praeeunte diuo Paulo 1 Timoth. c. I. v. 5.

De vinculo, quod inter fidem et virtutem intercedit, arctissimo.

Von der Unzertrennlichkeit des Glaubens u. der Tugend.

Concertauerunt de praemio in vniuersum *sermones quatuor*, quorum

primus, verbis Ciceronis insignitus,
fieri potest, vt fallar,

 multa

multa continebat bene et egregie dicta, dignus omnino, qui coram concione haberetur, nisi fidem, quam libri sacri omnis religionis et virtutis fontem esse docent, versa vice ab officii et virtutis natura deriuandam esse putauisset auctor; qua quidem sententia vel in secunda orationis suae parte transuersum abreptus est. Cauit, ne in tantantas se difficultates induceret.

orator secundus, Schilleri sententiam praeferens:

den himmlischen Glauben bewahre!

qui de summa orationis sibi proposita breuiter quidem, sed apte et clare exposuit, ita saltem, vt auditoribus, si non plane satisfecit, persuadere tamen inciperet feliciter. Maiorem notionum et argumentorum molem congessit auctor,

orationis tertiae, dicto Iacobi insignis:

βλέπεις, ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις

ea tamen sedulitate, quae nonnunquam a fine proposito aberrauit et neglecti ornatus linguae inuidiam non effugit.

In *vltimo*, qui auditores suspensos tenuit, sermone, Ioannis epigraphe claro:

Αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν

multa quidem occurrebant profunde cogitata; desideratus tamen est ordo, qui meditationi et memoriae lucem adfert, et quo oratio sacra inprimis caret aegerrime.

Subductis rationibus praemio dignus iudicatus est auctor orationis secundae:

AUGUSTUS PHILIPPUS PETRI, *Hannoueranus*,
Seminarii Homiletici Sodalis:

proxi-

proxime autem ab illo abesse existimatus est:
DIETERICUS AUGUSTUS GUILIELMUS TAPPE, *Hannoueranus.*

Ordo Iureconsultorum desiderauerat:

Vt exponeretur nexus inter successionem ab intestato et querelam inofficiosi testamenti, ita quidem, vt quatenus ab illa ad hanc argumentum duci possit, definiatur.

"Concertarunt hac de re quinque commilitones his distincti symbolis:

I. *O curas hominum! quantum est in rebus inane.* JUVENAL.
II. πετομαι ελπισι. SOPHOCL.
III. *Quod quidem perquam durum est, sed ita lex scripta est.* ULPIAN.
IV. *Pia est causa.* VIRGIL.
V. *Magis in studiis timor, quam fiducia decet.*

"Quae *tertio* et *quinto* loco nominatae sunt commentationes, reliquis palmam dubiam reddere non potuerunt, quoniam in vtraque doctrinae studium et ingenii acumen multo quidem magis, ac in reliquis omnibus desideratur, praetereaque dissertatio *tertia* quaestionem ipsam nimis leuiter tractat, et *quinta* neglecto die exhibitionis longe serius, quam oportuerat, tradita est. Quamquam autem in tribus illis, quae restant, commentationibus plura reperiuntur, quae subtiliori iudicio ponderari, aut maiori in luce collocari debuissent, omnes tamen tanta eruditione tantoque studio compositae sunt, vt vnaquaeque praemio digna videri posset, si sine aemula spectaretur. Instituta autem comparatione intellectu haud fuit difficile, commenta-

 tionem

tionem *primo loco* nominatam doctrinae copia et subtilitate vinci ab illa, quam *secundo loco* indicauimus, hanc vero cedere illi, quae *quarto loco* memorata est. In hac enim, quae ad rem pertinent, non solum summa diligentia conquisita, verum etiam magna iudicii sagacitate adornata, iustoque ordine et sermone satis culto propósita sunt. Quae cum ita sint, vnanimi arbitrorum consensu praemium regium addictum est auctori commentationis quarto loco positae, cui praescriptum est elogium:

Pia est causa.

Huic vero eam, quam *secundo loco* Sophoclis verbis insignitam, et vtrique illam, quam *primo loco* Iuuenalis sententia distinctam nominauimus, proxime accedere iudicatum est.

Victricis commentationis auctor, resignata schedula editus est

EDUARDUS SCHRADER, *Hildesiensis.*

Ab *Ordine Medicorum* ad concertationem proposita erat:

Accurata, et obseruationibus ac experimentis nixa historia effectuum caloris et frigoris externi in corpus humanum viuum.

"Exhibitae sunt scriptiones tres, his notis insignitae:

I. Ὁμως τολμητεον και ζητητεον το αληθες. ει γαρ και μη τυχωμεν αυτου, παντως δηπου πλησιεστερον, η νυν εσμεν, αφιξομεθα. GALEN.

II. *Fructum studiorum viridem, et adhuc dulcem, promi decet, dum venia et spes est, et paratus fauor; et audere non dedecet.* QUINCTILIANUS.

III. *Calor et frigus duae manus sunt, quibus praecipue operatur natura.* BACO.

Tertiae

Tertiae huius commentationis auctor succincte et probe exposuit ea, quae quaestionem expedire possent; nec tamen ea cum industria studiique intentione, qua reliqui duo; quorum *is, qui graece inscripsit commentationem*, dispositione considerate facta, perspicuitate, et lectione diligente et accurata se commendat; comparauit quoque sedulo, intelligenterque et modeste examinauit opinionem in scholis medicorum nuper diuersis iudiciis agitatam de caloris et frigoris vi in corpus humanum; idemque iudicium suum substruxit coniectura admodum acuta. *Altera* commentatio verbis *Fructum studiorum viridem* etc. signata, et rerum momentis potioribus plerisque cum ista conuenit, nec diligentia curaque cedit; subtilius tamen in alia quaestionis capita inquisiuit, inprimisque in caloris temperamentum varium ex coniunctione cum materiis quas ponderabiles vocant, per quas calor corpori communicatur. Occurrunt praeterea in libello plura, etsi in quaestione diserte haud comprehensa, ex ea tamen sponte manantia, haud vulgaria ab auctore scite obseruata, et, si qua sunt de quibus monendum est, sunt ea minoris momenti. Comparatione itaque vtriusque commentationis instituta, cum non satis liqueret, vtri Commentationi praemium esset assignandum, subventum tandem est fluctuantibus Ordinis iudiciis liberalitate regia, et pro vno praemio hac vice decreta sunt praemia duo, quorum *alterum* commentationi inscriptae verbis: *Fructum studiorum viridem* obtigit: cuius auctor recitatus est:

 GUILIEL-

Guilielmus Fridericus Baur, *Allendorpinus, Societatis Scient. Physicarum priuatae Gotting. Sodalis;* alterum Commentationi *graecis verbis* inscriptae, cuius auctor est:

Carolus Ferdinandus Becker, *Paderbornensis, Soc. Scient. Phys. priuatae Gotting. Sodalis Ordinarius.*

A *Philosophorum Ordine* quaestio in annum saeculi secundum proposita *ordinaria* erat haec:

Vt contexeretur historia doctrinae Graecorum ac Romanorum philosophorum de statu animarum post mortem.

"Non nisi vna commentatio Ordini oblata est, versu Homerico inscripta:

Ὦ πόποι, ἦ ῥά τις ἐστι καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισι ψυχὴ καὶ εἴδωλον.

quae tamen lectione et doctrina, ex ipsis fontibus inspectis hausta, graecarum latinarumque litterarum notitiae vestigiis haud obscuris, iudicii quoque acumine, Ordini se approbauit; etsi sint in ea, quae emendatiora esse vellemus, partim in oratione latina, quae diligentiorem curam desiderat, in dispositione partium, et in otiosa in nonnullis copia, cum inopia in aliis magis memoratu dignis. Cum tamen in his pleraque ita comparata sint, vt ea tolli aut elui possint, antequam prelo tradita fuerit commentatio: praemio quaestioni constituto studium auctoris ad maiora excitare decreuit Ordo philosophicus.

Aperta scheda lectum est nomen:

Carol. Ludov. Struve, *Holsatus, Seminarii Philologici Sodalis.*

Ex

Ex ſuperioribus annis reſtabant adhuc praemia duo ſuo tempore haud perſoluta: ad haec conſequenda *quaeſtiones duae extraordinariae* in hunc annum erant euulgatae:

Altera vice altera propoſita:

Vt ex ingenii humani diuitiarumque ipſarum natura, atque ex hiſtoria tam antiqua quam recentiore, declaretur: quam vim habuerit, quosque effectus, tam bonos quam nociuos, morales, politicos, atque phyſicos, metallicarum diuitiarum eminens, reſpectu ad alias gentes minus opulentas habito, affluentia; ſiue ſit ſubito, ſiue pedetentim, quibuscunque de cauſſis, exorta.

Non ignorabamus, quaeſtionem ita eſſe comparatam, vt deſideraret ingenium iam exercitatum, iudicium paullo maturius et ſtudii aſſiduitatem in diſciplinae genere ab haud multis frequentato. Reddita eſt vna ſcriptio cum verbis: *Auri ſacra fames:* in qua lectionem librorum in hoc genere principum diligentem, prudentem et acutam, intenta cura ac cogitatione inſtitutam agnoſcimus ac probamus; ea autem deſideramus quae ex hiſtoriarum penu erant promenda. Ipſae res, de quibus agitur, deſiderabant ſermonis Latini copiam ac facultatem haud vulgarem; quam auctori defuiſſe aegre tulimus; veniam tamen ex ipſa argumenti, in patrio ſermone tractari, non ex antiquioribus ſcriptoribus erui ſoliti, indole petendam eſſe, facile intelleximus. Itaque praemio auctoris induſtriam ornare placuit.

Reſignata ſcheda pronuntiatum eſt nomen:

FRIDERICUS JUNCKER, *Badenſis.*

Altera quaestio extra ordinem pronuntiata erat:

Vt describeretur peninsula Arabum geographice ex Abulfeda, ita vt Abulfedea descriptio commentario perpetuò illustraretur.

Doctae huic quaestioni docta obtigit commentatio, cum lemmate:

Quod totum non scitur, tamen neque totum praetermittatur;

quae Abulfedae verba sunt. Eam tanto lubentius pronuntiamus votis nostris satisfecisse, quanto propius illa accedit ad exempla olim in Hartmanni Africa Edrisii et Wilkenii historia bellorum in Orientem a Christianis cruce signatis susceptorum ad imitandum proposita. Ipsa commentatio cum iudicio subacto et doctrina haud vulgari elaborata commentarii in Abulfedam locum occupat, ordinem rerum meliorem in ipsam Abulfedeam Arabiae descriptionem intulit, magno cum fructu legentium; crisin in ipsis verbis, quantum sine codicibus manuscriptis fieri potuit, adhibuit salubrem; interpretationem emendatiorem; rerum illustrationem prudentem, doctam et fructuosam: inque his, etsi in magnum volumen excreuisse videri debet, libellus, non tamen temerariae profusionis reprehensionem admittit. Hanc itaque, dignam praemio, commentationem honestissima quoque laude lubentissimo animo prosequimur.

Aperta schedula prodiisse vidimus nomen:

Christophorus Rommel, *Hasso-Cassellanus,*
Seminarii Regii Philologici Sodalis.

Mira-

Mirabimini, Commilitones, rei nouitatem, quomodo tandem euenerit, vt extra ordinem praemia tanto numero distributa sint. Videlicet duae propositae erant extra ordinem quaestiones ab Ordine philosophico; et, cum duae commentationes ad quaestionem Theologici Ordinis, vtraque praemio digna, exhibitae essent, scitote, tantum fuisse summi in his terris rerum administrandarum Senatus liberalitatem, vt extra ordinem alterum praemium adiungeret; similis munificentia obtigit *Ordini Medicorum*, vt, dum de praeferenda alterutra commentatione praemio digna, incertus haereret, vtrique praemium assignare ille iuberetur.

Videtis, Commilitones, quae praemia maneant studium intentius in bonis litteris positum. Nec tamen aut vos, quibus tam felicibus esse contigit, vt illa reportaretis, aut alii omnem operae disciplinis ingenuis impensae fructum et dignitatem ex hoc fortunae beneficio aestimate; immo vero vitae bonis litteris consecratae, nominatimque curriculi academici ex praescripto in solidiore doctrina exacti, reputate praemia constituta esse maxima et amplissima alia, in conscientia virtutis, consiliorumque rectorum, quae sequuti estis, et maturorum aliquando fructuum ex academia reportatorum, tum, vbi in patriam redieritis, ex iudiciis eorum, qui exploratione facta de vestris profectibus bene augurabuntur vosque ad munera publica obeunda, eorumque praemia, dignitatem et amplitudinem euehent.

Vt vero alii in posterum annum simile suarum ingenii facultatum et studiorum experimentum

faciant:

faciant: nouas accipite quaestiones in annum saeculi tertium propositas.

ORDINIS THEOLOGORVM
pronuntiata est in annum saeculi III.

Quum de *pleromate* multa occurrant in libris sacris: digna est, quae iterum exagitetur, *quaestio de gnosi biblica. Inquiratur* itaque *in gnoseos sacrae veritatem, eius notiones vniuersas, cum in Vetere tum in Nouo Testamento et apocryphis, totiusque doctrinae nexum cum sententiis eorum, quos Gnosticos adpellat historia ecclesiastica saeculi primi et secundi.*

Quaestio *homiletica.* Ex loco 1 Cor. VIII, 7. exponatur:

Quantopere nobis a iudicio conscientiae erroneae cauendum sit.

Wie sehr wir uns vor den Aussprüchen eines irrenden Gewissens zu hüthen haben.

ORDINIS IVRECONSVLTORVM quaestio:

Exponantur principia de re iudicata, eiusque effectu, in caussis criminalibus, vt et de remediis, quae contra sententias criminales competunt.

ORDINIS MEDICORVM:

Quaenam metuenda sunt detrimenta, ex neglectu doctrinae medicae crisium in morbis oriunda.

ORDINIS PHILOSOPHORVM:

Descriptio Caucasi, seu, regionum inter Nigrum et Caspium Maria, Armeniam et Campos Siracicos, patentium, gentiumque Caucasiarum, ex Strabone *lib. XI. comparatis scriptoribus recentioribus, inprimis*

mis Güldenſtädt et Reineggs, qui de his terris accuratius expoſuerunt.

Pronuntiatis his quaeſtionibus ſubiungendae ſunt iterato conditiones conatibus in iis tractandis praeſcriptae. Primo, vt videatis, Commilitones, ne ſtudiorum veſtrorum rationes turbetis, aut curriculum academicum importune et temere interrumpatis, nec praecocia nimis ſtudia ad hanc operam protrudatis; nec niſi nouiſſimis curriculi academici ſtadiis ad hoc experiendarum virium genus accedatis. Porro ii, qui ſe accinxerint ad hanc ſcribendi exercitationem, monendi ſunt, vt ſibi non, niſi quae ipſa rei expoſitio, demonſtratio et probatio poſtulant, ſcripto comprehendenda eſſe ſtatuant; a vulgaribus et ſatis notis et nimis generalibus ex doctrinae compendiis repetendis, nec non a locis vndecunque compilandis, abſtineant; parum neceſſaria non niſi per ſummam attingant, et in rerum cardine ſibi operam ponendam eſſe cogitent; ne in tantam molem, quantam ſaepe vidimus, excreſcant ſcripta inutili copia laborantia; praeſcripti memores, haud in cenſum porro admittendam, ſaltem non typis excudendam eſſe commentationem, quae vltra ſex plagulas prelo excuſas temere excurrat. Tandem latinae dictionis puritatem et proprietatem eſſe ſeruandam, ne barbariſmis et ſoloeciſmis foedatae ſcriptiones faſtidium faciant. Altera ex parte perſuaſum vobis habetote, veniam et ſpem et fauorem veſtris conatibus, etiam ſi ſucceſſus non omni ex parte reſponderint, eſſe paratum.

Reſtat,

Restat, vt, quae in huius diei sollennibus sollennia vota suscepta sunt, nunc quoque iterum nuncupemus pro Rege et omni republica. Votorum quidem nostrorum superioribus annis rite susceptorum damnati sumus in hoc, quod Regi Optimo ea felicitas obtigit, vt bellum truculentissimum et exitiosissimum compositum ipse adhuc videat, et studia sua ac consilia in pace redintegranda successu fortunata esse laetetur. Quod igitur augurabamur, fore, vt Pacatoris Europae omniumque terrarum nomen eum aliquando exciperet, hoc iam euentum habuisse exultamus. Vtinam tantae felicitatis fructus ei maneat integer et illaesus vsque ad extremos vitae humanae annos! Accessit laetandi hoc die sollenni caussa alia, quod expectatus diu aduentus Principis e stirpe Regia Serenissimi, *Adolphi Friderici*, *Ducis Cantabrigiensis*, in has terras faustis auspiciis factus nuntiatus est; quibus plausibus totius populi ille exceptus sit, narrari vix potest; quantam esse necesse est laetitiam et gratulationem nostram in reditu ad has terras Principis desideratissimi, Georgiae Augustae dilectissimi olim alumni, nunc praesidii et decoris summi; quo nos maiore modo si gloriamur, nos recte meritoque id facere etiam inuidentissimi fatebuntur. Exoramus numen O. M. vt, cum pace Europae reddita, cumque reditu Serenissimi Principis, antiqua terrarum Hannoueranarum prosperitas, per bellorum contagem valde attrita et imminuta, nobis restituatur, vtque iste reditus bonum sit augurium boni frugum prouentus, solidae tranquillitatis, fortunaeque stabilis pacisque securae.

Prosperet

Prosperet numen curas et consilia eorum, qui in summis dignitatibus constituti nostris rebus provident; fortunetque studia nostra in tuenda Georgiae Augustae dignitate occupata vna cum vestris, Commilitones, studiis in fingendis locupletandisque ingeniis, copiis doctrinae fructuosae parandis, et animis ad recta consilia, virtutes, vitam, futurasque munerum vices, rite informandis collocatas. Ita vere locum habebit quod poeta ait: *sunt hic sua praemia laudi!* hoc est virtuti ac merito. Vt enim propitium numen successus det prosperos: primo loco, vt iis digni habeamur, allaborandum esse intelligitis.

P. P. in Georgia Augusta M. Iunio cIɔIɔcccII.

II.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
GEORGIVS FRID. DE MARTENS
CVM SENATV
CIVIVM SVORVM
QVI
IN CERTAMINE LITERARIO
IN A. D. IV. IVNII ANNI HVIVS CIƆIƆCCCIII.
REGIS NOSTRI INDVLGENTISSIMI
SOLLENNE NATALITIVM
INDICTO
CONSTITVTA EX EIVS MVNIFICENTIA
PRAEMIA
ORDINVM ACADEMICORVM IVDICIO REPORTARVNT
NOMINA
SIMVLQVE
COMMENTATIONVM
QVAE
AD CERTAMEN IN A. D. IV. IVNII ANNI CIƆIƆCCCIV.
ADMITTI VOLENT
ARGVMENTA
AB ACADEMIAE ORDINIS PROPOSITA
PROMVLGAT.

Ab *Ordine Theologorum* propoſita erat quaeſtio: *Quum de pleromate multa occurrant in libris ſacris; digna eſt, quae iterum exagitetur, quaeſtio de gnoſi biblica.*

biblica. Inquiratur itaque in gnoseos sacrae veritatem, eius notiones vniuersas, cum in vetere, tum in nouo testamento et apocryphis, totiusque doctrinae nexum cum sententiis eorum, quos Gnosticos adpellat historia ecclesiastica seculi primi et secundi.

« Incurrebat in oculos, omnem quaestionis ambitum in tres describendum esse partes; primam *philosophicam*, vel criticam, quae ambiguam gnoseos notionem ad certos limites reuocaret; alteram *exegeticam*, quae loca scripturae sacrae, quibus ea Deum, mundum, Christum, ipsamque adeo ecclesiam, implere dicitur, excuteret, et cum gnoseos, vel emanatismi placitis contenderet; postremam denique *historicam*, quae in Gnosticorum ecclesiae primaeuae doctrinam, eiusque cum scripturae sacrae imaginibus dictisue nonnullis nexum, inquireret. Monitum erat in praelectionibus:

Quanto exquisitiori ad hanc quaestionem feliciter tractandam opus sit doctrina, eo maiorem gloriam exspectaturam esse victorem.

Hanc itaque sententiam, quae concertantium aemulationem excitare atque incendere, non autem reprimere vel exstinguere debebat, prae se ferens, vnus tantum fuit e commilitonibus, qui, victoriam sine puluere reportaturus, in arenam descenderet. Disputauit nimirum, in prima praesertim commentationis suae parte, de gnosi in vniuersum, copiose atque docte, eaque spem praebuit, fore, vt secundam adhuc, atque tertiam, in quibus profligandis ardor primus aliquantum refrixisse videri queat, reuocata in opus inceptum diligentia, feliciter absoluat.»

Resignata, quae addita fuit libello, schedula nomen prodiit HORN: idem Io. Horn, *Verdensis*, qui superioribus annis duas palmas consecutus erat.

Ad habendam orationem sacram praemio regio ornandam proposita erat quaestio ex 1. epistola Pauli ad Corinthios c. VIII. v. 7. deriuata:

Quantopere nobis cauere debeamus a iudicio conscientiae errantis?

Wie sehr wir uns vor den Aussprüchen eines irrenden Gewissens zu hüten haben.

Redditae sunt Seminarii homiletici directori orationes quinque, quarum indoles singularis propediem in commentatione theodisca recensebitur. Post delectum ab Ordine factum, singularumque orationum, iam publice habitarum virtutes exploratas, praemio dignus iudicatus est:

GEORGIUS ERNESTUS PLATE, *Gottingensis*, *Seminarii Homiletici nunc quoque Semin. Philologici Sodal.*;

proxime autem ab eo abfuisse decretum est:

CHRISTOPHOR. FRIDERIC. WESTPHAL, *Gottingensem*, *Semin. Hom. antea Semin. Philog. Sodalem.*

Ab *Ordine Iureconsultorum* quaestio pronuntiata erat:

Vt exponerentur principia de re iudicata eiusque effectu in caussis criminalibus, vt et de remediis quae contra sententias criminales competunt.

"Exhibitae sunt commentationes quinque, his insignitae symbolis:

I. *Cedant arma togae, cedatque laurea linguae.*

II. *Neque enim laetabitur vnquam, nec moerebit nimis, quod semper in se ipso spem reponet sui.*

III.

III. Τὸ δὲ τυχεῖν,
Πειρώμενον ἀγωνίας
Παραλύει δυσφρόνων.

IV. *Satius esse, impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnari.*

V. *Non tam perficiendi spe, quam exponendi voluntate.*

"Inter has commentationes, eam, quae sub N. III. memorata est cum symbolo Τὸ δὲ τυχεῖν cet., reliquas antecellere censuit Ordo, tum studio et industria in conquirendis materiarum copiis, maxime ex ipsis fontibus, speciatim iuris Romani, tum et iudicii acumine, et dictionis genere; quamquam nec in ea desint culpanda, nimirum quod auctor passim nimis diffusus et abundans fuerit, nominatim in tractandis remediis aduersus sententias criminales, contra in definiendis principiis de re iudicata eiusque effectu nimis parcus, quodque erronea nonnulla principia, circa vsum hodiernum iuris Romani, et in effingendo peculiari remedio reuocationis ex articulo 91. Constitutionis criminalis Carolinae, posuerit.

Proxime ad hanc commentationem accedere visa est Ordini illa, quae sub Nr. V. cum symbolo: *non tam perficiendi spe* cet. nominata est. In eius auctore laudanda quidem est diligentia adsidua, scrutatio atque meditatio accurata, et apta quaestioni propositae tractationis dispositio. Tamen vero haec commentatio, priori, non modo, quod ad fontium studium et vsum, itemque quod ad iudicii vim attinet, sed etiam ideo postponenda, quod orationis concinnitate careat, ac subinde ab obscuritate, et offensionis in alios specie liberari nequeat.

Quae cum ita sint, vnanimi arbitrorum consensu praemium adiudicatum est auctori commentationis tertio loco positae, cum inscriptum est symbolum: Το δε τυχειν."

Resoluta scheda apparuit auctorem esse

Eduardum Schrader, *Hildesiensem,*

eundem qui iam superiore anno praemio ab Ordine Iuris consultorum ornatus fuerat.

Eius autem, qui *accessisse* ad primariam laudem iudicatus est, nomen est

Franciscus Bernhardus Gericke, *Hildesiensis.*

"Proposuerat *Ordo Medicus* quaestionem:

Quaenam ex neglectu doctrinae medicae de Crisibus in morbis metuenda sint detrimenta?

Non nisi vna commentatio Ordini est reddita cum dicto: *experientia et ratio ducant.* Etsi auctor huius commentationis ad plura adhaesit, quae cum quaestione haud sunt coniuncta: ea tamen, quae ad quaestionem ipsam spectabant, docte ac scite exposuit, ita vt, quid de summa rei iudicandum sit, facile inde intelligi possit: digna itaque commentatio habita est, quae praemio regio ornaretur: cuius auctorem edidit scheda resignata

Wilhelmum Liebsch, *Peina Hildesiensem.*

Ordinis philosophici quaestio:

Descriptio Caucasi, seu regionum inter Pontum Euxinum et mare Caspium, Armeniam et Campos Siracicos patentium, gentiumque Caucasiarum ex Strabone libro XI. comparatis scriptoribus recentioribus,

ribus, inprimis Güldenstedt et Reineggs, qui de his terris accuratius exposuerunt.

Exhibitae sunt Ordini Commentationes tres: prima cum dicto: *Est quodam prodire tenus, si non datur vltra:* ab auctore illa profecta eximii ingenii, de quo, si maior rerum vsus maturitatem addiderit, praeclara quaeque expectare licet, adminiculis, quae habuit, vsus est satis dextre, et expositione rerum se commendauit commoda et perspicua. Pari fere inter se Marte congressae sunt duae caeterae commentationes; insignita quidem dicto altera: *Certandum est: nulli veniunt sine marte triumphis. et nisi certandi nulla corona datur;* tertia autem dicto: *Tantum aeui longinqua valet mutare vetustas.* Iam tertia haec haud dubie loco principe est habenda, si lectionis copiam et doctrinam spectes; maiorem forte ac locupletiorem quam aut quaestio aut ordo philosophorum desiderabat; eruditionis igitur specimen proposuit auctor praeclarum; admiramur studium ardens, euagatum vltra ea ipsa, quae ad quaestionem et ad Strabonis interpretationem et geographicam illustrationem faciebant. Diuersam expositionis rerum, etsi minore cum doctrina, laudem habet commentatio secundo loco memorata, inscripta: *Certandum est.* Quaestionem auctor accurate constitutam animo nunquam dimisit, seuero cum dilectu ex iis quae collegerat ea tantum apposuit, quae ad Strabonem illustrandum et ad geographiam declarandam vim habere poterant; obseruata disposuit industrie lucido ordine, et perspicua aptaque dictione; de commerciis Caucasiarum gentium in fine nonnulla

 adiecit,

adiecit, quibus etsi sint quae addi possint, pauca tamen reperias quae detracta esse malis. Probatum igitur est in hac scriptione iudicium in rerum dilectu, sollertia in dispositione et recta ac candida dictio: censuitque ideo Ordo amplissimus, has laudes, in iuuenilibus conatibus raro obuias, mereri, vt praemio ornaretur commentatio haec inscripta *Certandum est*; amplissima tamen doctrinae et industriae laude relicta alteri commentationi, dignissimae vtique quae typis excudatur. Victrix scriptio auctorem habet

Georgium Henricum Lünemann, *Gottingensem, Seminarii Regii Philologici, Sodalem.*

Recitatis his nominibus eorum, qui palmas ac praemia reportauerant, pronuntiatae sunt quaestiones ab Ordinibus Academiae in annum proximum, Saeculi quartum, propositae:

"Ab iis, qui de praemio anni 1804 reportando concertaturi sint, requirit

ORDO THEOLOGORVM:

Vt accurate examinetur ac ponderetur, quantum valoris ac momenti tum in adstruenda veritate historiae Christi, tum in demonstranda authentia et integritate librorum N. T., testimonia aduersariorum, qui fidem christianam, et haereticorum etiam, qui fidem catholicam in tribus primis seculis impugnarunt, habeant et habere possint.

Orationis sacrae autem argumentum, e loco Psalm. XXXIII, v. 13 - 15. deriuandum, hac propositione continetur:

De

De veritate prouidentiae diuinae e vitis clarorum, magnorumque hominum adstruenda.

Von der Gewissheit der göttlichen Vorsehung aus dem Leben grosser und ausgezeichneter Menschen.

"In annum proximum ab ORDINE IVRECONSVLTORVM constituta est quaestio:

Exponantur effectus actuum iurisdictionis voluntariae et mixtae in alieno territorio secundum principia iuris ciuilis, publici Germanici, et gentium.

"ORDO MEDICORVM desiderat commentationem:

De aëre, aquis et locis Goettingensibus.

Ab ORDINE PHILOSOPHORVM:

Quae sunt ea, quibus systema dynamicum in physica disciplina iure meritoque praefertur atomistico systemati?

P. P. in Georgia Augusta d. IV. Iunii cIↃIↃCCCIII.

III.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
GEORGIVS FRID. DE MARTENS
CVM SENATV
CIVIVM SVORVM
QVI
IN CERTAMINE LITERARIO
IN A. D. IV. IVNII ANNI HVIVS cIↄIↄccciv.
GEORGII III.
PATRIS PATRIAE INDVLGENTISSIMI
SOLLENNE NATALITIVM
INDICTO
CONSTITVTA EX EIVS MVNIFICENTIA
PRAEMIA
ORDINVM ACADEMICORVM IVDICIO REPORTARVNT
NOMINA
SIMVLQVE
COMMENTATIONVM
QVAE
AD CERTAMEN IN A. D. IV. IVNII ANNI cIↄIↄcccv.
ADMITTI VOLENT
ARGVMENTA
AB ACADEMIAE ORDINIBVS PROPOSITA
PROMVLGAT.

Quum anno superiore hoc idem sollenne agebatur, vt constituta academicae iuuentuti praemia ex Ordinum academicorum sententia distribue-

ſtribuerentur, multorum animos metus inceſſerat, ne vltimum illud eſſet ſollenne, quod Georgiae Auguſtae fato conceſſum eſſet. Et erat rerum, in quibus tum verſabamur, ea conditio, vt ancipiti metu trepidari poſſet. Recordantur forte, qui iſti ſollenni coetui interfuerunt, quae tum erat animorum infractio ac demiſſio, qui vultus, qui ſermones; bene meminimus et ipſi, inter quas ſollicitudines metusque, inter rerum incerta, crebros rumores, nuntios ſiniſtros, illud tempus exegimus. Copias hoſtiles terrarum Hannoueranarum fines intraſſe; noſtras copias ad arma vocatas exiiſſe; eſſe publice legatos, qui de conditionibus cum hoſte agerent, in quas ad incolumitatem terrarum Hannoueranarum conueniri poſſet; duriſſimas eas fore, cum, per fata iniqua, ab ea parte, quae armis ſuperior erat, eae dicerentur, facile poteramus augurari; de copiarum noſtratium fortuna, de virorum fortiſſimorum ſalute, anxia nos tenebat ſollicitudo. Peracta tamen a nobis ſunt eius diei ſollennia animis firmatis et ad pietatem compoſitis, ſuſceptaque ſunt vota pro patria et pro patre patriae indulgentiſſimo, cuius natali celebrando ſollenne illud erat indictum; et, quae conſtituta ſunt eius munificentia praemia, ſunt addicta merentibus et ſoluta. Proximis diebus cum nuntiatum eſſet, Hannoueram vrbem a copiis Francicis eſſe occupatam, decreta eſt legatio ad ſummum exercitus Francici in his terris ducem, virum illuſtrem, *Eduardum Mortier*, his ipſis, quos agimus, diebus inter Mareſchallos Imperii Francorum adſcriptum. Vt tanto maior legationis

esset dignatio, haud dedignatus est eam obire ipse Prorector nostrae Academiae Magnificus *de Martens*, cuius merita de rep. nostra academica temporibus hisce difficillimis tanta sunt, vt, nisi gratissimis animis digna laude ea praedicemus, officio nostro ac fidei deesse videri debeamus; ea enim cum prudentia et industria commodis publicis prouidit, ea cum vigilantia et sagacitate, quod factu opus esset, dispexit, et cum celeritate, ipso rerum agendarum articulo et momento, peregit, vt seruatae reip. academicae meritum haud minima ex parte eius operae, consiliis, prudentiae, debitum sit. Nisi enim vir grauissimus rerum agendarum vsu imbutus academiae gubernacula tenuisset, his procellis iactata resp. nostra statum tenere vix potuisset; quandoquidem, vrgente rerum discrimine, ex formula solita, et per consultantium ambages et moras, nihil recte peragi potest; verum momento, et opportunitate oblata, e vestigio consilia prudenter capta ad actum sunt deducenda et fortiter ac constanter perficienda. Prorectori in legatione modo memorata comes ex Professorum numero delectus est vir illustris, *Blumenbach*.

Curata quidem erant iam ante hos dies alia, quae prouidis studiis ad placandos deuinciendosque Francorum animos vim habere poterant; inprimisque curatum, vt summi Francorum Consulis, nunc Imperatoris Francorum, propitiam haberet voluntatem academia, vtque ab eo securitati et tranquillitati, nostrarumque rerum incolumitati, iussu et edicto consuleretur; horum tamen consiliorum exitus ante plurium dierum decursum

rescisci

rescisci haud poterat. Propiora loco et tempore erant ea, quae a legatis reducibus expectabantur.

Cum ita inter spem metumque haereremus, rediere legati Hannouera vrbe, et speratis laetiora renuntiarunt; admissi illi et excepti cum facilitate et comitate (d. XII. Iunii) a summo copiarum duce *Eduardo Mortier*, responsum et pronuntiatum acceperunt: "*Vniuersitatis Gottingensis dignationem habitum iri respectu curaque rerum omnium, quae ad eam vllo modo spectare possint;*" adiectum quoque, licere, si e re nostra visum esset, ephemeridibus Hamburgensibus haec ipsa pronuntiata inserere. Mox compertum est, dignationem Georgiae Augustae habitam esse tantam, vt, antequam preces nostrae ad summum rerum Francicarum arbitrum essent perlatae, statim in ipsis Conuentionis Suhlingensis conditionibus (d. III. Iunii) quibus de summa rerum constituebatur, scriptum esset: "*relinqui vniversitati Gottingensi reditus quibus illa aleretur.*" Ita academiae necessitatibus commodisque prospectum erat. Premebat tamen animos tacita anxietas, ne, dispositis per loca idonea militum turmis, praesidium in vrbem agrumque Gottingensem introduceretur: quo facto verendum erat, ne de securitate et tranquillitate academiae, eoque ipso de frequentia ad nos commeantium, actum esset.

Iam antea per eos dies, quibus hostem ad fines Hannoueranos aduentare nuntiatum erat, Curatorum academiae, etsi innumeris sollicitudinibus districtorum, prouida cura, ad incerta euenta parata erant rerum nostrarum praesidia alia: cautum erat de pensionibus semestribus praesenti pecunia ante

diem

diem numerandis; institutis publicis erat subuentum assignatis in menses proximos erogationibus, nihilque omissum, quo malorum instantium metus minui, ingruentium leuari, damna sarciri, saltem differri possent; aliarum rerum agendarum consilia salubria erant impertita. Quae si animis repetimus, nam memoria excidere nunquam possunt, quis est, qui ad omnem boni rectique sensum adeo occalluisse videri debeat, vt, tanta in nos cumulata bona, virorum summorum tam paternam nostri curam, recolendo, non grato animi affectu moueatur. Nisi enim tales viros nostrae incolumitatis prouidos academia habuisset: verendum erat, ne inter tantos terrores omnis res academica, subductis iis, quibus sustinenda erat, vel ipso metu euentorum, labefactaretur.

Anxiis curis diu iactati, quae fortuna foret precum nostrarum, Parisios ad summum Consulem, nunc potentissimum Francorum Imperatorem, delatarum, vna cum litteris ad alios viros gratia et auctoritate valentes, de impetranda academiae nostrae securitate et tranquillitate; ecce sub exitum M. Iunii litterae allatae sunt summi rei bellicae administri, *Alexandri Berthier*, manu scriptae, vna cum litteris *Eduardi Mortier*, quibus nuntiatum est, *a summo Consule, nunc Francorum Imperatore, Academiam nostram in tutelam reip. Francicae esse receptam, cumque ea omnia Academiae instituta et academiae Ciues; ipsum summum Consulem vetare, in studiis nostris pacate et tranquille prosequendis vllo armorum strepitu nos turbari;* significauit simul summus copiarum in his terris dux litteris suis pro-

clivem

ciuem voluntatem ad exsequendum hoc summi Consulis mandatum, fecitque fidem promissis per totum annum, quo rerum summae in his terris praefuit; cognouimus quoque mite eius humanumque ingenium, cum aliquanto post M. Nouembri (d. XXI. XXII.) vrbem academiamque nostram inuiseret nobisque eius conspectu aditu-que frui liceret.

Nunc itaque res nostra academica in saluo tutoque versari videri potuit; supererat tamen sollicitudo de praesidio Francorum vrbi Gottingae imponendo, militumque turmis per principatum Gottingensem disponendis; qua ex re magnus erat metus, ne casu consilioue tranquillitas turbaretur victusque parandi facilitas interciperetur; nam rerum vendibilium pretia, annonae difficultatem, hospitiorum locaria augeri, ciuium, cumque his professorum, rem familiarem atteri, aduenis militibus aedes ciuium insidentibus, manifestum erat. Exemtus est hic quoque scrupulus animis nostris infixus: impetratumque est, ne in terras Gottingenses vllus esset copiis militum, qui ceteras terras tenebant, aditus; satisque factum ita votis nostris, pro praesenti rerum conditione; neque quicquam inde est detractum, nisi quod, cum, instigante homine seditioso, essent, qui tributa imposita soluere obstinate recusarent, essentque motus orti, suppeditata est opportunitas, vt in has quoque Principatus Gottingensis partes copiae praesidii loco mitterentur; prouisum tamen est academiae tranquillitati, ne in propioribus vrbi locis vicis agrisque militaria signa conspicerentur;

ita

ita nos calamitatis publicae, qua Hannoueranae prouinciae afflictae contabescunt, minima pars per totum hunc annum attigit.

Neque fortunam mutauit discessus summi copiarum ducis, *Eduardi Mortier*, qui in Franciam rediit, nuncque ad summos militiae honores est euectus; omnia acta et commoda nostra rata habuit, litteris ad nos datis humanissimis animos erexit, tum ipsa re academiae incolumitatem praestitit is, qui in ductu summo copiarum Francicarum successit, *Dessolles*, vir humanitate et integritate laudatissimus, ingenio litteris liberalioribus exculto conspicuus. Memorandum quoque est aliud nomen nostra laude dignissimum, viri polita cultura et morum facilitate eximii, *Werle*, e praefectis summis copiarum Francicarum per Principatum Gottingensem, cuius litteris, adspectu, sermone, mirifice nos recreatos sensimus: interdixit ille severe, et diligenter cauit, ne milites propius, quam necesse esset, ad agrum vrbis, in praesidiis collocarentur, aut vrbem intrarent, nisi hospitum iure ac more, sine omni molestia nostra.

Constituta hunc in modum respublica nostra, fortunae secundae aura afflante, eluctata erat haud vnius scopuli minas et vada: cum in aliud illa discrimen incidit, ingruente ab aquilone tempestate; qua, etiam tranquillis rebus, affligi illa potuisset, praesentibus vero rebus facile tota submergi videri potuit. Dum enim per Russiam, sapientissimi Imperatoris studio et liberalitate mirabili, nouae academiae condebantur, inuitabanturque e Germania lautis conditionibus viri docti ad

nouas

nouas cathedras et professiones disciplinarum; dum porro in ipsa Germania subitae rei academicae vicissitudines multis mutationibus locum faciebant: euenit, id quod facile praeuideri poterat, vt ex nostra inprimis academia complures sollicitarentur, vt fortunas suas alio transferrent. Conatuum successus spem calamitas nostrarum terrarum fecerat, propositis insuper conditionibus ad speciem opiparis et lautis. Metus itaque incesserat haud leuis, ne contubernium nostrum vltra modum minueretur, ornamentis suis spoliaretur academia, praeferrenturque a multis noua speciosa antiquis vsu probatis; et sane, discessu plurium e nostro collegio vno tempore, eoque tam iniquo, facto, actum erat de splendore academiae nostrae. Seruauit eam nunc quoque propitium numen; nam cum securitas et tranquillitas academiae, summi Consulis, nunc Imperatoris Francorum, iussu edicta, innotuisset, moxque ab omni praesidii militaris metu liberati essemus: restinctus est impetus incerta experiundi; aliorum fides et religio academiaeque nostrae amor aduersis in rebus praeclare enituit. Vel sic tamen malum longius serpere potuisset, nisi virorum summorum, quorum consiliis et curis salutem nostram acceptam debemus, nunc quoque prudentia admirabili effecisset, vt consilia discessus a plerisque abiicerentur.

His iterum recognitis, grato pioque sensu permoti summum rerum nostrarum moderatorem deum O. M. precibus religiose factis adoramus, et pro patria patriaeque parente ei supplicamus. Hanc enim libertatem affectuum nostrorum in Re-

gem

gem indulgentissimum nullo iussu, nullo interdicto, compressam aut coercitam videmus; id quod ipsa huius diei, natalis Georgii III. celebritas testatum fecit; pietatem nostram erga nutritorem nostrum palam profiteri, et cum praemiorum, quae hoc sollenni assignanda essent, memoratione, liberalitatem quoque munifici principis, litterarum et Georgiae Augustae amorem, meritis laudibus praedicare, et enumerare licet, qua indulgentia, cura et caritate, eam per tot annos complexus sit, quibus copiis litterariis, scientiarumque instrumentis, eam instruxerit. Quod hos sensus, quos natura et fides officiumque instillant, palam profiteri licet, hoc ad ea accessit, quibus Francos cultissimae et politissimae gentis nomen et gloriam merito sibi vindicare fatendum est. Quo enim alio tempore hoc factum nouimus, vt inter arma et belli terrores litterarum bonarum officinis ita prouideretur, ne detrimentum caperent; contra vero, securitas et incolumitas imperaretur et ediceretur, relictis intactis iis, vnde alerentur, concessis stipendiis, salariis, institutis; quae omnia aliis temporibus in bellicos vsus versa et consumta, iure belli tolli et euerti solebant; vnde bellorum calamitatibus ne in pace quidem medela reperiri poterat.

Cum piis votis factis progressi sumus ad ea, quorum caussa sollenne huius diei indictum erat; recitataeque sunt primo loco quaestiones ab Ordinibus academicis anno superiore propositae, quibus qui scriptis traditis inter ceteros apprime satisfecissent, nunc praemia, non tam operae remunerandae,

randae, quam incitandae industriae et acuendi studii caussa, adiudicarentur.

Ab *Ordine Thelogorum*

"fuerat postulatum: *Vt accurate examinaretur ac ponderaretur, quantum valoris et momenti tum in adstruenda veritate historiae Christi, tum in demonstranda authentia et integritate librorum N. T., testimonia aduersariorum qui fidem christianam, et haereticorum etiam, qui fidem catholicam in tribus primis seculis impugnarunt, habeant et habere possint.*

"Vnus saltem inuentus est, qui discussioni non adeo quidem faoili nec tamen nimis impeditae sese immitteret, sed parum abfuit, quin vnus ille, de cuius commentatione Ordini exhibita iudicium ferri potest, efficeret, ne plures desiderarentur, etsi laetissimum nobis euenisset, si plures ipsi similes in certamen prodiissent. Ille enim in tractanda materia ita versatus est, vt non solum in summa caussa constituenda, quae a multis, quod mirati sumus, ne perspecta quidem videtur, sed etiam in disquirenda et disputanda tantum acuminis atque ingenii, quantum diligentiae, eruditionis et lectionis comprobaret: quae quidem eo maiore laude digna nobis visa sunt, quo certius plura alia in Commentatione obuia primam iuuenis auctoris necdum sedatae inuestigationi adsueti operam prodere videntur. Quamuis itaque non pauca ex istis hac ipsa etiam excusatione egeant, nec excusari adeo festinata styli negligentia semper possit, impetrare tamen a se vix Ordo potuisset, quo

minus auctorem huius Commentationis praem etiam sine concursu meruisse pronuntiaret, alia sese ratio obtulisset, ea, quae instituto no quae ipsis nostris literis, et quae auctori e debentur, conciliandi. Cum enim — quod honestissimum de auctore possumus iudicare — ille nobis videatur, qui non de praemio solum certaturus, nec laudis modo, sed litterarum que amore ardens in certamen descenderit, ei factum existimamus, si viam ostenderimus, et illis inseruire, et se ipsum digniorem a praemio possit exhibere: quod quidem proro in sequentem annum quaestione, nouo certan in quo ipsi iterum concurrere licebit, hoc m materiam praebitura, obtineri posse non n prorsus exemplo confidimus."

Sermonis e suggestu aedis sacrae habendi a mentum e loco Psalmorum XXXIII, v. 13 - eliciendum hac propositione continebatur:

De veritate prouidentiae diuinae, e vitis clar magnorumque hominum adstruenda.

Von der Gewisheit der göttlichen Vorsehung dem Leben grosser und ausgezeichneter Mensch

"Inter decem Orationes sacras Ordini ex tas, de quibus alio loco sententia ferenda praemio ille dignam iudicauit eam, quae v insignita:

Φανερωσον σεαυτον, τῳ κοσμῳ! —

auctorem habuit

CHRISTIAN. HENRIC. AUGUST. GERMAR, *Wernigerodensis*:

Pro

Proxime vero ad hanc accessisse eam declarat, quam sententia notatam:

Longum iter est per praecepta, breue et efficax per exempla:

exhibuit Ge. Aemil. Guil. Arnold, *Lippensis*, et ab hoc secundo loco Jo. Chr. Frid. Holle, *Gottingensis*."

Ab *Ordine Iureconsultorum* constituta erat quaestio:

Exponantur effectus actuum iurisdictionis voluntariae et mixtae in alieno territorio secundum principia iuris ciuilis, publici Germanici, et gentium.

Mirari licet, ne vnum quidem in concertationem prodiisse.

Ordo Medicorum desiderauerat commentationem:

De aëre, aquis et locis Gottingensibus.

Ad tractandam hanc quaestionem Medici Ordinis tres libelli in concertationem prodierant: *primus* cum verbis: *Quicquid igitur visa* etc. delineationem exhibet omnium earum rerum, quae in tali proposito in considerationem venire possunt, ipsum propositum auctor persequutus haud est, corporis valetudine impeditus; itaque nec de praemio consequendo cogitauit; commendanda tamen est viri docti industria et debita laude ornanda; etsi fatendum est magnum volumen proditurum fuisse, si opus ipsum perfecisset, non scriptionem in certamen mittendam: cuius fines intra paucas numero plagulas continendos esse iam superioribus annis identidem edictum est, ita vt ab ea lege

 recedi

recedi haud poſſit. *Alter* libellus inſcriptus: *non primi poſſunt eſſe omnes.* Commentatus eſt auctor de ſingulis rebus, quae in quaeſtione propoſita continentur, cum aliis quoque quae aut animadverterat aut obſeruauerat, cum iudicio recto et induſtria; operi tamen compoſitione et oratione idonea elaborando non ſatis curae adhibuiſſe viſus eſt. *Tertius* tandem libellus verbis inſignitus: *habet profecto Gottinga ſaluberrimam coeli temperiem* etc. rerum ad quaeſtionem ſpectantium locuplete penu, iudicii ſubtilitate, tractatione et oratione comta eminet; rerum copiis cum dilectu adhibitis, commode digeſtis, multis acute obſeratis, quae ad ſitum vrbis, incolentium victum, vitam, moremque ſpectant. Huic itaque ſcriptioni praemium, et cum praemio laudem aliquam praecipuam decreuit Ordo Medicus; libellum autem, altero loco paullo ante memoratum ſecundo quoque loco haberi voluit. Remoto ſigillo ſolutaque charta apparuit nomen

Carolus Julius Pickhard, *Holzmunda-Brunſuicenſis.*

Ab *Ordine Philoſophorum:*

Quae ſunt ea, quibus ſyſtema dynamicum in phyſica diſciplina iure meritoque praefertur atomiſtico ſyſtemati?

Neque de hac quaeſtione, qui in certamen ſe demittere auderet, fuit.

Temporum iniuria eueniſſe credimus, quod certantium ſtudia per hunc annum refrixerunt,

ſpemque

ſpemque concipimus fore vt in futurum certamen illa iterum incaleſcant, generoſoque ardore, laurea, quae induſtria et doctrina eminentibus conſtituta eſt, potiundi inflammentur. Ea ſpe recreati euulgauimus Quaeſtiones in IV. Iunii anni *quinti* huius ſaeculi propoſitas:

Ab ORDINE quidem THEOLOGORVM:

repetita prioris anni quaeſtione, iterum poſtulatur:

Vt accurate examinetur ac ponderetur, quantum valoris et momenti tum in adſtruenda veritate hiſtoriae Chriſti, tum in demonſtranda authentia et integritate librorum N. T., teſtimonia aduerſariorum qui fidem chriſtianam — et haereticorum etiam, qui fidem catholicam in tribus primis ſeculis impugnarunt, habeant et habere poſſint?

Orationis ſacrae argumentum ex loco Matthaei XI. v. 29. petendum, oſtendat:

Eam, quam doctrina Chriſti poſtulat, humilitatem iuſtam ac liberalem ſui ipſius aeſtimationem non excludere.

Daſs die wahre chriſtliche Demuth mit einem edlen Selbſtgefühl gar wohl beſtehen könne.

"ICTORVM ORDO ſuperioris anni quaeſtionem iterum proponit, his quidem verbis:

Exponantur effectus actuum iurisdictionis voluntariae et mixtae in alieno territorio ſecundum principia iuris ciuilis, publici Germanici et gentium.

 "MEDI-

"MEDICORVM ORDO quaestionem proponit:

An principii azotici siue nitrogenii, atmosphaerico aëre nunquam non inhaerentis, dum hic per respirationem atque exhalationem corpus animale intrat, nihil in eius interioribus deponatur?

"PHILOSOPHICVS autem ORDO pro quaestione hoc proposuit:

Vt religionum Latii veteris domesticarum notitiae e libris Fastorum Ouidii eruantur et ex aliis scriptoribus illustrentur.

Consulantur inprimis Varronis fragmenta cum Festo; Arnobius, Lactantius div. Instit. I, 20. Augustinus de Civ. Dei lib. IV. VI. VII. Macrob. Saturn. I, 7 sq. Pro fundo esse possunt disputata in Excursu IV. ad lib. VIII. Aeneidis.

Litteraria haec certamina ingeniorum, de laude profectuum in litteris inter se certantium, non nisi pace haberi posse videntur; est itaque admodum memorabile, licere nobis tale certamen indicere ac proponere inter armorum motus et terrores. Tanto notabilius hoc ipsum certamen, et reportandam ex eo victoriam tanto memorabiliorem fore putare licet. Agite itaque, quotquot vestrum, Commilitones, eos iam in studiis fecistis progressus, vt virium pericula facere possitis; reputate et memori mente tenete, conatus vestros tanto magis conspicuos fore, reddituros que esse conspicuos vosmet ipsos, et academiam nostram, si quando tempus ipsum memorabitur, quo omnia

haec

haec sunt peracta. Quanto tamen insignius esse putabimus sollenne hoc anno futuro, si, reddita tum pace et tranquillitate publica priuataque, cum pacis bonis restitutis, metu armorum depulso, hilaritate animos omnium relaxante, promissa certamini huic praemia persoluentur. In hoc tempus vitam nostram, et, quotquot nostrum sunt vita iam vergente, nostram senectam, vtinam seruet numen propitium! Quae vota nostra illud vt rata habeat, pie precamur, et, meliora ominando, euentura esse confidimus. Ergo, o boni, *reuocate animos maestumque timorem mittite; forsan et haec olim meminisse iuuabit. Durate et vosmet rebus seruate secundis.*

P. P. in Georgia Augusta d. IV. Iunii CIↃIↃCCCIV.

* * *

Cum id, quod sub initium huius prolusionis p. 313. 314. narratum est, euentum sit ad omnem posteritatem memorabile, quanta cum humanitate et clementia a copiis hostilibus Vniuersitas nostra litteraria a terroribus minisque sit liberata, moxque ab INVICTO HEROE in tutelam recepta: ad pietatem gratamque memoriam pertinere visum est, vt ipsae litterae, quibus tum recreata est vrbs et academia, hoc quoque loco exhibeantur.

Beylage zu den Götting. gel. Anzeigen 102. *Stück.*

Göttingen den 20. Juny 1803.

Auf die erste Nachricht von dem Einrücken französischer Truppen auf Hannöverischen Gebiet, hatte die Universität sowohl durch den Hofrath von Martens, als jetzigen Prorector, als durch den Geh. Justizrath Heyne, als Mitglied des National-Instituts, sich schriftlich unmittelbar an den ersten Consul gewandt, und

dessen Schutz für die Universität und deren Mitglieder erbeten. Der erste Consul hat hierauf durch den Kriegsminister folgendes Schreiben an den General Mortier, Oberbefehlshaber der französischen Truppen, unterm 10. Juny erlassen:

Copie.

Paris le 21. Prairial an 11e de la République Française.

Le Ministre de la Guerre.

Au Général Mortier, Lieutenant-Général Commandant en Chef en Hanovre.

L'université de Gottingue, Citoyen Général, a rendu dans tous les tems les plus grands services aux sciences et aux lettres, et l'institut national de France lui a donné des marques particulières de son estime en nommant associé l'un des membres de cette université. L'intention du Premier Consul est que vous accordiez une protection spéciale à ses établissemens et à tous ses membres; faites leur connaitre que le bruit des Armes ne doit point interrompre leurs paisibles occupations, et que la nation française honore les gens de lettres et les savans de tous les pays.

Je vous salue.

Signé:

Al. Berthier.

Der General Mortier, welcher schon vorher der an ihn abgesandten Deputation der Universität die kräftigste Versicherung des Schutzes ertheilet hatte, hat hierauf unterm 16. Juny folgendes Schreiben an den Protector erlassen:

République Française.

Armée d'Hanovre.

Au Quartier Général à Hanovre le 27. Prairial an 11.

Edouard Mortier Lieutenant-Général Commandant en Chef.

Au Recteur de l'université de Gottingue.

En donnant à Messieurs vos députés l'assurance de la protection spéciale que j'accorde à l'université de Gottingue

tingue je leur exprimois avec d'autant plus de plaisir mon intention personnelle, qu'en cela je ne faisois que prévenir celle du Premier Consul, ainsi que vous en jugerez par la lettre du Ministre de la Guerre dont je vous envoie copie, et par celle qu'il ecrit à Mr. Heyne l'un des membres de votre université.

J'ai l'honneur de vous saluer

Ed. Mortier.

Das in diesem Briefe erwähnte Schreiben des Kriegsministers an den Geh. Justizrath Heyne ist folgenden Inhalts:

Paris le 24. Prairial an 11 de la République Française.

Le Ministre de la Guerre.

à Mr. *Heyne* membre de l'université de Gottingue et associé de l'institut national de France.

Le Premier Consul, Monsieur, sçait apprecier les services que l'université de Gottingue a rendus aux lettres et aux arts, et les droits qu'elle s'est acquise à la reconnoissance des savans. Que le bruit des armes n'interrompe pas vos paisibles et utiles occupations. L'Armée Française accordera une protection spéciale à vos établissemens; Son général en a reçu l'ordre et aura un grand plaisir à l'exécuter. Vous pouvez en donner l'assurance à tous les membres de votre université que le Premier Consul honore d'une grande estime et particulierement à Mr. de Martens son Protecteur.

Agréés l'assurance de la Consideration la plus distinguée.

Al. Berthier.

IV.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
HENR. AVG. WRISBERG D.
CVM SENATV
CIVIVM SVORVM
QVI
IN CERTAMINE LITERARIO
IN A. D. IV. IVNII ANNI HVIVS cIↃIↃCCCV.
GEORGII III.
BRITANNIARVM REGIS INDVLGENTISSIMI
SOLLENNE NATALITIVM
INDICTO
CONSTITVTA EX EIVS MVNIFICENTIA
PRAEMIA
ORDINVM ACADEMICORVM IVDICIO REPORTARVNT
NOMINA
SIMVLQVE
COMMENTATIONVM
QVAE
AD CERTAMEN IN A. D. IV. IVNII ANNI cIↃIↃCCCVI.
ADMITTI VOLENT
ARGVMENTA
AB ACADEMIAE ORDINIBVS PROPOSITA
PROMVLGAT.

Adiecta commentatio
de Alexandro M. id agente, vt omnem terrarum orbem commerciis mutuis iungeret.

Ita ferre naturam humanam, vt, caeteris amissis vel ereptis, cariora sint ea, quae relicta sunt, vulgare

vulgare est dictum. Quod si ita se habet, consentaneum esse videtur, vt eorum, quae amisimus, desiderio sublato, solatia tanto facilius admittamus, iacturas et damna aequiore animo feramus, et in iis, quae in potestate habemus, quorumque fructus integer est relictus, acquiescamus. Contrarium tamen morem plerumque obtinent homines, nam amissorum desiderio contabescentes, bonorum, quibus abunde frui licet, sensum habent nullum aut exiguum, contra in amissorum contemplatione defixis animis, bona, quae pro solatio esse et amissorum desiderium leuare poterant, spernunt, verbis eleuant et cum indignatione damnant, non sine ingratae mentis peruersaeque obstinationis nota. In hunc animi morbum, Ciues, iniquis his calamitosisque temporibus ne incidamus, sedulo nobis est cauendum. Non est huius loci ac temporis, Hannoveranarum terrarum miserari fortunam, vrbes agrosque stipendiis, tributis, commeatibus, pensionibus per biennium iam toleratis, ad noua imperata defetisci, exhausto penu, cella, horreo, patrimonio, re familiari non modo attrita, sed absumta, aere alieno ingrauescente, fide vacillante, cum viribus auxilia quoque virium reparandarum deficere; accessisse anni tempestates iniquas, agros fallaces, amnium eluuiones, spes quoque ereptas; vnde auctae sunt annonae difficultates, vendibilium caritas, rerumque ad vitam tolerandam necessariarum immodica pretia, animi tandem adeo fracti, vt meliorum vota vix concipere audeant. Inter haec, Ciues, grata mente reputemus, per hos eosdem duo annos, etsi cala-

mitate publica haud prorsus intacti fuerimus, nos tamen, fide promissorum integra, publica securitate, otio, studiorum praemiis, reditibus, commodis saluis, egisse. Quod si ex facultatum nostrarum incolumitate partem aliquam ad subleuandos populares oneri ferendo impares erogamus, quis non officium et humanitatem id postulare videat! Tota republica in summas angustias adducta, dum omnium ordinum et classium, omnis census, homines, egena quoque plebs, stipem conferre cogitur, quenquam vnum, fortunis integris, omnino fortunae publicae exsortem esse velle, non modo inciuile, sed etiam inhumanum censendum est. Cum, more sollenni, armis motis, primi bellorum impetus in instituta publica, inprimis litteraria, erumpere soleant: rara fortunae indulgentia institutis nostris academicis saluis et intactis fruimur. In tanto humanitatis saeculi nostri cultu dudum exspectatum erat, ab Europae principibus prouisum iri, vt bellorum furores a Musarum sacris arcerentur. Seruata est haec gloria aetati nostrae, vt belli asperitatem humanitate sua temperet imperium Francicum, habita hac sacrario nostro Musarum religiosa reuerentia. Duces quoque, quotquot ad summam rerum in his terris administrandam missi sunt, hac humanitatis et facilitatis laude conspicui fuerunt, inque his cum maxime veneramur ducem summae dignitatis et virtutis Bernadottum, incolumitatem nostram strenue tuentem, ita vt laudibus suis eximiis nouum hoc litterarum nostrarum seruatarum decus adiungere haud dedignetur.

Quidni

Quidni vero, exemplo hoc semel a Francis proposito, expectemus, fore, vt cetera quoque regna Europae, nouae huius laudis aemula, litteras bonas ac disciplinas studio pari tueantur, quarum cultu latius diffuso tandem effectum erit, vt bellorum furores mitigentur. Calamitates enim belli omnino vnquam tolli ne speremus, vetat ingenita humano generi feritas. Etsi nec eo adducimur, vt assentiamur viris doctis, qui, bellis sublatis, omne humanum genus, virtutis et industriae tanquam neruis incisis, in inertiam et torporem prolapsurum esse pronuntiant. Laudantur sane et multis verbis praedicantur commoda, quae bella feruntur attulisse litterarum studiis per noua gentium commercia et per litteras ipsas in populos rudes et barbaros a victore illatas; Culturae ingeniorum, meliorisque doctrinae sacrorum per bella aliamque vim hostilem inter Saxones, Slavos aliosque barbaros prima habuisse sparsa semina. Verum perturbata sunt hominum de his iudicia parumque subtilia *a*). Negari quidem nequit, euenisse interdum, vt populi feri a victoribus meliore litterarum cultu expolitis rudimenta nonnulla acciperent; euenisse quoque, vt victores barbari melioris humanitatis cultum a victis adsciscerent: cuius fortunae exempla praebent Romani a Graecis, Mogoli a Sinis, Arabes a Syris et Byzantinis doctiores litteras adoptantes: non tamen haec

a) Enucleauit et illustrauit hanc sententiam sagaciter, et ad animum meum vere ac recte, Vir doctus in *Magazin encyclopédique* anni 1806. Tom. III. p. 377.

haec belli munera, non magis quam victoris consilio destinata beneficia; sed pacis bellum excipientis nonnunquam fructus fuisse dixeris, dum nouo rerum ordine subsequente, ad artes et litteras in vitam hominum reuocandas, non modo opportunitas se offert, sed et necessitas vrget et flagitat. Quanto meliore conditione haec bona, si qua sunt, per incolumitatem, pacem et societatem communicari poterant! magno emtam dixeris rem bonam cum hominum strage et terrarum vastitie, erepta libertate ac prosperitate, extinctaque virtute innata, oblatam; nam, quotquot victi litteras pro solatio accepere, seruiles quoque mores induerunt. Ereptis aut turbatis legibus, institutis, religionibus, litteris patriis, populi victi cultum pristinum amittunt, nouum ab alienigenis et exteris illatum respuunt, si vi obtruditur, nullo cum vero fructu accipiunt. Quid vero, si a victore dominatio aut imperium militare constituitur? tum bonorum studiorum et litterarum doctarum cursum inhibebit ne an habenas immittet? Fac tamen, ita euenisse aliquando, vt vitae et litterarum cultura per victorem impertiatur victis: vel sic litterarum politiorum munera non per se expetenda dixeris, sed propter bona, quae ex earum cultura ad vitam melius, cum dignitate et iucunditate, instituendam possunt manare: quae bona si interclusa et negata fuerint, quis tandem aut honos aut quae iucunditas litterarum esse potest? Quanto optabilius est, procul a litterarum corruptelis in honestate rudi et priscis patrum institutis illiteratum consenescere!

At

At enim laudant victorias Alexandri, quibus per omnem Asiam, et si, placet, per omnem terrarum orbem sparsa sunt bonarum litterarum, Graecarum scilicet, semina. Quam vere hoc dictum sit, nunc non est disputandi locus; innumeris tamen generis humani calamitatibus, quas illae victoriae pepererunt *b*), ipso caussarum nexu et ordine, etiam bonum aliquod fuisse admixtum haud mirabimur; quod tamen ipsum multo meliore conditione aliis viis parari potuisset. Recte vtique obseruatum est, per magnas inter bella rerum molitiones, necessitates, discrimina, ad cladium reparandarum prudentiam, ad noua subsidia et remedia exputanda, acui hominum ingenia, sicque excitatas et collectas vires rebus compositis etiam ad pacis artes tanto felicius extolendas vigere ac ferueścere; etsi nec obliuiscendum est, innumera mala, ex ipso bello nata, vna cum istis bonis, ipsam pacem corrumpere.

Cum tamen res humanae non ad nostrum arbitrium procedant, sed vicissitudinibus et casibus aliis ex aliis natis bona et mala misceantur: bene nobiscum actum putabimus, dum modo per artes bellicas artes pacis non omnino extinctae fuerint, sique inter has belli procellas et in hac patriae clade litterae nostrae incolumitatem et dignitatem retinent. Non itaque ea tantum, quae votis nostris haud respondent, recensebimus, verum assumemus quoque in computum ea, quae fortuna aliqua propitia non sperantibus obtulit.

Refe-

b) Vid. Excursum.

Referemus autem inter ea hoc quoque, quod hunc diem natalitiis sollennibus Regis GEORGII III. consecratum solita pietate celebrare, antiquamque religionem ac pietatem, qua eum prosequimur, publice declarare, bonaque vota pro eo concipere licet: ea est Potentissimi Imperatoris moderatio, vt nec officiorum sanctitatem a nobis violari nec pietatis sensum extingui velit; dum ex humanitate et aequitate veriorem sibi, quam ex iussorum acerbitate, gloriam ad posteritatem manaturam esse intelligit.

Quandoquidem autem huius diei sollennia inprimis in hoc continentur, vt praemia Regis GEORGII III. munificentia constituta iis ex nostris Ciuibus distribuantur, qui studiorum suorum profectus scriptis in certamen missis et Ordinum Vniversitatis iudicio probatis luculenter testatos fecerint: primo loco quaestiones in hunc diem pronuntiatas et certaturis propositas recitabimus, subiicientur iudicia ordinum de commentationibus; tandemque quaestiones in annum futurum praeconio nostro edicentur.

"Ab *Ordine Theologorum* anno iam cIↃIↃCCCIII proposita fuerat quaestio:

Quantum valoris et momenti tum in adstruenda veritate historiae Christi, tum in demonstranda authentia et integritate librorum Noui Testamenti, testimonia aduersariorum, qui fidem christianam, et haereticorum, qui fidem catholicam tribus primis seculis impugnarunt, habeant et habere possint?

"Cum

"Cum autem anno sequenti de praemio decernendum esset, nonnisi vnus erat, qui certamini sese offerebat. Hic quamuis talem se monstraret, qui solus etiam et sine puluere coronari posset, tamen ordo noster, quia videbatur iste praemio adhuc digniorem sese reddere posse, maluit ipsum ad nouum certamen inuitare, aliisque Commilitonibus denuo occasionem, vires suas in quaestione proposita exercendi, praebere. Repetita igitur est prioris anni quaestio. Duo iuuenes in certamen descenderunt. Alter commentationem suam his verbis insigniuerat:

Et refellere sine iracundia et refelli sine pertinacia parati sumus;

alter vero his:

Cuius regio, illius religio.

Vterque suam nobis eruditionem ac diligentiam satis comprobauit. Prior autem quaestionis propositae vim ita perspexit et assequutus est, vniversam materiam tam caute et circumspecte tractavit, tantamque in iudicando maturitatem et subtilitatem, tantam denique fontium antiquitatis christianae cognitionem demonstrauit, vt facile eundem agnosceremus, qui iam priori anno de praemio concertare vellet. Neque tamen non, alter insignem rerum, de quibus agebatur, et inprimis linguae graecae notitiam ostendit et cum laude in quaestione difficili et impedita versatus est. Priori itaque praemium decretum, alter vero proxime ad illum accessisse iudicatus est."

Scheda soluta lectum est nomen:

Ludovicus Henricus Planck, *Gottingensis.*

 Secundo

Secundo autem loco ad laudem insignem accessit
Ioannes Iacobus Sack, *Hannoveranus*.

"Orationis e suggestu aedis sacrae habendae argumentum, ex loco Matth. XI, 29. petendum, hoc propositum erat, vt ostenderetur,

Eam, quam doctrina christiana postulat, humilitatem non excludere iustam ac liberalem nostri ipsius aestimationem.

Daß die wahre christliche Demuth mit einem edlen Selbstgefühle gar wohl bestehen könne.

Quinque exhibitae nobis sunt orationes,

Ima insignita verbis gallicis:

Tel brille au second rang, qui s'eclipse au premier.

IIda verbis Petri:

ὁ θεος ὑπερηφανοις αντιτασσεται, ταπεινοις δε διδωσι χαριν.

IIItia Iohannis:

αληθευειν εν αγαπῃ.

IVta Claudiani:

Inquinat egregios adiuncta superbia mores.

Vta hisce:

Nescia virtus stare loco.

Haec quinta, quae laude sua minime carebat, quia tamen serius, quam per leges instituti licebat, oblata nobis erat, non potuit in concertationem venire. Ex reliquis *prima*, *tertia* et *quarta* iudicio ordinis dignae existimatae sunt, quae e suggestu dicerentur. Auctor *primae* commendabat se dicendi genere populari et perspicuo, tractatione materiae vere christiana et sacris litteris consentanea, oratoris habitu suaui, amabili, facili, facundia, et actionis dignitate. Auctor *tertiae*, contentus ea laude, quod in iis esset, qui ad orationem

publice

publice habendam admitterentur, propter caussas, quas non potuimus reiicere, de ipso praemio noluit concertare. De ipso igitur iudicare non est huius loci. Auctor *quartae* caput rei, de qua agebatur, omnium optime exposuit, vniuersam quaestionem sagaciter et ingeniose excussit, honorem religionis christianae in commendanda humilitate egregie vindicauit, et tanquam orator ardorem et grauitatem, vim atque dignitatem, animumque, quamuis semel haereret, praesentem demonstrauit. Huic itaque decreto ordinis adiudicatum est praemium, alter vero, auctor scilicet primae orationis, ad eum quam proxime accessisse existimatus est. Prior est

Georgius Emilius Guilielmus Arnold, *Lippensis*, qui iam superiori anno primum post victorem locum occupauerat, posterior autem Iohannes Iacobus Sack, *Hannoueranus*."

"Ab *Ordine Iureconsultorum*

repetita prioris anni quaestione postulatum erat:

Exponantur effectus actuum iurisdictionis voluntariae et mixtae in alieno territorio, secundum principia iuris ciuilis, publici germanici et gentium.

Ad quaestionem magni momenti non nisi vnus subeundi certaminis periculum fecit; qui commentationem bonae frugis quidem plenissimam, eruditionis et acuminis ingenii testem, obtulit, verbis Ciceronis inscriptam:

Et refellere sine iracundia, et refelli sine pertinacia parati sumus.

Sed in exponendis iis, quae in tractanda quaestione primum locum faciunt, ita versatus est auctor; vt dubitare liceat, quin sensum et intentionem eius satis perspexerit. Etenim primario sibi inquirendum sumsit, quatenus vel iudex iurisdictionis voluntariae actus in alieno territorio suscipere possit: vel subditis ea de causa iudicem alienum adire liceat; neglectis fere, siue leuiter tactis iis, quae *de effectu eius quod actum sit, praeprimis ex principiis iuris publici germanici et gentium* curatius exponenda erant. Qua de causa Ordo iuridicus praemium auctori tribuere non potuit; laudem tamen diligentiae et lectionis comprobatae nullo modo denegabit."

"Ab Ordine Medicorum proposita erat quaestio

An principii azotici siue nitrogenii, atmosphaerico aëri nunquam non inhaerentis, dum hic per respirationem atque inhalationem corpus animale intrat nihil in eius interioribus deponatur?

Difficultati et subtilitati, quam ipsi quaestioni a desideratissimo collega conceptae inesse diffitendum non est, tribuimus, quod vnica saltem ordini oblata sit commentatio inscriptis verbis Lucretii

— *quodcunque fluit de rebus, id omne aëris in magnum fertur mare; qui nisi contra corpora retribuat rebus, recreetque fluenteis, omnia iam resoluta forent vt in aëra versa.*

Et huius auctor commentationis ipsam quidem quaestionem neutiquam expediuit sed maximam partem in medio reliquit, attamen ea quae hactenus a chemicis et physiologis in vtramque partem circa eam disputata et indagata sunt, eximia diligenti

gentia congessit, lucido ordine et cum iudicii acumine disposuit, passim etiam modesta epicrisi in ea animaduertit; in vniuersum vero laudabiles conatus scripto suo ordini ita probauit, vt hic nullus haesitauerit, quin vnanimi consensu praemium Regium eidem decerneret."

Scheda soluta recitatum est nomen
FRANCISCUS SCHMITZ, *Agrippinas.*

Philosophorum Ordo
certantium studiis hoc agendum proposuerat:

Vt, religionum Latii veteris domesticarum notitiae e libris Fastorum Ovidii eruerentur et ex aliis scriptoribus illustrarentur.

Ne euagaretur studium certantium ad aliena, quae talis scriptio capere nequiret, cautum erat diligenter. Rem iudicii et interpretationis esse volebamus, non lectionis infinitae, aut sedulitatis male collocatae in locis congerendis; erant *veterum Latinorum religiones, non Romanorum,* erant *religiones domesticae,* paucae numero, *non aduentitiae,* quae essent commemorandae. *Vna* Ordini exhibita est *commentatio* docte et laboriose confecta; incredibili et aerumnoso cum studio congestas vidimus eruditae operae copias e lectione varia, indagatione indefessa, erutas; praescripta in fronte sunt verba Ciceronis:

Et refellere sine iracundia, et refelli sine pertinacia parati sumus.

Nihil a se desiderari voluit iuuenis egregiis litteris instructus, a quo talis commentatio scribi potuit, praeterquam iudicii maturitatem in tot tantisque

copiis digerendis, delectuque facto rite disponendis, et orationis Latinae elegantiam. Cum de prisci Latii religionibus fragmenta, quae extant, essent colligenda et illustranda, ille, praemissa de vniuersa Romanorum mythologia disputatione, Romanorum religiones, sacra et ritus, omnium aetatum ad Theodosium vsque Imperatorem exposuit, tum enarrationem valde doctam de diis maiorum et minorum gentium adiecit: quae omnia materiam libelli non aspernandi praebere possint, quaestioni autem propositae tantum ex parte sunt consentanea. Grauiter itaque tulit Ordo spectabilis, tam eruditae industriae ne praemium assignari possit, leges certaminis consilium institutumque vetare.

Adhuc actum est de praeteritis ac praesentibus; progrediamur ad futura, bonis cum votis prosequenda, et pronuntiemus *quaestiones* in IV. Iunii anni futuri commilitonum certantium studiis propositas:

Ab ORDINE THEOLOGORVM postulatur, vt

Doctrinae de iureiurando in ecclesia christiana historia exponatur.

Die Geschichte der Lehre der christlichen Kirche von dem Eidschwur.

Orationis sacrae argumentum autem hoc esto, vt ex loco 2 Petr. II, 5-7. ostendatur

Quantum fides in Iesum Christum ex sensu scripturarum sacrarum valeat ad virtutem humanam promouendam.

Der hohe sittliche Werth des Glaubens an Jesum nach dem Sinne der heiligen Schrift.

In

In annum futurum IVRECONSVLTORVM ORDO quaestionem proponit:

Quae sint iure nouissimo hereditatis ciuilis et bonorum possessionis tum conuenientiae, tum differentiae principes.

Die vorzüglichsten Uebereinstimmungen und Unterschiede, die sich auch im neuern Rechte zwischen Civil-Erbfolge und bonorum possessio *finden.*

A MEDICORVM ORDINE nona quaestione edicuntur haec:

Cum certo constet, quaedam tum alimentorum tum medicaminum genera, eorumue partes, per vasa absorbentia ipsi sanguinis fluento admisceri, alia contra, quae ab his quasi respuuntur, nunquam eidem hac via affundi; desiderat Ordo medicus *plenum, quantum fieri potest, et accuratum recensum eorum, quibus, siue tubo alimentario sint ingesta, siue communibus corporis integumentis applicata, ingressus in systema vasorum sanguiferorum aut concessus a natura, aut negatus sit.*

Da es durch zuverlässige Erfahrungen entschieden ist, dass gewisse *Nahrungs- und Arzney-Mittel* (oder doch Bestandtheile derselben) *mittelst der einsaugenden Gefäse zur Blutmasse gelangen,* andere *hingegen von jenen Gefäsen nie aufgenommen, folglich auch dem Blute durch diesen Weg nie beygemischt werden;* so wünscht die medicinische Facultät *eine möglichst vollständige und genaue Bestimmung derjenigen Stoffe, welchen der Zutritt zum Blute, seys durch den Speise-Canal oder durch die*

Absorption von der äussern Haut, entweder gestattet oder aber versagt ist.

ORDO PHILOSOPHORVM in IV. Junii anni proximi eandem *iterum* quaestionem proponit, idemque, quo ingenia vestra exerceatis, stadium aperit, in quo a linea aberrauerat commilito vester, a quo profecta erat commentatio, de qua paullo ante est actum; eundem tamen iuuenem doctum hortamur cum maxime, vt a se scripta diligenter retractet, aliena recisa in aliud tempus seponat, seruatu autem digna luculento ordine disponat et oratione bene latina enuntiet. Id igitur curatum esto,

Vt religionum Latii veteris domesticarum notitiae e libris Fastorum Ovidii eruantur, et ex aliis scriptoribus illustrentur.

Legendi itaque sunt primo loco, docto cum studio, libri Fastorum, enotanda ea, quae ad religiones veterum Latinorum, hoc est ad eorum mythos et sacra ac ritus, spectant; iudicium ad ea illustranda est adhibendum, comparandis iis quae ab aliis scriptoribus tradita sunt, et supplendis inde iis, quae ad iustam notitiam rei, de qua quaeritur, facere possunt. Consulenda esse iam olim diximus Varronis fragmenta, cum Festo; loca Arnobii, Lactantii, Augustini de Civ. Dei, Macrobii; et pro fundo esse posse disputata in Excursu IV. ad lib. VII. (non lib. VIII.) Aeneidis.

Simul tamen cum hac quaestione iterum proposita, ORDO PHILOSOPHORVM promulgat in

in annum proximum quaestionem aliam, iis forte, quae hoc ipso tempore philosophorum et theologorum, de interpretatione doctrinae sacrae et religionum allegorica, disputationibus cum maxime agitantur, lucem aliquam allaturam. Iubentur scilicet de praemio certaturi

Interpretationis allegoricae Philonianae principia et elementa ex ipso Philone elicere et declarare.

Es soll aus den Schriften des Philo selbst dargethan werden, worauf die von ihm angenommene allegorische Erklärung der heiligen Schriften gegründet ist.

Et haec quidem de certaminibus nostris litterariis ad vestra bonarum litterarum studia incendenda- institutis dicta sunto: quae non modo victoribus, sed iis quoque, qui victi ex arena discedunt, honorifica et salutaria sunt: nemo enim hoc certamen sine laude ingreditur, et hoc ipso inter ceteros eminet, quod ingenii doctrinae et animi satis habuit ad congrediendum. Vtinam similia his essent imperiorum de principatu certamina, victis victoribusque flebilia, etiam iis qui e proximo spectant, aut, qui ne spectare quidem vellent, damnorum et calamitatum contagione luctuosa, quorum numero nostrates primo loco afflictos attritosque numeramus. Inter haec quandoquidem praeter vota nihil nobis relictum esse videmus, his ipsis votis ita vtamur, vt summo vniuersi moderatori permittamus, quid de rebus nostris statuat quibusque modis fortunae publicae labefactatae succurrat: quandoquidem nos miseri mortales ne

gressu alia, vt fit, ex aliis nata, quam vtilitatem habeant, animaduersum est; in ipsis rerum exordiis ea esse prouisa, temere vulgo credi solet. Nec multo diuersum est iudicium prudentiorum de incessis ab aduenis Europaeis orbis alieni terris sub colore ac titulo specioso melioris vitae cultus per salutares religiones quaesiti, cum in aperto sint veriores caussae a dominandi libidine, expilandi terras cupiditate, et mercantium auaritia profectae. Omnino quicquid praeclari instituti, operis et studii aut consilii, in genere humano eminet, si vere vtilitatis publicae caussa fuit susceptum, in vmbra et obscuritate meditatum et designatum subnasci, aegre et aerumnose proficere, solet. Quae magnis et intensis viribus in antiquitate publice acta sunt, videmus pleraque ad mala aut inferenda aliis, aut a se depellenda fuisse peracta.

Verum de Alexandro traduntur alia his etiam maiora, quae ab eo meditata esse feruntur; aiunt enim eum omnem terrarum orbem victoriis voluisse peragrare, vt commerciis mutuis omnes gentes iungeret et ad vnum eundemque vitae cultum adduceret; dignum sane Alexandri animo ingenioque consilium! Ita scilicet fuisset armis effectum, quod persuasione, foedere, philosophicis somniis, haud effectum iri in aperto est, vt, dum vnus aliquis omnes terras in ditione habuisset, orbem terrarum pax aeterna bearet! Fuere quoque qui non ad hominum, sed ad rerum commercia, hoc est ad mercatum per omnes terras ex victoris arbitrio constituendum, consilia Alexandri

spectasse

cari; cum terris enim et populis in ditionem redactis commercia mutua iungi, artium quoque et litterarum notitias inuicem impertiri, facile expectes; dubites tamen, an per arma esse parata recte dici possint ea, quae non nisi serius, rebus in melius mutatis, nec regum consiliis, aut voluntate et opera, vel cogitatione et animo, sed ipso rerum cursu, sunt subsequuta; tum ista ipsa, alia via ac ratione, absque caede et sanguine censeas multo melius ac salubrius ipso caussarum euentorumque nexu fuisse euentura. Certe non bene belli furoribus tribuuntur ea, quae non nisi iis sopitis, armis positis, et recreatis pace populis, euenire potuere; belli terroribus commercia populorum tolli, certe nulla lege aut consilio rite iungi, nec nisi rebus pacatis stabili foedere coire, manifestum est. Nec pronuntiandum erat, ad humanitatis cultum feros et barbaros populos non nisi ferro et igni adduci posse; meminerimus saltem maiores nostros per Germaniam non per arma, quibus noua sacra iis obtrudebantur, sed per monachos balbutientes litterarum rudimenta accepisse. Quod si omnino non nisi per belli furores ac strages litterarum commercia ad alios populos possunt propagari: melius populos litterarum bonis carere dixeris. Alexandrum vtique eo tempore, quo arma in Persas mouerat, de vtilitatibus ad litterarum vitaeque cultum serius inde manaturis cogitasse, nemo cum fide tradidit; quae caussae et consilia eum, et patrem Philippum, etiam antea Graecos, ad expeditionem generi humano parum proficuam impulerint, satis constat. Ipso rerum progressu

quoue iudicio haec tradita et accepta sint, dispiciendum esse videatur. Interea alterum; quod Graeciam ex Alexandri expeditione in Asiam mala innumera, calamitates et damna ad seram vsque posteritatem, accepisse satis constat, quas vtilitates perceperit, nondum quisquam docuit. Macedonia autem ipsa, ad pristinam conditionem angustam redacta, bellis, caedibus, tributis attrita tandem iis, quos inter barbaros numerabat, Romanis in praedae partem cessit.

Fundus itaque, si diligenter quaesiueris, omnis narrationis est apud Diodorum *d*), qui memorat: "*in commentariis post mortem regis vulgatis fuisse perscripta, quae ipse adhuc exsequenda constituerat;* in his fuisse *classem ingentem in Phoenicia, Syria, Cilicia et Cypro aedificandam ad expeditionem in Carthaginienses et ceteros, qui littoralem Africae et Hispaniae vicinasque ad Siciliam vsque regionem incolebant; porro ut iter per Africae maritima ad Herculis columnas expeditum redderetur, vtque pro tantae classis modo portus et naualia locis opportunis exstruerentur.*" Ex his satis

d) Diodor. XVIII, 4. Ἐφημερίδες hae fuerintne priuata opera an regis iussu perscriptae nemo docuit. Grauiora vtique ex iis mallemus seruata, quam quae de insanis in Hephaestionis et Alexandri funera impensis factis, aut de Alexandri temulentia copiose sunt enotata. A Diodoto Erythraeo et Eumene Cardiano Ephemerides seu scriptae seu in ordinem redactae sunt: (ὥς ἀνέγραψαν) ap. Athen. lib. X. p. 434 B. Fuit et Strattis Olynthius, qui περὶ τῶν Ἀλεξάνδρου ἐφημερίδων βιβλία πέντε scripsit, apud Suidam h. v.; quo sensu hoc accipiendum sit, obscurum est. Epitomen a Strattide factam videtur censere Vir Ill. Sainte Croix *Examen critique des historiens d'Alexandre.* Ed. II. p. 481.

satis intelligitur, non de Occidente in ditionem redigendo, aut de omnium populorum inter se iungendis commerciis, sed de *bello Carthaginiensibus inferendo* Alexandrum cogitasse: quos, cum Persis inde a Darii Hystaspis et Xerxis temporibus adversus Graecos societate iunctos, Graecas ciuitates Siciliae et Italiae saepe bello aggressos, Tyro, colonia, deleta sibi infestos, et Alexandriae, nuper a se in Aegypto conditae, clandestino odio imminentes facile suspicari, nouoque adeo bello ex India redux designare potuit. Sequitur tanquam ex commentariis proditum: "*vt ciuium in nouas urbes commigratio, et hominum ex Asia in Europam et rursum ex Europa in Asiam translatio fieret, et per connubia et necessitudines, continentes orbis maximas concordia mutua et cognationis amicitia inter se contineret,*" haec tamen ad istam tanta molitione paratam expeditionem referri haud possunt; spectant enim ad eas, quae iam bello peragratae erant, Europae Asiaeque terras et ad Graecorum Persarumque commercia artiore vinculo copulanda.

Quae modo dicta sunt, fundum habent idoneum. Addita sunt alia a scriptoribus partim *ex re et iudicio ducta*, partim *ex incertis rerum euentis, quae contingere forte potuissent*, aut *ex seriorum saeculorum nostraeue aetatis vicissitudinibus, fortunae coniectata.* Sane si Carthaginienses classe vicisset, in promtu erat augurari, fore vt omnem Africae oram, quae in Carthaginiensium ditione erat, subiugaret, et cum ea Iberiam Siciliamque, Carthaginiensium virium robur. Iam videte, ex his quae alia Alexandri animo designata ediderunt scriptores

et post eos viri docti nostrae aetatis. Vt taceamus ineptias Curtii, iter Alexandrum terrestre per Africam facturum fuisse narrantis *e*), narrant porro eum Iberiae iam victorem terrestri itinere per Galliam et Italiam, in qua cum Romanis erat signa collaturus, traiectu in Epirum facto, in Macedoniam rediturum fuisse, conditis per omnes terras locis munitis sub coloniarum nomine, et praesidiis idoneis relictis, forisque et mercatibus institutis, quibus cum extremis Asiae oris mutua commercia exercerentur. Incredibiles hi ausus viris doctis debentur, non scriptorum fidei; modestior ipse Curtius, qui omnia in maius efferre solet (lib. X, 1, 18.), voluisse ait *ex Ibero classe praetervehi Alpis Italiaeque oram, vnde in Epirum breuis cursus est*. Alexandrum debellata Carthagine, eodem quo in Asia more, per Africae, et Iberiae forte, oram colonias fuisse conditurum, eaque re populorum commerciis viam aperturum, credere licet; mercatorum auiditati satis est nouas terras monstrasse et aditum muniisse; hoc, non alio modo, Romani mercatorum sagacitati profuere simulque geographiae consuluere (conf. Polyb. III, 59.): mercaturae autem, per omnes terras lucri sui alimenta explorantis, fundamenta iacere, aut humanitatis litterarumque Graecarum culturam propagare Alexandrum voluisse, quo tandem argumento, qua fide constat! Ex nostrorum temporum curis

e) Curtius X, 1, 17. Carthagine victa eum *Numidiae solitudinibus peragratis Gades dirigere voluisse.* Sane classe aditurum fuisse vrbes orae maritimae, saltem potiores aut obsequium negantes, facile credas.

curis et studiis haec et alia antiquiora tempora transferuntur; istis aetatibus virtutis fama, gloria nominis, et dominandi insatiabilis cupido, ingenia magna incendebat. Alexandrum autem multo magis instigabat vanitas aemulandi Bacchum et Herculem et persuasio de ortu ab Hercule et Ioue ducto. Mercatus commoda victorias sequebantur, inter belli caussas et praemia haud erant; praeda ditescere in laude habebatur bellantibus: cauponari per arma et nouas lucri cupidini inexplebili vias parare, si Carthaginienses, et forte Ptolemaeos, consiliis ex ipsa re natis, exceperis, aliis aetatibus fuit relictum. Qui autem principes prudentius per pacis artes regni opes augebant, magis id curae habebant, vt interiore regni cultu, quem agricultura et artium vtilium industria affert, ditescerent, quam vt cultu externorum populorum adscito et luxu peregrino in suos populos illato superbirent. Adeo generosiore spiritu et afflatu aliquo ipsa antiquiorum hominum vitia calebant. Itaque imperii proferendi et dominationis extendendae cupidine, forte et odio in Carthaginienses incensum Alexandrum arma mouisse, in exploratis habebimus; cetera habeamus in iis quae coniectare licet, non pro certis pronuntiare; inque his forte haec quoque: non sine respectu ad Carthaginienses in confiniis Aegypti haerentes Alexandriam in ipsis Aegypti finibus et ad mare fuisse conditam, regi tamen ex Aegypto in vlteriora Asiae profecturo, iam hoc ad prouidendum satis caussae fuisse, vt, praeter Memphin et Pelusium, vrbe maritimo in loco posita, praesidia idonea et liberos ex hac

vrbe commeatus et commercia cum Macedonia et Syria haberet; porro coniectare licet ipsa loci opportunitate ductum Alexandrum forte ad casus futuros incertos animum aduertisse. Quae vero praeterea passim memorant eum ad vrbem condendam adduxisse, ea hominis diuinitus afflati essent, qui iam tum loci opportunitatem ad commercia per omnem terrarum orbem iungenda prospiceret *f*). Multa huiusmodi nostri homines memorant, humanae sagacitatis exempla, quae non nisi serius per noua et inexpectata euenta, fortuna miris modis casus variante, in hominum animos venire potuerunt, quae tamen in ipsis rerum primordiis, tenuibus plerumque et fortuitis, iam prouisa et meditata esse venditant, dum sibi ipsi placent,

f) Incredibile est quam late euagati sint commentis suis viri docti, in his T. POWNAL l. c. p. 89. Alexandrum Alexandria condenda iam tum destinasse nouam vrbem omnis mercaturae per orbem terrarum metropolin, ita vt illa haberet *ingentis pyramidis speciem trinis suis lateribus Gades, paludem Maeotidem et Indiae extrema spectantis.* Satis magnam laudem Alexandri esse putabimus, quod *animaduertit portum naturaliter tutum, emporium egregium, campos circa totam Aegyptum frumentarios immanis fluminis Nili magnas vtilitates;* etiam antea eius prudentiae in diiudicando situ locorum vrbi condendae idoneo, cum Dinocrates ad eum detulisset efformatum cogitatione opus montis Atho in statuae virilis speciem, cuius manu laeua sustineretur ciuitas, dextra manus teneret pateram, quae exciperet omnium fluminum, quae sunt in eo monte, aquam, vt inde in mare profunderetur. *Delectatus Alexander ratione formae, statim quaesiuit, si essent agri circa, qui possent frumentaria ratione eam ciuitatem tueri.* Legantur haec et reliqua apud Vitruvium lib. II. praef.

placent, quod aliis acutius vident: non aliter ac Romani, qui suae vrbis primordia terrarum imperium, opportunitate loci tanquam augurio, portendisse iactabant. Quum incognita terrarum pars occidentalis per Columbum et alios in notitiam Europae adducta esset, neminem meminimus de mutatione omnium per Europam imperiorum exinde prouentura cogitasse; auro et expilandis incolis omnes inhiabant. Ipsae rerum vicissitudines, nexus et successus, pleraque ex proximo aliquando ostendunt: quae animaduertere et in suam vtilitatem, aut, quod praestat, in commoda publica, vertere, sagacitatis satis magna laus est g). Nec tutiore iudicio viri docti Alexandrum iam tum, cum Macedoniae finibus egrederetur, totius terrarum orbis imperium mente ac spe concepisse pronuntiant. Enimvero ad arma Persis inferenda

g) Est quidem aliud futura etiam longinqua prospiciendi genus, quod ex similibus obseruatis ductum haud magni acuminis vim desiderat. Eiusmodi est praedictio, Imperii Othmannici, viribus indies magis fractis, excidium magnam rerum conuersionem esse sequuturam; itidem, quando Africae borealis ora in ditionem victoris ex Europa venerit. Ita quantam rerum vicissitudinem allatura esset Aegyptus ab aduenis ex Europa occupata, dudum erat perspectum; quantopere autem ea consilia adiutura et turbatura esset Melitae opportunitas, qui prouiderit, non reperimus. Americam aliquando rerum summam esse adepturam, et accelerari hanc conuersionem nostrorum temporum fatis, vulgare est iudicium. Illud tamen omnium temporum et historiarum fide satis constat, magna imperia disparibus prouinciis coagmentata, mole sua mature ruere; atque hoc de Alexandri victoriis in confesso est.

excitati dudum fuerant Graeci, cum ii qui ex Asia veniebant, luxum aulae, infirmitatem regni, socordiam cum superbia docerent; in his inprimis illi, qui ex Asia cum Xenophonte redierant (cf. Plutarch. Artax. p. 1021 sq. c. 20.). Persas a Graecis armis esse aggrediendos et vltum eundum esse iniurias ab iis Graeciae illatas, a multo inde tempore demagogorum clamoribus fuerat persuasum; perstrepit talibus clamoribus Panegyrica oratio Isocratis; Philippus rem facile successuram esse intelligens ex perspecta imperii Persarum ignauia (v. Polyb. III, 6, 8 sqq.), belli apparatus prouiderat. Ab his initiis progressus est Alexander ad liberandas Asiae vrbes a Graecis habitas, Persasque ab omni Graeciae inuadendae consilio in perpetuum abalienandos; quod si intra hoc prudenter et feliciter effectum se continuisset, dignum vtique laude et nomine facinus patrasse diceres; at aliis ex consiliis ab ipso successu ductis, peruenit ad ea, quae in egressu ex Macedonia animo iam praecepta et explicita eum habuisse persuadere sibi velle arduum est; tandemque ad eam vesaniam progressus est, vt ea aggrederetur, quae nec exitum nec effectum habere poterant, si vero habuissent, nullum fructum habuissent, toti vero terrarum orbi nil nisi caedes, vastationes, ruinas, allatura fuissent; nec ipse vllum laborum fructum, nullam laudem, ablaturus fuisset, quam vt terris desertis et hominibus in solitudine efferatis imperasset.

Verum vt multa alia, quae effecta ab ipso non sunt, Alexandro tanquam ante quam vita excederet prouisa et meditata tribuerentur, oppor-

portunitatem attulere narrationes nonnullarum rerum quae paullo ante eius mortem contigerunt. Inter legatos, qui ei Babylonem proficiscenti occurrerunt, vt victorias gratularentur, narrantur (v. Arrian. VII, 15.) fuisse non modo ex Italia *Bruttii* et *Lucani* (qui per Alexandrum Epiri regem ad honorem Macedoni Asiae victori habendum excitari potuere) verum etiam *Etruscorum*, tum et *Gallorum* et *Iberorum legati*. Tam longinquarum terrarum extremi Occidentis legationes in Asiam missae iis aetatibus, quibus hae gentium et imperiorum pactiones et legationes nondum frequentabantur, merito mirationem faciunt. Quod si vere ea tradita sunt, videri potest fama de bello in Carthaginienses mouendo iam tum increbuisse, odiisque ex Carthaginiensium dominatione maris interni, mercatoriaque superbia et auaritia, incensos populos, erectis ad vltionem et libertatem animis, ad Alexandrum conuertisse. Ipsi quoque Carthaginienses suspicione et metu suspensi legatis missis partim regis consilia speculari, partim muneribus auertere *k*). Possit aliquis Roma-

k) V. Iustin. XXI, 6. cum Gellio XVII, 9. med. c. et ex Iustino Oros. IV, 6. Arrian. VII, 15. *Λιβύων τε πρεσβεῖαι ἐγένοντο* etc. *καὶ Καρχηδονίους ποτε πρεσβεύειν λέγεται.* Libyes, Libyophoenices dicti ap. Diodor. XVII, 113, fuere Afri a Carthaginiensibus ditione ac seruitute habiti. *Κέλται* nisi cum Iberis iunctim memorati essent, possint esse Galli qui finitima Thraciae versus Istrum iam tum occupauerant: quos etiam Diodorus l. l. memorat. Omnis haec inprimis de Iberis et Gallis memoratio est obseruatu digna, cum de Carthaginiensium rebus

Romanorum quoque legationem ad Alexandrum, etsi parum probabilem Livio visam (IX, 18.), ex dictis tueri, tanquam ab odio in Carthaginienses profectam; ista tamen aetate inter illos populos foedere iunctos inimicitiae nullae viguisse memorantur. Possit alius aliam caussam legationis ex eo petere, quod apud Strabonem (lib. V. p. 354 B. p. 232.) Alexander ad Romanos memoratur misisse qui conquererentur de Ostiensibus socios se Tyrrhenis praedonibus praebentibus. Falleretur tamen, qui id statueret; nam Alexander ille fuit Molossorum seu Epiri rex, qui in Italiam escensionem fecerat, mox etiam pacem cum Romanis (apud Livium lib. VIII, 24. 13. 17. et Iustinum XII. 2.), paullo post ad Pandosiam interfectus, Olymp. CXII, 1. ante C. N. 332.

Accessit

bus per antiquiora tempora tam pauca sint memoriae tradita. Intelligitur enim, iam ante Amilcaris traiectum in Hispaniam, primo bello Punico confecto, (ante C. N. 236. Ol. 136, 1.) eas Carthaginiensium opes in illa fuisse, vt Iberi aliena auxilia circumspicerent, grauante iam Carthaginiensium dominatione; annis ante Barcam supra octoginta octo (a. C. 324.). Is igitur in Hispania id tantum egit, vt imperium Carthaginiense proferret; quod iam ante non contemnendum fuisse vel sic facile credideris, quia, Tyro ab Alexandro excisa, Phoenicum colonias in eorum ditionem cessisse haud dubites, et inde eos a Gadibus et maritimis locis ad interiora processisse. Memorantur aliquoties copiae ex Hispania collectae a Carthaginiensibus ad bella in Sicilia gerenda, vt Ol. 92, 3. vt Egestanis opem ferrent, Annibale Gisconis duce, Diodor. XIII, 44. 54. add. XVI, 54. Ol. 96, 1. Ad antiquiora tempora spectat, quod de auxilio Gaditanis consanguineis misso narrat Iustin. XLIV, 5.

Accessit ad ea, quae Alexandrum ante obitum destinasse exsequenda narrant *i*), aliud, quod ad Orientem spectabat. Parauerat proximis ante fata diebus classem ad Arabiam inuadendam, missis iam antea, qui sinum Persicum et Arabiae extrema explorarent: haec quidem cum fide tradita esse videntur; ad Persiam tutandam, antequam ad alia peragenda discederet, haud parum intererat, vt maritima ab hac parte explorata haberet et firmaret. Arrianus etiam memoriae traditum narrat, voluisse Alexandrum oram sinus Persici maritimam et insulas coloniis frequentare; Porro, vt ex Aristobulo Strabo narrat XVI. p. 1078. A (p. 741.) Alexandrum (Babylone), ipsum nauigantem et nauigium gubernantem, fossas Euphratis et Tigridis inspexisse easque multitudinis comitantis opera expurgasse et ora quaedam obstruxisse, alia aperuisse; cumque fossam quandam ad paludes et lacus, qui sunt versus Arabiam, tendere animaduerteret, habentem os intractabile (δυσμεταχείριστον) et obstructu difficillimum, propter cedentem et mollem terram: aliud nouum os aperuisse XXX a priore stadiis, capto loco petroso atque traducto alueo; ea autem propterea fecisse, vt simul praecaueret, ne Arabia omnino difficilis esset ingressu propter lacus et paludes, cum iam tum propter aquarum copiam insulae faciem haberet; *habebat enim in animo regionem eam occupare, iamque ad hoc et classem et stationes parauerat*, nauigiis (ὁρμητήρια τὰ πλοῖα appellat) partim in Phoenicia Cyproque con-

i) Arrian. VII, 19. extr. 20. et inde Ste Croix p. 486.

constructis, quae, dissolubilia et clauis compacta, per septem stadia Thapsacum portata postea Babylonem flumine delata sunt; partim in Babylonia aedificatis, ex hortorum et lucorum cupressis; ibi enim materiae inopia est. Etsi vel hoc sufficere poterat, quod nauigationem ex sinu Persico et Euphratem ad superiora Mesopotamiae loca expeditiorem reddere in primis consiliis habere debuit rex: ea autem nauigatio et ante eum et post eius mortem viguit: Gerrhaeorum partes in ea ex Aristobulo memorat Strabo p. 1110. D. Ceteroqui ea, quae modo memorata sunt, memoria et animo tenere nostri Othmani, sibique prouidere debent, partim si hanc terrarum ad Euphratem partem, ne paludibus obruatur, seruare, partim Mechabitas ab ora habitabili si excludere volent. Videte iam alia ab aliis cumulata: quorum partem Strabo eodem loco subiicit. Aiunt, inquit, eum hanc caussam bello praetendisse, quod ex omnibus gentibus soli Arabes nullam legationem ad regem miserant neque quicquam officii aut honoris ei detulerant; famam quoque fuisse, voluisse se hac in Arabes expeditione Baccho aequare *k*). Ipsi Arriano satis caussae est visum, quod insatiabili proferendi regni cupiditate incensus, etiam laudata Arabiae opulentia incitatus, arma parare potuit. Apud Strabonem alia fama fuisse memoratur (lib. XVI, extr. add p. 1070 C.), voluisse eum in Arabiam sedem imperii transferre.

Quid

k) Verba Strabonis eod. p. 1078. c.

Quid autem ſtatuas de Plutarcho *l*) aſſerente, eum Arabiam et Africam circumnauigare et per fretum Gaditanum in mare internum ingreſſum redire in Macedoniam inſtituiſſe. Tolerabile erat, ſi dixiſſet, eum Arabia deuicta per ſinum Arabicum in Aegyptum tetendiſſe, e qua expeditionem aduerſus Carthaginienſes erat facturus, claſſe interea in Phoenices, Syriae et Cypri portubus parata. Etiam Curtius (X, 1, 17.) minus portentoſe Alexandrum ait ſtatuiſſe *omni ad orientem maritima ora, perdomita ex Syria petere Africam Carthagini infenſum.*

Miſerat quoque Heraclidem vnum e ducibus in Hyrcaniam ad aedificandam claſſem in mari Caſpio, cuius notitia necdum certa habebatur (Arrian. VII, 16.). Neſcio an fuerint qui eum putarent cogitaſſe de commerciis per hoc quoque mare et per Pontum Euxinum cum India iungendis; nam creditum eſſe video aſſeuerari *m*), "voluiſſe Alexandrum per Pontum Euxinum et paludes Maeotides peruenire ad ſeptentrionem Europae, et Italiam ac Siciliam inuadere, Aſiae cum Europa iunctae Inſulas Britannicas adiungere, et ſuper omnia nouas terras exquirere." Adeo portentum aliud ex alio fingere placuit; procliui ad miracula amplectenda ingenio humano, cumque ſemel de

 inſatia-

l) Plutarch. in Alexandro p. 702. D. (c. 68.) ὥρμησεν αὐτὸς πλεύσας κατὰ τὸν Εὐφράτην στόλῳ μεγάλῳ, εἶτα παρὰ τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Λιβύην παρακομισθεὶς διὰ στηλῶν Ἡρακλείων ἐμβαλεῖν εἰς τὴν ἐντός.

m) V. C. SAINTE CROIX p. 482. Arriano quidem auctore laudato, nec tamen ſatis cum fide.

insatiabili gloriae cupiditate, qua ille inflammatus erat, vulgo constitisset, pari audacia rhetorica scriptores in eum absurdissima quaeque cumularunt, ita vt ne omnium quidem terrarum imperio expletum conquestum narrarent, quod vnus tantum mundus victori pateret *n*).

Quorsum tamen in comminiscendis nouis temerariis factis et conatibus, quos heroi Alexandro affingerent, operam vanam effuderunt scriptores: cum satis insaniae in ipsis eius factis gestisque sese offerat ei, qui res humanas ex vero aestimet, non ex opinionum humanarum vanitate.

n) *Vnus Pellaeo iuueni non sufficit orbis* etc. Iuvenal. X, 186. et, *Oceano classes inferre parabat* etc. Lucan. X, 136. cf. DE STE CROIX p. 416. 417. Similia de Caesare apud Plutarch. Caes. p. 735. B. et de Pyrrho ap. eund. p. 391, neque res est ingenii magni aut vasti, quod putant multi, similem temeritatem animo concipere. Veriora tradita sunt de Mithridatis conatibus, ex Maeotide in Istri ostia classe ducta, arma in Italiam transferendi.

V.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
THEOPHILVS IACOB. PLANCK
CVM SENATV
CIVIVM SVORVM
QVI
IN CERTAMINE LITERARIO
IN A. D. III. AVGVSTI ANNI HVIVS cIↃIↃCCCVI.
FRIDERICI WILHELMI III.
REGIS PRVSSORVM INDVLGENTISSIMI
SOLLENNE NATALITIVM
INDICTO
CONSTITVTA EX EIVS MVNIFICENTIA
PRAEMIA
ORDINVM ACADEMICORVM IVDICIO REPORTARVNT
NOMINA
SIMVLQVE
COMMENTATIONVM
QVAE
AD CERTAMEN IN A. D. III. AVGVSTI ANNI cIↃIↃCCCVII.
ADMITTI VOLENT
ARGVMENTA
AB ACADEMIAE ORDINIBVS PROPOSITA
PROMVLGAT.

Praeconium faciendum est, Ciues, victorum in certamine litterario Augusti die III. habito, praemiorumque in aliud certamen anni futuri indicen-

dicendorum. Quandoquidem enim recepti sumus in sinum ac tutelam Regis Potentissimi, Indulgentissimi, FRIDERICI WILHELMI III. cuius summum litterarum bonarum studium institutionisque publicae sollicitudinem mirabilem multis exemplis testatam vidit aetas nostra: in tanta rerum conversione, propitia aliqua fortuna vobis obtigit, vt pulcherrimum certaminum litterariorum institutum, tantum abest vt antiquaretur, nouo potius splendore, noua lege, nouis auspiciis elucesceret. Regis enim indulgentissimi munificentia *academiae nostrae iura ac decora, commoda et priuilegia, cum scientiarum et litterarum institutis et apparatibus, subsidiis stipendiisque, vnde iis omnibus sustentandis sumtus suppetunt, eorumque fundo ac sorte intacta relicta, et a domanio fiscoque separata, per regiam sanctionem ita sunt firmata, vt nihil iis sit derogatum, nihil detractum ac deminutum; constituto quoque in his prouinciae Hannoueranae terris Curatorio perpetuo; et dato, qui academiae prouideat summoque loco praesit, viro laudatissimo, Illustri a b. I n g e r s l e b e n, Regis potentissimi redituum curandorum Collegio a consiliis principe loco, et Praeside prouinciali*, cuius eximiam humanitatem, beneuolentiam, prouidentiamque circumspectam, cum summo rerum nostrarum studio coniunctam, iam in ipsis muneris auspiciis, quae vtinam faustissima sint, erectis animis satis perspeximus. Quae omnia cum ad mentes nostras, omni anxietate liberandas, incredibilem vim habeant, easque grata regiae munificentiae veneratione perfundant: beneficiis his in nos collatis decretisque laetamur accessisse quoque hoc, quod consti-

tutum

tutum est, vt certamen litterarium vestris, Commilitones, studiis propositum et superiore anno in IV. Iunii indictum, nunc iisdem conditionibus ac praemiis, quae pronuntiata fuerant, Augusti die III. Regis indulgentissimi natali, posset committi.

Quae cum ita essent, Commilitones, nos sortis, loci, fortunaeque nostrae memores, regiam indulgentiam animis gratis, et ad obsequium iustum deuinctis, sumus venerati, natalitiumque sollenne Regis Friderici Wilhelmi III, summis virtutibus ornatissimi, debita pietate gratulati, et faustissima quaeuis festis vocibus a summo rerum moderatore impertienda precati; officio autem nostro in hunc diem imposito ita cum maxime satisfaciendum esse putauimus, vt, certaminis legibus ante oculos positis, iudiciis sententiisque ex iusto aequoque ferendis, praemiisque religiose assignandis, nouisque quaestionibus docte prudenterque proponendis, testatum faceremus; nos instituti huius praeclari vtilitates bene perspectas, totque annorum experientia vsuque cognitas, in praecipuis, quibus Georgia Augusta eminet, decoribus numerare, ideoque illud, vt alia omnia, quae ad ciuium nostrorum commoda fortunasque spectent, quae studia incendant, ingenia expoliant, mores fingant, litterarum bonarum amore imbuant, desidiam et inertiam exterminent, curae cordi studioque cum maxime habere.

Vos autem, Commilitones, ex dictis intelligite et sedulo perpendite, quam praeclare commodis vestris fortunisque prouisum sit, in hoc quoque, quod in his ipsis sollennibus, regio nomini

mini natalique consecratis, studiorum vestrorum ratio habetur, et, si modo sint inter vos, qui ad maiora adspirent, laudis famae ac fortunae vestrae tanquam fundamenta iacta sunt. Quisquis enim curriculi academici bene peracti, ingenii doctrinaeque suae, specimina futurorumque profectuum certa pignora hoc certamine ediderit, si auspiciis faustis prudentia ac virtus porro adfuerit, de futuro fortunae cursu non habet quod trepidet. Licet enim sine inuidia profiteri, victores ex hoc certamine academico per superiores annos discessisse plures, nunc inter viros litteratos aut in rebus agendis spectatos, nominis celebritate claros; nec quemquam facile posse memorari, qui non muneri publico admotus ingenii doctrinaeque praemia consequutus sit. In tanta enim eorum, qui litterarum studiis sese addicere solent, multitudine, si quod vitae negotium grauioris momenti occurrerit, incredibile est, quanta sit ingeniorum rebus cum virtute intelligentia et industria peragendis idoneorum penuria. Idque per omnia officiorum publicorum non modo, sed et vitae litterariae in disciplinis litterarumque rudimentis tradendis, ita se habere testantur viri in rerum vsu versati; eos enim, qui tanquam in transcursu et aliud agendo doctrinae studia leuiter degustent, esse numero satis multos, qui autem ex disciplinarum fontibus salubres vitalesque haustus largos imbiberint, paucos, et singulis fere annis rariores ac pauciores. Ad eorum itaque, qui horum certaminum opportunitatem ingenii doctrinaeque vires explorandi et acuendi haud aspernati sunt, nomen, locum, ac

laudem,

laudem, adſpirate et vos, Commilitones, inflammatis ſtudiis, tentando ingenia exſerite, doctrinam promite, fortunae oblatas vices cupide arripite, totiusque vitae curriculo, inſigniore cum laude et dignitate inter alios peragendo, hoc certamine praeludite. Ita aliquando honoribus meritisque conſpicui, quo animo, qua recordationis iucunditate, quo gratae pietatis ſenſu Georgiae Auguſtae, almae altricis veſtrae, bona praedicabitis, eamque amoris affectu, tanquam nutritii nutricem ſuam ac parentem, proſequemini!

Accedendum nunc eſt ad ipſam certaminis fortunam praeconio noſtro edicendam.

"Ab *Ordine Theologorum* poſtulatum fuerat

Vt doctrinae de Iure iurando in eccleſia chriſtiana hiſtoria exponeretur;

ſed qui argumento non nimis difficili tractando parem ſe confideret, nullus ex noſtris inuentus eſt; quod quidem modeſtum de ſe ipſis iudicium in multis approbamus, at in omnibus locum habuiſſe et dolemus et dubitamus.

Orationi ſacrae propoſitum erat argumentum ex II. Petr. I, 5-7. petendum:

Quantum fides in Ieſum Chriſtum ex ſenſu literarum ſacrarum valeat ad virtutem humanam promouendam?

Der hohe ſittliche Werth des Glaubens an Jeſum nach dem Sinne der heiligen Schrift.

Oblatae ſunt *quatuor* Orationes,

prima quidem verbis inſignita: *Longum iter est per praecepta, breue et efficax per exempla.*

ſecunda

secunda verbis Iacobi inscripta: Ἡ πιστις ἐαν μη ἐργα ἐχῃ, νεκρα ἐστι καθ' ἑαυτην.

tertia cum verbis Simeonis: *Herr! nun lässest du deinen Diener in Friede fahren nach deinem Wort.*

quarta verbis Christi conspicua: *Ich bin der Weg, die Wahrheit und das Leben. Niemand kommt zum Vater, denn durch mich.*

Cum vero auctores *primae* et *quartae Orationis* sphalmate typographico, quod in programma superioris anni irrepsit, sed statim in publicis nostris ephemeridibus correctum fuit, decepti in textum minus aptum et conuenientem incidissent, fieri non potuit, vt proposita materia eo ab eis modo tractaretur, qui iudicium comparatiuum admitteret. Ferri itaque sententia de *secunda* tantum et *tertia* potuit, atque ex his *tertia* quidem ita disposita, elaborata ac pronunciata visa est Ordini, vt dignam eam praemio regio, nec vero alteram etiam priuandam laude publica iudicaret."

Auctor *Orationis praemio ornatae* inuentus est:

IOANNES IACOBUS SACK, *Hannoueranus*,

auctor alterius, quae proxime ad istam accessit,

GEORGIUS OTTO DIETRICUS KÖNIG, *Cellensis*.

"Ab *Ordine Iureconsultorum*

proposita erat quaestio:

Quae sint, iure nouissimo, hereditatis ciuilis et bonorum possessionis, tum conuenientiae, tum differentiae principes?

Exhibitae sunt Ordini *commentationes quatuor* hisce symbolis insignitae:

I. Αιεν ἀριστευειν και ὑπειροχον ἐμμεναι ἀλλων.
II. *Dubitare et aliquid nescire ausi sunt.*
III. *Speremus, agamus.*
IV. *In magnis et voluisse sat est.*

Quae

Quae quamquam omnes diligentiae, ingenii et doctrinae luculentum praebent testimonium, auctoribusque suis in laudem cedunt, ita tamen inter se distinctae sunt, vt suum cuiuis pretium statuere non sit difficile. Quae enim *quarto* loco indicata est, auctorem quidem habet proprio iudicio vtentem, sed neque scribendo satis exercitatum, neque doctrinae copia satis instructum. Maiorem laudem merentur auctores *primae* et *tertiae* commentationis, quorum *ille*, quae proposuit, magna quidem iudicii sagacitate adornauit, sed non vbique pari perspicuitate explicauit; *hic* contra ambitum quaestionis et singula eius momenta consideratius expendit, praetereaque non solum dispositione rerum perapta, verum etiam perspicua earumdem tractatione magnopere sese commendat. Omnium autem laudem exsuperat auctor commentationis *secundae*, qui non solum historiae et iuris cognitione eximia eminet, verum etiam in explicatione quaestionis propositae sermone vsus est concinno et puro, ordine dilucido et plano, iudicio subtili et subacto. Admirati sumus auctoris industriam indefessam et operam doctam in explorandis inuestigandisque his, quae pertinent ad quaestionis partem historicam et litterariam; et quamuis hoc ipso tractatio, quae pro instituti ratione paucis plagulis comprehendi poterat, in spissum volumen excreuerit, nimio tamen hoc eruditionis adparatu auctorem praemio defraudandum non esse censuit Ordo ICtorum, eamque ob rem praemium regium *huic*, *proximum* autem post hunc locum auctori commentationis *tertiae* addixit."

Assignatum est praemium

GEORGIO GUILELMO PLANCK, *Gottingensi.*

Accessit proximo ad primum loco

EDUARDUS GMELIN, *Gottingensis.*

"Ab Ordine Medicorum edicta erat quaestio:

Cum certo constet, quaedam tum alimentorum tum medicaminum genera, eorumue partes, per vasa absorbentia ipsi sanguinis fluento admisceri, alia contra, quae ab his quasi respuuntur, nunquam eidem hac via affundi; desiderat Ordo medicus plenum, quantum fieri potest, et accuratum recensum eorum, quibus, siue tubo alimentario sint ingesta, siue communibus corporis integumentis applicata, ingressus in systema vasorum sanguiferorum aut concessus a natura, aut negatus sit.

Oblatae sunt Ordini scripta quatuor his sententiis insignita:

I. Ου τοις αθυμοις ἡ τυχη ξυλλαμβανει. Sophocles.

II. *Veniam pro laude peto, laudatus abunde non fastiditus si tibi lector ero.* Ovid.

III. *Ipsa rei intelligibilitas non est nisi aduentus et approximatio veritatis, intellectus et intellecti, siue alteritatum in relatione destructio.* von Helmont.

IV. *Selig sind die da arm an Geiste sind etc.* Evang. Matth.

Scriptorum horum tria, No. II. III. et IV. serius, quam dies constitutus fuerat, tradita sunt: spreta lege, quae iterum iterumque in programmatibus memoriae fuit infixa et tantum non inculcata: *Si qui ingressuri sunt, iubentur commentationes suas reddere ante Kalendas Apriles. Declaratur publice ab Ordinibus, perituram esse operam, eiusque fructum,*

eorum,

torum, qui serius in certantium numero nomina profitebuntur et commentationes tradent. Commentatio tamen *loco secundo* memorata in decursu Aprilis, *quarta* verbis, vt diximus, germanicis inscripta, in cursu Maii tradita; quae quidem omnino non potuit admitti, cum perscripta sit sermone vernaculo: cui in certamine hoc doctioribus proposito nullus prorsus est locus, id quod docuere verba legis certaminibus olim scriptae: *oratione vti licebit alia nulla quam latina, vernacula exclusa esto omnis: hoc expresse ex Regia auctoritate pronuntiatur.*

Quae autem loco secundo memorata est, inscriptis verbis: *veniam pro laude peto*, auctoris ingenium non infelix prodit quidem; ipse tamen profitetur temporis operae impensi breue spatium sibi suppetiisse: idque multo magis testatum facit ipsa scriptio, summa incuria exarata, sphalmatibus foedata, nec sine molestia et offensa oculorum, quibus legenda illa offerebatur. Peccatum itaque in hoc quoque est in legem certaminis, qua in hunc modum est sancitum: *Si qui in commissionem descensuri sunt, mature cogitent de exemplari scripturae et apographo nitide et diligenter facto, vt lectio ne sit impedita et molesta. Saltem cauere par est ne iudices molestia ac fastidio ex lectione enecentur.*

Iam Commentatio *tertio loco* annumerata, inscripta verbis: *ipsa rei intelligibilitas* etc. capita tantum nonnulla quaestionis, etsi satis grauia illa, attingit, inque his locum de chylo, quem tam sollerter et subtiliter pertractat, vt egregia laude digna visa sit.

Restat *commentatio primo loco laudata et graeco versu Sophocleo inscripta*, quae non modo omnes certaminis leges diligenter obseruauit, verum etiam internis dotibus, ipsaque tractatione reique quaesitae expositione et illustratione tam insigni modo se Ordini Medicorum commendauit, vt vnanimis suffragiis ei praemium sit decretum."

Praemium cum laude obtinuit
Io. Frid. Lucretius Albrecht, *Hildesiensis.*

Ordo Philosophorum

duas quaestiones in hunc annum proposuerat, alteram *ordinariam*, alteram ex superiore anno iterum in certamen missam. *Ordinaria* erat, vt iuberentur concertaturi

Interpretationis allegoricae Philonianae principia et elementa ex ipso Philone elicere et declarare.

Tres fuere, qui in certamen descenderent, scriptis in hunc modum insignitis, vt *prior* commentatio inscripta esset verbis, *παντα δοκιμαζετε*, *altera* dicto, *dubitare et aliquid nescire ausi sumus*, tertia verbis: *Persium non curo legere, Laelium Decimum volo.* In sinu laetati sumus inueniri in ciuitate hac nostra litteraria iuuenes, qui studiorum profectibus valerent satis idoneis, vt argumento doctiori conatus suos applicare auderent; nec infeliciter sunt ausi, etsi viribus disparibus; *primus* quidem, qui, *παντα δοκιμαζετε*, adscripserat, doctiorem studiorum orbem ita emensus est, vt Platone et Philone degustato Iudaicae quoque antiquitatis notionem qualemcunque adiungeret;

tertius

tertius, autem maturioribus iam doctrinae copiis instructus, etsi Iudaicae antiquitatis scientiam exquisitiorem desiderabamus, a Therapeutis progressam ex Orientis et Graeciae philosophiae riuulis confluxisse allegoricam Iudaeorum, inprimisque Philonis, interpretandi sectam, bene perspexit, oratione quoque latina perspicua ac probabili ceteris praeferendus; is tandem, qui *secundo* loco est memoratus, cum dicto: *dubitare et aliquid nescire ausi sumus*, ea eminet doctrinae copia, lectionis Philonianae vsu tam familiari, ea artis hermeneuticae praeceptorum scientia; inprimisque allegoriae principia, caussas et rationes ita habet perspectas, vt laudem integram et pulcherrimam consequutus esse videri posset, si bonis rerum sententiarumque copiis studium quoque styli addidisset: quo ipso euenturum fuisse visum est, vt subtilioris quoque ac seuerioris iudicii vestigia apparerent clariora. Quas scriptionis dotes etsi non aequo animo desiderauit Ordo philosophicus, iis tamen doctrinae copiis, ea ingenii facilitate, quamuis interdum solutae et perfunctoriae operae propiore, instructum vidit esse libellum, vt praemium quaestioni propositum promtis suffragiis ei decerneret; *tertiam* autem Commentationem ei adiungeret proximo loco comitem, et laude sua commendatam.

Victrix commentatio habuit auctorem
LUDOVICUM HENRICUM PLANCK, *Gottingensem.*

Nomen eius, qui *Accessisse* proximo loco visus est, euulgabitur, cum primum, quod valde optamus, innotuerit.

Altera quaestio, quam superiore anno iterum propositam diximus, spectabat

ad religionum Latii veteris domesticarum *notitias e libris Fastorum Ouidii eruendas et ex aliis scriptoribus illustrandas.*

Iterum processit in arenam et certauit, etsi nullo aduersario aduersus eum prodeunte doctus auctor Commentationis superiore anno exhibitae, iisdem, quibus antea, verbis inscriptae: *dubitare et aliquid nescire ausi sumus;* et rescissis iis, in quae intemperantius erat euagatus, dispositis subtilius aliis; meliore quoque dilectu et sagaciore iudicio expositione facta, nullam nisi forte orationis Romanae nondum perbene elaboratae, reprehensionem reliquit, laudem vero emendatiore hoc scripto consequutus est tantam, vt palma ei, etsi sine puluere, negari nequiret. Decretum itaque ei est praemium, quod ex superioribus annis, commissa sine victore pugna, in futurum certamen seposi- tum erat.

Auctorem esse compertum est

ERNESTUM SPANGENBERG, *Gottingensem,* cuius industriam, pietatem in parentem et modestiam, optimo cuique publice commendatissimam esse volumus."

Intelligitis ex dictis, Commilitones, quam procliui simus voluntate et studio in commendandis et ornandis laudibus vestris; videtis quam faciles simus in excusandis conatibus, virium maturitate et doctrinae apparatu nondum satis instructis. Credere itaque licet virtutis pulchritudine

laudis-

laudisque dulcedine contactos plures inter vos esse, qui latentes igniculos sentiant incalescere, similis laudis cupidine animos exardescere, ingenia gloriae ardore inflammari; quis enim natura esset tam proiecta et ignaua, quin nomine suo cum laude memorato non exsultet! suae virtutis praeconium vt aliquando consequatur, haud in votis habeat! *) Vt igitur iis qui tam erectis sunt ingeniis, vt et ipsi laudum circumspiciant materiam, agedum pronuntiabimus in annum futurum, septimum saeculi, nouas quaestiones, quibus expediendis matura studia, ingenii sollertiam, doctrinae accuratae copiam, approbare viris eruditis possitis. Accipite itaque argumenta ex studiorum vestrorum areolis decerpta, in quibus tractandis et bene latine exponendis manifestare poteritis parentibus, patriae, fortunae vestrae fautoribus, quo cum fructu vestro scholas docentium frequentaueritis, et, quandoquidem istarum sterilis est opera nisi priuati studii accesserit fecunditas, qua cum assiduitate studia priuata cum publicis auditionibus coniunxeritis.

Ab *Ordine* quidem *Theologorum* postulatur:

Vt ex documentis a Gregorio I, Pontifice Romano relictis, eiusque potissimum Epistolis, accurate quantum fieri potest, describatur status fundorum et patrimoniorum quae ad ecclesiam Romanam sub finem Se-

*) Antisthenes philosophus cum vidisset adolescentem luxuriosum acroamatibus voluptariis deditum, ait: *miserum te, adolescens, qui nunquam audisti summum acroama, laudem tuam!* Vet. Schol. Horatii Serm. II, 2, 94.

Sec. VI. pertinebant, tum quoad prouincias, in quibus sita erant, tum quoad reditus inde coactos, tum quoad modum qui in reditibus dispensandis et fundis administrandis obtinuit.

Orationis autem sacrae argumentum hoc esto, vt ex Iohannis Cap. XX. 29. ostendatur:

Quid intersit inter fidem, quae non solo sensuum testimonio nititur, et fidem, quam vocant, caecam.

siue

Der Unterschied zwischen dem Glauben ohne zu sehen und zwischen blindem Glauben.

Ab *Ordine Iureconsultorum* quaestio proponitur:

An seruitus in faciendo consistat, tum secundum ius Romanum, tum secundum ius Germanicum.

Ab *Ordine* autem *Medicorum* quaeritur:

Quid sexus conferat ad morborum ortum et indolem, ipsorum genitalium morbis exceptis.

Ordo tandem *Philosophorum* studia vestra, Commilitones, quotquot in antiquorum populorum historiis monumentisque illustrandis linguarumque vestigiis perquirendis versamini, *ad doctiores notitias linguae Celticae*, reuocat, quandoquidem etiam inter Gallofrancos ad Celticas litteras excolendas virorum doctorum Societas coiit. Galliam in tres partes, Aquitanicam, s. Armoricam, Celticam, et Belgicam, fuisse diuisam, et a diuersis populis, *Aquitanis*, *Celtis et Belgis* habitatam, ex scriptoribus antiquis nota res est: eos populos

lingua,

lingua, *institutis*, *legibus*, inter se discrepasse, diserte pronuntiat Caesar de B. G. pr. consentiunt Strabo, Livius, Mela, Plinius, (loca v. ap. Schoepflin Vindic. Celt. p. 27 sq.) et inde recentiorum doctissimus quisque, nuper quoque Mannert (Geograph. P. II. p. 15 sqq.) Celtas, qui primi innotuerant, Romani appellarunt Gallos, nomen Κελτῶν frequentarunt Graeci, quod postea ad omnes Gallorum incolas fuit propagatum; serius quoque lingua Celtica credita communis fuisse totius Galliae, atque inde confusa est omnis Galliae antiquitas, neque diligentius inuestigatum, quid Aquitanis ac Belgis proprium, et qui vtrisque sermo fuisset.

Vestigia tamen trium linguarum etiamnum extare Büttnerus olim noster, et Illustris Collega de Schlözer (Allgem. Nordische Geschichte [1771] p. 338 - 344.) animaduerterant, *Aquitanicae* quidem in lingua Vasconum (s. Basquorum, Basculorum, des Basques) cis et vltra Pyrenaeos montes; *Belgarum* eorumque linguae in Cambria, (s. Principatu Wallisiae, Wales) in qua Belgarum reliquiae, Cymry se appellant; supersunt quoque vestigia in Britannia Galliae; *Celticae* autem in lingua Galic inter incolas Scotiae septentrionalis Hiberniae et Hebridum. Similia ex parte iam a Schöpflino erant tradita (l. c. p. 39. m. a. 1754) add Notata ad *Guthrie* hist. vniuers. To. III. p. 973. 978. (1766) vers. germ. Ignoratis his seu neglectis perstitere plerique scriptores exteri in nomine Celtarum, linguae Celticae et Celticae

antiquitatis, latius et promiscue contra historiae fidem et critices subtilitatem adhibendo.

Vt itaque error ille animis virorum doctorum penitus euellatur, quaestionis loco ab Ordine Philosophorum proponitur:

Vt trinarum istarum linguarum Vasconum, Belgarum et Celtarum, quarum reliquiae in linguis Vasconica, Cymry et Galic supersunt, comparatione sollerter instituta discrimen et diuersa cuiusque indoles doceatur.

Quod si feliciter effectum fuerit, de Celtica omnino antiquitate veriora a viris doctis traditum iri credere licet. Effici autem id poterit, cum trium linguarum extent grammaticae et lexica, e quibus earum natura et forma, seu *mechanismus*, facile possit cognosci, cum aliis linguis notioribus comparari, et ad grammaticae generalis praecepta referri; omnium autem studiorum fundus esto grammatica, quae nihil aliud est quam logica ad sermonem applicata, quam nemo accurate doctus potest ignorare.

Vt vero norint erectioris indolis iuuenes, qui ad hanc concertationem accingere se volent, quae sint conatuum subsidia circumspicienda: satis erit, praeter iam memoratos viros doctos, alios inspicere qui ab iis laudati sunt, tum Herderum (Ideen. Th. IV. p. 6 - 17.) Götting. Gel. Anzeigen 1806. p. 384. Add. Meusel. Biblioth. hist. Vol. V. P. I. saltem inde a p. 320 - 323. antiquiora enim quae ibid. inde a p. 309. excitantur nolimus consuli;

suli; nam perturbant potius iudicium quam rem dilucidant; tum Vol. VII. P. I. p. 113. Ita nec Commilitonum studia distrahi volumus ad legenda ea quae de Ossiani poematibus et sermone Hersico sunt disputata; etsi disceptatio de istorum veritate ex opera vestra certiora argumenta mutuari poterit.

Atque his peractis mandato praeconio rite defuncti esse videri poteramus. Restabat quod dici sollenne, quod officium et pietas postulabant, vt, ad bona vota piasque preces conuersi, ab humanis ad diuina erigeremus animos, liberata curis mortalibus pectora religiosis sensibus imbueremus, pioque affectu animis induto Numen sempiternum, exsuperantissimum, quod hoc vniuersum vi sua moderatur, supplicibus manibus mentibusque precaremur, vt, quo nutu ipsos naturae tumultus terroresque comprimit, eodem foedas tempestates ac procellas, quae per omnem terrarum orbem strages et excidia late inferendo grassantur, componat, fluctusque decumanos, quibus iactata misere Germania nunc penitus submergitur, residere iubeat, ne, libertate publica sublata, liberalis hominum sensus cultusque omnis extinguatur, virtus Teutonum auita, consiliorum probitas, morum honestas prorsus exolescat; nec popularium ingenia ad seruile obsequium depressa, inertia et languore diffluentia, ad inania et friuola studia prono cursu, quo iam coepere, ferantur; sensu veri ac recti in animis obscurato, errorum tenebris offuscentur; litterarum sacrarum, eruditique religiosae doctrinae studii honos tollatur; tandemque

vbi

vbi luxuries perditorumque morum sanies omnem publicam priuatamque vitam contaminauerit, nutrita in tali contubernio barbaries omnia tanquam eluuie vastata euertat. Huic generis humani stragi et omnis virtutis excidio quibus modis ac consiliis occurrendum sit, cum aeternae summi numinis menti vnice pateat: nos in eius sapientia, amore generis humani, et in recti verique aeternis consiliis legibusque acquiescimus, pieque precamur, vt dei O. M. curae ac tutelae consecrata sit vita Friderici Wilhelmi III. cuius paratissimam ad pacem conglutinandam voluntatem toties testatam vidimus. Faxit numen, vt haec optimi regis consilia et reducendae tranquillitatis publicae studia fausto euentu illustrentur!

PP. in Georgia Augusta d. iii. Augusti cIↃIↃcccvi.

VI.

VI.

ACADEMIAE GEORGIAE AVGVSTAE
PRORECTOR
IO. PETR. WALDECK
CVM SENATV
CIVIVM SVORVM
QVI
IN CERTAMINE LITERARIO XXIII.
IN A. D. IV. IVNII ANNI HVIVS CIƆIƆCCCVII.
INDICTO
PRAEMIA
ORDINVM ACADEMICORVM IVDICIO REPORTARVNT
NOMINA
SIMVLQVE
COMMENTATIONVM
QVAE
AD CERTAMEN IN A. D. IV. IVNII ANNI CIƆIƆCCCVIII.
ADMITTI VOLENT
ARGVMENTA
AB ACADEMIAE ORDINIBVS PROPOSITA
PROMVLGAT.

Certamina noſtra litteraria, Commilitones, tum per ſe inter academiarum Germaniae memorabilia referenda ſunt, et referentur per futuras aetates; tum vero ea, ex temporum viciſſitudinibus, inter quas celebrata fuere, multa habuere memoratu digna; quae tamen curioſius enarranda in

in alia tempora seponimus. Peracta enim sunt ea certamina inde a primis incunabulis multos per annos, inter gratulationes publicas, cum grata ac pia memoratione munificentiae auctoris horum sollennium, et inter hilaritates, quarum recordatione tacita etiamnum animus exultat. Successere tempora, quibus modo inter varias curarum et sollicitudinum vices, modo discussis bellicis terroribus, et recreatis per casus inopinatos animis, celebratum est hoc sollenne. Translatum idem mox a die suo et legitimo in diem alium, seruato tamen certaminis instituto, ne quid academiae nostrae existimationi decederet. Nunc per nouas fortunae, natas alias ex aliis, vicissitudines reuocatum est sollenne nostrum ad diem suum, Iunii quartum, diem nostrae academiae festum, sacrum et hilarem, per omne, quod victuri sumus, aeuum pie et religiose colendum. Verum de his agendi, aut animi sensa ac cogitata vlterius oratione exponendi, nec locus nunc est nec tempus. Eloquentiae *mutae* genus esse aiunt, omni verborum copia et grauitate disertius significantiusque, si ipso silentio plura, quam quae oratione reddi possint, declarantur. Meminimus quoque inter nouem Musas esse vnam, quae digitum labiis admouet. Cohibeamus igitur nos in iis, quae coetus huius sollennis caussis consiliisque sunt consentanea, recitemus quaestiones superiore anno ab Ordinibus Academiae propositas, memoremus scripta, quae concertatione sunt commissa, tandem iudicia ab Ordinibus de iis pronuntiata subiungamus.

"Ab

"Ab Ordine Theologorum postulatum fuerat,

Vt ex documentis a Gregorio I. pontifice Romano relictis, eiusque potissimum epistolis, accurate quantum fieri potest describatur status fundorum et patrimoniorum, quae ad ecclesiam Romanam sub finem Seculi VI. pertinebant, tum quoad prouincias, in quibus sita erant, tum quoad reditus inde coactos, tum quoad modum, qui in reditibus dispensandis et fundis administrandis obtinuit.

"Haec quaestio cum nec nimia difficultate laboraret, nec ex multorum sed vnius fere autoris libris petenda esset, nec denique sua iucunditate suoque momento careret, eo magis mirati sumus, nullum fuisse, qui doctrinae ingeniique vires in ea exercere vellet."

"Orationis sacrae argumentum propositum erat hoc, vt ex Ioh. XX, 29. ostenderetur:

Quid intersit inter fidem, quae non solo sensuum testimonio nititur, et fidem, quam vocant, caecam.

Oblatae sunt ordini nostro orationes *quatuor:*

I. insignita verbis: *Si me deficiant vires, audacia certe Laus erit —*

II. his: Πας ὁ πιστευων ου καταισχυνθησεται.

III. his: Εστι δε πιστις ελπιζομενων ὑποστασις, πραγματων ελεγχος ου βλεπομενων.

IV. denique hisce: *Plurimum mali credulitas facit, ne audiendum quidem est.*

Omnes ita comparatae erant, vt dignae iudicarentur, quae e suggestu aedis sacrae haberentur. Sua autem vnusquisque orator peculiari laude eminuit. Primus ea, quae de vera fidei natura acute medi-

meditatus et secum commentatus erat, memoria fidelissime tenens, promte et sine vlla haesitatione recitauit, oratione vsus est rebus ipsis semper accommodata, et actionis dignitate haud parum sese commendauit. Auctor secundae elegantia orationis, sublimitate sensuum, ardore, et tractatione materiae laudabili ac bene disposita enituit. Tertius quaestionem propositam solerter inuestigauit et orationis quadam suauitate et lenitate insignis fuit. Accessit denique quartus, qui caput rei, de qua agebatur, curatius reliquis exposuit, dicendi genere vsus est populari et perspicuo et, iam antea cognitam nobis, de rebus diuinis accommodate et subtiliter dicendi facultatem denuo comprobauit. Huic itaque eo magis praemium a nobis decretum est, cum iam superiori anno proxime ad primam laudem accessisse iudicatus sit. Is vero est

Georgivs Otto Dietericvs König, *Cellensis*."

"Ab *Ordine Iureconsultorum* proposita erat quaestio:

An seruitus in faciendo consistat tum secundum ius romanum, tum secundum ius germanicum?

Exhitae sunt ordini duae commentationes, hisce symbolis insignitae:

I. Ού τοις αθυμοις ή τυχη συλλαμβανει.

II. *Et refellere sine iracundia, et refelli sine pertinacia parati sumus.*

Harum commentationum, quamquam neutra plene satisfecerit ordini, vtraque tamen aequis iudicibus laude non indigna visa est. Vicit autem in concertatione commentatio secundo loco nominata, ob ingenii, quae praebet, documenta, et sermonem cultio-

cultiorem, quo conscripta est; ideoque vnanimi arbitrorum consensu praemium addictum est auctori commentationis secundae, quae inscripta est:

et refellere sine iracundia, et refelli sine pertinacia parati sumus.

Huic tamen auctorem primae commentationis proxime accessisse indicatum est."

Rescissa scheda commentationis victricis inscriptum legimus nomen:

Chr. Fr. Lvd. Iohannknecht, *Herzbergensis.*

"Ab *Ordine Medicorum* quaesitum erat:

Quid sexus conferat ad morborum ordinem et indolem, ipsorum genitalium morbis exceptis.

In florentibus his scientiae medicae studiis in Georgia Augusta mirationem facit neminem in tanto numero extitisse, qui de quaestione ex media disciplina petita laborare in animum induceret."

"Ab *Ordine Philosophorum* proposita quaestio his verbis erat enuntiata:

Vt trinarum linguarum, Vasconum, Belgarum et Celtarum, *quarum reliquiae in linguis* Vasconica Cymry et Galic *supersunt, comparatione sollerter instituta, discrimen et diuersa cuiusque indoles doceatur.*

Exhibita est Ordini non nisi vna commentatio insignita dicto Pindarico:

ἑτέροις ἑτέρων ἔρως ἔκνιξε γε φρένας.

ea tamen cum industria elaborata, vt vel per se spectata haud vulgari laude digna videri debeat.

Diuersae enim stirpis trinas istas linguas esse, nunc in ea declaratum est partim etymologice, vocabulis earum inter se comparatis, et quidem numeralibus, numinibus rerum in vita, etiam rudiore, obuiarum, aduerbiis, praepositis, postpositis, et coniunctionibus; partim grammatice, considerata vocum flexione, articuli, declinationis, coniugationis: desideratur par opera in verbi substantiui comparatione. Inuestigata illa sunt adhibitis linguarum istarum libris grammaticis, quos habemus; Vasconicae, auctore Larramendi, Cymricae Davis et Galicae auctore Shaw. Digna itaque visa est commentatio praemio quaestioni proposito.

Resignata scheda lectum est nomen docti auctoris:

GE. AVG. FR. GOLDMANN, *Mündera-Hannoveranus*, *Seminarii philologici Sodalis*.

Debito victoribus honore hunc in modum persoluto, restat vt quaestiones praeconio nostro pronuntiemus in annum proximum, saeculi octauum, propositas:

"Ab ORDINE THEOLOGORVM postulatur, vt inquiratur:

An miracula Iesu Christi ad causas naturales ita reuocari possint, vt tum de ipsis causis certo constet, tum narrationibus euangelistarum vis haud inferatur, tum denique ipsius Iesu sanctitas et fides intacta maneat."

"*Orationis sacrae* argumentum autem hoc proponitur, vt

de

de religione et ecclesia christiana aeternum duratura
Von der ewigen Dauer des Christenthums und der christlichen Kirche

ex Matth. XVI, 15 - 18. agatur."

"ORDO IVRECONSVLTORVM proponit quaestionem:

Si ex cambio agitur, in territorio, ubi ius cambiale particulare non extat, an et quatenus decisio petenda sit tum ex propria natura negotii cambialis, tum ex legibus cambialibus extraneis, et quidem tam in genere quam habita ratione singularium cuiusque causae circumstantiarum?"

"Ab ORDINE MEDICORVM edita est quaestio:

Vterus humanus, quoad substantiam vtrum sit neruosus nec ne."

"ORDO PHILOSOPHORVM pro quaestione ponit:

Vt ex noto Strabonis loco libri III., comparatis Diodori et Plinii locis, memorabilia de metallifodinis antiquis Hispaniae studiose conquirantur, docte et perspicue exponantur, atque ex metallurgiae recentioris doctrina commode illustrentur.

Quae si facta fuerint, licebit quoque inspicere virorum doctorum recentioris aeui de iisdem metallifodinis disputata: quorum notitia petentibus in promtu erit."

Studiis vestris, Commilitones, quae sint alimenta et incitamenta proposita, videtis; vt iis

virtus vestra acuatur et ad praeclaram aliquam laudem consequendam instigetur, huius ipsius certaminis lege et fortuna tanquam exemplo ac specimine proposito effectum esse videtur. Interea sollenne nostrum incolumi et salua Georgia Augusta esse celebratum, gratis piisque animis laetamur, fortunaeque nostrae auctores vt omni felicitatis genere cumulet numen O. M. precamur, animos autem ex praeteritorum temporum fortuna, quae nobis obtigit, fiducia nunc recenti firmamus, confisi fore vt porro quoque labores nostros iuuentutis florentissimae vtilitatibus consecratos fausto successu secundet dei O. M. prouidentia.

PP. in Georgia Augusta M. Iunio cIↄIↄcccvii.

VII.

VII.

VNIVERSITATIS ACADEMICAE GOTTINGENSIS
PRORECTOR
IO. GODOF. EICHHORN
CVM SENATV
ANNIVERSARIVM SOLLENNE LXXI.
SIMVLQVE
CIVIVM SVORVM
QVI
IN CERTAMINE LITERARIO
IN A. D. XVII. SEPTEMBR. A. CIƆIƆCCCVIII.
REGIS CLEMENTISSIMI
MVNIFICENTIA CONSTITVTA
PRAEMIA
ORDINVM ACADEMICORVM IVDICIO REPORTARVNT
NOMINA
TANDEMQVE
COMMENTATIONVM
QVAE
AD CERTAMEN IN A. D. XVII. SEPT. CIƆIƆCCCIX.
ADMITTENTVR
ARGVMENTA
AB ACADEMIAE ORDINIBVS PROPOSITA
PROMVLGAT.

Si quid eſt, Commilitones, quod animum eri-gere, et ad fiduciam certamque in dei boni-tate ſpem firmare poſſit: eſt vtique dubiarum re-rum melior quam pro ſpe euentus, aut ſaltem

 ille

verecundia et probitate fueritis conspicui; si, inquam, ad omnia, quae humanae naturae dignitatem et honestatem arguunt, informati, et vltra vulgus, sensibus vnice seruiens, ad sensum veri boni ac pulchri fueritis expoliti; vnde intelligatur ipsa re, vos aliquando Gottingae vixisse, et Gottingensis academiae bonis praeclaris recte vsos esse.

Ad hanc laudis meliorisque alicuius existimationis cupiditatem excitare vos debet huius ipsius diei certamen sollenne litterarium; quis enim vestrum non aliquam suae ipsius existimationis apud ciues et exteros accessionem ex eo oriri sensit, quod cum iis vixerat, qui laude digni habebantur et viris probis probabantur? Sic noto illo dicto poteritis nouo sensu vti: *Etiam ego fui in Arcadia!* Hoc idem euenisse vidistis, quoties vos in tali academia, in tali contubernio, cum talibus amicis et sodalibus, vixisse narraueratis, qui ingenii, doctrinae, virtutis eximiae laude, florebant; inque his etiam eos, qui, quo tempore vos studiorum vestrorum tirocinium in academia nostra ponebatis, iam in studiis suis hos profectus fecerant, vt de praemiis propositis certare auderent? Quanto maior voluptas debet esse eorum, qui, iis praemiis potiti, ex disciplina nostra progressi, aliis in locis, inter ciues suos, inter populares, praemiis acceptis fidem faciunt, vbi ad vitae officia et negotia euocati fuerint!

Laudis enim praeclarae amore et studio pectus nullum paullo generosius vacare potest, neque sapiens quisquam laudis honestae cupiditatem improbabit, aut reprehendet, si quem veram laudem

merito suo consequutum gestire, et, tacite saltem, in votis habere viderit, vt bene parta laus in aliorum notitiam veniat, multo magis, vt publice illa pronuntietur. Nota est Themistoclis vox *a*), *qui, cum ab eo quaereretur, quod acroama, aut cuius vocem libentissime audiret, respondit: eius, a quo sua virtus optime praedicaretur.* Vnde apud Plutarchum nescio quis, ad iuuenem aliquem dixisse fertur: *o infelicem te, adolescens, qui tuae laudis nullum vnquam praeconium audiueris!* scilicet dummodo ea laus sit vera, non fucata, nec ad adulationem composita, quae potius dehonestare solet quam illustrare.

Sane quidem laudis et gloriae amor potest esse immodicus, potest in vitium, in dedecus, in nefas verti; potest esse exitiosus et detestabilis; quis neget? verum nos de laude ex bonis litteris, ex rectis honestisque studiis et artibus, consequenda agimus, ad hanc excitare, hac inflammare volumus pectora vestra, Commilitones: hactenus ipsum laudis studium in laudis parte ponitur; excederet autem verae laudis nomen naturam et modum, si ad vanitatem, arrogantiam et superbiam deflecteret, si a sanitate in morbum animi verteret; cui medicina parata est non modo in philosophorum scriptis *b*), verum in ipsa vita, hominumque vsu, parto scilicet, per ventosam loquacitatem aut altum supercilium, aliorum contemtu, odio et derisione. Contra laudis bene partae et cum modestia con-

a) Cicero pro Archia 9.

b) Secundum illa Horatii: *Laudis amore tumes: sunt certa piacula* etc.

iunctae magna vis est ad beneuolentiam amoremque aliorum conciliandum, inuidiam auertendam; quodque multo magis optabile habendum, ad animum optimi cuiusque ad similem virtutem laudemque excitandum; idque inprimis locum habere necesse est in iuuenili pectore, vt indolem, tardam quoque, erigat, celeriorem inflammet, ad parem laudem consequendam et ad superandum aemulos stimulet. Recte vtique; etiamsi ii, qui iam annis, vitae vsu, philosophorum auctoritate, prudentum praeceptis, edocti, ad laudem inter vulgus obtinendam refrigescere soleant, et magis studeant, vt honestatem cum bona existimatione, obtineant, vitae dignitatem seruent, et viris laudatis se probent.

Quapropter inter praeclara Vniuersitatis Gottingensis instituta haud infimum tenere locum recte putamus certamen litterarium ad igniculos ingenii, virtutis, doctrinae, in iuuenilibus pectoribus eliciendos, excitandos et inflammandos: idque tum aliis plurimis exemplis, tum hac ipsa certaminis commissione, in qua versamur, apparuit; nam inter tot tantasque temporum procellas, fortunarum priuatarum ruinas, animorum sollicitudines, fuere tamen, qui studium operamque ad quaestionum argumenta excutienda, meditanda et expedienda, conuerterent, ita vt sollenne hoc non omnino, quod verendum erat, nulla diligentiae et doctrinae profectuum messe in medium prolata transigendum esset.

His quidem melioris sapientiae praeceptis monitisque iam satis muniti, ad ipsa acta sollennium commemoranda accedimus, et, quae de studiorum,

rum, ingenii et diligentiae vestrae, Commilitones, speciminibus iudicia Ordinum academiae pronuntiata fuerint, publice edicemus.

Quaestio proposita erat

"Ab *Ordine Theologorum*" huiusmodi, vt inquirere ille iuberet:

An miracula Iesu Christi ad causas naturales ita reuocari possint, vt tum de ipsis caussis certo constet, tum narrationibus euangelistarum vis haud inferatur, tum denique ipsius Iesu sanctitas et fides intacta maneat."

Praeter expectationem tamen Ordinis accidit, vt, suspensis seu praesentium rerum ac fortunarum difficultate, seu incertae sortis ac vitae sollicitudine, animis, nemo esset, qui ad disquisitionem non adeo difficilem nec tam arduam aggredi auderet.

Melius sibi suisque rebus consuluere ii, qui orationis sacrae e suggestu habendae pericula fecerant. Erat autem *Orationis sacrae* argumentum hoc propositum, vt

de religione et ecclesia christiana aeternum duratura
Von der ewigen Dauer des Christenthums und der christlichen Kirche

ex Matth. XVI, 15 — 18. ageretur: idque argumentum orationis ad populum habendae grauitate sua et dignitate satis commendabile ita est tractatum, vt decertantes omnes laude cuique debita ornare posset Ordo Theologorum, eam vero orationem, quae auctorem habuit

Ernestvm Fridericvm Grote, *ex Ducatu Bremensi, antea inter Seminarii Philologici Sodales adscriptum,*

etiam

etiam praemio dignam posset iudicare. Itaque ei publice praemium assignatum; ac pronuntiatum est, proximo ab eo loco ad laudem praecipuam *accessisse* eam orationem, quae a

Georgio Ernesto Henrico Mehlis, *Calenbergensi*, scripta et habita est.

« *Ordo Iureconsultorum*

proposuerat quaestionem:

Si ex cambio agitur, in territorio, vbi ius cambiale particulare non extat, an et quatenus decisio petenda sit tum ex propria natura negotii cambialis, tum ex legibus cambialibus extraneis, et quidem tam in genere quam habita ratione singularium cuiusque causae circumstantiarum?"

Nec ad hanc quaestionem quisquam ausus est accedere, etsi nec voluntatem nec conatum nonnullis defuisse nouimus; verum per incerta temporum praecipitato studiorum cursu, vt quam primum ex Academia discederent, a consiliis et voluntatibus fuere deiecti.

« Ab *Ordine Medicorum*

edita erat quaestio:

Vterus humanus, quoad substantiam vtrum sit neruosus nec ne?"

Traditae sunt Ordini commentationes duae:

Altera habet verba inscripta:

Oportet iuuenem medicum ipsum suo marte aliqua sibi comparare, neque omnia ex alienis commentariis depromere.

Altera

Altera cum ſymbolo:

Multa hoc primum cognouimus saeculo; multa venientis aeui sciet populus, nobis ignota. Senec. Q. VII.

"Prioris commentationis auctor ſummam quaeſtionis propoſitae ſedulo ſecutus, acute et perſpicue, diligenter et iuſto ordine, argumenta congeſſit, comprobandis vteri neruis inſeruientia. In humanis quidem cadaueribus disquiſitiones anatomicas inſtituere ipſi non contigit; in beſtiis autem vtero gerentibus matricis neruos inueſtigans, quos inuenit, delineatos propoſuit.

Poſterioris commentationis auctor ſatis quidem diligentiae in elaboranda illa adhibuit, neque vero aequaliter; omittens quippe in parte hiſtorica, quae addenda fuerant; proferens, quae aut commemoratione vix indigebant, aut leuiter modo erant attingenda. Humani vero vteri ab ipſo diſſecti neruos adumbratione exhibuit."

Ordo Medicorum itaque priorem commentationem praemio a Rege conſtituto dignam pronuntiauit, cuius auctoris nomen reſignata ſcheda proditum eſt:

Ioannes Fridericvs Osiander, *Wirtembergenſis.*

Poſteriori autem commentationi verbis: "*Multa hoc primum* etc." inſignitae laudem proximi a victrice loci attribuit: cuius auctor nomen profeſſus eſt

Georgivs Spangenberg, *Gottingenſis.*

"*Ordo Philoſophorum*

pro quaeſtione poſuerat:

Vt ex noto Strabonis loco libri III., comparatis Diodori et Plinii locis, memorabilia de metallifodinis antiquis

antiquis Hispaniae studiose conquirantur, dilucide et perspicue exponantur, atque ex metallurgiae recentioris doctrina commode illustrentur."

Prodiere in arenam duo iuuenes virtutis et doctrinae laude conspicui, quorum scripta his verbis insignita fuere:

alterum verbis: *Nulla dies sine linea.*

alterum dicto: *Nihil simul est inuentum et perfectum.*

Cum vtraque commentatio sua laude digna esset, altera quidem *Nulla dies* etc. doctrinae diligentia maiore, altera, *Nihil simul est* etc. scientia rei metallicae vberiore; etsi neutra desideriis Ordinis omni ex parte responderet: Ordo consultum esse duxit, praemium ex aequa parte distribuere, et vtrique concertanti dimidium praemii adiudicare. Prodiere schedis apertis nomina: prioris auctor

Io. Chr. Iac. Bethe, *Gottingensis, Seminarii philologici Sodalis,*

alterius:

Henricus Chrphor. Roloff, *Magdeburgensis, medicinae et rerum naturae perscrutandarum studiosus.*

Habetis igitur, Commilitones, quod diligentiae vestrae et studiis in posterum nouos aculeos addere possit. Videtis Regem indulgentissimum vota vestra ac nostra, liberalitate et beneuolentia, vere regia, et animi generosissimi et litterarum laudis amantissimi testimonio luculentissimo, annuisse, destinata perfecisse. Vestrarum nunc est partium Regis voluntati et desideriis satisfacere studiorum incrementis laetissimis, dignosque vos hoc beneficio praestare. Vt vero hoc in posterum per

per has quoque concertationes litterarias rite a vobis curari possit: recitatae sunt *c*) et nunc pronuntiabuntur *quaestiones ab Ordinibus in futurum annum*, redituris sollennibus anniuersariis Vniuersitatis, praemiis suis ornandae, constituto in singulas commentationes victrices XXV aureorum ducatorum (hoc est 290 Franc. 75 Cent.) pretio.

Postulat ORDO THEOLOGORVM: vt

ex historia et scriptis Apostolorum notentur et distinguantur tempora, in quibus cognitioni, cuius elementa a Christo hauserant, nouae aliquid vel purioris, vel clarioris, vel vberioris etiam, lucis accessit.

Aus den Schriften und der Geschichte der Apostel die Epochen zu bestimmen, in welchen die Religions-Erkenntniss, deren Elemente sie aus dem Unterricht Christi aufgefasst hatten, am merklichsten bey ihnen aufgeklärt, gereinigt, und erweitert wurde.

Orationis vero *sacrae* argumentum hoc proponitur:

Vt ex Ioannis XIV, 6. declaretur, quo sensu, quoue modo purior quaedam, atque efficacior, dei cognitio per Christi doctrinam inter homines sit propagata.

Aus Joh. XIV, 6. ist zu zeigen, in wie fern reine und wirksame Gottes-Erkenntniss den Menschen durch die Lehre Jesu mitgetheilt worden ist, und fortdauernd mitgetheilt wird.

Ab ORDINE IVRECONSVLTORVM constitutum est pro quaestione, vt

Exponatur distinctio inter titulum et modum adquirendi, quem vocant.

Aus-

c) Vulgatae iam sunt Gött. Gel. Anz. 1808. 111. St. p. 1106.

Auseinandersetzung des Unterschieds zwischen titulus *und dem so genannten* modus adquirendi.

AB ORDINE MEDICORVM:

De visus vitio, quod vulgo Mouches volantes *vocatur.*

Von dem Gesichtsfehler der Mouches volantes.

Á PHILOSOPHORVM ORDINE haec sunt pronuntiata:

Constat, ex veterum testimoniis, tam Jaxartem quam Oxum quondam in mare Caspium influxisse; ex communi vero recentiorum opinione, vtrumque fluuium in mare Aral se exonerare. Optat igitur Philosophorum Ordo, vt loca maxime illustria de Jaxarte et Oxo diligenter inter se conferantur; vtque certius, quam factum est, determinetur, quo tempore, quoque casu vel qua caussa horum fluminum ostia obturata, et quinam illi fluuii sint, quos vir fide dignissimus, Bruce, *suis ipse oculis vidit, cum orientalem maris Caspii oram perlustraret* (Memoirs of *Peter Henry Bruce* Esq. — containing an account of his Travels — (1723) London 1782. p. 311 ... 318. Consulatur praeterea *Journal of Travels* by *A. J. Hanway.* Lond. 1754. Vol. I. cap. 20. 24. 59. et tabulae ad p. 87 et 237.) add. *Geograph. Ephemeriden Weimar* 1804. p. 397.

Da, der Aussage der alten Schriftsteller zufolge, der Jaxartes und der Oxus einmahl in das Caspische Meer sich ergössen haben sollen, jetzt aber beide sich in den See Aral verlieren: so wird als Frage aufgegeben: Die vorzüglichsten Stellen vom Jaxartes und Oxus genau zu vergleichen, und genauer zu bestim-

bestimmen, wenn und durch welchen Zufall oder Veranlassung sich die Ausflüsse der gedachten Flüsse verstopfet haben; und ob es diejenigen waren, welche Bruce bey seiner längs der Ostküste des Caspischen Meeres auf Befehl Peters des Grossen gemachten Seereise wahrnahm?

His rite peractis, restabat, vt pia vota ac preces conciperentur: id quod factum est pro fide, religione et pietate nostra, animis sensibusque ad numen Exsuperantissimum conuersis, vt Regem sacratissimum, qui nos tantis hisce beneficiis beauit, seruet, valetudine integra et incolumitate Eum impertiat, felici faustoque curarum consiliorumque successu exhilaret, omnibusque bonorum copiis recreet; vtinam, pace solida firmata et stabilita, securitas ac tranquillitas, publica et priuata, iacta publicae felicitatis fundamenta substructione inconcussa muniat; vt eo facto regnum Westphaliae ad summum prosperitatis, prouentuum omnis generis abundantiae, dignitatis splendorisque, fastigium educi possit: quo ipso populorum fides, amor, obsequium, tantorum bonorum auctorem in ea felicitatis parte, quam meretur, quamque ipse votis expetit, collocet, vtque paternum amorem pietate ac caritate populorum non modo remuneratum sed et cumulatum sentiat; quandoquidem Westphaliae prouinciae fide et amore suorum principum omnes alios populos non modo aequarunt, verum plerosque etiam superarunt, ita vt merito fiduciam habeant animi paterni Principis sui, quod Traianum a Plinio suo eique similibus postulare solitum esse accepimus.

P. P. in Vniv. Gotting. d. xxvii. Sept. cIↃIↃCCCVIII.

DE OBITV
CAROLI WILHELMI PAETZ
I. V. PROFESSORIS
A. D. XXVII. MARTII CIↃIↃCCCVII

AD

HEERENIVM SVVM

SCR.

CHR. GOTTL. HEYNE.

Exoleuit, cum aliis maiorum institutis, mos collegarum vita defunctorum memoriam posteris publice commendandi. Liceat itaque mihi dolorem priuatum, cum omni academia communem, testatum facere. Collega rebus nostris erepto, si non annorum meritorumque numero inter alios conspicuo, virtutum tamen et laudum decoribus cumulato, amplissimorum autem meritorum, si iusta vitae mensura obtigisset, spe et exspectatione certissima repente praecisa, desideratissimo. Si enim aequi laudum aestimatores esse volumus, non minus inchoata, quae quis, si per fata licuisset, perfecturus erat, in computationem assumenda esse censeo, quam in vituperatione ea annumeranda sunt, quae quis in longiore vitae vsu, otio et libertate, ad effectum adducere neglexit. Doloris itaque nostri quae caussa esse potest iustior aut grauior quam ex praematura morte eorum, quo-

rum

rum praeclara aliquando in remp. merita iam nunc praeuideri et ex ingenii dotibus, animi virtute et voluntate, documentisque iam editis, mente animoque repraesentari poterant. Quod si eorum bonorum, quorum fructus maturos longo vsu iam experti eramus, diuturniorem tamen vsum intercepturn inique ferimus: quanto iustior erit luctus ereptis bonis iis, quorum iucunditatem breui gustu vix delibatam fata infesta inuident.

Amisit Georgia Augusta virum ingenii felicissimi, omni humanitate expoliti, doctrina varia praeclare instructi, historicis studiis et philosophia saniore, ad vitam agendam et disciplinas rite regendas proficua *a*), haud mediocriter imbuti, ad profitendas autem e cathedra disciplinas insigni aliquo naturae beneficio natum, qui sui iam documenta dederat ea, vt satis appareret, fore eum aliquando inter ornamenta academiae nostrae illustriora numerandum. Non enim studii magis et artis, quam naturae et fortunae munus aliquod est, rarum illud et a multis magno labore frustra quaesitum, disciplinarum rudimenta cum fructu et iucunditate audientium e cathedra tradere. Praeter doctrinam enim accuratam, iudicium subtile, sagacitatem in assequendo, quid et quomodo quidque captui audientium sit informandum, perspicuitatem in rebus exponendis verbisque nectendis,

 sermo-

a) Quod de Attico Nepos 17, *principum philosophorum ita percepta habuit praecepta, vt iis ad vitam agendam vteretur, non ad ostentationem:* adeoque nec formulis vocibusque ex recentis philosophiae adyto petitis in aliena disciplina se iactaret.

ſermonem facilem et expeditum, os diſertum cum voce canora, pronuntiatione plana, nec auribus moleſta: ſunt alia, quae quaſi fidem dictorum faciunt ac perſuadent auditoribus, auctoritatem tribuunt doctori, propenſionem animorum et caritatem ei conciliant, dictis vim affundunt, dicenti decus afflant neſcio quod; haec, quae multa et varia ſunt, nec facile in vnum aliquem ita cumulantur, vt nihil deſideres, naturae ſunt bona, partim fortunae; multa a feliciore proficiſcuntur ingenio, a morum candore, fronte, vultu, vigore mentis et oris, in primisque beneuolentiae aliqua ſignificatione; ſunt quoque quae debeantur aetati qua quis propius attingit annos adoleſcentum in ſubſelliis ſedentium; quae vtique fortunae ſunt munera; non enim huc reuocanda ſunt alia, quae ſiue a caſus alicuius temeritate, ſeu ab aetatis leuitate iuniorum repetenda ſunt, obſequentium amicis *b*), qui in celebritatem docentis, fluxam et inſtabilem, machinationibus parandam, coniurarunt. Quae commemoraui laudis fauorisque meliora praeſidia cum contigiſſent *Paetzio* noſtro: primos

b) Cicero Acad. IV, 58. *nam ceteri* (de philosophorum sectis loquitur) *primum ante tenentur adstricti, quam, quid esset optimum, iudicare potuerunt, infirmissimo tempore aetatis, aut obsequuti amico cuidam, aut vna alicuius quem primum audierunt oratione capti, de rebus incognitis iudicant, et ad quamcunque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adhaerescunt.* Habes faciem studiorum academicorum nostrae aetatis et caussas concursationum quas interdum factas audiuimus ad scholas responsis Delphicis hactenus comparandas quod ab audientibus haud intelligerentur.

primos statim stadii academici decursus morte importuna esse interceptos vocemque extinctam doctoris academici, iurium doctrinam ita tradentis, vt ex eius ore penderet iuuentus academica, hoc est quod nunc infestis fatis factum dolemus.

Haec cum ad communem academiae fortunam spectent: quis enim adeo obtorpescat, aut alienae laudis inuidus, aut rerum tam parum curiosus sit, vt iacturam fortunae publicae, subducto studiis nostris tali viro, haud doleat! haud tactus sit aegrimonia! ad me tamen luctus ex *Paetzii* morte tanto grauior peruenit; quoniam notitiam eius a teneris inde annis in paterna domo, et in paedagogio Ilfeldensi habui, studiorum autem academicorum fui testis et laudis fautor; inde per reliquos vitae gradus consilio et voluntate ei adfui, ita vt hoc ipso studio meo mea vota et spem de eo conceptam fouere videri possem; quandoquidem eos, quos diligimus, dum pro viribus iuuamus, nobis ipsis ea re nostrisque votis velificamur, dumque illorum commodis studemus, nobismet ipsis gratum facimus. Nemo itaque mirabitur, me nunc eius desiderio eorumque, quae ab illo ad academiam manatura esse speraueram, fructu sublato moerere. Qua in re si forte pro hoc aetatis meae gradu paullo mollior et fractior, quam par erat, videbor, non equidem hanc sensus mei mollitiem excusabo, nec irascar, si *in miserationem casuum humanorum procliuior* c) habebor quam virum tot vitae curis ac fluctibus iactatum decebat; precabor

 tamen

c) Silius VIII, 58. *Battus — mitis Battus! lacrimasque dedisse casibus humanis facilis!*

tamen veniam, verbis Antonini Pii: *permittite mihi vt homo ſim d)!*

Iuſtum autem hunc dolorem meum in cuius ſinum potius effundam, quam in tuum, *Heereni* coniunctiſſime, quem et ipſum vidi amiciſſimi *Paetzii* morte ita contriſtatum, vt meo non minus ſolatio erigendus eſſes quam ego tuo; habebas enim virtutes eius vſu et familiaritate cognitas et perſpectas; omnis itaque meae laudis, qua eius vitam proſequebar, eras ſuffragator ſine oſtentatione, deſiderii autem mei nunc ſocius conſors et fidus. Erat enim animorum veſtrorum ſtudiorumque is concentus, ea conſiliorum litterariorum communio, ex qua mira amoris et caritatis inter viros bonos naſci ſolet coniunctio. Quoties itaque te audiui viri optimi fidem, candorem, honeſtatem, beneuolentiam, praedicare! Tum equidem mente voluere et ante oculos ponere ſolebam indolem eius ingenuam et amabilem, modeſtiam et ab omni proteruitate et arrogantia intactam, cum id vnice ageret vt ad optima exempla ſe componeret, optimo cuique ſtudia ſua probaret; manſit itaque a morbo hoc populari intactus, quo multi, ſi modo de alieno merito et laude detraxerint, famam ſibi partam eſſe putant, in conciliabula et ſodalitia coeunt et per libellos litterarios in famam aemu-

d) Iulius Capitol. in Pio c. 10. "*inter argumenta pietatis eius et hoc habetur, quod, cum Marcus mortuum educatorem suum* (Apollonium) *fleret, auocareturque ab aulicis ministris ab ostentatione pietatis, ipse dixerit:* Permittite, inquit, illi, vt homo ſit; neque enim vel philoſophia vel imperium tollit affectus.

aemulorum obscure grassantur. Amabas tu iuxta mecum mores *Paetzii* faciles, commodos, hilares, leporis et facetiarum suauitate conditos, verecundiam, sermones, continentes se intra modum decoremque, cuius ille sensum habebat mollissimum, qualis esse solet hominum humaniore cultu et elegantia et vsu consortioque politorum; a quo sensu multum abhorret vulgus hominum, qui aut torua rusticitate et arrogantia grauitatem simulari putant, aut sibi falsi esse videntur, dum ludificantur imbecilliores, in contemtum adducunt meliores, bilem virusque euomunt in eos quibus inuident, aut quos oderunt; at ille diligenter cauere, ne cuiusquam existimationi aut commodis officeret; tanta erat honestatis vis ad mentem ingenuam bonis litteris moribusque informatam. Itaque amore eius tenebantur omnes inter quos versabatur, et florebat ille laude et gratia bonorum omnium. Quod si omnino nulla est tam modesta felicitas quae malignitatis dentes effugere possit *e*): infestiora tamen inuidorum odia expertus est nulla; quod et ipsum in felicitatis parte est numerandum; ab aemulorum enim malignitate, quisquis ad virtutem et laudem contenderit, aut rerum successu meritorumue luce collustratus fuerit, quo tandem modo, qua arte honesta, ab omni insultatione et vexatione tutum et intactum eum praestes?

His eius dotibus et virtutibus si quaerimus quaenam fundamenta substructa fuerint, eum quidem naturae indulgentiae et liberalitati plurimum debuisse fatendum est; nec tamen minus multa

Cc 4 cum

e) Verba sunt Valerii Maximi IV, 7. extr.

cum bonae inſtitutioni in patria domo, et nutritioni fauſtis ſub penetralibus, accepta tulit; tum diſciplinae paedagogii Ilfeldenſis, cuius curam ſuſtinet parens optimus annis meritisque ſpectabilis; e qua diſcedens omnium cum laude et amore filius in Georgiam Auguſtam ſe contulit ſub veris ingreſſum anni XCVIII. ſuperioris ſaeculi, iis copiis liberalioris doctrinae inſtructus, vt expeditiores haberet rationes in omnibus, quae aggrederetur, vtque paratum eius recipiendis diſciplinis et capax ingenium maturos in literis profectus faceret, ita vt vix XX annos natus in certamen litterarium maturiorum ſtudiorum induſtriae propoſitum prodiret, et, promulgata ab ordine ICtorum ordine in annum cIↄIↄccci quaeſtione de ſucceſſione vniuerſali per pactum promiſſa *f*) praemium reportaret; ſequutus veſtigia laudum fratris *Ludovici Auguſti*, qui anno abhinc altero victor ab ordine Theologorum pronuntiatus fuerat *g*), qui tamen paullo poſt morbo phthiſico conflictatus exuuias mortales depoſuit. Scriptione victrice noſter ad diſputationem propoſita honores Iuris ſummos eodem anno, ſaeculi primo, adeptus, in numerum doctorum priuatis lectionibus docentium receptus, adſcriptus quoque Aſſeſſoris loco Collegio ICtorum de iure reſpondentium, hiemali ſemeſtri lectiones indixit de iure feudali; docuit quoque

f) Erat quaestio: *Successione vniuersali per pactum promissa an et quatenus promittenti facultas de bonis inter viuos disponendi ademta sit.*

g) Quaestione in annum 1799 proposita *de vi religionis Christianae in vita moribusque animi hominum per tria saecula priora aerae Christianae.*

quoque historiam territoriorum Germaniae praecipuorum; et iam tum coepit dotibus ingenii merita addere *h*). Sub exitum hiemis Kilonium euocatus, antequam eo concederet, vere ineunte Wezlariam profectus, exeunte aestate Kilonium se contulit, lectionibusque iuris habitis doctrinam suam ita probauit, vt iam auctumno sequentis anni, quartus erat saeculi, Heidelbergam euocatus ius profiteretur; anno tamen ibi exacto patriae redditus, auctumno (anni cIↄIↄcccv.) Gottingae scholas aperuit iuris germanici priuati, historiae imperii germanici; tum exercitationes instituit practicas ad exemplum Pütteri, quarum notionem ipse prodidit libello singulari vulgato; inde ius feudale *i*) et criminale tradere coepit. Indixerat cum his in semestre aestiuum huius anni theoriam processus criminalis, erantque iam assignata auditoris subsellia; sudat quoque sub prelo libellus ad has lectiones perscriptus.

Verum de his plura memorandi locus haud est; mihi propositum erat tantum hoc, vt luctui indulgerem eumque edisserendis caussis lenirem; eoque ipso pariter bene de te mererer, *Heereni* amantissime, virtutum commemoratione, quas in viro amicissimo mirari solebamus. Vereor tamen ne dolorem vulneris magis exulcerem, cum restent mihi adhuc attingenda nouissima vitae tempora cum mortis praematurae caussis.

 Scilicet

h) Verba Ovidii: *addere tantis dotibus et meritum, faueant modo numina, tento;* Perseus de se Met. IV, 701.

i) Praemissa prolusione *de vera librorum iuris feudalis Longobardici origine* v. Gött. gel. Anz. 1806. p. 1.

Scilicet quae naturae benignitas in ingenii animique dotes fuerat effusior, tanto parcior fuit in corporis valetudine; adspectu quidem labem latentem non nisi nuper demum arguente, visceribus tamen inualidis, et humoribus acrioribus ad affectus arthriticos properantibus, quibus oculorum fibras subinde infestantibus, vt debilitato visui succurreret, thermas Aquisgranenses aestate superioris anni adire iussus, malo per aliquod tempus aliquantum leuatum se sensit, vt tamen hiemis intemperie tentatum leuiter corpus destillatione humorum ex capite grauaretur; mox lecto affixus, arthritide inuadente, membris contractis et tumentibus, sagaci tamen medici cura se remittente dolore, die XXVII. Martii sub vesperam melius se habere professus, amicis dimissis, aliis duobus assidentibus, repente delirio correptus, decubitu arthritici humoris in oculos, mox in cerebrum facto, organis sensuum cum mentis facultatibus conturbatis; tam praeclarae mentis officina intra paucas horas destructa, sub horam quintam eiusdem noctis exspirauit calorque vitalis membra reliquit.

Nuntiata sub diei ortum morte, vix fide nuntiantibus facta, obstupefactis animis, mox ad dolorem remissis, dici nequit, in quem moerorem et luctum demersi fuerimus. Occurrebant animis tot et tanta bona erepta, irrita vota, academiae, litterarumque, inprimis iuris, spes laeta succisa, tot inchoata abrupta, designata elusa. Mihi quidem tanto grauior incubuit luctus, animo iam fracto, quod ante paucos dies ex morte pariter praematura, et pari morbo illata, viri amicissimi,

Pro-

Professoris Lipsiensis, *Carüs*, disciplina voluntate et amore olim nostratis, mihique longe carissimi, honestate animi, morum probitate, ingenii dotibus praeclaris, doctrina exquisita solida ac vera, spectatissimi. Versabantur ante oculos moerores parentis, viri optimi, altero nunc filio orbati, non modo praeclarae spei, qualem istum funere extulerat, sed famae iam maturae virum. Erant ante oculos tot aliorum carissimorum interitus, tot mortes meorum, et in his filii virili aetate constituti, et in castris Russorum, dum nosocomium curat, aliorumque morbis medetur, lue grassante abrepti. Quae tamen ipsa praeteritorum recordatio animum iam labefactum tandem erexit, cogitatione conditionis rerum mortalium fluxae et incertae, totque aliorum casuum, multo quoque grauiorum, consideratione; quis enim in communi Germaniae funere domesticum funus, dolorem priuatum, lamentis prosequatur? aut tot malorum toleratione non iamdudum firmatum pectus ad quosuis fortunae casus habeat? Quae autem vitae vnius iactura verbis ambitiose amplificari potest in hac multorum millium quotidiana strage! In hac rerum omnium ruina, quae bona spes superest? *quippe vbi fas versum atque nefas; tot bella per orbem, tot scelerum facies!* Artiumne et litterarum splendorem iri restitutum? disciplinarum bonarum noua incrementa? praeclarorum institutorum honorem renouatum? sanctas et augustas religiones, quae iam contemtae aut neglectae iacent, ad pristinam sanctimoniam reuocatas? vitam publicam, ciuilem et priuatam, sapientius constitutam? scilicet philoso-

losophicis tricis et spinis ingenia a melioribus curis studiisque ciuilibus abalienantibus! Itane malum est habendum, si quis peioribus fatis imminentibus praematura morte praeripitur? quantum ille sollicitudinum, curarum, terrorum, agmen morte anteuertit! *Quem dii diligunt, moritur adolescens*: iam vetus est dictum *k*); quanto magis mors est inuidenda eius, qui iam matura aetate constitutus grauiore animi iudicio mala impendentia praeuidet, ponderat, seruitutem, barbariem, iam in oculis habet? Non iam communis ac perennis omnium rerum mortalium instabilitas animum sollicitat, sed fortunarum factae iam ruinae, cuncta euersa aut labefactata, fundamentis iam conuulsis, summa mista imis: quicquamne esse potest certius, tutius et optabilius, quam obitus maturus, aut spes melior moriendi? quam quidem in prouecta senectute ipsa largitur natura, dum, qui in portu nauigat, ventorum votorumque ludibria ipse ludum facit *l*), mors autem maturior eam spem, tanquam numerato et solutione debiti cum fide, repraesentat. Habet itaque etiam in *Paetzio* nostro locum illud *m*), *quod morte praeuentus est maiore hominum damno quam suo*. Inique ferimus, spes vitae iucundissimas tam acerba morte esse elusas; atqui dudum experientia docuit, pulcherrima quaeque celerius deflore-

k) E Menandro seruatum: ὃν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν, ἀποθνήσκει νέος, a multis repetitum, et ab ipso Plauto Bacch. IV, 7. conuersum in epitaphio modo haud vno; vt in Gruteri Inscript. p. 688, 2. *quam dii amauerunt, haec moritur infans.*

l) Secundum illud notum: *Inueni portum, spes et fortuna valete; sat me lusistis, ludite nunc alios.*

m) Ap. Sveton. Tit. 10.

florescere, exoptatissima euentu fallere, erroribus nos implicitos summis de rebus male iudicare, male sperare, male metuere. Pareamus itaque necessitati fatali, animos submittamus lubentes numinis optimi maximi decretis, et medelam doloris a salutari temporis medicina expectemus Circaeis poculis potentiore. Interea ipsa annorum fuga et exemplis moniti concessum vitae vsum, annos, dies, horas, vtilitatibus publicis priuatisque impendamus, nec vllum momentum recte faciendi praetermittamus; *quid enim melius, quam in mediis vitae laboribus obdormiscere, et ita conniuentem somno consopiri sempiterno n*). Ita *illum diem horribilem aliis, nobis faustum reddemus, nihilque in malis ducemus; quod sit vel a deo immortali, vel a natura parente omnium constitutum o*). Ita eo quisque lubentior fata sua sequatur, et seruitium vitae huius mortalis liberaliter eo magis seruiat, quo propior est dies manumissionis, praesentiorque spes recuperandae libertatis, soluta anima a corporis labe, et a fortunae casibus vitaeque malis praesentibus instantibusque liberata.

Scr. Kal. April. CIↃIↃCCCVII.

n) Cicero Tusc. I, 49.

o) Ibid. adscribam reliqua quae aurea sunt: *non enim temere, nec fortuito sati et creati sumus; sed profecto fuit quaedam vis, quae generi consuleret humano; nec id gigneret aut aleret, quod, cum exantlauisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum. Portum potius paratum nobis et perfugium putemus; quo vtinam velis passis peruehi liceat! sin reflantibus ventis reiiciemur, tamen eodem paullo tardius referamur necesse est.*

DE

DE OBITV

GEORGII L. B. DE ASCH

AD VIROS AMANTISSIMOS
IO. FRIDERICVM BLVMENBACH
ET
IO. DAVIDEM REVSS

S. C R.

CHR. GOTTL. HEYNE.

M. SEPTEMBRI A. CIↃIↃCCCVII.

Si qua sunt casuum vitae humanae solatia: proximo ab istis, quae diuina humanaque sapientia praebet, loco amplectenda sunt potissimum ea, quae ab amicitiae mutuique amoris affectu proficiscuntur. Ita tamen fit vt tanto grauius vulnus nobis infligatur, quando ex eorum, quorum fide et amore recreari solebamus, numero vnus et alter fato iniquo subducitur. In tali casu fieri necesse est, vt, quod amissione cari capitis decessit affectui nostro, id transferatur auctius in reliquos qui ex antiqua consuetudine supersunt. Nolite itaque mirari, viri amantissimi, non magis affinitatis et necessitudinis iure, quam voluntatum et studiorum consensione, mecum coniuncti, si in recenti hoc luctu senii equidem infirmioris excusatione vtor et dolorem meum in sinus vestros effundo, si forte animum depressum alloquio vestro erigere, simul-

que

que veftrum moerorem folatio mutuo leuare poffim. Communis enim eft hic luctus inter nos ex morte defideratiffimi viri, GEORGII L. B. DE ASCH fusceptus, quandoquidem ille, non minus quam me, vtrumque veftrum beneuolentia et amicitia eft complexus, vosque eum eo affectu eftis profequuti, vt, quoties de eo, commemoratio incideret, vos recreari delectarique recordatione viri optimi viderem. Nec vero luctus eft, qui ad nos folos pertineat, aut iactura priuatorum commodorum et vtilitatum, quarum defiderio tenemur, contineatur: quae lamentatio molefta, interdum adeo illiberalis, effe poteft, fi, non a caritate grato que fenfu, officio et pietate, proficifcitur, fed fublatorum et ceffantium commodorum reputatione excandefcit; verum omnem noftram academiam, inftituta publica et decora noftra, omne Georgiae Auguftae nomen, rem litterariam, attingit; lugemus virum rebus humanis morte fubductum, cuius liberalitati magnam partem ornamentorum academiae noftrae debemus; cui acceptos referimus tot apparatus doctrinae variae vtiliffimos, tot exquifitiorum litterarum fubfidia et inftrumenta; qui nobis inftruxit ampliffimum rerum reconditarum penum, ex quo viri docti promfere, et in pofterum quoque promént, materiem fcriptis praeclaris, quibus Georgiae Auguftae famam inclarefcere neceffe eft. Per annorum autem feriem tantam continuata eft eius liberalitas, et quotannis renouata nouis opibus ad nos apportatis, vt tanto altius infixa fit animis admiratio per conftantiam et perfeuerantiam in beneficiis cumulandis: in

primis

primis in hoc benefaciendi genere, quod non, vt superioribus saeculis factum nouimus, a superstitioso aliquo mentis infirmae impetu profectum est, aut a persuasione pietatis monachali, qua maiores nostri ad piam liberalitatem saepe adducti sunt, nec ab ambitiosa laudis cupiditate; saepe enim per litteras *Aschius* me est obtestatus, ne memoratione eorum, quae misisset, in publicis litterariis recensibus et commentariis, inuidiam ipsi et malignorum hominum subdolas machinationes immitterem. Tanta enim multorum hominum est peruersitas, vt ei, qui de aliis bene meretur, non modestia magis quam prudentia suadeat, vt bene facta occultet, ne obtrectationi et maleuorum calumniae latus praebeat; arrodunt enim ea, quotquot se eadem liberalitate digniores putant, tum ii, qui aliena laude vruntur, interdum ii ipsi, qui, postquam liberalitatis fructum tulerant, superbia stimulante, non modo dissimulant accepta, verum etiam eleuant et in contemtum adducunt. Itaque felicitatis loco habendum est, bene de aliis merendo inuidiam effugere; fortitudinis, si non effugeris, contemnere; magnanimitatis, ingratis ignoscere. *Aschii* liberalitatem prouocauerat grata in Georgiam Augustam nutricem pietas, tum litterarum iuuandarum ardor, quo inflammatus optabat noua earum alimenta parare, nouas virorum doctorum ingeniis faces admouere et, quantum in se esset, vtilitatibus academiae publicis consulere. Etsi itaque dolorem priuatum premere et silentio concoquere vellemus, officium tamen pietasque postulabat, viri tam splendide de nobis meriti nomen et memoriam colere,

colere, obstrictam tot beneficiis gratamque mentem testari, perpetuam recordationem Manibus spondere, cineri consecrare; sin autem pietatem publice declarandi facultas haud obtingeret, postulabat tamen pietas priuata, dolorque vrget stimulatque, nec animum patitur acquiescere, et affectum intra parietes priuatos coercere. Iam autem moerentibus et acerba fata conquerentibus quid dulcius est quam sermones miscere de eo quem lugent, reputare et in memoriam reuocare quicquid de eo memorari aut ad eum referri potest? Natura enim procliues sumus miseri omnes ad recensenda ambitiose ea quae amisimus; computamus numerum, metimur magnitudinem, commodorum, voluptatum, votorum; nec, eo ipso nos desiderium incendere, frustra angi, animaduertimus. Altera tamen ex parte iucunditatem habet incredibilem, iucundos praeteritorum temporum sensus, priscam consuetudinem et vsum, in memoriam reuocare, ante oculos ponere; nec negari potest, sensim dulcedinem aliquam ipsius moeroris subire, moeroremque dilui et mitigari, animo suauitate nescio qua perfuso; idque multo magis fieri necesse est in desiderio viri, de quo nulla nisi grata et iucunda meminimus; cuius beneuolentia et liberalitas ita nos deuinxerat, vt nunc etiam dolor noster iucunditate haud vacet. Non itaque, viri amantissimi, rem vobis ingratam me suscepturum esse arbitror, si, a quibus caussis amor eius et studium erga nos processerit quaeque nutrimenta habuerit, in memoriam reuoco.

Anni sunt fere XXXV. ex quo primam viri optimi notitiam accepimus. Erat enim annus superioris saeculi LXXII. quum litterae eius ad nos allatae sunt, cum munere ac gratae memoriae testatione erga altricem suam Georgiam Augustam, cuius nutritioni, annis iam tum XXII. elapsis, fortunae suae locique, ad quem euectus esset, primordia et praesidia debere se fatebatur. Adierat ille, cum iam antea Tubingae inde ab a. XLIV. studiorum academicorum curriculum esset ingressus, academiam nostram M. Maio anni XLVIII. anatomiae in primis studio flagrans; et expleuit sitim a) fausta disciplina Halleri, cuius interioris admissionis discipulum se fuisse subinde gloriari solebat: audiuit praeterea Segnerum cuius processibus chemicis in laboratorio adfuit, et Brendelium; summosque in arte medica honores est consequutus

a. L.

a) Per binas hiemes super quinquaginta cadauera partim demonstrata se vidisse, partim suis ipsius exercitationibus subiecisse, professus est. Commilitonem habebat Zimmermannum, eximium virum, debita laude haud defraudandum. Ipse Hallerus in Elogio disputationi adiecto verbis vtitur: "absentem amabo, quem in theatro anatomico adsiduum socium, in praelectionibus perpetuum auditorem, in graui morbo amantem custodem expertus sum." Illa enim aetate magni medici a studiis anatomicis fidem et famam suae doctrinae petere solebant, non a metaphysicis scholae suae subtilitatem inanem captantis ariolationibus et contentionibus. Ipse *Aschius* pietatem in Hallerum seruauit, quamdiu viueret, eamque declarauit audita eius morte litteris ad nos scriptis tanquam luctu domestico.

a. L. *b*) diſputatione haud ignobili ſcripta *de primo pari neruorum medullae ſpinalis c*). Ex his annis vnus inter nos ſuperſtes eſt Pütterus; nemini praeterea ex collegio noſtro, ſi bene memini, adſpectu alloquioue erat cognitus. Tanto magis ille nobis innotuit ab eo inde tempore, quo litterae ſupra memoratae nobis redditae ſunt. Erant illae datae ex caſtris exercitus Ruſſici victoris ſub duce Comite Romanzovio *d*). Cum litteris erant redditi Koranus

b) Die XVII. Augusti quem diem sibi sollennem L. anno post tanquam semisaecularem se celebrasse nobis significauit litteris suis anno 1800. $\frac{7}{18}$ Augusti ad nos datis.

c) Programmati a Segnero, praemissa theoria machinae cuiusdam hydraulicae, scripto adiecta est vitae narratio; plenius ea nomen *Georgii Thomae Aschii* in fronte habet; oblata est Hermanno Kau Boerhavio, Imp. Russ. primo Archiatro: quem mox fortunae suae fautorem habuit.

d) *Du Camp sur le Koherlug* (Kaherluc) $\frac{\text{28. Octobr.}}{\text{9. Novembr.}}$ 1771. Placet verba adscribere honorifica non minus ipsi quam academiae Gottingensi: "*Messieurs, C'est avec une satisfaction toute particulière, que je me rapelle avoir été il y a vingt deux ans citoyen de Votre Illustre academie; que c'est aux leçons des hommes les plus celèbres de ces temps-là ainsi qu'au libre accès dans Votre Bibliothèque que je dois les connoissances qui m'ont fait parvenir il y a dejà quinze ans au grade de premier Médecin de l'armée Imperiale de Russie, place que j'occupe encore actuellement dans celle aux ordres de S. E. Mr. le Maréchal Comte Romanzow. Agréez donc, Messieurs, comme une faible marque de ma reconnoissance l'Alcoran ci-joint avec 15 pieces y relatives, tombé entre mes mains lors de la defaite du Grand Vezir dans son Camp de l'autre côté du Danube à Babada par le Général Weismann; que j'ai*

Koranus nitide scriptus et XXV. alii libelli arabice, vnus persice, scripti, Korani fere segmenta, ex praeda, quam milites Russici in tentorio summi Othmanici exercitus ducis victi, et castris vltra Danubium in Bulgaria ad Babada positis Weismanno duce exuti, connectauerant.

Litteris missis, quibus gratum animum testata esset Vniuersitas nostra academica, prouocatus, ad aliam, eamque ampliorem, liberalitatem processit anno LXXIV. destinatis nostrae academiae copiis recentibus ex praeda, per diuersa praelia et expugnationes oppidorum Bulgariae, inprimis oppidi Bazarczyk (in Romania), de Turcis victis acta. *e*); inerant ad XXXVII. manuscripta arabica et turcica, maiore quidem ex parte Koranica et liturgica; adiectis tamen aliis, numis quoque peregrino habitu insignibus. Subsequuta sunt alia, eaque lautiora, anno LXXVI. ex Petropoli post faustum reditum factum missa, codices arabici et turcici, nonnulla ad terras, quas victor exercitus peragrauerat, et ad res gestas spectantia, porro series numorum Russiae Imperatorum cum aliis monetis Russicis *f*); accessit

j'ai l'honneur de vouer à Votre Bibliotheque. Il ne me reste plus qu'à y ajouter les assurances etc. Vtebatur autem Aschius Weismanni ducis familiaritate, et Comitis Romanzow fauore, cuius humanitatem et beneuolentiam summis laudibus efferre solebat.

e) Litterae datae sunt à Fockzany, (nobili per pacem factam oppido) le $\frac{9}{20}$ Janv. 1774.

f) *Suite des Empereurs de Russie en Roubles depuis Pierre le Grand.*

acceſſit anno inſequente ſeries magnorum Ducum et Principum Ruſſis imperantium inde a Rurico ad Imperatricem Eliſabetam argenteis numis expreſſorum; mox et alia ſeries vultibus aere redditis arte praeclara inde ab Alexio Michaelis fil. 1672 vsque ad Catharinam II. Ab eo inde tempore copiis his numismaticis locupletandis indefeſſo ſtudio curaque pertinace incubuit, miſſis quotannis, etiam repetita vice, nouis acceſſionibus, ita vt apparatus hic Ruſſicus numismaticus pro locupletiſſimo habeatur. Nec vero in Ruſſicis ſubſtitit, ſed aliarum quoque Aſiae Europaeque terrarum monetam conquiſiuit incredibili ſtudio, beauitque Bibliothecam academicam numis omnis generis et metalli Sibiriae, Tatariae, Indiae, Iaponiae, vna cum Turcicis, inprimis tamen Arabicis et Perſicis, Armeniisque numis; horum quidem magnam copiam impertierat *Iac. Reineggs* M. D. ex Georgia redux a. LXXXV. et Tibetanos *Io. Jährig*, interpres litterarum Mongolicarum, a. XC. Nec tamen minore pretio et aeſtimatione habitae ſunt opimae, quibus bibliothecam noſtram inſtruxit, copiae librorum Arabicorum, Perſicorum, Tibetanorum, Mongolicorum, Sinicorum, aliorumque. Illatus eſt cum his librorum Ruſſicorum prelo expreſſorum et res hiſtoriasque imperii illuſtrantium ingens numerus, ita vt in Bibliothecam academicam bibliotheca noua Ruſſica immigraſſe videretur, cum aliis litterariis opibus, maxime ad geographiam ſpectantibus, tabulis manuſcriptis et prelo excuſis chorographiam, proſpectum vrbium et palatiorum exhibentibus; addita chalcographa

varia et specimina industriae, artium ingeniorumque Russiam illustrantium.

Mature copiis litterariis adiunxit opes naturae, cura docta habita eorum, quae historiam naturalem dictam constituunt, et, quo ipsa res facile reduxit, progressus quoque est ad conquirenda et congerenda mirabilia exotica artis rudioris, ingeniosa tamen, superstitionis, ritusque publici et priuati, inprimis Lamaici et Mongolici, arma, vtensilia, vestimenta, e Songaria, Bucharia, praestigiatoris Schamani e Tungusis, et Samoiedici pueri et puellae, habitus; quibus accessere ex Americae occidentalis ad septentrionem insulis noui apparatus, nauigantium cum Billingio studio, reportati. Fauit viro studiosissimo fortuna propitia, quae ex peregrinationibus complurium virorum doctorum per Imperii Russici prouincias, tandem quoque ex nauigatione per mare septentrionale et orientale facta eum ditauit. Ita ille amicorum studiis, potentium indulgentia, clientium obsequio, prouincias imperii Russici peragrantium, vsus est ad commoda nostra cumulanda. Ita quoque vix quisquam erat, quem ad nos commeare acceperat, aut in Germaniam iter facere, quem non mandatis ad nos perferendis, aut nouo munusculo onustum ad nos allegaret. Prostant itaque in Museo academico opes ingentes naturae terrarum variarum, e prouinciis inprimis Russicis, maxime Sibiriae omni ex genere metallorum, fossilium, vegetabilium, nonnulla quoque animantium. Hortum botanicum eximie instruxit seminibus exoticis, inprimis Sibiricis, etiam ex Chersonneso Taurica.

Tam

Tam eximius ille erat beneficiorum ſuorum diſpenſator, vt non oſtentatione ſed vtilitate ea metiretur. Nec ille, ſi priuatis noſtratium ſtudiis prodeſſe, deſideria litteraria explere poſſet, votis cuiuspiam aut vtilitatibus defuit; miſſisque publicis copiis adiecit ſaepe priuatas, viris doctis, quorum deſideria, ſi rogati eſſemus, officioſe ad eum detuleramus, diſtribuendas. Talem officioſam voluntatem et munificentiam et vos mecum expertos eſſe, viri coniunctiſſimi, grati teſtabimini, Tuque inprimis, amiciſſime *Blumenbach*, quem honoris cauſſa nomino; maxime ex quo compererat, te nouo exemplo ex diuerſis per terrarum orbem populis craniorum humanorum congeriem parare, quae ad numerum tam inſignem nunc excreuit, vt mirationem ſpectantium moueat; huius apparatus magnam partem *Aſchii* intelligentiſſimae prouidentiae et curae diligentiſſimae in conquirendo te debere fateris. Si quid itaque nouae notitiae ex Ruſſicis exoticisque terris nuntiatum, aut, naturam ignotum aliquid necdum viſum animaduerſumue genuiſſe, narratum eſſet: *Aſchii* ſedula ſagacique cura mature ad nos afferri ſolebat: quae res quantopere ſtudia noſtra acuerit, veternumque ingeniis inter ſollennia torpentibus excuſſerit, facile eſt ad intelligendum. Itaque quoties per litteras nuntiatum erat, nouas opes Bibliothecae publicae et Muſeo ab *Aſchio* eſſe paratas, iam vecturae maritimae terreſtriue eſſe traditas, iamque appropinquare, meminiſtis, adhuc ipſi, Viri amantiſſimi, quos alloquor, quantopere exultabamus! quanta expectatio, quae morae impatientia, cum

 vero

vero apportatae essent, quanta tum erat liberalitatis viri optimi admiratio! quam grata, sensu iucunda, verbis ampla, praedicatio! quae mox ad collegas nostros manabat et per omnem academiam diffundebatur. Mirabamur modo eorum, quae aduenerant, nouitatem, raritatem et caritatem, modo viri praestantissimi doctam sagacitatem, studium flagrans, in indagando, rimando, parando, constantiam et liberalitatem; nihil eum fugere, quod aut copiis litterariis vel nummariis antea iam prouisis et congestis adhuc deesset, aut opibus naturae artisue exoticae ac moris peregrini memorabilibus accedere posset; reputabamus mirabundi, quanta litterarum ac naturae notitiarum varietate imbutum esse deberet ingenium viri tot officiis curisque artis medicae occupati! A multis nuntiatum est, quoties de Gottinga ornanda ageretur, nec occupatum eum visum esse nec infirma valetudine; sed senectutem ipsam valere iussisse: nam etiam senectuti ingruenti aditus obsepiri potest virium animi intentione, si corporis vires succumbant; obniti, ne velis esse senex, est aliqua senectutis retardatio. Dispiciebamus de vtilitate singularum rerum ad illustrandum aliquid de quo ambigeretur in physicis vel geographicis aut historici generis; parata iam erat materia nouis curis doctorum virorum, qui inuenta et obseruata noua ad se et suam disciplinam spectantia excutere et inquirere satagebant. Atque haec illa sunt, quibus singularis et eximia laus Georgiae Augustae succreuit, et ad exteros quoque est propagata, cum intelligeretur, non inerti otio nos torpere,

nec

nec in ſollennibus ac vulgaribus diſciplinae ſuae vnum quemque acquieſcere, ſed ſtudio antiqua retractandi, emendandi, perficiendi, teneri, ea quae ab aliis, exteris quoque, ſint inuentà et animaduerſa, curare, et ſuis copiis adiungere, vtilia a vanis et inanibus ſecernere, ſubtiliter excogitata ad vſum vitae exigere, aut reuocare, ceteris valere iuſſis, quae ſubtiliora ſunt, quam vt ex iis aliquid, quod exploratum, aut quod proficuum ſit, aut ad vitam, virtutem, vim ingenii acuendam fructuoſum, elici poſſit. Ita feruere ſtudia, ingenia vigere, litterae effloreſcere, absterſa illa multorum ſocordia, quum nihil curant, niſi quod intra diſciplinae, quam e cathedra profitentur, clauſtra, et in ipſo illo penu, è quo docenda promere ſolent, continetur; aut ignobile otium in nouellis politicis et litterariis relegendis conſumunt, ingenii vires atterunt, et foedis litterariorum hominum inter ſe digladiantium decertationibus animum paſcunt; quibus rebus ſtudiorum ardor extinguitur, ſoluuntur vires inertia, frigus letale ingenia occupat. Ne hoc virus, haec peſtis, inter nos gliſceret, tum Curatorum diligente cura, et opera in excitandis ingeniis ſtudiisque et inſtitutis academicis locupletandis poſita, eſt prouiſum; tum multum profuerunt nouae rerum nouarum et mirabilium ſubinde ab *Aſchio* miſſarum copiae, quae materiam ſtudiis interioribus attulerunt, et indagationis ſtimulos indiderunt; quo ipſo ille immortaliter de ſtudiis noſtris et de exiſtimatione Georgiae Auguſtae meruiſſe eſt putandus, dum nouis ingeniorum nutrimentis ſubmiſſis,

 quan-

quantum in ipso fuit, cauit, ne torpore et veterno litterario opprimeremur, aut ad friuola et inania rueremus, nec fructuosioribus minus fructuosa praeferremus, paleasque pro granis tereremus. Itaque et ego habeo, quod ex Aschianis copiis aliquantum me profecisse profiteor, ne intra studiorum grammaticorum fruticeta ita me continerem, quo minus in finitima vireta laetiora exspatiarer; naturae enim, inprimis humanae, populorum ac terrarum, habitus varii, mores, ritus, miracula, ipsa feritas, barbaries et superstitio, litteras antiquiores mirifice illustrant; dum, a quibus primordiis vita humana eiusque cultus processerit, exemplis his comparatis, discimus; his ipsis studiis senectutem recreo, mentemque seu curis sollicitudinibusque pressam, seu aliarum litterarum minus iucundarum taedio fessam reficio. Nullus enim in litterarum studiis vlla in parte subsistendi et cursum remittendi est locus; quando enim cunque funem laxaueris, rota currit retro.

Verum ad *Aschii* liberalitatem reuocandus est animus: quae cum tanta esset in nos, facile ad assequendum est, quam promta et intenta opera eius fuerit in aliis, quibus nos iuuare, nobis prodesse, posset. Multorum itaque virorum, quos gratia, auctoritate, litterarum amore, eminere norat, voluntates nobis conciliauit, vt et ipsi Georgiae Augustae commodis fauerent. Fuit in his vir grauissimus, *Ioannes Betzkoy*, Eques et a consiliis imperii interioribus, cuius memoriam grata mente recolimus, recensu et adspectu monumentorum munificentiae eius, quae in apparatu Aschiano seruantur.

vantur. Adſcriptum ſe eſſe ſodalitio Societatis noſtrae Scientiarum anno LXXVII., *Aſchius*, ſuorum ipſe beneficiorum immemor, loco beneficii habuit; cumque Societatis vtilitates ad ſcientiarum incrementa et ad Georgiae Auguſtae famam et exiſtimationem bene perſpectas haberet vir perſpicaciſſimus, eius decoribus et ipſe conſuluit, mirifica ſodalitii caritate flagrans.

Munerum ad nos miſſorum nouiſſima fuere ſub anni huius auſpicia curata; parata habebat alia, quae per calamitatem temporum ſunt retardata, tum intermiſſa. Cum tanto ardore ſtudii nos proſequeretur: ex eius magnitudine facile aeſtimari poteſt, quae fuerit magnitudo ſollicitudinis et aegrimoniae nouiſſimis annis, cum res academiae noſtrae tam diuerſis fatis iactarentur. Etſi valetudine parum firma vſus, vita tamen ad rationis et artis praecepta inſtituta, aetatem paullo vltra annum LXXVIII. produxit; naturae beneficio, quod quis non exoſculetur? non ſibi optet? placida morte obdormiuit, noſtrique amorem non niſi extremo cum ſpiritu depoſuit. Narrat enim vir amiciſſimus, qui de eius morte ad nos ſcripſit, pridie diem emortualem, erat is XXIII. Iunii, vocatum ſe ad *Aſchium*, conueniſſe eum conantem identidem de Gottinga memorare et mandata dare, labante tamen memoria in voce ſubſtitiſſe nec vltra fari potuiſſe; cumque abeuntem aliquoties reuocaſſet, in eodem nomine vocem et mentem defeciſſe; adeo etiam morientis linguae balbutienti inſediſſe et animae iamiam fugiturae oberraſſe caram nutritiam Georgiam Auguſtam. Licet itaque

credere,

Quod Solon professus est, *senem se multa discere a)*, id meo me iure pronuntiare, non equidem glorior, laetor tamen, idque in iis pono, in quibus fortunam non prorsus infestam habui. Ex eo enim tempore, quo litterarum tum aliarum tum humanitatis ingressus sum stadium, si incrementa reputo, id quod vt faciam, omnis fere dies me admonet, quae inde a puero vidi in his studiis successisse alia aliis, cum ab improbo vocabulorum memoria comprehendorum labore, cui ipse innutritus fui, processum esset ad meliorem interpretandi scriptores et sensum dictorum cognoscendi rationem, inde ad criticam subtiliorem verborum, tum etiam rerum, et sententiarum historiarumque seuerius iudicium, mox ad artem quoque et elegantiam orationis et scriptionis aestimandam aliisque declarandam, ita vt verus verae humanitatis sensus inde fructusque ad animos nostros prouenirent: si ea, inquam, reputo, videor mihi plures tanquam aetates viuendo peregisse. Eaque cogitatio non minus subinde animum subiit, quoties opuscula haec academica vno et altero volumine collecta euulganda iterum recognoui. In multa enim incidi, quae eo, quo scripseram, tempore rem aut intactam aut parum cognitam in medium proferebant, nunc autem inter vulgo

a) Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

nota habentur, alia, aliorum ſtudio excitato, nouis curis et copiis affluentibus ab aliis ſunt pertractata et aucta. Tantum enim abfuit, vt aemulos, aut alios, qui poſt me vel praeter me eadem argumenta vberius ac doctius elaborarent, laudi meae, ſi modo aliqua eſſet, aliquid detrahere velle putarem, vt potius placerem mihi in eo, ſi alios ad idem argumentum tractandum incitaſſem aut perlexiſſem. Via enim r[illegible] lata in litteris omnes incedimus, nec de via alios deiiciendi ius cuiquam lege eſt conceſſum. Tum vero ſemper ita ſtatui, vt mei loci et ordinis homini id maxime agendum eſſe putarem, vt non modo ipſe pro virili bonis litteris prodeſſem, verum aliorum quoque ingenia et ſtudia excitarem; vana enim eſt eorum opera, qui ſibi perſuadent, ex virtute et laude aliorum a ſe arroſa, ſuae ipſorum virtuti aliquid accedere. Quanto melius erat, ſua quemque virtute niti ſuaque laude frui. Itaque iucundum et optabile viſum eſt, quoties ſe offerret opportunitas laudibus aliorum aliquid addendi easque ſuffragatione mea, ſi res ferret, fouendi; eosque qui inuidia aeſtuabant, meae de ſtudiis humanitatis ſentiendi rationis ignaros, exulceratum animum fruſtra habere dolui. Delectat enim me ipſa haec cogitatio, eſſe qui, me iam grandaeuo, longius ſint progreſſi, nec ſtudia eo loco, in quo ea ante tot annos reſtitiſſe videram, ſubſtitiſſe. Mihi autem nec ſumſi quicquam nec arrogaui; quicquid enim in his ſtudiis profeci, id loco, in quo ſum conſtitutus, et ſubſidiis praeſidiisque quibus vti contigit, me debere ingenue profi-

profiteor, nec tam laudi mihi hoc cedere, quam pudori habendum fore, ſi commodis iis recte vſus non eſſem; idque, quod ſequutus eram, vt vice cotis fungens alios ad paria ſtudia excitarem, me aſſequutum eſſe, laetor; glorior quoque hoc, quod, non ſine iucunditate aliqua, animaduerti, plures eſſe commentationes, quarum argumenta tum, cum de iis agebam, verſabantur in re antea aut intacta aut parum explicita, quae tamen mox, aliorum ſtudio ſuſcitato, nouis virorum doctorum curis copiisque auctius vberiusque ſunt pertractata. Itaque nec refugi haec ipſa, quando in manus meas peruenerant, perlegere, memorabilia enotare, et, cum commentationes meae in vnum collectae proditurae eſſent, iſta aliorum annotata laudare et ſuis locis ſubnotare, parique ſtudio ſubiungere ea, quae ipſe ſerius animaduerteram emendatione aut illuſtratione egere. Inde ſubnata ſunt ea, quae nunc ad calcem nouiſſimi opuſculorum voluminis *auctarii* loco ac nomine ſubiicere conſtitui, eodem modo, quo alia iam in *prioribus voluminibus* adieci nonnullis proluſionibus, inde ab a. ſuperioris ſaeculi LXIII. ſcriptis et Vol. I. 1785. iunctim vulgatis.

Libros *Retractationum* ſcripſit Auguſtinus, alio forte ſenſu. Vix equidem virum doctum fuiſſe arbitror, maturioris ſaltem aetatis et prudentiae, qui ſtudiorum ſuorum, et, ſi qua ediderat, ſuorum ſcriptorum recognitione inita, non in votis haberet, vt nonnulla aliter et melius conſtituere, alia retractare et emendare liceret. *Emendaturus, ſi licuiſſet, eram!* Etſi in opera tenui, tamen non

 dimit-

dimittam opportunitatem oblatam, nonnulla saltem in his opusculis, quoad licet, emendandi, alia diligentius constituendi.

In *Commentatione de genio saeculi Ptolemaeorum* Vol. I. haec saltem monebo: Paullo licentius forte vsus videri possum esse voce *Genii*: nec monenti repugnabo; exemplo tamen Martialis id me facere memini (VI, 60.); *victurus Genium debet habere liber*: si hoc sensu dictum illud acciperem, vt sit fausta aliqua natiua indoles, quae librum commendat, eique pro Genio est fortunae melioris arbitro; vnde etiam homo aut ipsa res per Genium fuit declarata, et Genius hominis pro ipso homine vsu loquendi dici coepit: Ita est *Genius* non modo *hominum*, sed et *locorum*, *vrbium*, *prouinciarum*, in numis; ita et *saeculi*, *temporum*, *Genius*, hoc est indoles, habitus, fortuna; adiuncta notione propriae alicuius laudis: etsi non ignorem versum Martialis posse simpliciter accipi de fortuna et fato bono ac propitio. Vt vero *Genius* excellentius aliquod ingenium declaret, complexu plurium mentis facultatum insigni et raro ornatum, non nisi recentiorum linguarum vsu proprio posse fieri existimo. Statuat tamen de his pro suo quisque genio vel ingenio. Pergo ad alia: p. 121. scriptoribus qui olim de Alexandria scripserant, addendum esse Horapollinem περὶ τῶν πατρίων τῆς Ἀλεξανδρείας apud Photium Cod. CCLXXIX. ex Helladii Chrestomathia.

Amor litterarum, qui nobilitauit et apud posteritatem consecrauit Ptolemaeorum nomen, intra primos reges duo vel tres substitit: Nam

Ptole-

Ptolemaeus Lagi ex contubernio Alexandri de litterarum honore et vtilitate ad regni adminiſtrationem ſapienter et prudenter inſtituendam iudicium verum et rectum habuiſſe videtur; ita et ipſi Ariſtótelica inſtitutio Alexandri profuit. Philadelphus iam in mollitie et luxu aulae educatus voluptates ex litteris et artibus venabatur, cum ſenſu tamen pulchri, elegantiae, venuſtatis; itaque Muſas ad aulicum luxum et ſplendorem cultu vtique elegantiore adornauit, priſtinam tamen et natiuam virtutem et virile robur eius aetas mollitie aulae infringere, mox ad leuia et friuola deducere, ſeueriores litteras ad doctas nugas deflectere coepit; nec ſequentes inde ab Euergete reges vllum rectum ſenſum litterarum habuiſſe videntur; Phyſcon autem eas dehoneſtaſſe eſt dicendus. Narrat Plutarchus de adulatione p. 60. A. Phyſconem, qui volebat φιλομαθὴς haberi, delectatum contentionibus de minutiis et ſpinis grammaticis, vsque ad medias noctes inanibus ſermonibus eſſe detentum; et inter haec neminem fuiſſe, qui immanitatem et flagitioſam vitam ei exprobraret (add. p. 56. E.). Comparandus ille hactenus cum Hadriano, qui, cum vellet etiam in minimis primas tenere, *profeſſores omnium artium ſemper, vt doctior, riſit, contemſit, obtriuit;* Spartian. c. 15.

Ad p. 104. de leuioribus luſibus poeticis, vt bipennis, alarum, cf. diſputantem V. C. *Merian vom Einfluſs der Wiſſenſchaften auf die Dichtkunſt.* Tom. I. p. 181 - 193.

Quam p. 122. profectionem Caracalli in Aegyptum et immanitatem in Alexandrinos ex

vulgari ratione ad a. C. 216. post reditum a Parthis retuli, antecedenti anno 215. assignandam esse e numi auctoritate constituit *Eckhel de doctrina numorum* Tom. VII. p. 215 sq. de re ipsa egi in *Commentat. de calamitatibus Alexandrinorum sub Romanis Impp.*

Ibid. de Aristotelicorum conuictu sublato a Caracallo, quo patet, diuersas philosophorum scholas Alexandriae eo adhuc tempore fuisse, necdum eas in vnam scholam confluxisse, cf. *Buhle Geschichte der Philosophie* Vol. IV. p. 191. vbi idem V. C. etiam de Bibliotheca Alexandrina p. 197. et de Museo memorauit. Serius diuersa tradidit *Benjaminus Tudelensis*, apposito a me loco p. 123. in nota *) nisi is *scholas* pro cubiculis dixit.

P. 126. De libris Aristoteleis a Ptolemaeo emtis, et in Bibliothecam translatis, egerunt posthaec studiosius *Buhle* ad Opp. Aristotelis Tom. I. praef. p. XIX. cf. p. 112. et doctissimus *Schneider* ad Aristotelis Hist. Animal. Vol. I. in Epimetro ad notitias subsidiorum p. LXXXII. sqq. nuper quoque ea attigit V. C. *Völkel* de transportatis inter spolia artium operibus 1798.

P. 129. de *Bibliothecae* Alexandrinae direptione ab Arabibus facta quae vulgo narrantur, excussa sunt diligentius superioribus annis a viris doctis pluribus. Antiquiores laudauit *Villoison* in *Prolegomenis ad Iliadem* p. XXXVIII. col. 1. *Abulpharagii* fidem, cui ea innititur, in dubitationem vocauerat iam *Renaudot* in *hist. Patriarch. Alexandr.* p. 170. Suffragari mox visus est locus *Abdollatiphi* in *Compendio Memorabilium Aegypti* a *Iosepho*

White

White edito p. 114. 115. Impugnarunt alii, in quibus *Gibbon*, argumentis a iudicii subtilitate petitis, defenderunt alii, in his *Edward Ryan* in *History of the Effects of Religion on Mankind*, 1789. Nunc de vanitate narratiunculae conuenit inter viros doctos. In his *Saintecroix* (*Magasin encyclopédique* 1799. Tom. IV. p. 433.) videndus est; et nunc, idoneus arbiter, Ill. *Langlès* ad *Norden Voyage d'Egypte* Tom. III. p. 173 sq. Fundum tamen aliquem fabulae fuisse probabile fit; forte, expilatis dudum armariis et dissipatis libris, superfuit farrago librorum, qui sunt flammis traditi ab *Amru*.

Ad p. 133. ad ea, quae de Alexandrinorum leuitate ingenii, et procliuitate ad seditiones mouendas, memorata sunt, adde locum *Dionis Cassii* XXXIX, 58. cum nota *Fabricii*. Item *Trebell. Poll.* in XXX. Tyrannis c. 21. p. 311. Exemplum eius modi animorum impetus cum atrocitate v. narratum a Polybio in Excerptis lib. XV. in rebus Ptolemaei Epiphanis pueri, administrante regnum Agathocle p. 543. *Schweigh.* Ingeniorum turbulentorum metum mouisse Augustum narrat Dio LI, 17. vt tanta seueritate in Alexandrinos vteretur, senatuque ademto, Praefecto Aegypti constituto, annuum Roma mitteret iuridicum, ita vt nulla amplius in re sui iuris essent, in infimum seruientium locum deiecti. Restituit ius curiae senatumque reddidit Seuerus Imp. (*Spartian in Severo* c. 17.)

Ad p. 134 sqq. *de iudicio, quod defunctis Aegyptiorum regibus habitum esse Diodorus narrat.*

Inseruieram caussae meae, cum mihi esset oratio funebris in morte regis habenda; etsi id commentum Graeci alicuius, ea, quae a sacerdote acceperat, exornantis, esse arbitrabar. Nunc post disputata a viris doctiss. Zoega, Heeren, et nuper a Boettigero (*Ideen zur Allegorie der Malerey*. Vol. I. p. 89 sqq.), video inter hieroglypha occurrere tale iudicium mortuorum, et quidem apposita lance.

Ad p. 151. 152. De lacubus apud Memphim, iis quae in votis habebam, iam ex parte satisfecit *Savary Lettres sur l'Egypte* p. 260. vbi expressa quoque est aere et stilo chorographia locorum.

Ad p. 160. de *dicto Simonidis*: quo difficile esse pronuntiatur, *constanter virum bonum esse* b): scilicet omnino bonum virum esse, cuiusvis viri ingenui est; enim vero constanter, vt nunquam a proposito iusto et recto aut abducaris aut deiiciaris metu aut spe, difficile esse negari nequit, et, in hac fragilitate naturae humanae, si euenerit, condonandum est, nec nimis acerbe exagitandum. Est itaque hoc, vt alia sententiose dicta, ad certas temporum rerumque rationes et conditiones restringendum. Atque id Socrates declarare voluisse videtur discrimine inter τὸ γενέσθαι et εἶναι facto. Spectat idem dictum ad comparationem officiorum, τῶν καθηκόντων, ipsa interdum prudentia iubente dissimulare vera, quibus alter male

b) Χαλεπὸν, ἐσθλὸν εἶναι, quod ille a Pittaco acceperat, in cuius tamen sensu et vsu ambiguitatem occurrere memini: quapropter id retractaui. Habui autem in votis, et adhuc habeo, vt existat vir doctus, qui versus metricos melius constituat, quam a me factum est.

male vti possit in aliorum noxam. Ad imbecillitatem humanam a Socrate respectum habitum esse, docent tum illa, quod *necessitate vrgente*, ἐν ἀμηχανίᾳ, vel ἀμηχάνῳ συμφορᾷ, veniam habendam esse ait, tum, quod id solum dixit sibi praecipuum habere deum, *vt semper bonus sit*. Θεὸς ἂν μόνος ἔχοι τοῦτο γέρας; probandum esse tantum eum, et pro viro bono habendum, qui sponte haud improbitatem exerceat, ἑκὼν ὅστις ἂν ἔρδῃ μηδὲν κακὸν, ἀνάγκῃ δὲ οὐδὲ θεοὶ μάχονται. — Ad εὐρυεδοῦς χθονὸς καρπὸν et εὐρυόδεια χθών, v. notata ad Iliad. VI, 142.

Ceterum ex hoc dicto ducta est altera sententia magis etiam vulgata: χαλεπὰ τὰ καλά. quomodo Pittacus illud enuntiauerat, vel χαλεπὸν τὸ καλόν. vt ap. Diog. Laert. I, 16. εἶπέ τε, χαλεπὸν, ἐσθλὸν ἔμμεναι οὗ καὶ Σιμωνίδης μέμνηται, λέγων· ἄνδρα ἀγαθὸν ἀλαθέως ἔμμεναι, χαλεπόν: τὸ Πιττάκειον. Mutata itaque quodammodo sententia, cum Pittacus ἄνδρα ἀγαθὸν, ἐσθλὸν dixisset, factum mox τὸ ἐσθλὸν χαλεπόν. Schol. Platonis in Cratylum in *Siebenkees Analectis graecis* p. 26. ὅτι χαλεπὰ τὰ καλά ἐστιν. παροιμία ἐπὶ τῶν ἐν εὐπραγίᾳ μεταβαλλομένων εἰς ὠμότητα. Φησὶ δὲ αὐτὴν Δίδυμος ὑπὸ Σόλωνος ἀναφωνηθῆναι ἐπὶ Πιττάκῳ ἱκετεύοντι τὴν ἀρχὴν ἀποθέσθαι καὶ φάντι χαλεπὸν ἐσθλὸν φῦναι, διὰ τὸ τὸν Περίανδρον εἰς ὠμότητα μεταμελεῖν (μεταβαλεῖν). ὅθεν, οἶμαι, φησὶ καὶ Μένανδρος· ἀρχὴ μέγιστον τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν. (οὐκ) ἀγαθὰ τὰ λίαν ἀγαθά. μίμνηται δὲ αὐτῆς καὶ Ἐπίχαρμος, καὶ Πλάτων ἐν πολιτείᾳ καὶ Κρατύλῳ. Pittacum puta, cum audiuisset, Periandrum Corinthium ad saeuitiam descinuisse, sibi ipsi diffidere coepisse, et rogatum

iniſſe ciues, vt ſibi permitterent deponere ſummam poteſtatem, quam tenebat, ne forte ea ipſe aliquando abuteretur. Hoc idem Scholion alio modo conſtitutum eſt in Scholiis a Ruhnkenio editis p. 155. in Hippiam maj. extr. vbi idem dictum occurrit. χαλεπὰ τὰ καλά: Περίανδρος, ὁ Κορινθίων δυνάστης, κατ' ἀρχὰς δημοτικὸς ὤν, ὕστερον εἰς τὸ τύραννος εἶναι μετῆλθε. Τοῦτο Πιττακὸν ἀκούσαντα, τότε Μιτυληναίων δυναστεύοντα, καὶ δείσαντα περὶ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης, (*de ſui animi conſtantia in recto ſeruando.*) καθίσαι τε ἐπὶ τὸν βωμὸν ἱκέτην, καὶ ἀπολυθῆναι τῆς ἀρχῆς ἀξιοῦν. τῶν δὲ Μιτυληναίων πυνθανομένων τὴν αἰτίαν, εἰπεῖν τὸν Πιττακὸν, ὡς χαλεπὸν, ἐσθλὸν ἔμμεναι. τοῦτο δὲ μαθόντα τὸν Σόλωνα, εἰπεῖν· χαλεπὰ τὰ καλά. καὶ ἐντεῦθεν εἰς παροιμίαν ἐλθεῖν. οἱ δὲ ἐπὶ τοῦ ἀδυνάτου τὸ χαλεπὸν ἀκούουσι· ἐπὶ πάντων γὰρ γενέσθαι ἀγαθὸν, ἀδύνατον. Ceterum Pittaci dictum paſſim, et varie, memoratum eſt; vt ap. Baſilium *de legendis ſcriptoribus Graecis* §. 67. apud Ariſtotelem in Moral. I, 11. Rhetor. III, 11. Et Maximus Tyrius primam diſſertationem ab hoc orditur, vbi docet, natura ita homini conſtitutum eſſe, vt labore et ſtudio virtutem ſibi comparet. Ibi in Schol. dicitur Solon illud deflexiſſe in alterum, χαλεπὰ τὰ καλά. vt et apud Svidam habetur. Ad ἄνδρα τετράγωνον autem reſpicit Iulian. Caeſ. 28. de Marco Aurelio: δοκεῖ γάρ εἶναί μοί πως ἀνὴρ κατὰ τὸν Σιμωνίδην, τετράγωνος, ἄνευ ψόγου. τετυγμένος. cf. Spanhem. ad c. l.

Ceterum in his deinceps proluſionibus, etiamſi aperte profeſſus non ſim, facile tamen deprehenditur

ditur ſtudium meum iam tum ad antiquitatem graecam non modo grammatice tractandam, ſed ad ipſas res, mores, conſilia et facta, cognoſcenda conuerſum. Ductae ſunt quodammodo eorum, in quibus ſerius opera mea eſt verſata, primae lineae: in Proluſ. VII. *de cauſſis mythorum phyſicis*, et in VIII. *de vitae humanae initiis inter Graecos.* Prior illa, loco *ſeptimo*, ſcripta eſt anno, quo *Münchhuſius* vir immortalis hanc vrbem et academiam inviſit, (p. 186.) ſaeculi LXIV.

In *Proluſionibus trinis* IX, X, XI. *de frugalitatis* vitae priuatae *vtilitatibus ad vitam publicam, praecipue ad maiorem ciuium frequentiam*, ſi quis, paullo inſtructior vitae recentiorum aetatum notitiis et iudiciis, ad eas retractandas acceſſerit, multa ad publicam vtilitatem ſpectantia melius conſtituere facile poſſit, alia quoque emendatius in computandis capitum numeris et frumenti menſuris; vt p. 226. 252. vbi de dimenſo militum et ſeruorum nonnulla melius conſtitui poterant, coll. locis Senecae epiſt. 80, 5. Donato ad Terent. Phorm. I, 1, 9. Iuuenale XIV, 126. Attigit ea ſam Ill. *Mongez*, in perdocta commentatione (*Memoire ſur les travaux publics des Romains. Mem. de l'Inſtitut. Litterature* To. I. p. 500.) nec conferre pigebit *Io. Dickſon Husbandry of the ancients.* Quantus hominum numerus, meliore ſoli cultu, intra anguſtos quoque terrae fines, viuere poſſit, exemplum eſto Lycia Aſiae XXIII. vrbibus aliquando florens ex ſola agrorum et artium cultura, ſed bonis legibus vſa, v. Strabo XIV, p. 665. (980.) eadem ſerius parum culta et infrequens, nunc ſterilis et deſerta.

Ad

Ad ea quae *de coloniis veteribus earumque iure et caussis* scripta sunt (Prolus. XIV. XV, et Vol. III. Prolus. V.) quorum continuatio ex parte habendae sunt Prolusiones *de rebus publicis et institutis ciuitatum Magnae Graeciae*, Vol. II. exhibitae *c*), alia accessere studio Cl. viri *Hegewisch* 1808. tum viri praestantissimi, cuius memoriam caram sanctamque habeo; L. B. de *Sainte Croix de l'Etat et du Sort des Colonies des anciens peuples* 1779. cum nostra scripta essent 1766. Recordor adhuc, eodem anno, quo Prolusionem de coloniis primam scripseram, (in cursu erat annus saeculi superioris LXVI.) *Benj. Franklinum*, qui vrbem et academiam nostram inuiserat, valde cupidum huius commentationis legendae, cum in familiari congressu esset, qui diceret, ominari se, Americam aliquando se in libertatem esse vindicaturam; eueniet id, aiebat, eueniet, sed vix intra quinquaginta aut centum annos. Tam parum prospiciebat vir acutissimus memorabile istud euentum paucis annis post habiturum esse locum.

Ceterum, cum nomen et vox coloniae, ex nostro inprimis loquendi vsu, late pateat, ad eos quoque homines et populos, qui primi occuparunt aut insederunt terras et insulas a nostris sedibus remotas: paullo latius euagantibus aliis, eoque disertioribus, equidem continui me maxime in eo genere coloniarum, quae consulto a metropoli ad alias terras inhabitandas a Graecis et Romanis fuere deductae et profectae. Etiam metro-

c) Monendum mihi est, alterius Prolusionis *de Coloniis* p. 310. praescriptum diem *Kal. Iul.* 1767. legendum esse *Kal. Ianuar.*

metropolis nomen habet definitam ex ipſa re notionem: nec ſerior notio inter vrbes Aſiae, ex numis cognoſcenda, cum ea eſt confundenda; multo minus ea quae ſeriorum temporum eſt in rebus diuinis ſeu eccleſiaſticis.

Origines panificii, *tres Proluſiones*, XVI. XVII. XVIII. eo tempore, quo ſcriptae ſunt, commendabant ſe nouitate ſua, non tam rerum, quam inſolentia delectus talis argumenti in ſcriptis eorum hominum, qui antiquarum et humaniorum litterarum nomine deſignari ſolent. Intra conatum tamen tractatio ipſa ſubſtitiſſe videri debet. Verumtamen iacta ſunt fundamenta, quibus ſuperſtrui poſſint alia ab iis, qui ſtudia hiſtoriae naturalis, rei ruſticae, et rerum, quae ad quaeſtum, mercatum, vitaeque priuatae publicaeque negotia ſpectant, cum hiſtoriarum antiquitatisque litteris coniungunt. Multa poſſem forte ipſe nunc ad iſta afferre, verum meae vitae anguſtiae tale quid haud capiunt. Sunt etiam diuerſi generis ea quae ad pertractationem quaeſtionis neceſſaria ſunt; nam complectitur nomen frugum, et conſilium earum origines declarandi, varia ſeminum cerealium genera, eorumque inuentum et culturam; porro artem modumque reddendi ea nutritioni idonea, pinſendo, excoriando grana, coquendo, et ſic porro, tandem curam ſalubritatis et vilitatis annonae. Innumera ſunt, quae ſe offerunt cogitanti de temporum, modorum et vſus varietate; ſunt tamen nec minus ſubſidia ad manum iis qui in haec inquirere volent *d*).

Con-

d) In eorum gratiam, qui porro haec prosequi volent, adscribam subsidiorum potissima; Latius euagantes consu-

Contineat tamen se, moneo, commentatio in primariis frumentorum generibus, quae iam antiquitati nota et in vsu fuere; ne in infinitam esculentorum copiam incidat. Quaestio itaque de cerealibus antiquitatis continetur maxime in quaestione *de inuento tritico et hordeo;* quod sane *siluestre* ab initio esse debuit, antequam idoneum esset victui hominum in communitate et societate vitae. Itaque non minus quaestio versatur in hoc altero, *quando et a quo inuenta sit certa ratio cereales fruges serendi, colendi,* et, vbi satione et cultura fruges prouenerint, *grana liberandi gluma, et pinsendo, humectando, et coquendo, in pultem et panem vertendi.* Porro etiamsi repertum fuerit, *frumentum siluestre,* tamen vel sic cautione opus erit, ne forte spicae superfint ex antiquiore satione, intermissa posthaec agricultura. Ita id, quod de *Sibiricis agris* dubi-

consulent: *Ge. Rud. Böhmer technische Geschichte der Pflanzen.* P. I. cap. 2. *Mehlmaterien.* Ad antiquiora et recentiora illustranda multa sunt congesta a *Meiners* nostro: *Entstehung und Fortbildung des Ackerbaues* im *neuen historischen Magazin* III. Band. S. 340. Equidem velim ante omnia exquiri ea, quae de Sicilia antiquissima tradita sunt, inprimis de Leontini *agri tritico agresti* (cf. Opusc. Tom. I. p. 356.) *Sestinus* aegilopem auatam esse asserit: *Lettere del Sr. Abbate Domenico Sestini Scritte dalla Sicilia e dalla Turchia Vol. II. Lett. XIII. p.* 321. — De panificio ipso et variis modis panem coquendi egit *Tozzetti Agricoltura* p. 157 sq. vbi plures scriptores laudat. Add. *Xaverio Manetti della Panizzazione.* Firenze. 1767. 4. — Antiquiora tamen vel sic plura congerere licet ex Athenaeo, Galeno, et ex ipso Hippocrate: quorum manifesta vestigia videas in *Foesii Oeconomia Hippocratis* sub voc. ζειά, κριθή, ἔρυος et sic al.

dubitaueram p. 339. an inuentum secale agreste ex satione pristina derelicti agri superfuerit, recte me statuisse firmatum vidi a Pallas V. C. (*Neue Nordische Beyträge* II. Band. p. 357.).

De *prima frugum satione inter Graecos* tam varia tradita esse, mirari licet et miratus sum p. 353. Caussae tamen idoneae memorari possunt a diuersitate famae: quae partim e diuersis terris, partim a diuersis Hellenum stirpibus manauerat; quae eadem caussa est diuersitatis mythorum inter Graecos: quippe qui profecti non sunt et litteris consignati ab homine, qui tum vixerat, nec ab vno sapientum aut sacerdotum ordine, sed a maioribus et auctoribus diuersarum stirpium et familiarum, a quibus haec vel illa narratio accepta ferebatur, sunt profecti: serius carminibus propagati, pluribus inter se confusis, variati, interpolati, ornati, vt de fonte, patria et auctoritate narrationis, raro, quod pronuntiari possit, habeamus. Ita, quibus terris et temporibus primum seri et arari coeptum sit, si quaerimus: potuit olim rei memoria haberi, sed hactenus tantum, vt seruatum sit inde solum hoc, vt de prima terrae cultura vnusquisque id narraret, quod de suis aut maiorum sedibus narratum acceperat. Haec tamen ipsa mox turbata sunt exornatione mythorum a poetis. Ceterum existimes facile, ex Aegypto omnino primitus frugum notitiam et vsum Argos per Danaum deductam esse debuisse; qua tamen de re nihil traditum meminimus. Nec Cadmus sationis frugum auctor proditus est, qui tamen serpentum dentes seuerat, et Ino, eius filia, Athamanti

nupta

nupta, fruges torrendo corruperat (v. Apollodor. I, 9 pr.). vt necesse sit existimare, frugum sationem iam ante Cadmum innotuisse in Graecia. Iisdem temporibus Triptolemus in fabulis Atticis narratur a Cerere arationem edoctus esse. Possunt porro diuersi vsus frugum confusi esse inventi nomine. Tosta primum fuere grana, etiam siluestris frumenti, mox terrae alia mandata. vnde seges et messis increbuit; ipsa aratio prima post experimenta serius est perfecta quoque. Tam variis modis fruges inuentae esse dici potuere; vnde et coniecere viri docti, Triptolemi nomen ductum esse a trina aratione inuenta e). Nec omittendum est, Atticas fabulas tantum ad hordeum inuentum spectare, cuius etiam in Graeciae et Asiae regionibus feliciorem prouentum et dulciorem gratumque saporem esse aiunt, quod omnino in calidioribus plagis ita se habere, *Linnaeus* iam pronuntiauit in *Culina mutata* (*Amoenitat. academ.* Vol. V. p. 34.). In aliis terris aliud frumenti genus potuit inuentum esse aut dici, quod ibi domesticum, et natiuum est, vt triticum in Sicilia. Quid vero de Aegypto? de Africae ora boreali? In Homero iam hordeum nouimus equorum pabulum, etiam zeam, et vtramque mixtam, (Odyss. IV, 41.) et ibid. (v 604.) memorantur iunctim πυροί, ζειαί, κρῖ λευκόν.

Multa in his casus et vsus monere potuit ac debuit, inprimis in iis, quae post sationem fuere inue-

e) Ab agro tertium vomere verso, quem τρίπολον dictum esse constat. v. V. C. *Böttiger Griechische Vasengemälde* I. Band. II. Heft. p. 198 sq.

inuenienda, excogitanda, perficienda: in exterendis frugibus, glumis ſecernendis, granis conterendis, pinſendis, humectandis, farina ſubigenda et ſic porro: quae ſane, niſi imitatione et iteratione ſimilium, experiundique aſſiduitate, ſe ipſa facile offerre debuiſſe cenſueris, haberet ſane locum Poſidonii indicium apud Senecam Epiſt. XC. non niſi a Sapiente haec inuenta eſſe.

Ad p. 395–400. *de Elyſio*, vbi et alias animarum beatarum ſedes attigi, in quibus eſt quoque *ſedes animarum in aethere et in aſtris*. Animas, e corporum contubernio diſceſſu facto, *ferri in caelum*, ſimpliciſſima eſt opinio; quam diuerſis tamen modis ea enuntiata ſit, et accepta, longum eſſet enumerare. Probe factum, voce *caeli* vti indefinite nec amplius inquirere. Deducti tamen ſunt homines ad exquirendum certum in caelo et definitum locum. Variauit, quod facile expectes, opinio iam in Oriente (cf. ſup. hoc Vol. VI. Epimetro III. p. 239. 240.) aſſumtis etiam rationibus aſtrologicis; vnde nonnulla ad Phryges, Thraces, Graecos, etiam in myſteria, migraſſe videntur: quo nos deducit inſcriptio a Müntero, viro Rev. nuper docte illuſtrata *f*), ex temporibus Alexandrinis aut ſerioribus aetatibus ſuperſtes: Orientis enim conſenſus et notiones eorum temporum et hominum aperte prodit. Anima enim in aſtrum ſublata eſſe dicitur, *Genio quoque comite*. Certo itaque

f) *Erklärung einer griechischen Inschrift, welche auf die Samothracischen Mysterien Beziehung hat.* cf. *Gött. gel. Anzeigen* 1811. 108. Stück. p. 1073.

itaque loco animam insistere, astris designatis, ad quae ea deducatur, voluit auctor inscriptionis; non, ex vulgari, Platonico quoque, more, *caeli* voce vaga uti. Adiungendi sunt ii, qui sedem animarum in *via lactea* caeli constituerunt, ut apud Ciceronem in Somn. Scipionis c. 3. Non vero perueniunt modo animae ad lacteum orbem, sed etiam inde mearunt, cum in corpora descenderent, quod cum Platonico conuenit, a caelo et a deo animas venire. Scipio quidem, ostenso lacteo orbe: *hinc profecti*, inquit, *huc reuertimur* g). Prosequitur aureum somnium Macrobius (I, 12.) commentario, ut descensum hunc animarum, et adscensum per duas caeli portas fieri doceat, per Cancri et Capricorni sidera; lusu a vicibus tempestatum anni petito. cf. Notata ad Virgil. Ge. III, 261. et Excurs. extr. Aen. VI. In priore loco, *Porta tonat caeli*, respectu orientis vel occidentis, omnino pro caelo. Miror Ovidii ingenium, qui *in via lactea deos ad palatium Iovis commeare* narrat, Metamorph. I, 169 sq. ita tamen ut ea *via regia utrinque domiciliis deorum cincta sit:* scilicet ac si Romam ingressus per viam, quae ad Palatium Augusti ducebat, incederes. At vulgari usu *portae caeli* sunt oriens et occidens; nisi quod in somniis diuinitus missis variat oratio mythica.

Animas *caelum adscendere* vidimus; sed et *descendere caelo* nascentes. Sane de modo via et ratione variis ac diuersis modis statui potuit ac debuit pro imbecillitate mentis humanae, seu sensu

g) Nescio an hoc sensu accipiendum sit vetus illud dictum: *omnes animas ab Apolline et ad Apollinem.*

ſenſu ſeu doctrina et diſciplina philoſophica et chriſtiana, *ad deum redire, in caelum recipi et inter deos; ad deos redire, inter deos verſari*, ab illo inde Empedocleo ἐγὼ δ' ὑμῖν θεὸς ἄμβροτος οὐκέτι θνητός. Ita et *deum* aliquem *factum eſſe* in vſum venire potuit. Variis modis enuntiata haec videmus ab ipſis philoſophis, inprimis Platonicis et Stoicis. Vide iam poſt omnia haec Pindaricum illud (e Plutarchi Romulo extr. in Fragmentis Pindari p. 34. σῶμα μὲν πάντων ἕπεται θανάτῳ περισθενεῖ· ζῶν δὲ λείπεται αἰῶνος εἴδωλον (vitae imago, h. e. viuentis quae fuit) τὸ γὰρ μόνον ἐστὶν ἐκ θεῶν. habes notionem vmbrae. cf. ea quae Plutarchus ad eos commentatur l. l. p. 35. 36. Et quam diuerſo ſenſu iterum illud Epicharmi: *animas* ἄνω ἀπελθεῖν; ab Euripide in nobili fragmento ex Chryſippo multis verſibus narratum; et ſic alia, modo ſymbolice modo gnomice redhibita. At alterum iſtud Pindaricum: Dioſcuros alternis *in caelo et in ſepulcro Therapnaeo viuere*, ad rudiorum hominum et temporum ſenſus eſt referendum.

Vol. II.

Sequuntur commentationes ſeu Proluſiones XV. *de ciuitatum Graecorum per Graeciam Magnam et Siciliam inſtitutis et legibus.* Etiam in his fortuito euenit, vt non aemulum ſed comitem iucundum et facundum, vt ſimilis ſtudii ita et operae dilectusque argumentorum paritate memorabili, haberem virum praeclarum *de Sainte-Croix:* cuius ſunt diſerte et eleganter ſriptae commentationes:

Memoires sur la Legislation de la Grande-Grece. (Vol. XLII. et XLV. *Memoires de l'Academie des Inscriptions.*) Multa disertius exposuit, alia praetermisit vel leuiter attigit. Nunc vero comperio Virum Ill. *de Pastoret* meditari Expositionem legum historicam priscarum aetatum: *Memoires sur l'histoire generale des Legislations* initio facto de Aegyptiis. Eorum enim, quae de rebus publicis et legibus Atheniensium, Lacedaemoniorum, Cretensium, ab aliis scripta sunt, memoratio ad haec, de quibus agimus, haud spectat.

In verbis ex prooemio legum Zaleuci apud Stobaeum scabritiem verborum p. 26. 27. notatam tollere allaborauit sagacitas Iacobsii Animaduerss. in Euripidem p. 255. sensus verborum per se satis apertus est. Quod autem ad morem prooemia legibus praemittendi attinet, potest de eo non vno modo statui, inprimis diuersorum temporum respectu, quibus leges non docent, nec iubent, sed imperant. Enimvero de antiquis ciuitatibus est cogitandum, in quibus populus leges scifcit, magistratus aut legumlator fert et suadet; reputandum porro est quaeri de legibus antiquissimorum temporum, quibus leges etiam mores hominum constituebant, vt plures essent leges ethicae; vt in Charondae et Zaleuci legibus et prooemiis manifestum fit. Ceterum legendus de his est Plato de Legibus IV. p. 198. inde a p. 188. vbi hoc institutum probat, quoniam non modo iubendo et minando, sed et persuadendo ciues ad officia sua adducendi sunt, vt legi pareant. Vidimus nuper de prooemiis bene disputantem I. L. G. *de Geer*

Geer, praeside V. C. *van Heusde*, in Diatribe *in Politices Platonicae principia.* Ultraj. 1810. p. 174.)

Quod p. 60. 61. de *Locris* aliquando in luxuriem tanquam aestu abreptis memoraui, videtur firmari eo, quod Aristot. II, 22. 3. Rhet. (p. 441. To. II. ed. Aurel. Allobr.) affert ex Stesichoro, qui admonuit Locros, vt sibi a contumelia caveant, *ne cicadae apud eos humi canant*, hoc est, ne sibi exitium ex terrae vastatione arcessant *h*). — Ad calamitates belli Annibalici, quas Locri experti sunt (v. p. 59.) videndus est Polyb. I, 56. Lucem affundit Plinius H. N. XI, 27. p. 32. *Cicadae non nascuntur in raritate arborum.* Raro igitur fit, nec nisi in solo arbustis ad quae euolare possint, carente, vt humi cicadae sedentes canant. Erat autem inter Graecos frequentata illa immanitas in bello, vt sata et arbores in solo hostili exscinderent, ferro ignique vastarent. Nota sunt *τέμνειν τὴν χώραν. τέμνειν καὶ καίειν. δενδροκοπεῖν.* Adstruit quodammodo, altera ex parte destruit, illustrationem locus Strabonis VI, p. 399. B. (p. 260.): Etsi non nisi amne Alece disterminante vtrumque agrum, tamen in Rhegino obmutescere, in Locrensi canere cicadas: *τὸ δὲ αὐτῶν εἰκάζουσιν, ὅτι τοῖς μὲν παλίσκιόν ἐστι τὸ χωρίον, ὥστ' ἐνδρόσους ὄντας μὴ διαστέλλειν τοὺς ὑμένας* (constat enim cantum stridorem esse ex alarum membranacearum motu). *τοῖς δὲ ἡλιαζομένοις ξηροὺς καὶ κερατώδεις εἶναι, ὥστ' ἀπ' αὐτῶν εὐφυῶς ἐκπέμπεσθαι τὸν φθόγγον.* Ita vero contraria potius ratio adstrueretur e iudicio Strabonis. Varie narrata res et in miraculum, vt solet, versa, ac-

Ff 3 cedente

h) Ὅπως μὴ οἱ τέττιγες χαμόθεν ᾄδωσιν.

cedente etiam narratione de Eunomo lyra canente: v. Aelian. de Nat. Anim. V, 10. et loca a Schneidero allata, cum Beckmann ad Antigoni Mirabil. c. 1. Fundus videtur fuisse Timaei narratio. Non inuenio recentiores Italos in horum Locrorum descriptione quicquam ea de re memorare. Ceterum Stesichori dictum repetitum narratur a Dionysio (qui Locrensibus aliquando infestus fuisse videtur: v. disputata Opusc. Vol. II. p. 56. 57.) ap. Demetrium. de elocutione S. 99. μεγαλεῖον δέ τι ἐστὶ καὶ ἡ ἀλληγορία, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς ἀπειλαῖς. οἷον, ὡς Διονύσιος· ὅτι οἱ τέττιγες αὐτοῖς ᾄσονται χαμόθεν.

Ad res Locrorum spectat praeter narrata a me hoc quoque, quod cum Rheginis perpetuas dissensiones aluerunt; quamobrem etiam Atheniensium in expeditione aduersus Siciliam societatem haud admiserunt: qua de re legenda sunt in Thucyd. IV, 1-24. Add. V, 4. VI, 44. VIII, 91.

Ad p. 134. 135. de fatis nouissimis vrbis Sybaris et oraculo egit docte *Wernsdorf* ad Prisciani Periegesin Excursu XI. p. 586. Tom. V. p. 1. Poet. lat. minorum. Add. Eustath. Tom. I. Iliad. p. 298. ex Pausaniae Lexico rhetorico.

P. 140. *Thurios* coloniam conditam nouis copiis e Graecia affluentibus frequentatam esse traditum est; vnde autem eae aduenerint, ex Andocide discimus *i*), scilicet sociis Atheniensium per duplicata ab Alcibiade tributa attritis, fractisque inde opibus

i) Andocides Or. in Alcibiadem p. 116. 117. τοιγάρτοι διὰ ταῦτα πολλοὶ τὴν πατρίδα τὴν αὐτῶν ἀπολιπόντες, φυγάδες γίνονται, καὶ ἐς Θουρίους οἰκήσοντες (l. οἰκίσοντες) ἀπέρχονται.

opibus Athenarum, vt fit, parte sociorum per tributorum immodicam molem penates suos deferente. — Ad p. 141. Olymp. CIX, 2. Thurii aduersus Bruttios profecti vrbem tradunt Corinthiis, qui in Siciliam traiecturi erant, ad Timoleontem Syracusas obtinentem: Plutarch. Timol. p. 243. 245. Thuriorum numos habemus; vt olim Sybaris; at circa haec tempora nomen Sybaris iterum reuixisse videtur in numis. v. ap. *Eckhel Doctor. num.* Vol. I. p. 161.

In iis quae ad Pythagoreorum calamitates spectant, p. 186 sq. diserti sunt multi qui de schola Pythagorae tradidere; adde virum accurate doctum *Tiedemann Geschichte der Wissenschaften* Vol. I. p. 238. Maiore quoque rerum et doctrinae copia, quam a me factum est, Pythagorea inseruit suo libro v. c. *de Sainte-Croix.*

Ab eo tempore, p. 188. 189. quo Achaei res ciuitatum Magnae Graeciae constituerunt, '*Achaicorum institutorum* magna fuit auctoritas *k*). Conuenit cum eo, quod Polybius II, 39. Crotoniatas cum Sybaritis et Cauloniatis ad Achaeorum exemplum foedere facto communes conuentus habuisse narrat, ad *Iouis Homarii* aedem: ita enim nomen scribendum est; vt ad e. l. docuit vir de bonis litteris optime meritus *Schweighäuser.*

k) Strabo VIII. p. 589. A. (p. 384.) post Heraclidarum descensum in Peloponnesum — εἶτα δημοκρατηθέντες, τοσοῦτον ηὐδοκίμησαν περὶ τὰς πολιτείας, ὥστε τοὺς Ἰταλιώτας, μετὰ τὴν στάσιν τὴν πρὸς τοὺς Πυθαγορείους, τὰ πλεῖστα τῶν νομίμων μετενέγκασθαι παρὰ τούτων συνέβη. Hactenus fieri potuit, vt Pythagorei etiam antiquioribus adscriberent nonnulla ex suis placitis et doctrinis. Paria Polyb. l. c. II, 39.

Ad p. 221. et iam p. 148. sensum τῆς πολιτείας in Aristotele me recte constituisse arbitror; multo magis, comparatis pluribus locis a *Königmanno*, docto viro, Rectore Lycei Flensburgensis (v. *Gött. Gel. Anz.* 1806. p. 1456.) vt sit ea resp. quae ex legum a toto populo probatarum scitis administratur, non ad vnius lubidinem et arbitrium, sed ad publicam vtilitatem a magistratu, siue vnus siue plures siue totus populus sit, apud quem sit rerum summa. Consentire vidi *Meineri Geschichte der Wissenschaften in Griechenland u. Rom* Vol. II. p. 45. cf. *Young History of Athens* lib. I. c. 5.

Ad Notam p. 222. de bello a Tarentinis cum Messapiis gesto addam vnum aliquid, quod ad artium historias pertinet: victis Peucetiis cum sociis Iapygibus et Messapiis, Tarentini ex manubiis miserunt Delphos signa facta ab Onata, qui post Olymp. LXXVII. vixit, et a Calyntho (v. Pausan. X, 13. p. 830.) et ab Agelada ibid. c. 10. p. 822.

Ad p. 235. sqq. et 185. 211. 261. magnas molestias obiecit antiqua vrbs *Siris*, ad amnem Sirin ante Heracleam conditam, primo per ipsam scriptionem: fuit enim Σιρις, Σειρις, Σιρῖται, Σίρινοι, sed et Σειρινος; Σερεινος, Σερενος, Σερινος, (*Lanzi, Lingua Etrusca* Tom. I. p. 111. substituit δημος) apud Aristotelem VII, 10. Σύρτιν est vel Συρῖτιν vitiose pro Σιρῖτιν; nam est Σιρῖτις vel Σειρῖτις (γῆ, χώρα). Sed Σεῖρις plerumque obtinet, etiam ap. Strabon. lib. VI. p. 264. vbi v. Siebenkees ed. Tom. II. p. 246. 247. potest quoque *Siris* appellata esse regio ipsa a fluuio apud Eustath. ad Odyss. p. 1156. 62. ὅτι τοῖς τὴν Σίριν οἰκοῦσιν ἐπεχωρίασε τὸ φορεῖν ἀνθίνους χιτῶνας

οὓς

ους ἐζώννυντο· οἱ ἐκεῖ μίτραις πολυτελέσι. Διὸ καὶ ἐπεκαλοῦντο παρὰ τῶν περιοίκων μιτροχίτωνες, πρός τινα διαστολὴν, ἐπεί, φησιν, Ὅμηρος τοὺς ἀζώστους ἀμιτροχίτωνας καλεῖ.

Conditum poſtea in locum Siris oppidum Πολίειον; nec confundendum eſt cum eo τὸ Πόλιον ad Simoentem, e quo migratum eſt in Aſtypalaeam: cf. Strabo XIII. p. 898. B (p. 601.)

Ad p. 244. Ad expediendam quaeſtionem *de cauſſa Archiae poetae a Cicerone acta* viſum mihi erat ſtatum cauſſae ita conſtituere, vt tota res ſibi conſtaret, et perſpici poſſet. Gratidius Archiae controuerſiam de ciuitate mouerat ea ex ratione, quod nomen Archiae in tabulis ciuium ex lege adſcriptorum haud extaret, nec Romae nec Heracleae. Aduerſum haec Cicero docet, perperam tabulas requiri; (c. 5.) Appii enim tabulas negligenter ſeruatas eſſe, Gabinii autem tabulas corruptas, a Metello vero ſumma cum fide eſſe reſtitutas; his autem tabulis nullam lituram in nomen Archiae veniſſe. Altera ex parte tabulas Heracleenſes igni eſſe abſumtas in Italico bello Heracilenſium tabulario incenſo. Contra vero grauiſſimorum teſtium auctoritate euincit Cicero, et Heracleae ciuitati Archiam fuiſſe adſcriptum, et mox Romae apud praetorem Q. Metellum v. c. 266. quod lex iubebat, nomen eſſe profeſſum et pro ciue Romae vixiſſe *l*). Inter haec, cum a Cicerone

Ff 5

l) Verba sunt c. 4. *ciuitatem ab Heracliensibus impetrauit* (cui innitebatur alterum, vt etiam Romanam impetrare posset e lege Plotia). *Data est ciuitas* (Romana) *Silvani lege et Carbonis* (vulgo dicta Plotia

rone Heraclea *municipium* appelletur c. 12. quo nomine ius ciuitatis Romanae impertitum Heracleensibus designatur, incidit dubitatio: si, Cicerone Cos. Heraclea municipium fuit, Archias, iam ante Heracleae ciuitate ornatus, ciuitatis quoque Romanae particeps factus est, a. 691. Quomodo tandem controuersia de eius ciuitate Romana moueri potuit? Iam cum altera ex parte constet ex Cicerone pro Balbo 8. et 22. non omnem Heracleam factam esse fundum legis Plotiae *m*): sequi videtur, Archiam fuisse inter eos, qui beneficium ciuitatis Romanae tum repudiarent; vnde etiam ex legis praescripto ille professus est nomen apud praetorem Q. Metellum; aut dicendum est, vocem *municipii* a Cicerone improprie esse vsurpatam; si quidem maior Heracleensium pars retinuit ius antiquum, repudiato legis Plotiae beneficio; aut, quod magis consentaneum est, Heracleam factam quidem esse municipium Romanum, accepto iure ciuitatis Romanae, Archiam autem fuisse inter eos, qui a ceteris dissentirent, et foederatae ciuitatis iura retinere maluisse, mox tamen, mente mutata, ciuitatem Romanam praetulisse; nisi, quod tertio loco suspicari licet, tota ciuitas Heracleensium, cum diu foedus suum praetulisset, post haec fundus

Plotia a. 665.) *si qui foederatis ciuibus adscripti fuissent, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, et si sexaginta diebus apud praetorem essent professi.*

m) Iulia lege *qua ciuitas est sociis et Latinis data, qui fundi populi facti non essent, ciuitatem non haberent: In quo magna contentio Heracliensium et Neapolitanorum, cum magna pars in iis ciuitatibus foederis sui libertatem ciuitati anteferret.*

fundus legis Iuliae et Plotiae facta eſt, eoque municipii locum et nomen eſt ſortita.

Itaque hoc tantum contendebam: Mazochii aſſertum de Heracleenſi municipio, quod eo loco appoſui, adhuc in dubitatione verſari. Aget tamen de his opera data *Hülſemann* v. c. doctiorum litterarum ſtudio et amore flagrans, in noua editione Orationis pro Archia, prouti id ſe facturum eſſe mihi ſignificauit.

P. 254 ſqq. ad vrbes Siciliae multa addi poſſent, etiam poſt aliorum obſeruata: in quibus eſt praeclari Viri *de Sainte-Croix* commentatio a. 1785. in Conſeſſu Academiae Inſcript. et B. L. habita, qua Conſpectus rerum Siciliae antiquae propoſitus eſt *n*).

Ad p. 260. notabo: Agrigentum, cum inter colonias Dorienſium numerandum ſit, optimatum quoque magiſtratu vti debuiſſe, etſi mox a tyrannis fuit vexatum, quae perpetua fuit calamitas ciuitatum magiſtratus ſuos ex optimatum ordine conſtituentium, (cf. inf. p. 274.) vt in tyrannides verterentur; etſi nullum genus reipublicae conſtituendae magis conuenire videri poſſit liberis hominibus, quam plurium bene inſtitutorum hominum prudentia regi. Erat aliquando rerum ſumma apud Senatum, mille virorum, qui e numero ſuo magiſtratus legebant, quandoquidem Empedocles, ciuis Agrigentinus, libertati ciuitatis ſtudens, et optimatum ſuperbiae infeſtus, illum ſuſtuliſſe narratur: τὸ τῶν χιλίων ἄθροισμα κατέλυσε συνεστὼς ἐπὶ

n) *Histoire de l'Acad. des I. et B. L.* Tom. XLVIII. p. 104. cf. G. Gel. Anz. 1810. p. 1427.

ἐπὶ ἔτη τρία o): non ergo nisi tres annos oligarchia durauit.

Paullo post p. 261. *Salapia* in Apulia memoratur; apud Vitruuium est *Salpia*, quam Elpias (male Elphias scribitur lib. I, 4. extr.) condiderat, Rhodius: eam vrbem, multis aegrotationibus laborantem ex loci situ, in alium salubrem traductam narrat Vitruuius. Ita facta est Arporum nauale. Nomen eius etiam in numis signatum est, v. *Eckhel numi veteres* p. 28. et *Doctr. num.* To. I. p. 142. 5.

Nisi mihi constitutum haberem, intra Graecorum colonias operam meam continere, euagandi libido esset in colonias alius generis, *Pelasgorum* scilicet, Oenotris, Chonibus, Ausonibus, inuitante maxime loco classico Aristotelis de Rep. VII, 10. e quo iam illustraui nonnulla ad Virgil. Aen. I. Exc. XXI. lib. VII. Exc. IV.

Liparaei inter colonias Dorienses sunt numerandi. De iis debebam adscribere loca praecipua Pausaniae X, 11. p. 824. et Thucyd III, 88.

Ionicae coloniae sunt nomine *Chalcidicarum* comprehensae, p. 266. et ex *Aeolicis* praecipua, *Cumae* in Italia. De *Brundusii* originibus (p. 275.) diversa narrantur, forte aliis alio tempore accedentibus colonis. Cretum fuisse coloniam vulgatior est narratio, iam Minois aetate eo delatam

tam

o) Diog. Laert. VIII. s. 96. qui addit *ὥστε οὐ μόνον ἦν τῶν πλουσίων, ἀλλὰ καὶ τῶν τὰ δημοτικὰ φρονούντων*: Idque Timaeum hactenus innuere, quod ait eum *ἐναντίαν τῇ πολιτείᾳ ἐσχηκέναι τὴν γνώμην φαίνεσθαι*.

tam *p*). Cretenſes omnino plura loca in Iapygia inſediſſe, ferebantur inprimis Hyriam. Iisdem in locis

p) Strabo VI, extr. p. 432. (p. 282.) vnde Lucanus V, 406. *curui Minoia tecta Brundisii* sunt. Et II, 610. *Vrbs est Minois olim possessa colonis, Quos Creta profugos vexere per aequora puppes Cecropiae, victum mentitis Thesea velis.* Vt haec assequamur, credere licet, fuisse narrationem: naues Cretensium, quibus Theseus, Minoe inuito, abducta Ariadne, fugerat, Athenas rediturus, non ausas in Cretam redire, erroribus delatas esse in mari Ionio ad Japygiam. Alii scilicet narrauerant, Daedalum e Creta fugientem cum Cretensibus eo delatum esse, vt ap. Strabon. VI. p. 427. (279.) et al. Cf. ad Virgil. Aen. VII. Excursum VIII. p. 171. ed. 1803. Non vnam autem fuisse famam de Thesei profectione et reditu e Creta, e Plutarcho patet p. 6. F. Fuit inter alia Aristotelis narratio: Cretenses Delphos misisse primitias sobolis, easque fugisse in Italiam et mox inde in Thraciam, vbi sunt Bottiaei dicti. Nec recedit Strabo p. 432. vbi Hyria iisdem in locis Iapygiae dicitur *κτίσμα Κρητῶν πλανηθέντων ἐκ τοῦ Μίνω στόλου εἰς Σικελίαν — Βρεντήσιον δὲ ἐποικίσαι μὲν λέγονται Κρῆτες οἱ μετὰ Θησέως ἐπελθόντες.* Videntur haec, si cum Plutarcho compares, ex Aristotele esse hausta. Ceterum, si tam matura fuere nauigationis incunabula non modo, sed et incrementa, vt Sicilia et Italia extrema, iam Minois aetate, dudum ante bellum Troianum, nauibus adiretur, quomodo Homeri, aut Odysseae conditae, tempore tanta Siciliae et Italiae ignoratio esse potuit, vt is, qui tot fabulas de iis, tanquam terris incognitis, memoraret, auditoribus suis probabilia finxisse videri posset? Potuere quidem ipsae coloniae in illis locis tantam antiquitatem sibi affingere, etsi multo serioribus annis eo deductae a Cretensibus; fuere huius generis fabulae passim per tragicos commentis idoneis interpolatae. cf. quoque in Nouis Commentariis Soc. Sc. Gott. Vol. I. Comment. histor. p. 79. de *Castoris epochis.*

locis etiam Diomedis nomen et fama vrbium origines suppeditauerat; (cf. ad Virgil. Exc. I. ad Aen. XI.) potuere itaque etiam Aetoli auctores Brundusii habiti esse; fuere illi ab Apulis vrbe expulsi *q*). Similis alia fraus Phalanthi, Tarenti conditoris, qui Brundusium se contulerat. ex ambiguitate oraculi de cinere, narratur apud Iustin. III, 4, 12. Brundusii portum serius post Tarentinum celebritatem nactum esse, obseruat Polybius fragm. lib. X, 1. To. III. Schweigh. p. 187.

Ad p. 287. in haec primordia et initia prudentiae ciuilis commentatus est post haec scripta, *Herder* (*Ideen* III. Theil *zur philos. Geschichte* V. Th. p. 177. 194.)

Ad p. 319. 320. vbi de *Digesto Infortiato* vocisque etymo probabili egi, hoc addam, quod a *Io. Boschaeo* in Δικαιολογίᾳ p. 5. appellationem, seriorum forte, ex eo petitam vidi, quod principium

q) Iustin. XII, 2. narratio eius est impedita et obscura: Alexander rex Molossorum Epiri cum in ea loca venisset *primum illi bellum cum Apulis fuit.* — *erat namque tum temporis vrbs Apulis Brundisium, quam Aetoli secuti Diomeden condiderant, sed, pulsi ab Apulis, consulentes oracula, responsum acceperant, locum, quem repetissent, perpetuo possessuros. Hac igitur de caussa per legatos, cum belli comminatione, restitui sibi ab Apulis vrbem postulauerant; sed, vbi Apulis oraculum innotuerat, interfectos legatos in vrbe sepelierunt perpetuam ibi sedem habituros; atque ita defuncti responso, diu vrbem possederunt. Quod factum cum resciuisset Alexander, antiquitatis fata veneratus, bello Apulorum abstinuit.* Putandi sunt legati oraculum apud Apulos recitasse Aetolorum nomine; tumque Apulos in legatos responsi euentum vertisse.

cipium eius eſt: *de Matrimonio et dote*, h. e. περὶ τῶν Φορτίων, cum is tractatus potiſſimum Φορτία ac panes lucrari doceat. Voluitne Φέρνην innuere?

Ad diſputationem *de Arcadibus luna antiquioribus* No. XVIII. p. 322-352. Forte ea de re ſimpliciore ratione diſputari poterat, ſi aiebam: Apollonium IV, 259 ſq. declarare voluiſſe ſummam antiquitatem, in qua iam a Thebarum Aegypti ſacerdotibus ad poſteritatis memoriam proditum fuerat, eſſe ex Aegypto expeditionem factam in Colchidem, et extare ex hac aetate tabulas aereas, in quibus ſculpta fuerint ea, quae mox de Iſtro memorat: γράπτυς appellat, laminas, aut columellas, ſi mauis. Iam iſtam antiquiſſimam memoriam declarat poeta hoc modo, vt eam vltra Danai in Peloponneſum aduentum aſſurgere dicat, quo tempore, nulli alii incolae fuere quam Arcades, necdum Hellenes Peloponneſum ingreſſi erant, quae a Pelasgis incolebatur, in quibus erant Arcades, qui narrantur in montibus ſuis glandibus veſci ſoliti eſſe *ante Lunam:* hoc mythice dictum eſſe iam per ſe patet, re in miraculum aucta aut ficta, forte loquendi more aliquo Aegyptiorum tempora antiqua ante Iſidem ſic memorantium. Si tamen hoc praeferas, vt Graeca loquendi forma ſit, mythica quoque Graecae antiquitatis indoles, per luſus, ſequenda erit: Iſis Io et Luna nonnullis ex antiquis pro eadem fuere habitae, etſi non vno modo (v. Obſſ. ad Apollod. II, 1, 3. p. 100. extr.) Ante Io, Inachi filiam, eandem cum Luna habitam, hoc eſt

ante

ante Argiuos, iam fuere Arcades. Hoc deinde in narrationem mythicam abiisse videri debet.

Verum video curriculi mei, quod per Commentationes meas institueram, decursum esse in angustius spatium contrahendum in ceteris voluminibus. Sufficient itaque, pro specimine reliquorum, haec pauca:

Volumine tertio ea, quae ad *vitam antiquissimorum Graecorum* spectant, facile quidem essent continuanda et augenda: ad consilium tamen meum satius erat in his acquiescere. — Ad p. 39. De *foederibus inter Romanos et Carthaginienses de nauigatione et mercatura factis* egit quoque vir optimus *L. B. de Sainte-Croix* Vol. XLVI *Hist. et Memoires de l'Academie des Inscriptions et B. L.* p. 1 - 13. Mirum in modum laetatus sum, vtrumque nostrum ignaros in idem litterarii studii et argumenti genus, dilectu pari, incidisse; quod vero multo magis ingenii, animi, morumque integritatem parem vtriusque arguit, hoc esto, quod, cum suo vterque iudicio frueremur, non tamen dissensus aut vlla molestia sese animis insinuauit. Mihi vtique superstiti memoria viri praestantissimi, quamdiu vixero, erit sancta et cara.

De *Promontorio Pulchro*, sitne ab oriente Carthaginis an ab occidente quaerendum, (p 48. 49.) quaestio, quantum intelligo, iudicandi potius sagacitate constitui potest quam critica interpretationis verborum subtilitate, quibus res expediri nequit, cum ipse locorum obtutus deficiat. Non itaque habebo quod refrager acuto viri laudati iudicio, prolato p. 68. Vol. XLV. esse promontorium

torium pulchrum nullum aliud quam *Porto farina* noſtrae aetatis. Ceterum dubitare licet de conditionibus foederum ſcriptis, ſpectarintne potius ad fines praedationum quam ad mercatus ius et legem.

Sagaciter quoque Königmann, vir doctus, Lycei Flensburgenſis Rector, de Ariſtotelis Geographia p. 118. animaduertit, ad *alterum foedus* v. c. p. 406. (de quo agitur in Proluſ. IV. p. 56.) reſpicere Ariſtotelem, cum, *hodie quidem*, ait, *inter Tyrrhenos et Carthaginienſes conuenta de rebus importandis deque non inferenda iniuria pactiones, ſtipulationes item de ſocietate bellica, intercedunt.* Tyrrhenis enim Romanos accenſos eſſe a Graecis aliquando, aliunde quoque patet. Locus eſt de Rep. III, 9. vbi de iurium diuerſitate agit in inaequalitate hominum, vnde neceſſe viſum pactiones et foedera inire: *καὶ γὰρ ἂν Τυῤῥηνοὶ καὶ Καρχηδόνιοι, καὶ πάντες, οἷς ἐστι σύμβολα πρὸς ἀλλήλους, ὡς μιᾶς ἂν πόλεως πολῖται ἦσαν· εἰσὶ γοῦν αὐτοῖς συνθῆκαι περὶ τῶν εἰσαγωγίμων, καὶ σύμβολα περὶ τοῦ μὴ ἀδικεῖν καὶ γραφαὶ περὶ συμμαχίας.*

In *republica Achaeorum* moleſtiam facit conſtitutio non foederis, ſed adminiſtrationis. (p. 168. 169.) Occurrunt σύνοδος, βουλή, σύγκλητος, ἀγορά, ἀποτέλειοι, magiſtratus ſingularum vrbium miſſi ad conuentum (cf. Svidas et Toup. Tom. I. p. 19.): poſſunt ea nunc conſtitui ex Lexico Polybiano Schweighäuſ. v. c.

In Proluſione, *cur virgis caeſi fuerint Romano more, qui mox ſecuri percutiendi erant* p. 184 ſq.

 duo

duo sunt, de quibus quaerebatur: cur mortis supplicio praemissa corporis foedatio, ἡ αἰκία; alterum, quatenus id factum dici potuit apud Romanos *patrio more*. Quod ad prius attinet, apparet ex barbarie et immanitate antiquiorum populorum id esse ductum, qua virgis vel fustibus ad mortem caedi mos erat. Cum vlciscendae iniuriae impotens libido et irae explendae cupido immanis serius per leges et iudicia mitigaretur: ea tandem seruorum poena habita est et corpore libero ac ciue Romano indigna; Cumque primitus virgis ad mortem caedere scelestos, mos vulgaris esset: posthaec placuit finem supplicio facere securi damnatum percutiendo. Mansit virgarum et fustium vsus, vt ad mortem fustibus caederentur qui signa reliquissent., Durauit etiam supplicium in perduellibus, atque hic est *mos patrius*, *mos maiorum*, qui memoratur Neronem perterrefecisse ap. Sveton, in cap. 49. vbi is comperit se hostem a senatu iudicatum (h. e. perduellem), et quaeri, vt *puniatur more maiorum*, interrogaueratque, quale id poenae genus esset, audiit, *nudi hominis ceruicem inseri furcae, corpus virgis ad mortem caedi.* Mitigatum tamen et hoc supplicium, vt probabile sit respectu legis Porciae, in Lentulo praetore eiusque sociis, qui gula laqueo fracta mulcati sunt c. 51. nec verberibus primum caesi: fuitque ea poena extraordinaria, vt tamen loquendi formula maneret. Quod autem Caesar apud Sallust. Cat. 47. *maiores* ait *Graeciae morem imitatos verberibus animaduertisse in ciues, de condemnatis summum supplicium sumsisse*, vix aliter accipi potest, quam de ciuitatibus

stibus Graecis in Italia et Sicilia r); nam virgis caedi nec Atheniensibus nec Spartanis aut alii ciuitati vsu habitum fuisse mihi quidem constat. Mansit virgarum et flagellorum poena in seruis et peregrinis per Triumuiros rerum capitalium; vnde *flagra triumuiralia* apud Horatium; etiam in prouinciis; cf. *Fabri semestria* lib. II. c. 6. p. 134. s. in quo ea quae ad antiquiorem morem spectarent, frustra quaesiui.

In disputatione *de ostentis et prodigiis Romanorum ex historia naturali interpretandis*, Prolus. XII. et XV. p. 198. et 255. Vol. III. etsi multa ab eo inde tempore accesserint ab aliis aut a me notata, nolo tamen quicquam adiicere, nisi quod de Etruscorum aruspicina praeter Ciceronem libris de diuinatione, Plinium et Senecam, extitit Nigidii Figuli vana opera, qua Tagetis βροντοσκοπίαν ante oculos habuisse creditur; Fragmenta Nigidii partim ex

r) Non autem, quod Polybius I, 7. de Rheginis memorat (V.C. 483.), ad morem Graecorum reuocari potest; sunt enim ciues Romani, auxilio et praesidio vrbis missi, qui vrbem per scelus et perfidiam occupauerant: plus quam trecenti capti Romam missi: quos *οἱ στρατηγοὶ προαγαγόντες εἰς τὴν ἀγορὰν, καὶ μαστιγώσαντες, ἅπαντας κατὰ τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος ἐπελέκισαν*, scilicet vt *perduelles*. Vsurpatum idem supplicium etiam in Socios perduelles, vt in Accone, Senonum principe, auctore coniurationis Senonum et Carnutum, de quo Caesar, *grauiore sententia pronuntiata, more maiorum supplicium sumsit:* de B. G. VI, 44. et de Gutruato in simili caussa: *Cogitur in eius supplicium Caesar, contra naturam suam, maximo militum concursu, — adeo vt verberibus exanimatum corpus securi feriretur.*

Io. Laurentio Lydo versa, partim aliunde congesta edidit. Rutgers. Var. Lect. III, 16.

De *lapidibus meteoris* (p. 212.) recenti memoria haeret quam multa scripta sint nostra aetate, inprimis a v. c. *Chladni in Gilberts Annalen der Physik* XV, p. 310. et a generoso viro Sodale Societatis Reg. Scient. Gotting. *L. B. de Dalberg über Meteorcultus der Alten* p. 48 sq.

Sunt alia, quae facile ad coniectationem artis vel fraudis nos auocent, quae quoque viris doctis in animum venere. Equidem p. 256. 257. iam innueram, in religione Iouis Elicii et Numae an forte haec ad elementarem aliquam notitiam de fulminum ἀπαγωγῇ referenda sint? et de flammis repente in ara exardescentibus, an naphthae dolosa ope id effectum fuerit? De *prodigiis montis et lacus Albani* ex eruptione subterranearum aquarum praeter alios v. *Pini Viaggio geologico, in Memorie della Società Italiana* To. IX. p. 167. — De multis prodigiis eorumque rationibus et caussis, disputationem facilem expeditu fore haud dubito, si naturas locorum, e quibus nuntiata sunt, melius teneremus; vt *Campos lapideos*, in Prouincia Galliae, Herculis praelio nobiles, ex antiquo fluminis alueo serius aquis destituto superesse, res nunc nota habetur; aut de insula Gyaro, quae, incolis fugatis, a murium multitudine in solitudinem versa est; aut de muribus in Troade, qui Apollini Smintheo cognomen pepererunt. Ita, quod in vitiis aedium habendum fuit, in omnibus cubiculis apparuisse serpentes (Cicero de Offic. III, 13.) inprimisque ea, quae de serpentibus repente con-

spectis

ſpectis et de multis aliis inter monſtra et omina ſiniſtra habitis leguntur. Maxime hoc animo tenendum videtur eſſe, quoties de Etruſcorum ſuperſtitionibus agitur; valde enim probabile ſit, multa eos ex natura caeli ſolique, patrii potiſſimum, vſu obſeruata habuiſſe, quae vtinam ſubtilius exploraſſent et enotata poſteritati reliquiſſent: (cf. Lanzi *Saggio della Lingua Etruſca* To. II. p. 571.) Extiſpicium facile potuit a certa obſeruatione ductum eſſe vitiorum in viſceribus animantium ex caeli ſolique et aquarum inſalubri natura vel peſtilentia naſcentium, et facile ex victimarum inſpectis iecinoribus cognoſcendorum: quod Vitruuius non male monuit I, 4, 9. Vnde etiam more habitum putes, vt immolarentur aliae, ſi primum adductae eſſent vitioſae, vt tanto melius de malignitate ſoli, ex pabuli vitio, conſtaret.

Proluſio XVI. de *foederibus aduerſus Romanos* male ad effectum adductis, dum foederati ſuas quisque vtilitates, non communes et publicas, ſequerentur, nec ſatis mature et tempeſtiue, nec viribus collectis validis, ad prudentiam ciuilem ſpectat. Attigi inter haec aliquid, quod diſertius enarrare debebam p. 286. Philippus rex Macedoniae bene perſpexerat, Romanorum et Carthaginienſium bella et victorias non minus ſibi curae eſſe debere, quam Italiae, quandoquidem verendum erat, vt victor populus ſuis ſe finibus contineret, nec mari traiecto obiectas terras adoriretur; Enimvero male ille ſibi conſuluit in hoc, quod incertis primum conſiliis haeſit et tempus iuſtum agendi praetermiſit; tum aſtute belli exitum ſpeculatus

·culatus ad victoris partes transiit, cum antea Poenorum partes paullo cupidius fouisset. Praeclare autem Polybius animaduertit, annum V. C. 5,6. Olymp. 140,3. vnum omnium maxime fuisse memorabilem, quippe quo principium rerum maximarum, et fomes excanduit incendii, quod inde per Graeciam proxima quaeque corripiendo ipsam tandem Asiam vastauit; haec fuere infausta initia connubii Orientis cum Occidente. Quis mortalium tum praeuiderat, istam Philippi cunctationem tam pestiferam et exitiosam toti terrarum orbi fore? iunctis enim Italiae, Siciliae, Carthaginis armis, si Philippus se adiunxisset, quis dubitet Romanorum cupiditatem et auaritiam confestim opprimi potuisse! Saltem reiectus Romanus se intra Italiae fines continuisset, nec, ex quauis victoria, noua bellandi caussa nata, mari Ionio semel traiecto, omnem Graeciam, Asiam et Africam viris opibusque exhausisset, quibus tandem ipse ad vires suas frangendas visus est. v. Polyb. V, 104. 105.

XVII p. 291. quae de *Demogorgone* disputaui; nunc, cum in religiones populorum Asiae diligentius inquisiui, non tantam mirationem mihi faciunt, quam tum, cum ista scriberem. Satis enim perspicuum fit, esse *Demogorgonem* ex confusis orientis et serioris Platonicae philosophiae, quam vocant, natum, et ipsum forte nomen ex Demiurgo refictum, tanquam Aeonem aliquem, forte per Magicas, aut Gnosticas, superstitiones in saeculis labentibus propagatum. Conf. ea, quae *in religionibus miscellis* disputata sunt in Epimetro III. v. c. p. 241 sq. — In *Boccatii* libro *de Genealogia deorum*

nomina

nomina scriptorum passim occurrere ficta et commentitia, vnde fabulae fluxere quas antiquitas ignorat, nunc satis mihi constat. Est in his *Theodontius*, cum aliis, ex *Paulli Perusini*, Saeculi XIV. hominis, *Collectionum* libro adoptatus: p. 303. (Ex hoc libro fragmentum esse seruatum in lacinia codicis Erfurtensis sagaciter odoratus erat vir doctiss. *Wernsdorff*, quod excusum est in *Annalibus litterariis Helmstadiens.* Vol. I. 1789. p. 477. M. Iunio.) Vix credi potest, quantopere mythologia antiquitatis Graecae et Romanae corrupta fuerit per fraudem et stuporem hominum, cum quibus Boccatius vixit, quosque auctores habuit; an Barlaamus, monachus Graecus, quo et Leontio magistris vsus erat Boccatius, alia commenta adiecerit, haud dixerim. De scriptoris *Theodontii* nomine ficto consentiunt *Apostolo Zeno Dissertazioni Vossiane* To. I. p. 12. 13. (*Giuseppe*) *Allegranza Opuscoli eruditi, publicati da R. P. Isidoro Bianchi* (Cremona 1781.) p. 206. 210. *Tiraboschi Storia della Litteratura Italiana* To. V. p. 366 sq.

Ab his commentis mythologicis inter primos sese liberauit, saltem ex parte, *Natalis* Comes in *Mythologiarum libris decem*, etsi multis erroribus et commentis, interpretationis quoque allegoricae studio abreptus; tum ostentatione doctrinae commentitia notandus, qua et fraudem saepe facit legenti, dum scriptores antiquiores laudat tanquam a se lectos et inspectos, quorum nihil nisi nomina in grammaticorum veterum scholiis ante oculos habuerat.

Animus erat, haec monita, auctaria et retractata, per volumina *quartum* et *quintum* continuare. Sunt enim in iis quoque, quae subtiliorem curam et limam desiderare sentio; chartae tamen operaeque est parcendum. Attingam saltem vnum et alterum.

Ad *Volumen quartum* p. 77. monendum esse video, luxata esse in ora extrema per operas verba, quae hunc in modum refingenda sunt: "nam non nisi a Dracone ea constituta esse videntur."

P. 128. *de mancipiis, vnde in Graeciam et Romam aduecta fuerint:* oblitus eram monere, ipsos quoque Scythas, quos Herodotus memorat, Scolotas dictos, seruitia habuisse; adeo ii, qui vel maxime libertatem iactant, sibi solis eam vindicare solent; idque ex narratione patet, de reditu Scytharum ex Asia, seruis coniuges suas nuptas deprehentium. Locus Strabonis XI. p. 755. A. memoratus conferendus. Infames mancipiis inter merces apportandis et exsecandis fuere Lydi. Iam antiquitus Aegyptios non modo seruos indigenas, sed et venalitios habuisse, exemplo Iosephi a fratribus venditi constat.

Ad *Imagines Philostrati* illustratas *Vol. V.* etsi larga copia ad manum sit apparatus literarii, antiquarii et mythici, temperandum tamen mihi pro consilio libelli esse duxi. Existet forte aliquis, qui Philostrateas imagines noua editione exornet, non tam critica opera, quam obseruatis ad artis argutias in argumentis exprimendis spectantibus.

Ad *institutorum academiae nostrae historiam* praetermittenda non sunt, quae de Museolo nostro

tabu-

tabularum pictarum ex legati Zſchorniani copiolis p. 6. ſunt narrata s).

In tabulae, quae *Boſporus* inſcripta eſt, argumento p. 48. agnoſcas forte veſtigia imitationis amoris Herus et Leandri; quod nunc video *Gyllium* iam conie̲ctaſſe de *Boſporo Thracio* p. 324. col. 2. Eundem vide de templo Neptuni III, 5. ad p. 49. (*n*) et ad notam (*o*) p. 50. Debebam quoque loco primo laudare Tacitum Ann. XII, 63. cum Dionyſio Byzant. p. 21.

P. 94. in nota (*g*) locus, qui me tum fugerat, de membrorum attenuatione ex curſu, eſt apud Xenophontem Sympoſ. II, 17. δολιχόδρομοι τὰ σκέλη μὲν παχύνονται, τοὺς δὲ ὤμους λεπτύνονται. paullo diuerſimode quam memoria tum ſuggerebat.

Ad *Philoſtrati iun. Imagines* p. 162. vbi de codd. agebam, adſcribam codices Vaticanos Francis petentibus traditos p. 45, 133. p. 47. p. 82, 312.

Ceterum in *Volumine quinto* ad calcem Proluſionum appoſui *duas Commentationes* p. 338 ſq. et 392 ſq. in quibus me arbitror pretium operae feciſſe. Altera eſt *antiquior artium inter Graecos hiſtoria, ad tempora ſua probabiliter reuocata.* Altera; *Veſtigia et memoriae artium et literarum in Italia antiqua per tempora ſua deſcriptae.* Quod enim ſaepe deſideraueram, iam olim (a. 1771.) in Winckelmanni *hiſtoria artium antiquarum*, cum turbari viderem haud raro in temporibus rerum conſtituendis, maxime in artificum aetatibus annis ſuis

Gg 5 aſſignan-

s) Nonnulla de eo notata videnda ſunt in *Annalen der Chur - Braunschweig - Lüneburgischen Lande*, 1789. Dritter Jahrgang. Zweytes Stück. p. 324.

assignandis, paullo curatius ea ad certa tempora reuocare constitueram. Prodiere sane interea virorum doctorum commentationes de *pictura veterum*, argumento difficili et impedito, inprimis Hirtii doctae antiquitatis peritissimi cognitoris, commentationes quinque *t*). Doctissimum artis antiquae et recentioris interpretem *Fiorillo* nostrum eximia cum laude si memoro, intelligentissimum quemque artium arbitrum suffragantem habeo. Eo ipso tempore, quo haec a me scripta prelo tradita sunt, *Böttigeri* inter principes eruditionis antiquariae memorandi liber praeclarus *archaeologiam picturae* illustrauit. At mihi, vt dixi, hoc propositum erat, vt tempora artium, operum et artificum, diligentius inuestigarem et notarem, summam tamen rerum tantummodo adiungerem locis scriptorum appositis vel laudatis, quandoquidem Pausanias, Plutarchus et alii in annis assignandis tum parum diligenter versantur, Plinius autem, quia ex pluribus ac diuersis auctoribus sua contexuit, variat saepe annos et miscet, aut apponit epochas, parum exploratis de caussis, nec critices, nec industriae ope vsus; multa ex fama incerta, vulgi sermonibus, aut in pergulis artificum, vulgo narrari solita inserit. Mea igitur opera seueriore aliis, qui de his magis explicite scripturi essent, otium facere decreueram: ita vt iis, quae ad liquidum deducta sunt, pro clauis essent in tabula

t) In *Memoires de l'Academie Royale des Sciences et B. L. Beralin.* Volumine 1803. Sunt in iis ea quoque, quae in aliis desideraueram, de arte et eius tractatione ac progressu apposita.

bula fixis, aut pro manſionibus, quae ſpatia decurſus, et per haec interuallorum menſuram, monſtrarent.

Dum ea, quae ad antiquiora notaueram, iterum perluſtrabam, incidere neceſſe erat in tempora Cyri, in quibus prima artium Graecarum opera in Gallias fuere importata, nimirum a Phocaeenſibus in Maſſiliam a ſe conditam; quippe qui Olymp LIX, 3. ante C. N. 542. Phocaea Aſiae ab Harpalo capta ſecum exportarunt etiam τὰ ἀγάλματα τῶν ἱερῶν καὶ τὰ ἄλλα ἀναθήματα, χωρὶς ὅτι χαλκὸς ἢ λίθος ἢ γραφὴ ἦν. apud Herodotum I, 164. Miror viros doctos ad haec non offendiſſe; quae enim erant illa deorum ſigna, ſi excepta ſunt ſigna ex aere et lapide, cum picturis? Credas χωρὶς ὅ, τι, quod alias ſcribitur χωρὶς ἢ, eſſe inſititia; vt iis extritis dictum ſit: fuiſſe abſportata ſigna quaeuis, ſiue ex aere ſiue ex marmore, picturaeue. Niſi narrata ad ἀναθήματα ſola ſpectare dicere malueris; abſportata ſcilicet ſunt ἀναθήματα, donaria, (v. c. vaſa, tripodes, menſae, ex auro et argento), relictis ſtatuis ex aere et marmore factis; picturas autem licet ſuſpicari fuiſſe relictas, quia in parietibus erant: niſi forte metuendum erat tabulis magnis et amplis, ne in nauigiis tutus et commodus locus deeſſet, nec interirent aut vitiarentur. Nec oblitos eſſe Maſſilienſes artes patrias, colligas ex eo, quod donarium miſerant Delphos ſignum in templo Mineruae Προναίας vel Προνοίας (de qua nuper a viro docto actum eſt) ap. Pauſan. X, p. 816. 817. porro Apollinem ex manubiis de Carthaginienſibus bello ſuperatis ibid. c. 18. p. 841.

Ad p. 369. 370. vbi *de Onata*, omnino mihi de Aegineticis operibus est monendum, vel aeris Aeginetici vel artis, certum criterium fuisse. Ita apud Ambryssenses in Phocide in templo Dianae Dictynnaeae fuit statua deae (ap. Pausan. X, 36. p. 890. 891. (τῷ δὲ ἀγάλματι ἐργασία τέ ἐστιν Αἰγιναῖα) arte Aeginaea seu Aeginetica facta: nec tamen ex aere, sed quod miror, e nigro lapide. Probabile fit omnino, vt scholarum, ita et locorum, fuisse certos characteres operum; sic et *Attici operis* signa animaduerti, ap. Pausan. X, 37. p. 894. extr. in templo Cirrhae euersae signa praegrandia ἐργασίας Ἀττικῆς memorantur.

Ad p. 374. vbi de *Calamide* statuario egi, licet eius discipulum addere e Pausan. X, 19. p. 842. 843. *Praxiam*, qui in fastigio templi Delphici plurium signorum, quae ibi enarrantur, ora (τὰ πρόσωπα) elaborauit, notabili exemplo; reliqua ornamenta fastigii, eo mortuo, elaborauit *Androsthenes* Atheniensis, *Eucadmi* discipulus.

P. 376. memoratur *Aglaophon*, pater *Polygnoti* et *Aristophontis*, pictorum. Huius *Aristophontis* opera fuere Nemea sedens complexu Alcibiadem tenens, quam spectarunt Athenienses non offensi: ap. Plutarch. Alcib. p. 199. B. cf. Athenaeus XII, 9. p. 534. D. E. et Philoctetes, quem etsi ex dolore frementem tamen cum voluptate adspiciebant, apud eund. de aud. poet. p. 18. c. — *Leocharis* p. 379. signa nobilia fuere venatio Alexandri cum leone *u*), et

u) Ap. Plutarch. in Alex. p. 688. E. τοῦτο τὸ κυνήγιον Κρατερὸς εἰς Δελφοὺς ἀνέθηκεν εἰκόνας χαλκᾶς ποιησάμε-

et Iſocratis ſtatua, ex aere, a Timotheo Cononis f. poſita cum epigraphe x).

Ad p. 380. extr. inſerenda ſunt haec: ſub finem belli Peloponneſiaci poſt Olymp. XCIII. vixere *Theocosmus* Megarenſis, *Antiphanes* Argiuus, *Pauſon* Calaurea Troezeniorum, *Athenodorus* et *Damias* Arcades: eorum opera erant inter donaria Delphis: Pauſan. X, 9. p. 819. In iisdem fuerunt opera *Tiſandri* ſtatuarii p 820. et *Alypi* Sicyonii, qui vna cum *Patrocle* et *Canacho* (de quibus v. nos Vol. V. p. 377. 379. y) ſtatuas eorum, qui res ad Aegospotamon ſtrenue geſſerant, fecerunt.

Ad p. 382. *Praxitelis filii* fuere *Timarchus* et *Cephiſſodotus*: fecerant imagines e ligno (εἰκόνες ξύλινοι) Lycurgi oratoris, eiusque filiorum, Abronis, Lycurgi et Lycophronis; apud Plutarchum z). *Demoſthenis* ſtatuam fecerat, Plutarcho eodem libello de X. Oratorib. tradente p. 847. A. *Polyeuctus*: de quo aliunde nil conſtabat.

P. 384.

σάμενος τοῦ λέοντος καὶ τῶν κυνῶν, καὶ τοῦ βασιλέως τῷ λέοντι συνεστῶτος, καὶ αὐτοῦ (Crateri) προςβοηθοῦντος· ὧν τὰ μὲν Λύσιππος ἔπλασε, τὰ δὲ Λεωχάρης.

x) Τιμόθεος Φιλίας τε χάριν, ξενίην τε προτιμῶν Ἰσοκράτους εἰκῶ τήνδ' ἀνέθηκε θεαῖς. Νεωχάρους ἔργον. Plutarch. de decem Orator. IV. p. 838. D.

y) *Canachi*, cuius nomen in Indice Vol. V. excidit, de quo tamen p. 377. egeram. Sunt multa praeclara opera iam a Iunio memorata.

z) Eod. de X. Orator. VII. p. 842. E. vbi eiusdem Lycurgi maiores, qui sacerdotio Neptuni functi erant, ab Ismenia Chalcidensi in tabula picti prostabant in templo Erechthei consecrata ab Abrone Lycurgi filio, qui pictus erat porrigens fratri Lycophroni tridentem, vt innueret, se ei sacerdotium permisisse.

P. 384. *Nicomachum* Aristodemi filium commemoraueram; Niciae patrem; de quo alia in Indice sunt adiecta. Adde nunc et hoc: de eo videndum esse v. c. *Emericum Dauid* Recherches p. 353.

P. 386. est *Sthenis* statuarius, cuius opus elegans, statua Autolyci conditoris Sinopes ad Pontum Euxinum, nobilitatum est prodigio ap. Plutarch. in Lucullo p. 506. F. Huic noctu ante vrbem captam in bello Mithridatico, per somnum visum se obtulerat herois appellantis eum vt secum congrederetur; quod quo pertineret non assequebatur Lucullus; at altero die vrbe iam capta videt in littus proiectam statuam Autolyci, in qua auehenda occupati erant hostes, iique ea relicta aufugerunt. Fuerat autem Autolycus inter comites Herculis aduersus Amazones profecti. Alii Argonautis eum assignarunt apud Strabonem, qui et vrbis expugnatae et Autolyci herois mentionem facit lib. XII. p. 821. (p. 545.)

P. 387. *Silanionis* statuarii Iocastam memoratam video a Plutarcho de Aud. poet. p. 18 C. et Theseum ap. eund. in Theseo p. 2. C. vbi Silanion et Parrhasius εἰκόνων γραφεῖς καὶ πλάσται. Hactenus notata ad artes Graeciae spectarunt; quae sequuntur, opera Italicae, inprimis Romanae, artis, eorumque notitias respicient.

Ad. p. 426. Statuas Romae iam sub regibus est post eos exactos Cloeliae et aliorum memoratas (Plin. XXXIV, 5. s. n.) multo seriorum aetatum fuisse, quam quibus vixerunt, me censere, iam olim professus sum: id quod, temporum rerumque comparatione facta, sensus suus prudentiorem lectorem

facile

facile docet. Vulgus, atque ipsi rerum Romanarum scriptores, crediderunt tabulas rerum domesticarum et hominum clarorum pictas, et statuas sculptas, esse eadem aetate qua illi vixere. In tanta rerum ignoratione et imperitia mirabimur ne, eos de praeclaris tabulis sub ipsa vrbis conditae tempora memorare? quibus, si Graecorum historias et annos compares (Opusc. Tom. V. p. 347 sq), prima picturae rudimenta inter Lydos notata sunt; Graecorum autem coloniae in Italia primordia sua vix habuerant (v. Opusc. Vol. II. p 8 sq.). Itaque nec de prauo iudicio, quod de Ludii Helotae Aetoli vetustate apud Plinium habetur; laborandum esse apparet. Si auctores Latinos, quos ipse in singulis libris sequutus est, in recensu memoratos, contemplamur: praeter Varronem nullum alium memoratum video, nisi qui vulgares historias conscripserit. Neque me ab ea sententia abduxere, quae ab eo inde tempore passim notaui memorata; vt de *Horatii Coclitis* statua ex aere: (εἰκὼν χαλκῆ apud Plutarch. in Poplicola f. 16. p. 106. A. in templo Vulcani posita add. Gellius IV, 5. Plinius l. l.) et de Porsennae antiquo et rudi opere Plutarch. ibid. p. 107. C. Fuit *Cloeliae* statua equestris, quam alii Valeriae asseruerant ibid. p. 107. C. Caiae Caeciliae, vni e Tarquiniis nuptae (in Quaestion. Rom. Nro. XXX. p. 271. E). Nec tamen magis assentiendum dixero Plutarcho, in Numa p. 65. B. C. pronuntianti, non ante 170. annum vrbis simulacra deorum facta esse; quod ille ad religionem Pythagoreae similem retulit; immo vero agrestiori vitae et imperitiae id tribuendum;

nisi

nisi forte ex Etruria simulacra deorum fuere allata aut facta. Notabile visum mihi est hoc, apud Plinium XXXV, 3. quod *Appius Claudius*, qui Consul fuit cum Servilio a. V. C. 259. *posuit in Bellonae aede maiores suos:* addit Plinius: *placuitque in excelso spectari et titulos honorum legi.* Verum nec hoc tam antiquorum temporum opus esse potuit, sed serioris alicuius qui ab eo auctore gentis initio facto omnes maiores suos exhibuerat. Nisi nobis aliunde constaret, quam parum diligentes in temporum notatione scriptores fuerint, vix assequi possemus, quomodo tam doctus scriptor, ac Plinius, non debuerit animaduertere errores et vitia dissonorum temporum et rerum. Sed totus ille occupatus erat in transferendis notitiis e Graecis scriptoribus et compilandis, quae e lectione et auditione acceperat. Attamen ille per haec praeclare de nobis meruit.

Ad p. 452. Ad annum V. C. 600. iam CL. annis post *Fabium Pictorem*, (qui memoratus est p. 445. V. C. 452.) ex Plinio notum, refertur in Chronico Hieronym. tragoediarum scriptor *M. Pacuvius*, Ennii ex sorore nepos, idem pictura clarus. Plin. XXXV, 4. s. 7. *Proxime* (post Fabium Pictorem) *celebrata est in Foro Boario, aede Herculis, Pacuuii poëtae pictura; Ennii sorore genitus hic fuit, clarioremque eam artem Romae fecit gloria scenae. Postea non est spectata honestis manibus.* Ad eos, quos Plinius inter recentiores sua aetate retulit referendus est *Turpilius*, (non confundendus cum antiquiore Sext. Turpilio comico poeta V. C. 652.) eques e Venetia, cuius pulchra opera Veronae

extabant:

extabant: laeua is manu pinxit. quod de nullo ante memoratur: Plinius XXXV, 4. ſ. 7. vbi et *Antiſtium Labeonem* praetorium, *nuper extinctum* memorat. Et ex aetate Auguſti Q. Pedium, mutum, quem Meſſala Orator picturam docendam eſſe cenſuerat.

Vt vnum ſaltem monitum ex ſexto quoque Volumine ſubiiciam: Ex iis, quae ſupra p. 196. de ſacris Iſiacis in Vrbem receptis attuli, iam ante me delibata eſſe nonnulla a viro doctiſſ. *Carolo Fea ad Wintkelmann Hiſt. Artium* Tom. I. p. 115 ſq. ed. Rom. video. Templo autem Iſidi et Serapidi Romae conſecrato ab Auguſto Aegypticas religiones tantum non publice ſancitas habitas videri poſſe, obſeruauit praeſtantiſſimus Vir *Iacobs* nuper in Comment. de Memnone. De ſacris autem Iſiacis poſt *Böttigerum* noſtrum agere ſi vellem, vani ſtudii merito arguerer. Idem quoque in his ipſis diebus, in quibus haec admonita conſcripſimus, de Bacchanalibus Italiae, (quae ſupra p. 195. attigi) doctiſſime egit. Corrupere ea primo forte loco religiones Romanas patrias et ſimplices, nullis ſacris arcanis et peruigiliis admiſſis; id quod in laudibus Romanae diſciplinae ponit Dionyſius Halic.

Conſtitueram quoque apud animum, origines et tempora Etruſcarum artium proſequi et retractare ea quae in Commentariis Soc. R. Scient Vol. III IV. V. VI. VII. ſcripſeram iis annis, quibus pauca adhuc monumenta, et de iis, criſi antiquitatis ſeueriore, ab aliis ſcripta, prodierant. Verum ſucceſſit poſtea in has partes doctiſſimus vir *Lanzi*, multo melius et

monimentorum copia et locupletiore doctrina instructus; ex eo itaque facile tolli aut emendari posse censeo, quae a me perperam aut minus sollerter scripta esse possunt; nec senilis ingenii aut otii mei, tam multis ab hoc studiorum genere alienis curis et molestiis interpellati, eam rem esse intelligo.

EPIMETRVM

ad Commentationem de Castoris epochis populorum, qui maris imperium obtinuisse dicuntur.

Quandoquidem non facile in posterum mihi se offeret opportunitas emendandi aut supplendi ea, quae in *Commentationibus Societatis Regiae Scientiarum*, inprimis *antiquioribus*, curas secundas desiderant: saltem de iis, quae in ipso vitae academicae aditu, ante hos L. fere annos a me recitatae et in *novis Commentariis Societatis* postea vulgatae sunt, nonnulla si adiecero, seu monita seu emendata, veniam me impetraturum esse spero: quandoquidem fundamenta in iis iacta sunt eorum, quae postea partim in iisdem Commentationibus, partim in Prolusionibus de *Graeciae antiquitate* istis superstruxi, aliorum quoque virorum doctorum iudiciis probata.

Cum autem harum commentationum et prolusionum dilectus magna ex parte ex temporum ratio-

rationibus, studiis et conatibus litterariis, sit profectus, qui tum cum maxime virorum doctorum ingenia et operam tenebant: non alienum erit, in libello, quem nostrae academiae annalium loco haberi velim, pauca de iis narrare. Nec sine animi affectu aliquo recordor studium et acumen eximium, quod per aliquod decennia collegae mei, viri doctissimi, in hoc studii genere adhibuerunt, quod in tollendis difficultatibus posuerant, quibus obsepta est quaestio *de populorum originibus*; praecipue in septentrione Asiae et Europae, magno animorum aestu illa aetate agitata, ita vt studio historiarum meliori magno cum fructu prolusum sit, inprimis in hoc, quod ea ingentes notitiarum antiquitatis copias ad terras gentesque cognoscendas et discernendas in medium protulit.

Primum horum studiorum fomitem ingeniis subiecerat immortalis vir *Hallerus*, doctrinam de naturalibus hominum affectionibus non ex nostrae Europae et huius aeui cultu tantum, sed ex ferorum et barbarorum populorum naturis illustrando. Assidua ille lectione librorum a Britannis ad nostras terras apportatorum, quorum rara ista aetate erat notitia et vsus, ad legendas peregrinantium per Americam et alias terras narrationes excitatus, aliorum quoque animis similis studii scintillas iniecerat. Coeptum nunc est comparare gentium, in pari vitae et culturae habitu versantium, aut ad maiorem vitae morumque cultum progressorum, origines et notitias, quaesitumque est de sedibus et migrationibus, tum de caussis et rationibus vicissitudinum mutationum et profectuum.

 Arripue-

Arripuerat hoc *Michaelis*, vir sagacissimus, et ad studia sua scite transtulerat, ab iisque profectus, Mosis scripta, et Iudaeorum vitam mores et religiones, noua luce illustrare est aggressus. Processerat illis temporibus omnis fere de gentium originibus disputatio a Geneseos capite X. Nostra aetate vix assequi licet, quomodo viri docti tam perturbatas historiarum rationes amplecti potuerint, vt statuerent, Mosis aetate vnum aliquem mortalem, inprimis Hebraeum, totius terrarum orbis, magna earum parte solitudinibus et vastitate horrente, populorumque per eas errantium notitias, originumque, notiones certas habere potuisse. Satis erat, populos ac tribus in confiniis habitantes nosse; longinquiora autem loca et ea incolentes vagis saltem et generalibus nominibus designare, vt omnes versus occidentem terras gentesque ignotas inde ab insula Cypro vno Chittim nomine.

Iam sub eadem tempora melioribus Hebraicae aliarumque linguarum Semiticarum studiis subnatis, vna cum melioribus criticis historicisque praeceptis propositis, de vanitate istarum opinionum facile constitit, et coepere viri docti, in iisque praecipue noster *Michaelis*, veriora exquirere, nec inani etymorum et vocum sonorumue similitudine, operose ex sermonibus linguisque exoletis et ignotis, quarum nec pronuntiationis veram rationem tenemus, inepto acumine petita, populorum ortus constituere velle, sed e vestigiis, seu fama antiqua, seu euentorum ac temporum concentu, ducere. Nec fraudandus est, in hac commemoratione, laudis

parte

parte non exigua, et debita vir variarum litterarum, naturae quoque, copiis egregie instructus, e quibus nos collegae earum rerum notitias petere solebamus, *Chr. Guilielmus Büttner*, qui *historiae naturalis* in nostra academia auspicia fecit fausta, et signa extulit studii, quod singularem nostrae academiae laudem et existimationem peperit. Mirae erant concertationes virorum doctissimorum, ex nostro contubernio *Murray*, *Schlözeri*, *Gatterri*, quorum ingeniis studiisque, etsi in magna diuersitate; opinionum quoque et iudiciorum dissensu, in arte *critica historica*, (hoc est iudicio docto subtiliore in constituendis historiarum antiquarum monumentis et memoriis, earumque veritate et auctoritate) profectus mirabiles deberi in confesso est: qui nisi viam aperuissent et ab anfractibus, salebris aliisque impedimentis liberassent, nos multarum opinionum senticetis in antiquitatis studio adhuc retineremur. Succinere mihi contigit viris, vniversitatis Gottingensis ornamentis, cum quibus me vixisse non sine aliqua voluptate et desiderio recordor, in antiqua Graecia et Italia; intra cuius fines ac limites me continui, etsi inspectis, et ex parte exploratis quoque, finibus contiguis. Factum hoc est quoque in coloniis borealibus, praecipue in *Chersonneso Taurica* de qua illa aetate multa narrabantur, inprimis per conatus et acta Imperatricis Catharinae *a*). Inter haec quoque intellexi, quanta

a) Sub Imperatoribus Byzantinis multa erant Romanorum latifundia, saltem sub Theodosiorum aetatem, in his locis. Inde a primis Imperatoribus Romanis

quanta et quam praeclara ſint auxilia et ſubſidia ad omne aliud doctrinae et hiſtoriae genus ex antiquitate Graeca et Romana, ad recte iudicandum de meritis virorum doctorum in ceteris quoque hiſtoriarum omnis aetatis et generis ſtudiis, et de veritate atque vtilitate opinionum et iudiciorum: id quod non pari fortuna fieri poteſt ab iis, qui vitam non niſi in vno rerum genere aut in ſolis recentioribus litteris ac ſtudiis exegerunt. Omnium aliorum, quos noui, in populorum veterum originibus, hiſtoriis et temporibus, eruendis et ordinandis conatus ſuperauit *Gattereri* induſtria et ſagacitas incomparabilis; Cum, antequam huc euocatus erat, ſcholaſticis ſtudiis regendis praefuiſſet, litteras Latinas et Graecas cum Hebraicis in promtu habebat. Praeclarae ſunt eius Commentationes *de Sarmatarum originibus* Vol. XII. et XIII. *Commentationum Soc. Reg. Scient. Gotting.* ſi iis addideris Commentationes *tres de Thracia* Vol. IV. V. VI. *earundem Commentationum* et *de populorum Slauicorum ſtirpe* Vol XI. vna cum Commentatione *de Hunnis* Vol. XIV. Eminebat ille inter aemulos eruditione, ſtudio et doctrina litterarum Romanarum et Graecarum antiquiorum, quam

...nis erant priscae ſtirpis familiae, partim noui homines, qui aulicis ſtudiis magnas opes consequuti erant, ſuque his praedia lata per totum terrarum orbem. Ita erant Clodii, Olybrii, Anicii, Flaviani, qui latifundia per Thraciam et in Cherſonneso Taurica tenebant. v. Obſeruata *Wernsdorfii ad Avienum*, Tom. V. P. II. *Poetarum Latinor. minor.* p. 650 sq. in dies. *de Flaviano Myrmecio.* Supererant tamen his temporibus incolae origine Scythica oriundi: quod per se facile exiſtimari poteſt.

quam ad istas disputationes attulerat: ita vt etiam iis, quae inter opinionum commenta referri possunt ac debent, saltem insit aliquis color probabilitatis ex iis studiis partae. In hoc genere habenda esse censeo ea quoque, quae *de Cimmeriis* (*Kymri*) *et Tauris in Chersonneso Taurica* disputauit Vol. XII. maxime ex Herodoteis IV, 3. 99. 100. 110. *Tauros* Cimmeriorum reliquias fuisse non male autumabat (To. XII. p. 140.) et ante Cimmerios fuisse Germanos; at *Scolotas* seu *Scythas*, qui iis in his oris successere, fuisse Finnicae stirpis; *Tauros* interdum nomine *Thracum* esse comprehensos per viciniam finitimorum et cognatorum populorum (p. 143.) In Scytharum loca Graeci fuccesserant. Attigit etiam *regnum Bosporanum* v. p. 144. quod est conditum Ol. LXXXV, 3. de hoc tamen iam actum est ab aliis, et a numismaticis scriptoribus; inprimis a viro docto et illustri *de Köhler* Russ. Imp. a consil. stat. publ. Videatur eius Commentatio *de monumento Reginae Comosarye* (cf. *Gött. Gel. Anz.* 1805. p. 1211.) Tanto autem coniunctior cum viro praestantissimo eram, quod nihil ille tanquam ex tripode fatidicus pronuntiabat; modestia ille et simplicitate amabili proferebat, quae sentiret, sine vlla aliorum dissentientium insectatione.

Quod autem ad Commentationes meas attinet, vulgatae eae sunt partim in *Nouis Commentariis*, inde ab a. 1769 et 70 typis expressis, partim in *Commentationibus*, quae inde ab a. 1778 prodierunt *b*). Et

b) Prodierat *Nouorum Commentariorum* Vol. I. 1771. complexum Commentationes a. 1769 et 1770, vbi in

Et primo quidem in Commentatione *de Castoris epochis populorum, qui maris imperium dicuntur tenuisse*, (Vol. I. *Nouor. Commentar.*) voc. θαλαττοκρατεῖν nequaquam, eo modo, quod viri docti putarunt, ex feriorum temporum vsu est accipiendum, vt de Carthaginienfium potentia nauali dictum est a Polybio I, 7, 6. I, 16. 17. (ad quem loc. v. Cafaub.); neque omnino vno eodemque fenfu ac vi est vfurpatum. Vniuerfe declarat quantamuis nauium copiam; tum comparatione cum aliis ciuitatibus facta; aut si qua ciuitas ad longinquas terras naues mitteret; aut si piraticam exerceret; hoc quoque ferius apud Strabon. de Cilicibus lib. XIV. p. 980. A. B. qui fub extrema reip. Rom. tempora latrociniis infames erant *c*). Iam

in Comm. hist. et philol. p. 66. inest ea, quae *de Castoris epochis populorum* θαλαττοκρατούντων inscripta est, et a. 1769 recitata. Recitatae a me iam erant a. 1763. 64. 66. tres Commentationes: *Temporum mythicorum historia a corruptelis vindicata; de Graecorum origine a septentrionali plaga repetenda; et, Musarum religio, eiusque origines et caussae;* quae serius euulgatae sunt *Commentationum* Vol. VIII. a. 1787. in quo ad calcem, sub titulo: *Commentationes antiquiores*, eae extant: in fronte autem eiusdem Voluminis p. XVI. legitur Commentatio *de auctoribus formarum, quibus dii in priscae artis operibus effecti sunt.* Commentatio autem de *Hercule Musageta* habetur in earumdem *Commentationum* Vol. III. p. XVIII.

c) Λύκιοι δὲ οὕτω πολιτικῶς καὶ σωφρόνως ζῶντες διετέλεσαν, ὥςτ' ἐκείνων (τῶν Κιλίκων) διὰ τὰς εὐτυχίας (rapinarum successus) θαλασσοκρατησάντων μέχρι τῆς Ἰταλίας, ὅμως ὑπ' οὐδενὸς ἐξήρθησαν (nulla spe lucri similis allecti sunt) αἰσχροῦ κέρδους. Eodem pertinet locus Strabonis lib. X. p. 745. Cretenses post

Iam is, qui latrocinia tollit, non minus θαλασσοκρατεῖν dicitur: ita Minos, qui Cares piraticam in mari Aegaeo exercentes repreſſerat, (eſt is Minos II.) θαλασσοκρατῆσαι memoratus eſt. Sane quidem mox filii eius inſulas inſederunt, vt Paron, apud Apollodor. II, 5, 9. §. 3. et Obſſ. p. 155. rec. ed. et inſulam Carpathum tenebant Minoidae, quibus ſucceſſit Achiuorum colonia: Diod V, 54. extr. Interea Phoenices et ipſi ἐθαλασσοκράτησαν, alio modo: dum portus inſularum frequentarunt, mercatus cauſſa, non vero vt ibi ſedes figerent et colonias deducerent; quas omnino non eo numero, ac vulgo Bocharto praeeunte, creditur *d*), deduxerunt, nec deducere potuerunt; non enim ea erat hominum frequentia in Phoenicia, nec ii niſi emporia condidiſſe videntur. Omnino in nauigationis originibus animo dimittendum non eſt, plura ſubtilius eſſe diſcernenda: aliter facta eſt nauigatio ex inſula in inſulam, aut in continentem, aliter praedandi cauſſa, aliter mercandi, tandem etiam imperandi. Itaque traiectus cauſſa diuerſis in locis, diuerſis temporibus, nauigatio inuenta eſſe dici potuit. Sic apud Plinium VII, 57. *Reperiuntur, qui Myſos et Troianos rates priores excogitaſſe in Helleſponto putent: cum tranſirent aduerſus Thracas:* (h. e. vel in Thraciam primum; vel aduerſus eos Thraces ac Bebryces, qui iam ante inſederant.) Sed vt ad τὸ θαλασσοκρατῆ-

post Tyrrhenos (serius tamen) fuisse qui latrocinia egerunt; post eos, Cilices piratas, oppressos a Romanis (a Pompeio).

d) Vid. Mignot virum doctissimum in *Memoires de l'Acad. des Inscript.* Vol. XXXIV. p. 170.

κρατῆσαι redeam, non mirabimur, si is, qui maiore nauium numero instructus est, partes quoque praecipuas in nauigatione sibi vindicat aut arrogat, cum aliorum iniuria, vt apud Strabonem lib. XV p. 955. C. Chii, ἐκέκτηντο δὲ καὶ ναυτικόν ποτε Χῖοι, καὶ ἀνθήπτοντο τῆς κατὰ θάλατταν ἀρχῆς καὶ ἐλευθερίας (scil. immunitatem a portoriis?). Nec alio, puto, modo Polycrates Samius θαλαττοκρατῆσαι narratur *e*). Paria de Sinope vrbe ad Pontum Euxinum memorat Strabo lib. XII. p. 821. A. *f*). Cum itaque tam diuersae sint vocis acceptiones, fieri potest, vt, cum aliunde nihil certius constet, definiri nequeat, quam late istae opes maritimae patuerint; vt ap. Strabon. V. p. 327. C. vrbs Spina fuit in mari Adriatico, a qua ostium Padi Spineticum appellatum erat, haud longe a Ravenna *g*).

Ceterum de Castore nihil praeterea reperi, nisi quod Augustinus de civ. dei XXI, 8. ex Varrone Castorem narrat memoriae tradidisse, *mirabile in caelo extitisse portentum in stella Veneris, vt mutaret colorem, magnitudinem, figuram, cursum; quod factum neque*

e) Strabo XIV. p. 947. B. ἦν δ' ὁ μὲν καὶ τύχῃ καὶ δυνάμει λαμπρὸς, ὥς τε καὶ θαλαττοκρατῆσαι.

f) Κατασκευασαμένη δὲ ναυτικὸν ὑπῆρχε τῆς ἐντὸς Κυανέων θαλάττης, καὶ ἔξω πολλῶν ἀγώνων μετεῖχε τοῖς Ἕλλησιν. Nam ὑπάρχειν est, in ditione habere: Sic de Sybaritis lib. VI. p. 404. A. res quorum adeo prosperas fuisse ait, ὡς τεττάρων μὲν ἐθνῶν τῶν πλησίον ὑπῆρξε.

g) Καὶ ἡ Σπίνα, νῦν μὲν κωμίον, πάλαι δὲ ἑλληνὶς πόλις ἔνδοξος. Θησαυρὸς γοῦν Σπινητῶν ἐν Δελφοῖς δείκνυται, καὶ τἄλλα ἱστορεῖται περὶ αὐτῶν ὡς θαλασσοκρατησάντων.

neque antea neque poſtea ſit. Hoc factum Ogyge rege dicebant Adraſtus Cyzicenus et Dion Neapolites, mathematici nobiles. Huius narrationis veram rationem an repererint aſtronomi, qui cometen, in eodem aut vicino loco in conſpectum venientem, temere pro Venere habitum eſſe, exiſtimant, equidem haud dixerim; niſi forte id doctius et ſubtilius eſt quam pro tanta vetuſtate et hominum incuria ſub Ogyge; quandoquidem per ſequentia tempora, litteris magis frequentibus, in ſcriptoribus graecis vix alius cometes notatus eſt. Poſſit aliquis ſuſpicari ex mythicis aetatibus narratum hoc ſupereſſe et ad vices Veneris ſpectare modo ſub occaſum modo ſub ortum ſolis obſeruatae. Noti ſunt luſus ſimiles de Lucifero et Heſpero et de Dioſcuris. Perſuaſum mihi habeo et hoc, computum annorum vix ab ipſo Caſtore eſſe inſtitutum, ſed tantum numerum annorum, quibus naualibus copiis hunc vel illum populum valuiſſe memorat, appoſitum ab eo fuiſſe; quem ſerius, non Euſebius, ſed Iulius Africanus in ſynchroniſmum redegiſſe videtur.

Quod ad ea attinet, quae de populis barbaris qui Aſiam peninſulam inſederant, antequam ex Graecia Coloniae Aeolum, Dorum et Ionum, ex ſtirpe Hellenica oriundae, eo deducerentur: viſa ſunt mihi ea, cum a me relegerentur, ſatis probabiliter conſtituta eſſe. Monenda tamen aut illuſtranda mihi videntur ſequentia:

Quae de ſtirpe *Phrygico-Thracica*, tempore priore ante ceteros barbaros occidentem verſus progreſſa, et inde in Europam, traiecto mari Aegaeo, forte Helleſponto, transgreſſa, ſtatueram, vrgentibus

a ter-

a tergo, saltem eis succedentibus in loca vacue facta, Pelasgis: non minus ea mihi bene constare videntur; ex priore stirpe aut subsliterant aut ex Europa in Asiam redierant Thyni, Thracum pars; Erat multitudo e pluribus Thracum populis collecta, etiam Mysi ac Teucri, ex Paeonia, ad Strymonem, profecti, (Herod. V, 13. VII, 20.) quo illi inter Phryges, Thracibus cognatos, (Thracophryges) numerandi; ita et *Phryges* seu *Briges* inter Thracicos populos referuntur: v. dicta To. II. *Nov. Comment.* p. 44. 45. olim ex Asia traiecerant, et inter Thracas confederant, e sedibus suis expulsos. Eodem tempore (vt ibid. To. I. p. 88. monui) *Cimmeriorum* incursus in Asiam citeriorem erant facti, adiunctis *Treribus*, quorum sedes sollerter indagauit *Gatterer Comment. de Thracibus* Vol. IV. p. 109. At terras Asiae minoris, inde ad austrum, maritimas insederunt populi *Pelasgicae stirpis* inter se cognati, diuersis tamen nominibus ad notitiam nostram adducti: id quod ex multis passim antiquae memoriae fragmentis et vestigiis illustratur. Ita *Cares*, *Lydi et Mysi*, etsi hi quidem Thraces (Strabo XII. p. 849.) Phrygibus accensi, h. e. Thracophrygici nominis, illi vero Pelasgici, fratres inter se fuere habiti; et commune sacrum sollenne *Iouis Carii* celebrarunt *h*). Porro iidem

h) Post Herod. IX, 171. cum aliis laudatum in Comment. p. 82. v. Strabo XIV. p. 974. A. *τρίτον ἐστὶν ἱερὸν τοῦ Καρίου Διός, κοινὸν Καρῶν ἁπάντων, οὗ μέτεστι καὶ Λυδοῖς καὶ Μυσοῖς, ὡς ἀδελφοῖς.* Notum est, *fratres* dictos esse etiam contribules, populares, atque etiam populos ab eadem stirpe profectos, tandem et inter se foederatos, vt Aeduos fratres et socios Romanorum.

iidem Cares antea fuerant dicti *Leleges*, insulas maris Aegaei incolentes; a Minoe inde eiecti redierant in continentem, et loca Asiae tenuere donec Hellenes eos sedibus his priuarunt *i*). Non itaque mirabimur nomina haec populorum eadem stirpe ortorum promiscue, interdum perturbate, mutuo adhiberi; multo magis, cum iidem inter se permixti habitauerint, passim etiam Phrygibus admixti: (cf. exempla ap. *Vallars. ad Hieronym. Eusebianum* p. 238.) qua de re iam veteres conquesti sunt, quoties de finibus istorum populorum quaerebatur: v. Strabo XII. p. 846. p. 857. B. C. In terris maritimis Troadi et Mysiae propioribus (ibid. p. 849. A.) saepe est ambiguitas siue a finibus et promiscua habitatione, siue a sedium successione; item in Lydis, qui iidem feruntur fuisse qui prius fuerant *Maeones*, Phrygibus annumerati; cum tamen Lydi habiti sint inter Pelasgicos populos.

In quibus locis Pelasgi Thracibus et Phrygibus admixti fuerant, serius euenisse videmus, vt Pelasgi aut numero aut viribus passim superiores facti terras soli habitarent, aut habitare dicerentur,

i) Strabo XIV. p. 976. A. B. πολλῶν δὲ λόγων εἰρημένων περὶ Καρῶν ὁ μάλισθ' ὁμολογούμενος ἐστὶν οὗτος, ὅτι οἱ Κᾶρες ὑπὸ Μίνω ἐτάττοντο, τότε Λέλεγες καλούμενοι, καὶ τὰς νήσους ᾤκουν. εἶτ' ἠπειρῶται γενόμενοι πολλὴν τῆς παραλίας καὶ τῆς μεσογαίας κατέσχον τοὺς προκατέχοντας ἀφελούμενοι· καὶ οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ πλείους Λέλεγες καὶ Πελασγοί. Πάλιν δὲ τούτους ἀφείλοντο μέρος οἱ Ἕλληνες. Ἴωνες τε καὶ Δωριεῖς. Tenendum ex his, *Lelegum* gentis plures fuisse populos, et inter hos vnum populum *Cares*.

tur, et antiquorum incolarum nomen prorsus exolesceret, aut vt eum Pelasgis tantum *veteres incolae* memorentur, appellati *barbari*. Ita sunt in Lemno *Sinties*. Sane hoc idem euenit postea Pelasgis, vt eorum nomen obsolesceret in terris Graeciae et Asiae, in quas superuenerant Hellenes, primo accolae, mox soli pro incolis habiti ac memorati. Hae per totam Graeciam Pelasgorum fortunae vicissitudines fuere: quo factum est, vt tandem omne eorum nomen extingueretur. Plerumque in vicis et agris illi degebant: vt de Caribus constat, postquam Iones eorum vrbes occupauerant: (κωμηδὸν οἰκοῦντες apud Conon. Narrat. c. 2.) Lydorum nomen maturius exoleuit, post eorum res a Cyro fractas, cum illud antea inter ceteros Pelasgicae stirpis populos inclaruisset. Ita Athenis memoria erat, Pelasgos sub acropoli habitasse: (v. praeter laudatos in *Nov. Comment. de Castoris epochis* p. 85. nota *v*. Pausan. I, 28. p. 67. f.) At in Thessalia plura eorum serius quoque superfuere vestigia. Inter eos antiquitus fuere *Tyrrheni*, perperam confusi cum Etruscis, quod in *Commentat. de Etrusc.* declarare studui *k*). In Thessalia quoque antiquissimae Pelasgorum sedes fuere: vnde Herodotus dicere potuit, ab omni memoria a Pelasgis habitatam esse Thessaliam; nam *de Pelasgis Thessaliae solis* intelligendus est locus vexatus I, 56. dum ait, *Pelasgos semper easdem sedes seruasse*, Hellenes autem per varias terras errasse, nouas scilicet sedes sibi parando. Alioqui enim

Pelasgi-

k) Nouor. Commentar. Soc. Gott. Tom. III. p. 38 sqq.

Pelasgicae stirpis populi multo magis migrationibus et erroribus multis fuere iactati et dispersi *l*).

Hae

l) Dum in loco Herodoteo I, 56. 57. versor, redit in memoriam idem locus iam in *Commentatione de Castoris epochis* a me laudatus (Nov. Commentar. p. 85. To. I.) vbi verba lin. 1. 2. in eum modum corrigenda sunt, vt legatur: *Pelasgi, qui supra Tyrrhenos vrbem Crestonem incolunt.* Scilicet diuersis locis in ea parte Thraciae, quae postea Macedonia dicta fuit, Pelasgi habitarunt, nec eodem nomine appellati; ex his locis memorantur duo, in quibus Herodoti adhuc aetate sermo Pelasgorum vigebat, ita vt de eius indole censeri posset, et colligi, *barbaram* linguam fuisse; hoc est, non Hellenicam, (etsi vel sic Hellenum sermo ex antiquiore Pelasgica lingua ducta esse potuit, serius exculta). Ex his locis alter fuit in Thessaliotide, quae tum dicta erat Istiaeotis; hic habitarunt adhuc Herodoti tempore *Pelasgi supra Crestonem*, vrbem antiquam, quam *Tyrrheni* (Pelasgica gens) tenebant, finitimi Doribus, ad Ossam et Olympum habitantibus. (De Crestonia regione diligenter egit *Gatterer* p. 34. Tom. VI. tabula quoque geographica apposita, quae vtinam maiore modulo repetatur viri alicuius docti cura!) Aliae Tyrrhenorum sedes erant ad Hellespontum, vbi Placien et Scylacen tenebant. Ad hos accesserant ii qui antea Athenis egerant. De Placia ad Cyzicum sita cf. Caylus *Recueil* Tom. II. p. 198. Verum omnino locus Herodoti eget diserta dilucidatione. — Tyrrhenos piraticam exercuisse ante Minoem, notatum fuit a me; vt et Tom. I. *Nov. Commentar.* p. 79. Τυῤῥηνῶν nomen in Strabon. X. p. 731. B. esse illatum emendandae voci Τυράννους. At nunc video non bene esse factum; agitur enim de Cilicum regulis piratarum licentiae fauentibus lucri caussa. — Alium locum notabo Tom. I. *Nov. Commentar.* p. 83. med. Verba: *nolo tamen — damnare*, sunt delenda; reliqua recte se habent. *Asiae* nomen primo inter Lydos esse auditum constat;

quod

Hae ipsae vicissitudines et variationes traiectus ex Asia in Europam, et iterum ex ea in Asiam, multas molestias faciunt inquirentibus in gentium harum, earumque sedium, origines. Durauerunt autem illae per multa tempora; vnde adhuc heroum aetate e Phrygia Pelops in Peloponnesum venit, sedesque sibi parauit stirpemque Pelopidarum condidit; succedente Atreo in Mycenarum regno, postquam Eurystheus ad Herculis liberos a Thebanis repetendos profectus occubuerat. Multo vero magis turbari necesse fuit *insularum origines*, hoc est eorum notitias qui primi incoluerint colonique fuerint, cum eae a pluribus adiri, iterum deseri, ab aliis insideri, ab aliis succedentibus occupari, nouos subinde colonos accipere potuerunt. Pro exemplo sit Cyprus, quam Herodotus ait VII, 97. Cyprios *partim a Salamine et Athenis*, (a nouissimis colonis initium facere apparet) *partim ab Arcadia, partim a Cythno, partim a Phoenice, partim ab Aethiopia oriundos esse, vt ipsi Cyprii aiunt.*

Ad *Epimetrum Nov. Commentar.* To. II. p. 40. spectat tanquam locus classicus, Strabo VII. p. 494. 5. (p. 321.) Iis, quae *de Thracibus et Phrygibus* disputauit, pro fundo vsus est *Gatterer* in praeclara *Commentatione de Thracia Herodoti et Thucydidis* To. IV. *Nov. Commentar. Soc. Gott.*

Rhodios

quod ex ipsa Lydorum confessione docet Herodot. IV, 39. etsi alio loco c. 45. alia aliorum commenta apponit. Concinit, quod apud Homerum Asia tantum de tractu ad Caystrum fl. memorata est v. ad Il. β, 461. Obss. Res iam obseruata a Strabone XII. p. 831. B. Nov. Commentar. p. 83.

Rhodios (To. II. p. 40.) inter populos θαλασσοκρατοῦντας memorari, nemo miretur; alio haud dubie sensu in antiquioribus temporibus, quam serius, cum maritimis quoque copiis et classe valerent, ante et post tempora belli Peloponnesiaci, ita vt etiam ius maritimum constituerent; vnde *lex Rhodia* adhuc sub Romanis inualuit; etsi eorum opes ab his fractae tandemque euersae sunt, insula in prouinciam sub Vespasiano redacta. Imperium autem maris iam antea sibi vindicauerant Romani, expressis Tiberii Imp. verbis: quae quidem disertius exposuit *Iac. Gothofredus de imperio maris deque iure naufragii in Opusc.* 1641 *Genevae editis.*

De *Cypriorum* θαλασσοκρατίᾳ, (To. II. *Nov. Commentar.* p. 45.) nihil praeter ibi dicta mihi se obtulit, quo epocham declarare et firmare possim; nec iuuat locus memorabilis Herodoti VII, 90. quo insulam a diuersae stirpis colonis frequentatam esse memorat, *a Salamine et Athenis* (a Teucro) aliis *ab Arcadia*, *a Cythno*, insula maris Aegaei, *e Phoenice* et *ex Aethiopia*, ipsis Cypriis id asseverantibus.

Nec felicior fuit inuestigatio caussae, facti vel euenti, cui epocha θαλασσοκρατίας *Phoenicum* est assignata circa annum ante C. N. 831. ante Olympiadem primam LXVI. Nauigatione Phoenices et ante et post eos annos floruere, Tyro post Sidonem primas partes tenente. Antiquiora sunt, quae de nauigatione ad Gades, de condita Vtica et Carthagine, memorantur; seriora autem sunt Salmanassari et Nabuchodonosori in eorum perni-

perniciem meditata. Praedationes vero insularum maris Aegaei ab iis factas iam belli Troiani tempore ex Homero nouimus, eosque, vna cum Caribus, vetustiore aeuo, et ante bellum Troianum, a Minoe II. coercitos esse Thucydides memorat I, 8. Profecti Sidonii, quod post Bochartum et Bryant. p. 225 sq. satis notum, a mari Erythraeo, (Herodot I, 1. VII, 89) hoc est a sinu rubro, seu Arabico, ipsi oriundi ab Idumaeis, cum Chananaeis postea permixti, nauigationis studium inde ab antiqua sede retinuerant, vbi ea inuenta fuerat (scilicet hoc in mari; non omnino, nec vbique terrarum), ratibus primum in insulas vicinas; (Agatharchidis fragm. apud Photium et in Geographis Hudson. add. Strabon. XVI. p. 1125. B. Plinium VII, 6.) re primum tentata exemplo natatus bouis; quae fabula posthaec in mare mediterraneum traducta in simile figmentum Iouis in taurum mutati abiit, qui Europam, Sidoniam puellam, in insulam Cretam natatu auexit *m*).

Omnino relinquendum est felicioribus ingeniis, vt expediant certas rationes, quas sequutus esse Castor videri debeat in enotandis epochis nauigationis. Nam eas vrbes et gentes, quas in sequentibus enumerat, re nautica inclytas fuisse, nemo dubitet; sed cur potissimum his, quae iis assignavit, temporibus, in paucis reperi. Quapropter subinde

m) Quaesiui opera data in doctissimis commentationibus Abb. *Mignot* de Phoenicibus Vol. XXXIV. *Memoires de l'Acad. des Inscr.*, quicquamne occurreret, quod ad declarandum id, quod volumus, ret; frustra tamen.

subinde suspicari coepi, fraudem nobis fecisse seu Eusebium et Hieronymum, seu Iulium Africanum, quod Castoris epochas populorum, qui diuersis, nec continuis, temporibus per aliquot annos re nautica polluerunt et floruerunt, continuas et alteram alteri e vestigio succedentes esse voluere, atque, hoc errore suscepto, eos annis in computo, quem elaborarunt, memoratis adscripsisse durationis imperii maritimi annos a se temere effictos. Altera ex parte sperabam memoratum iri tempora Aeolum, Ionum, Dorum e Graecia in Asiam traiicientium. Athenae vtique iam tum naues habuere. Ita et posthaec passim v. c. Pisistrati aetate, nauibus aggressi sunt Athenienses insulas, vt Naxon ap. Herodot. I, 64. Thucyd. III, 104. Sane magna coloniarum, cumque iis nauigationis, pars incidit in tempora ante et post primam Olympiadem, historiarum monumentis, memoriis et notitiis destituta; quo fit vt passim opinata apposita sint a scriptoribus, auctoritate graui prorsus destituta, inprimis in Italia, ex quo increbuerat praua opinio locorum origines repetendi a Graecis. Ita plures commemorat Iustinus XX, 1. Est in his Spina in Vmbris; forte est haec ea colonia quae ab Aeginetis in Vmbros ducta fuit: apud Strabon. VIII. p. 577. A. B.

Si tamen Thucydidem lib. I, 1. in animum reuoces, aut in manus sumseris, nouas inde difficultates ad iudicium de Castoris epochis constituendum enasci putabis. Nam et ille, ingressurus narrationem de bello nauali Corinthiorum cum Corcyraeis, redit ad superiora tempora et, qualis

fuerit res naualis Graeciae, exponit; nec eodem, modo; sed ea de caussa eoque consilio, vt doceret, quanta incrementa a tenuibus primordiis res naualis sub ea demum tempora habuerit, hoc est vsque ad Olymp LXXXVII. Res itaque ait ab initio fuisse admodum tenues et imbecillas, nec magnum nauium numerum plurium ciuitatum in vnum collectum memorari; ipsa, inquit, classis Achiuorum non omnium Graeciam tunc inhabitantium populorum fuit, nec bello, sed transfretandis copiis Achiuorum inseruiit (c. 3.). Minos latrocinia sustulit, coloniasque in partem insularum misit (c. 4.) Agamemnonem tamen Mycenis regnantem, nauales opes iam habuisse, censet Thucydides (c. 9.) cum et maiorem nauium numerum haberet: vt videatur quoque metu potius quam beneuolentia et studio erga se ceteros ad belli societatem adduxisse; imperium quoque quodammodo in insulas exercuisse *n*); belli autem in decem annos producti non copiarum paucitatem, sed victus inopiam, caussam fuisse, eaque coactos per insulas praedatum iuisse ad victum conquirendum (c. 10. 11.) Cum domum reuersi essent Graeci, insequutis seditionibus et discordiis, migrationibus in insulas et Asiam, domi autem imperio regio in ciuitatibus constituto, tranquillis rebus, agrorum aucto prouentu et hominum commerciis, maiorem quoque rei nauticae curam fuisse, paratisque pecuniis coepisse Graecos primo quinquaginta remorum naues (*πεντηκοντορους*) tum triremes aedificare; itaque rei naualis bellorumque maritimorum exordia facta esse;

n) Πολλῇσι νήσοισι καὶ Ἄργεϊ παντὶ ἀνάσσειν.

esse; primos autem Corinthios classem parasse, primumque bellum cum Corcyraeis mari gessisse; Aminoclem quoque Corinthium Samiis quatuor triremes aedificasse: (c. 12. 13.) Factum id esse trecentis fere ante extrema belli Peloponnesiaci; (anno scil. 703 ante C. N.) praelium vero Corinthiorum cum Corcyraeis ducentis et sexaginta annis (Olymp. XXIX, 1. ante C. N. 664) o) factum esse; Ita quoque sublata esse latrocinia, navigationes mercandi caussa frequentatas; ex eo autem tempore quoque coepisse insulas in potestatem redigi a potentioribus et tributis vectigalibusque vexari. Nunc Iones etiam nauales copias coepisse habere, Cyri et Cambysis temporibus; in his Polycratem Samium et Phocaeenses (c. 14.) nec tamen triremium magnam copiam fuisse, sed numero adiunctas esse naues L. remorum et naues longas (onerarias). Maiorem nauium copiam primos parasse tyrannos Siciliae et Corcyraeos; minorem Aeginetas et Athenienses, maiore quoque parte adiecta nauium L. remigum; donec Themistocles Atheniensibus auctor fuit classis parandae et rei maritimae eis studium iniecit (c. 15.)

Eusebiani numeri annorum, quibus horum populorum vnusquisque θαλασσοκρατῆσαι dicitur, variant vtique in codicibus, manifesto plerumque errore. Sequamur saltem potiora et probabilia, sepositis leuioribus et subtilioribus; ita

 clarius

o) Plinium lib. VII. extr. minus accurate tempora miscere, dum scripsit, *triremem Thucydides Aminoclem Corinthium* primum fabricasse, monitum iam est a viris doctis.

clarius patebit, non modo, consilium fuisse diversum a Thucydide, verum etiam, id forte chronologos sibi propositum habuisse, vt, quotquot populi, ante Athenienses, *nauigatione in Archipelago* ceteris eminuerint, per diuersa tempora inde a primis, declararent; adiecerunt annos durationis, quamdiu ea fama, primordiorum et auctuum, seu florentis nauigationis, seu principatus, obtinuerit; annos Olympiadum ceterosque epocharum, nescio, ipse ne Castor adiecerit, an, quod probabilius esse censeo, Iulius Africanus et Eusebius; nos ad annos ante Christum et ad Olympiades, quod et alii viri docti ad Eusebianum Hieronymum fecere, reuocauimus.

Epochae XVII. numero sunt hae: θαλασσοκρατεῖσθαι memorati sunt:

I. *Lydi* per annos 92. — ante C. N. 1179
paullo post Troiam captam; si excidio Troiae annum 1184 assignaueris.

II. *Pelasgi* per annos 85. al. 52. l. 55.
paullo post Codri mortem — 1053
(anno ante C. 1124. Aeolum migratio initium habuit; post 80 annos Ionum; et 1104 Heraclidarum reditus in Peloponnesum.)

III. *Thraces* per annos 19 (numerus corruptus) — — 1000

IV. *Rhodii* per annos 23. — 916

V *Phryges* per a. 25. — — 893

VI. *Cyprii* per annos 32. — 868
(Corinthii inuenerunt triremes a. 784.)

VII.

VII.	*Phoenices* per 45 annos	—	826
VIII.	*Aegyptii* —	—	781
IX.	*Milesii* per 18 (28) annos Ol. 7, 3.	—	750
X.	*Cares.* Ol. 14, 4.	—	721
	(a. 704. Aminias Samios docuit triremes aedificare; a. 300 ante belli Pelop. extrema; Thucyd. I, 13. Ol. 19, 1. Sub idem tempus colonia Corintho deducta in Corcyram.)		
XI.	*Lesbii* per annos 68. Ol. 26, 4.	—	673
	(a. 664 primum praelium nauale factum inter Corinthios et Corcyraeos anno 260 ante b. Pelop. extrema. Ol. 39, 4. a. 621. bellum inter Milesios et Lydos.)		
XII.	*Phocaeenses* Ol. 49, 2. per 44 annos.	—	583
XIII.	*Samii* f. circa Ol. 58, 1. per 12 annos.	—	548
XIV.	*Lacedaemonii* forte Ol. 61, 3. per 12 annos.	—	534
XV.	*Naxii* f. Ol. 64, 3. per 10 annos.	—	522
XVI.	*Eretrienses* f. Ol. 67, 3. per 7 annos.	—	512
XVII.	*Aeginetae* Ol. 68, 4. per annos 20. vsque ad Xerxis traiectum in Graeciam. Ol. 73, 4. 485 ante C. N.	—	505

* * *

Iam cum his Prolusionibus, non tam mei meorumque studiorum, qualiacunque ea sint aut

 fuerint,

fuerint, quam almae Vniuersitatis Gottingensis, aliquando Georgiae Augustae, caussa scriptis,

— *cestumque artemque repono.*

Lectis his, si modo aetatem tulerint, insigant animis suis posteri tot clarorum virorum, qui eam ornarunt, nomina, conuertantque animos ad exempla temporum et hominum, qui literarum bonarum amore, reipublicae academicae caritate, bonisque consiliis et voluntatibus, officio et religione, obstrictos se esse arbitrati sunt, vt existimationem, famam et laudem, a maioribus partam, ipsi tuerentur in maiusque euehere anniterentur: fortuna quoque ipsa conatibus adspirante, vt ex rebus afflictis non modo seruata sit, sed nouo quoque splendore illustrata, Vniversitas literaria Gottingensis, cuius caritate et pietate vsque ad nouissimos hos annos, quibus mihi praeter spem diuturnior eius fructus concessus est, ducor, et ad vltimum vitae spiritum ductum me iri profiteor:

ἐπεὶ τίνα πάτραν, τίνα οἶκον ναίοντ᾽ ὀνυμάξομαι ἐπιφανέστερον Ἑλλάδι πυθέσθαι; πάσαισι γὰρ πολίεσσι λόγος ὁμιλεῖ Ἐρεχθέος ἀστῶν, Ἄπολλον, οἳ τεόν γε δόμον Πυθῶνι δίᾳ θαητὸν ἔτευξαν. Pindar. Pyth. VII.

INDEX.

INDEX.

A.

Index.

Conso

Index.

H.

I.

L.

M.

N.

O.

P.

P.

R.

cam-

INDEX

INDEX RERVM ACADEMICARVM

IN HOC VOLVMINE SEXTO.

1804.

*) V. Gelehrte Anzeigen 1808. p. 1105.

Sermonum sacrorum.

II. *ab Ordine Iureconsultorum.*

III.